

У випуску досліджено актуальні питання подолання негативних макроекономічних тенденцій та відновлення різних складових фінансової системи. Особливе місце посідають фінансове забезпечення регіонального розвитку та фіскальна децентралізація, фіскально-бюджетні механізми соціально-економічного розвитку, забезпечення бюджетної та боргової безпеки держави, здійснення державного фінансового контролю в Україні; приділяється увага питанням підприємництва, зокрема вдосконаленню організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств та їх інноваційному розвитку; розглянуто напрями інвестування та шляхи підвищення інвестиційної активності в країні; аналізуються соціально-економічні наслідки неефективного регулювання доходів у сучасній економіці; оцінюється вплив інших країн на ключові показники функціонування національної економіки.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске исследованы актуальные вопросы преодоления негативных макроекономических тенденций и восстановления различных составляющих финансовой системы. Особое место занимают финансовое обеспечение регионального развития и фискальная децентрализация, фискально-бюджетные механизмы социально-экономического развития, обеспечение бюджетной и долговой безопасности государства, осуществление государственного контроля в Украине; уделяется внимание вопросам предпринимательства, в частности совершенствованию организации внешнеэкономической деятельности предприятий и их инновационному развитию; рассмотрены направления инвестирования и пути повышения инвестиционной активности в стране; анализируются социально-экономические последствия неэффективного регулирования доходов в современной экономике; оценивается влияние других стран на ключевые показатели функционирования национальной экономики.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

The current issues to overcome negative macroeconomic trends and restore various components of the financial system are released in the issue. Financial support of regional development and fiscal decentralization, fiscal and budgetary mechanisms of socio-economic development, budget and debt security, the state financial control in Ukraine take a special place; the issues of business, including the improvement of foreign economic activity of enterprises and their innovation development, are focused; investment trends and ways of increasing investment activity in the country are considered; the socio-economic consequences of ineffective regulation of income in a modern economy are analyzed; the influence of other countries on the key performance indicators of the national economy is estimated.

For researchers, practitioners, teachers and students.

<p>ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ</p>	<p>В. Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Г. О. Харламова, канд. екон. наук, доц. (відп. секр.) (Україна); С. Х. Аггелопулос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Алпас, д-р екон. наук, проф. (Туреччина); Х. Батзіос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Я. Башев, д-р екон. наук, проф. (Болгарія); М. Ван Рооїджен, д-р наук, проф. (Великобританія); К. Віталє, д-р наук, проф. (Хорватія); В. Дитріх, д-р наук, проф. (Німеччина); Г. Друтейкіне, д-р наук, проф. (Литва); М. Зінельдін, д-р наук, проф. (Швеція); А. Савватеев, канд. наук, проф. (РФ); Р. С. Сербу, канд. наук, проф. (Румунія); Е. Стойка, канд. наук, доц. (Румунія); О. І. Жилінська, канд. екон. наук, доц. (Україна); Б. А. Засадний, канд. екон. наук, доц. (Україна); А. І. Ігнатюк, д-р екон. наук, проф. (Україна), Н. В. Ковтун, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. І. Купалова, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. О. Лютий, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. І. Мазур, д-р екон. наук, проф. (Україна); С. В. Науменкова, д-р екон. наук, проф. (Україна); Р. В. Пікус, канд. екон. наук, проф. (Україна); А. О. Старостіна, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. М. Филюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); О. І. Черняк, д-р екон. наук, проф. (Україна); В. Г. Швець, д-р екон. наук, проф. (Україна)</p>
<p>Адреса редколегії</p>	<p>03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua</p>
<p>Затверджено</p>	<p>Вченою радою економічного факультету 17.03.15 (протокол № 6)</p>
<p>Атестовано</p>	<p>Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10</p>
<p>Зареєстровано</p>	<p>Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13</p>
<p>Засновник та видавець</p>	<p>Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02</p>
<p>Адреса видавця</p>	<p>01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28</p>
<p>Журнал входить до наукометричних баз / Abstracted and Indexed:</p>	<p>RINC (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2013 = 6.54), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor, the Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko Kyiv National University, National Library of Ukraine Vernadsky</p>

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2667

ECONOMICS

2(167)/2015

Established in 1958

The current issues to overcome negative macroeconomic trends and restore various components of the financial system are released in the issue. Financial support of regional development and fiscal decentralization, fiscal and budgetary mechanisms of socio-economic development, budget and debt security, the state financial control in Ukraine take a special place; the issues of business, including the improvement of foreign economic activity of enterprises and their innovation development, are focused; investment trends and ways of increasing investment activity in the country are considered; the socio-economic consequences of ineffective regulation of income in a modern economy are analyzed; the influence of other countries on the key performance indicators of the national economy is estimated.

For researchers, practitioners, teachers and students.

У випуску досліджено актуальні питання подолання негативних макроекономічних тенденцій та відновлення різних складових фінансової системи. Особливе місце посідають фінансове забезпечення регіонального розвитку та фіскальна децентралізація, фіскально-бюджетні механізми соціально-економічного розвитку, забезпечення бюджетної та боргової безпеки держави, здійснення державного фінансового контролю в Україні; приділяється увага питанням підприємництва, зокрема вдосконаленню організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств та їх інноваційному розвитку; розглянуто напрями інвестування та шляхи підвищення інвестиційної активності в країні; аналізуються соціально-економічні наслідки неефективного регулювання доходів у сучасній економіці; оцінюється вплив інших країн на ключові показники функціонування національної економіки.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске исследованы актуальные вопросы преодоления негативных макроэкономических тенденций и восстановления различных составляющих финансовой системы. Особое место занимают финансовое обеспечение регионального развития и фискальная децентрализация, фискально-бюджетные механизмы социально-экономического развития, обеспечение бюджетной и долговой безопасности государства, осуществление государственного контроля в Украине; уделяется внимание вопросам предпринимательства, в частности совершенствованию организации внешнеэкономической деятельности предприятий и их инновационному развитию; рассмотрены направления инвестирования и пути повышения инвестиционной активности в стране; анализируются социально-экономические последствия неэффективного регулирования доходов в современной экономике; оценивается влияние других стран на ключевые показатели функционирования национальной экономики.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

CHIEF EDITOR	Prof. Viktor Bazylevych (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Kharlamova Ganna (Executive Editor) (Ukraine); Prof. Aggelopoulos Stamatias Ch. (Greece); Prof. Alpas Hami (Turkey); Prof. Bachev Hrabrin (Bulgaria); Prof. Batzios Christos (Greece); Prof. Chernyak Oleksandr (Ukraine); Prof. Ditrih Walter (Germany); Prof. Druiteikiene Greta (Lithuania); Prof. Filyuk Galyna (Ukraine); Prof. Ignatyuk Angela (Ukraine); Prof. Kovtun Natalia (Ukraine); Prof. Kupalova Galyna (Ukraine); Prof. Lyutyty Igor (Ukraine); Prof. Mazur Iryna (Ukraine); Prof. Naumenkova Svetlana (Ukraine); Prof. Pikus Ruslana (Ukraine); Prof. Savaateev Alexey (Russia); Dr. Serbu Razvan Sorin (Romania); Dr. Stoica Eduard (Romania); Prof. Shvets Viktor (Ukraine); Prof. Starostina Alla (Ukraine); Prof. Vitale Ksenia (Croatia); Prof. Van Rooijen Maurits (UK); Dr. Zasadnyy Bohdan (Ukraine); Prof. Zhilinskaya Oksana (Ukraine); Prof. Zineldin Mosad (Sweden)
Editorial address	90-A, Vasyli'kivska str., room. 701, 808; Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 03022, Kyiv, phone: +38 044 259-71-82; E-mail: visnuk.econom@gmail.com Web: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/index.php/en/
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Protocol # 6 of 17th March 2015)
Accreditation	The journal is in the List of specialized scientific publications, which are to publish the main results of dissertations in Economic Sciences (Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine №1-05/7 of 10.11.2010)
Registration	SRSU. Registration certificate KV No. 19866-9666PR dated 29.04.13
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	01601, Kyiv-601, Boulevard Shevchenko, 14, room. 43 ☎: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28

ЗМІСТ

Варналій З., Коваленко К. Імплементація досвіду країн пострадянського простору у систему зовнішнього державного фінансового контролю України	6
Галушка З., Дутчак А. Економічна та соціальна ефективність функціонування ринкового розподілу доходів: підходи до оцінки	11
Зянько В., Зянько В. Суперечності формування інноваційної моделі розвитку економіки України	18
Лютий І., Шпигоцька Н. Роль власного капіталу комерційних банків у реалізації інвестиційного потенціалу банківської системи України	24
Чеберяко О. Вплив державного кредитування на рівень боргової безпеки України	29
Баженова О. Моделювання впливу системно значимих економік світу на динаміку макроекономічних показників України	36
Білик Р. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в Україні у контексті децентралізації	43
Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії	49
Дрозд Н. Застосування заходів фіскальної консолідації в умовах кризи	55
Івахненко І. Вплив ринку цінних паперів на інвестування в реальний сектор економіки	60
Мєдведькова Н. Шляхи вдосконалення бюджетних інструментів підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні	67
Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні	73
Онищенко С. Засади формування ефективною державної політики, орієнтованою на забезпечення бюджетної безпеки	81
Солодка О. Кредитний дефолтний своп у механізмі перерозподілу кредитного ризику	85
Яфінович О. Місцеві бюджети та міжбюджетні відносини: досвід європейських країн та проблеми України	92
Брановицький В. Легітимізація власності в умовах транзитивної економіки	100
Голубка В. Науковий потенціал фармацевтичного ринку України в системі стратегічних перспектив його розвитку	106
Красільник О. Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України	110
Савич І. Вплив тінізації бюджетних відносин на макроекономічні показники	117
Додаток 1 Анотація та література (латинізація)	123
Додаток 2 Відомості про авторів	137

СОДЕРЖАНИЕ

Варналий З., Коваленко Е. Имплементация опыта стран постсоветского пространства в систему внешнего государственного финансового контроля Украины	6
Галушка З., Дутчак А. Экономическая и социальная эффективность рыночного распределения доходов: подходы к оценке.....	11
Зянько В., Зянько В. Противоречия формирования инновационной модели развития экономики Украины	18
Лютый И., Шпигоцкая Н. Роль собственного капитала коммерческих банков в реализации инвестиционного потенциала банковской системы Украины	24
Чеберяко О. Влияние государственного кредитования на уровень долговой безопасности Украины.....	29
Баженова Е. Моделирование влияния системно значимых экономик мира на динамику макроэкономических показателей Украины.....	36
Билык Р. Финансовое обеспечение регионального развития в Украине в контексте децентрализации	43
Демиденко Л., Наконечная Ю. Фискальная децентрализация: опыт Германии и реалии Украины	49
Дрозд Н. Использование мероприятий фискальной консолидации в условиях кризиса	55
Ивахненко И. Влияние рынка ценных бумаг на инвестирование в реальный сектор экономики	60
Медведкова Н. Пути совершенствования бюджетных инструментов поддержки субъектов хозяйственной деятельности в Украине	67
Носова Е. Сбережения домохозяйств как источник инвестиционных ресурсов в Украине	73
Онищенко С. Основы формирования эффективной государственной политики, ориентированной на обеспечение бюджетной безопасности	81
Солодка О. Кредитный дефолтный своп в механизме перераспределения кредитного риска.....	85
Яфинович Е. Местные бюджеты и межбюджетные отношения: опыт европейских стран и проблемы Украины.....	92
Брановицкий В. Легитимизация собственности в условиях транзитивной экономики	100
Голубка В. Научный потенциал фармацевтического рынка Украины в системе стратегических перспектив его развития	106
Красильник А. Проблемы и перспективы финансирования высших учебных заведений Украины	110
Савич И. Влияние тенезации бюджетных отношений на макроэкономические показатели	117
Приложение 1 Аннотация и литература (латинизация).....	123
Приложение 2 Сведения об авторах.....	137

CONTENTS

Varnalii Z., Kovalenko K. Implementation of Post Soviet Countries' Experience to the Public Audit System of Ukraine	6
Halushka S., Dutchak A. The Economic and Social Efficiency of Market Income Distribution: Approaches to Assessment.....	11
Zianko V., Zianko V. Contradictions in Formation of an Innovative Model of Economic Development of Ukraine.....	18
Lyutiy I., Shpygotska, N. The Role of the Commercial Banks' Capital in Realization of Investment Potential of Banking System of Ukraine.....	24
Cheberyako O. Influence of the State Crediting is on Promissory Strength of Ukraine Security	29
Bazhenova O. Modeling of World's Systemically Important Economies Impact on the Dynamics of Macroeconomic Indicators in Ukraine	36
Biluk R. Financial Support of Regional Development in Ukraine in the Context of Decentralization.....	43
Demydenko L., Nakonechna Ju. Fiscal Decentralization: German Experience and Ukrainian Realities	49
Drozd N. Applying the Arrangements of Fiscal Consolidation in Crisis.....	55
Ivakhnenko I. Influence of Market of Equities is on Investing in the Real Sector of Economy	60
Miedviedkova N. The Ways to Improve the Budgetary Instruments for Support of Economic Activities in Ukraine	67
Nosova E. Household Savings as a Source of Investment Resources in Ukraine	73
Onishchenko S. Bases of Public Policy Formation Directed at Ensuring Budget Security	81
Solodka O. Credit Default Swaps in the Mechanism of Redistribution of Credit Risk.....	85
Iafinovykh O. Local Budgets and Inter-Budget Relations: the Experience of European Countries and Problems of Ukraine	92
Branovitskiy V. Legitimization of Ownership in the Conditions of Transition Economy	100
Holubka V. Scientific Potential of Pharmaceutical Market of Ukraine in System of Strategic Prospects of his Development.....	106
Krasilnyk O. Problems and Prospects of Financing Higher Education Institutions of Ukraine	110
Savych I. Shadow Economy and its Relations With Tax System, Budget Deficit and Macroeconomic Indicators	117
Appendix 1 Annotation and References (in Latin):(Translation/Transliteration/Transcription).....	123
Appendix 2 Information about Authors (Meta-Data)	137

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ У СИСТЕМУ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості організації та функціонування зовнішнього державного фінансового контролю у країнах пострадянського простору. Виділено основні здобутки в роботі вищих органів фінансового контролю. Сформульовано рекомендації щодо імплементації цього досвіду у систему державного фінансового контролю та роботу Рахункової Палати України.

Ключові слова: зовнішній державний фінансовий контроль; вищий орган фінансового контролю; Рахункова палата України, національна система контролю, імплементація.

Вступ. Актуальність теми. Активні інтеграційні та глобалізаційні процеси зумовлюють необхідність використання сучасних методів державного управління та зовнішнього державного фінансового контролю, надають можливість дослідити та запозичити найкращий досвід у сфері контролю інших країн.

Україна є членом регіональних та міжнародних організацій вищих органів фінансового контролю, тісно співпрацює у сфері контролю зі Світовим банком, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі, зарубіжними країнами і за цей час зарекомендувала себе як держава, здатна ефективно здійснювати незалежний державний фінансовий контроль. Проте рівень корупції, правопорушень у бюджетній сфері свідчить про необхідність подальшої трансформації системи зовнішнього фінансового контролю в Україні з урахуванням надбань вітчизняного та міжнародного досвіду.

Постановка проблеми. Проте для того, щоб імплементувати в національну систему контролю досвід зарубіжних країн необхідно зважати на тісний зв'язок між особливостями державного устрою та державної влади в країні і відповідними характерними рисами системи зовнішнього державного фінансового контролю (ЗДФК). Основні принципи, найкращі методи контролю та розмаїття його видів, які доцільно застосовувати на практиці викладено у міжнародних стандартах державного аудиту, які вже поступово впроваджуються в Україні.

Враховуючи складний шлях становлення ЗДФК в Україні, який був зумовлений необхідністю формування системи державного контролю після виходу з Радянського Союзу, важливим є досвід інших пострадянських країн, які застосовували різні шляхи розвитку державного аудиту.

Європейський підхід до організації державного фінансового контролю кардинально відрізняється від системи контролю, яка існувала в Радянському Союзі. Після його розпаду перед всіма країнами, що набули незалежність постало завдання сформувати власну бюджетну систему та, відповідно, контролю у сфері державних фінансів.

На даний час країни, які мали схожі початкові умови, значно відрізняються як темпами росту економіки, побудовою державних фінансів, а відтак і контролю.

Метою дослідження є виокремлення таких особливостей ЗДФК країн пострадянського простору, які доцільно запроваджувати в українську систему контролю для підвищення його ефективності.

Завдання дослідження. Тому в даному контексті доцільно дослідити досвід організації ЗДФК пострадянських країн у таких площинах:

- аналіз моделі конституційної регламентації вищого органу фінансового контролю в країні, що дозво-

лить визначити його статус, повноваження, та, значною мірою, судити про демократичність та незалежність такого контролю. На основі отриманих висновків, можна буде визначити країни, досвід яких можна адаптувати до української моделі ЗДФК;

- виділення особливостей діяльності ВОФК досліджуваних країн, які сприяють ефективності державного фінансового контролю, бюджетного процесу, державного управління та визначити шляхи, якими дані положення можуть бути застосовані в Україні.

Огляд літератури. Фундаментальні основи реалізації контрольної функції держави закладено в наукових працях таких зарубіжних дослідників, як: Р. Адамс, А. Аренс, Є. Аткинсон, Дж. Бейлі, Ш. Бланкарт, Дж. Бюкенен, Дж. Ваттс, Р. Зоді, Д. Ірвін, Дж. Робертсон, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Д. Хан та ін.

Дослідження системи державних фінансів в зарубіжних країнах, у тому числі, пострадянських, знайшли відображення у наукових працях вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: В. Д. Базилевич, Ф. Ф. Бутинець, О. Д. Василик, Н. Г. Виговська, М. М. Каленський, І. О. Лютий, В. М. Федосов та ін., проте у роботах даних вчених акцент приділяється здебільшого бюджетній системі та іншим складовим державних фінансів, де контроль розглядається в цілому, як управлінська функція, покладена на відповідні державні органи, без урахування надважливої ролі ВОФК у державному управлінні, яку вони набувають у сучасному світі.

Детальний огляд систем державного фінансового контролю та особливостям різних моделей присвятили свої наукові праці М. Т. Білуха, Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, І. Ю. Чумакова та інші, розглядаючи досвід розвинених Європейських країн та США, а також особливості вітчизняної системи ЗДФК.

Значна частина досліджень особливостей ЗДФК зарубіжних країн, особливо, пострадянського простору, відображена у працях О. І. Барановського, І. В. Басанцова, П. С. Петренка, В. К. Симоненка та ін., де викладені деякі аспекти побудови та функціонування ЗДФК у цих країнах.

Проте системний, комплексний підхід до вивчення даного питання потребує дослідженню головних тенденцій у розвитку систем контролю країн цієї групи, з урахуванням останніх даних та сучасних стандартів у сфері контролю, більш детального розгляду особливостей кожної країни в контексті можливості запровадження певних аспектів у ЗДФК України.

Відтак основними джерелами інформації у даному дослідженні для вирішення поставлених проблем стали нормативно-правові акти досліджуваних країн, дані офіційних сайтів державних органів, звіти ВОФК тощо.

Методологія досліджень. Визначення сучасних тенденцій та виявлення кращого досвіду у ЗДФК країн пострадянського простору здійснено шляхом застосу-

вання історичного і логічного методу, що дозволило визначити основні засади функціонування та статус вищих органів фінансового контролю (ВОФК), сферу їх впливу, а також, особливості практичної діяльності ВОФК цих країн. Використання порівняльного аналізу моделей конституційної регламентації пострадянських країн, дозволило виявити рівень незалежності, статус та обсяг повноважень ВОФК. Використання системного методу дало можливість здійснити оцінку ефективності ЗДФК, з метою виділення основних кількісних та якісних критеріїв, показників, що застосовуються у пострадянських країнах для визначення, наскільки ефективною є діяльність ВОФК. Метод порівняльного аналізу застосовувався для вивчення динаміки діяльності ВОФК країн пострадянського простору. Поєднання загального, часткового і одиничного дало можливість опрацювати пропозиції щодо імплементації найкращого досвіду досліджуваних країн у сфері контролю у діяльність Рахункової палати України, які базуються на проведеному аналізі та включають в себе як рекомендації стосовно нормативно-правового регулювання ЗДФК, що має бути впроваджено на рівні законодавчої гілки влади, так і

практичних аспектів контролю, що регулюються керівництвом Рахункової палати безпосередньо.

Основні результати. Відповідно до основоположних вимог у сфері контролю, викладених у Лімській декларації, головною передумовою побудови дієвої системи ЗДФК є незалежність органу контролю, тому його статус та основні повноваження мають бути закріплені на конституційному рівні. Тому першою ознакою у дослідженні особливостей ЗДФК пострадянських країн повинна бути модель конституційної регламентації ВОФК та коло повноважень його органу. Від того, які саме повноваження надані ВОФК країни, залежить повнота контролю за управлінням державними фінансовими ресурсами, потенціал органу контролю, його роль у системі державних фінансів, вплив на них.

Дослідження конституційної регламентації ЗДФК. Визначальним критерієм для ефективної діяльності ВОФК є його конституційний статус, обсяг повноважень, який йому надано в державі, об'єкти та предмети контролю (табл. 1), відповідно до яких і формується система контролю, що в кінцевому підсумку визначає основні засади її функціонування в країні.

Таблиця 1. Моделі конституційної регламентації ВОФК у пострадянських країнах

Країна	Назва ВОФК та рік створення	Член СНД	Закріплення в Конституції	
			Стаття	Розділ
Парламентська модель				
Азербайджан	Рахункова Палата Республіки Азербайджан, 2001	+	92	Про законодавчу владу (Міллі Меджліс)
Вірменія	Контрольна Палата Республіки Вірменія, 1996	+	83.4	Про законодавчу владу (Національна ассамблея)
Росія	Рахункова палата Російської Федерації, 1995	+	101, 102, 103	Федеральне зібрання
Україна	Рахункова палата, 1996	-	98	Верховна Рада України
Модель спеціальної конституційної регламентації				
Литва	Національний офіс аудиту Республіки Литва, 1992	-	133, 134	Державний контроль
Естонія	(Государственный контроль) Национальный офис аудита Республіки Естонія, 2002	-	132-138	Палата контролю
Білорусь	Комітет державного контролю Республіки Білорусь, 2000	+	129, 130, 131	Прокуратура. Комітет державного контролю
Грузія	Палата контролю (State Audit Office), 1997	-	97	Державні фінанси та контроль
Молдова	Рахункова палата Республіки Молдова, 2008	+	133	Національна економіка та суспільні фінанси
Киргизстан	Рахункова палата Киргизської Республіки, 1996	+	107	Інші державні органи
Змішана модель				
Казахстан	Рахунковий комітет з контролю за виконанням республіканського бюджету, 1996	+	44, 53, 57, 66	Президент, Парламент, Уряд
Судова модель				
Латвія	Палата контролю (State Audit Office) Латвійської Республіки, 2002	-	87	Палата контролю, Суди
Відсутня конституційна регламентація діяльності ВОФК				
Таджикистан	Счетная палата Республіки Таджикистан, 2011	+	-	-

Джерело: складено авторами на основі [1-12].

Серед країн пострадянського простору найпоширенішою є парламентська та спеціальна моделі. Єдиною з досліджуваних країн, де статус ВОФК не закріплений у конституції є Таджикистан. Окрім конституційної регламентації діяльності ВОФК важливим аспектом є обсяг повноважень, який наданий головному контрольному органу, і які саме з них викладені у конституції.

Наприклад, у Конституції Азербайджану записано лише, що в повноваження Міллі Меджлісу також входить формування складу Рахункової палати [1].

У Конституції Вірменії визначається статус Контрольної палати як незалежного органу, який повинен здійснювати нагляд за використанням бюджетних ресурсів, а також державної та комунальної власності.

Також в конституції закріплено порядок звітності Контрольної палати перед Національною ассамблеєю – не рідше разу на рік, і порядок призначення глави Контрольної палати – Національною ассамблеєю за рекомендацією Президента строком на шість років, при чому,

член Контрольної палати не може бути главою більш, ніж два строки. План заходів Контрольної палати затверджується Національною ассамблеєю, інші повноваження і аспекти функціонування ВОФК Вірменії закріплені в законі [2].

Згідно з Конституцією Республіки Білорусь, державний контроль за виконанням республіканського бюджету, використанням державної власності, виконанням активів Президента, Парламенту, Уряду та інших державних органів, що регулюють відносини державної власності, господарські, фінансові та податкові відносини, здійснює Комітет державного контролю, який утворює Президент, також призначаючи голову комітету. Компетенція, організація та порядок діяльності Комітету державного контролю визначаються законодавством [6].

У Грузії Палата контролю здійснює нагляд за використанням державних коштів та інших матеріальних цінностей, уповноважена розглядати діяльність інших державних органів фінансово-економічного контролю,

представляти пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства в парламент. У Конституції також закріплено, що Палата контролю повинна бути незалежною у своїй діяльності і підзвітна парламенту. Президент Палати контролю обирається строком на п'ять років парламентом Грузії більшістю від числа членів парламенту по поданні Президента Грузії. Палата контролю повинна представляти в парламент звіт щодо державних витрат два рази на рік – попереднього і остаточного і доповідь про свою діяльність один раз на рік. Повноваження, організація і порядок діяльності та гарантії незалежності Палати Контролю визначаються законом [7].

У Конституції Казахстану спеціальної статті про ВОФК немає, відображені окремі аспекти діяльності Рахункового комітету за контролю за виконанням республіканського бюджету, а саме: Голови Рахункового комітету призначає на посаду строком на п'ять років Президент; звіти комітету затверджуються Парламентом; кожна з палат парламенту призначає строком на п'ять років двох членів Комітету; уряд призначає чотирьох членів Рахункового комітету [10].

У Киргизстані на конституційному рівні закріплено тільки статус ВОФК – Рахункова палата здійснює аудит виконання республіканського і місцевих бюджетів, позабюджетних коштів, використання державної та муніципальної власності [9].

У Конституції Латвії статус Палати контролю закріплений окремим однойменним розділом, згідно з яким вона є незалежним колегіальним органом. Також вказується, що порядок призначення Генерального аудитора відповідає процедурі призначення суддів (обов'язкове підтвердження Сеймом), а зняття з посади – лише за рішенням суду [11].

У Литві, згідно з Конституцією, орган державного контролю здійснює нагляд за законністю володіння і користування державним майном і виконання державного бюджету. Державний контролер представляє Сейму доповідь про щорічне виконання бюджету. Державний контроль очолює державний контролер, який призначається на посаду строком на п'ять років Сеймом за поданням Президента Республіки, при вступі на посаду, державний контролер приносить встановлену законом присягу [4].

Згідно з Конституцією Молдови Рахункова палата здійснює контроль за порядком формування, управління та використання публічних фінансових коштів, про що щорічно представляє Парламенту доповідь. Голова та сім членів Рахункової палати призначаються Парламентом за поданням Голови Парламенту, голова ВОФК – на п'ятирічний термін [8].

Рахункову палату Росії утворюють Раду Федерації і Державна Дума для здійснення контролю за виконанням федерального бюджету, склад і порядок діяльності якої визначаються федеральним законом. Також в конституції закріплено повноваження Ради Федерації за призначенням на посаду та звільнення з посади заступника Голови Рахункової палати і половини складу її аудиторів, друга половина аудиторів належить до відання Державної Думи [3].

У Конституції Таджикистану не закріплений статус, повноваження або інші аспекти функціонування Рахункової палати, відзначається тільки, що контроль за виконанням державного бюджету здійснює Маджлисінамоян-дагон (палата представників, нижня палата парламенту). У спеціальному законі Рахункова палата Республіки Таджикистан визначена як вищий орган фінансового контролю, що здійснює незалежний аудит ота оцінювання виконання державного бюджету та готує пропозиції щодо вдосконалення процесу виконання бюджету [12].

Національний офіс аудиту Естонії згідно конституції є незалежним державним органом, що здійснює контроль над господарською діяльністю державних установ, підприємств, організацій, використанням та збереженням державного майна, в тому числі, переданого у володіння місцевих самоврядувань; а також підприємств, в яких держава має більше половини голосів, визначених паями або акціями, або тих, кредити або виконання договорних зобов'язань яких гарантуються державою. Огляд використання і збереження державного майна за попередній бюджетний рік подається одночасно з обговоренням в Рійгікогу звіту про виконання державного бюджету. На конституційному рівні закріплені також основні аспекти діяльності глави Національного офісу аудиту – Державного контролера, який призначається на посаду і звільняється з посади Рійгікогу (парламентом) за пропозицією Президента Республіки на п'ять років. Державний контролер може брати участь в засіданнях Уряду Республіки з правом дорадчого голосу з питань, що входять до сфери його обов'язків. Як керівник свого відомства державний контролер користується тими ж правами, якими за законом наділений міністр як керівник міністерства. Державний контролер може бути притягнутий до кримінальної відповідальності тільки за пропозицією канцлера юстиції за згодою більшості складу Рійгікогу [5].

Можна прослідити стійку залежність між обсягом повноважень та ступенем незалежності ВОФК та прозорістю бюджетної системи. Чим більше елементів системи державних фінансів є об'єктом ЗДФК, тим краще функціонує бюджетна система держави. Серед країн пост-радянського простору ефективно працюють ВОФК Латвії, Литви, Естонії, де впроваджені міжнародні стандарти державного аудиту, ВОФК наданий високий рівень незалежності та широкий обсяг повноважень.

Так, на основі аналізу даного критерію можна зазначити, що в Україні доцільним є внесення у Конституцію статусу Рахункової палати як незалежного, вищого органу фінансового контролю, закріплення порядку призначення та звільнення голови Рахункової палати, та за потреби, інших основоположних аспектів побудови ЗДФК, які зміцнюють його незалежність.

Дослідження оцінки ефективності ЗДФК у пострадянських країнах. Ефективність ВОФК нерозривно пов'язана з ефективністю бюджетування в країні, одним з важливих критеріїв якої є відкритість бюджетного процесу. Відкритість результатів державного фінансового контролю є запорукою підвищення ефективності бюджетної системи, оскільки оприлюднення усієї інформації щодо нецільового та неефективного використання бюджетних коштів (в тій частині, що не стосується державної таємниці) збільшує відповідальність за порушення, робить можливим пильний громадський контроль за усіма етапами бюджетного процесу, притягненням винних до відповідальності тощо.

Загально прийнятими показниками, які характеризують проведену аудиторську діяльність у звітах ВОФК у більшості країн є:

- кількість проведених аудитів (часто зі структурою за видами чи об'єктами чи предметами аудиту);
- кількість та структура (за типом власності чи функціональною ознакою) об'єктів контролю, охоплених аудитом;
- обсяг виявлених порушень та їх структура (неефективне, нецільове використання тощо);
- бюджет на утримання ВОФК, як правило, з основними статтями витрат.

Проте в досліджуваних країнах існують такі розділи та пункти у звітах ВОФК, які відбивають важливі аспекти

ти діяльності контрольного органу та доцільно запровадити і в Україні, а саме:

- кількість винесених аудиторських висновків за результатами проведених контрольних заходів зі структурою по типам – безумовний, умовний, негативний висновок, що застосовується в Молдові;
- кількість винесених рекомендацій ВОФК (можливо також наводити їх структуру за ступенем пріоритетності у сучасних умовах як, наприклад, у Латвії);
- кількість виконаних і не виконаних рекомендацій, а також таких, термін виконання яких ще не закінчився (застосовується у Латвії, Литві, Молдові, Естонії);
- кількість переданих до відповідних правоохоронних органів матеріалів, в тому числі кількість порушених справ та структура винесених по ним рішень;
- обсяги відшкодованих сум до бюджету та їх частка від усієї суми коштів, які підлягають відшкодуванню;
- кількість прийнятих важливих управлінських рішень за результатами контрольних заходів;
- кількість звітів ВОФК, розглянутих парламентом чи комітетами парламенту.

У Литві існує практика оцінювання роботи ВОФК, яку здійснюють підконтрольні об'єкти, виставляючи по різним критеріям бали від 1 до 4 [4, с. 6], що дає змогу налагодити зворотній зв'язок та коригувати й покращувати роботу контрольного органу.

Цікавим аспектом із практики ВОФК Казахстану є широке поле предметів контролю. Так, окрім традиційних для демократичної держави предметів зовнішнього контролю як виконання бюджету за доходами та видатками, підлягає контролю також наступне:

- ефективність податкового адміністрування;
- ефективність податкових пільг;
- ефективність державних кредитів та гарантій;
- бюджетний дефіцит, причини його виникнення та ефективність обраних джерел фінансування;
- стратегічні плани державних органів та основні індикатори їх виконання;
- міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, ефективність використання коштів республіканського бюджету в регіонах;
- бюджетні інвестиційні програми [10, с. 40 – 140].

Пропозиції для системи ЗДФК в Україні. Серед перелічених показників виняткове значення для підвищення ефективності як системи контролю так і використання бюджетних коштів і державного управління в цілому є контроль за виконанням рекомендацій Рахункової палати України та відповідальність за їх невиконання, несвоєчасне або не повне виконання. Це дасть змогу удосконалити управління державними фінансами на підконтрольних об'єктах, використовувати можливості державного фінансового контролю в повній мірі, адже метою ЗДФК є не тільки виявлення порушень та відшкодування збитків, спричинених цими порушеннями до бюджету. За результатами державних аудитів формуються також висновки про ефективність державного органу, установи, підприємства програми і т.д., проводиться аналіз та виявлення проблем та недоліків управління, формулюються шляхи їх вирішення. Тому запровадження та дієве функціонування контролю за виконанням рекомендацій є необхідним для використання всього потенціалу ВОФК.

Досягти ефективності такого виду послідуемого контролю можна різними способами, наприклад, у Вірменії у кожному річному звіті ВОФК подається чіткий список рекомендацій різним органам державної влади [2, с. 14], за яким потім і здійснюється контроль їх виконання. У Литві окремо звітують про вплив аудиту ефе-

ктивності на бюджетну систему [4, с. 16], де розглядається саме статистика щодо впровадження рекомендацій ВОФК. Також проводиться аналіз повноти виконання рекомендацій за результатами контролю, наприклад, у Киргизстані [9, с. 15], де регулярно проводяться розгляди виконання винесених раніше рекомендацій з обов'язковою участю керівників тих установ, яким вони були винесені.

Ще одним показником, який прямо свідчить про ефективність контрольного органу, а саме, її фінансовий аспект, це відшкодування збитків держави, понесені через порушення використання бюджетних коштів. У більшості пострадянських країн коефіцієнт відшкодування не перевищує 50% від усієї суми порушень, наприклад, у Росії, Киргизстані та ін. [9, с. 6].

Для вирішення цієї проблеми необхідним є встановлення відповідальності за такі порушення як особисто, так і для підконтрольного об'єкта, де виявлені такі порушення. Наприклад, зменшення асигнувань у наступному бюджетному періоді на суму нанесених збитків у поточному. В деяких країнах така схема вже застосовується, в інших лише існує як пропозиція до внесення змін у бюджетний кодекс.

Питання встановлення відповідальності за неефективне управління державними фінансовими ресурсами, зокрема бюджетними, а також допущення нецільового їх використання чи інших порушень законодавства та принципів економічності, результативності та ефективності є одним з найважливіших у системі контролю. Уникнення такої відповідальності додатково спонукає керівників державних органів, установ та організацій до повторення цих порушень у майбутньому, ігнорування рекомендацій за результатами аудитів, як наслідок, збільшення втрат держави та суспільства.

Відтак необхідною складовою ефективною системи державного фінансового контролю, зокрема зовнішнього, має бути кооперація з правоохоронними органами. Статистика щодо кількості переданих та прийнятих матеріалів, відслідковування стадії, у якій знаходяться порушені справи та врахування кількості винесених звинувачувальних вироків є дієвими інструментами, що застосовуються у багатьох пострадянських країнах, проте в Україні такої інформації немає, хоча Рахунковою палатою регулярно направляються матеріали до відповідних правоохоронних органів, проте моніторинг подальшої реакції на них не ведеться.

Додатковими заходами в цьому напрямі можуть бути також оприлюднення чи принаймні включення у звіт Рахункової палати переліку переданих матеріалів, як у Молдові [8, с. 45], де зазначається кожний матеріал, його суть, приймаючий орган та результат подальших дій.

Також цінним досвідом контролю в цій країні є наведення у звітах ВОФК фінансової оцінки порушень та невідповідностей, що призвели до втрат держави за типами, в тому числі:

- допущені у процесі бюджетного планування та розробки бюджету;
- втрати, які викликані існуванням у законодавстві недосконалостей щодо дотримання принципів ефективності, економічності, результативності тощо [8, с. 15].

Така методика дає змогу чітко встановити причини бюджетних порушень, не обмежуючись лише виконавчою гілкою влади, а й враховуючи результати діяльності законодавчої, виявити недосконалості законодавства. Фінансове вираження наслідків таких недосконалостей уможливило встановити відповідальність за їх наслідки.

З огляду на ефективне використання ЗДФК як інструменту підвищення зазначених складових фінансової системи, доцільно переглянути та розширити повноваження Рахункової палати України та додати важ-

ліві елементи національної фінансової системи, які в даних час не охоплені таким контролем.

Також можна запозичити певні аспекти з молдавського досвіду оцінки ефективності діяльності ВОФК – у звітах контрольного органу приводиться список основних показників його діяльності, який включає кількісні та якісні результати роботи.

Можливість імплементації досвіду пострадянських країн у ЗДФК України не обмежується лише фінансовими аспектами функціонування Рахункової палати, а також організаційними та кадровими. Так, з метою підвищення професійності кадрового складу ВОФК доцільно розробити програму заходів, подібну до такої у Киргизстані, де державні аудитори повинні проходити три етапи перевірки – комп'ютерне тестування та особисті співбесіди щодо професійних питань, а також перевірку на поліграфі, що проводиться у рамках антикорупційної політики держави [9, с. 68]. Такий досвід є надзвичайно актуальним у сучасних умовах в Україні.

Вагомою проблемою у системі державного фінансового контролю України є недостатня теоретична та методична база, невизначеність категоріального апарату, відсутність закріплення їх у законодавстві та узгодженість з міжнародними стандартами та сучасними світовими тенденціями у сфері державного аудиту. Вирішити цю проблему можна використавши досвід Литви, де здійснюється постійна співпраця ВОФК з науковою спільнотою. Так, підписана низка договорів з провідними університетами країни, які передбачають не лише використання надбань науки у практичній діяльності контролюючого органу, а й зворотній зв'язок. А саме, представники ВОФК регулярно проводять лекції та тренінги для студентів, забезпечує стажування у контрольному органі, формує та передає список актуальних питань для написання магістерських кваліфікаційних робіт тощо [4, с. 26]. Така співпраця з одного боку забезпечує практичне спрямованість навчання, отримання студентами реальних навичок та досвіду, а з іншого забезпечує ВОФК потенційними спеціалістами.

Висновки. Проведений аналіз сучасного досвіду ВОФК пострадянських країн дає змогу сформулювати напрями модернізації ЗДФК в Україні з метою підвищення його ефективності та наближення до міжнародних стандартів у сфері державного аудиту. Основними аспектами цього процесу мають стати:

- закріплення статусу, повноважень, порядку призначення та звільнення голови Рахункової палати на конституційному рівні;
- перегляд повноважень Рахункової палати України, їх розширення та доповнення, з метою охоплення незалежним контролем усіх аспектів державних фінансів, в тому числі, корпорацій з часткою державної участі, використання коштів наданих міжнародними організаціями, державних кредитів тощо;
- формулювання, прийняття до розгляду парламентом та впровадження пропозицій Рахункової палати щодо змін у основних нормативно-правових актах у сфері державних фінансів – бюджетного кодексу, законів України, що визначають окремі аспекти функціонування контрольних органів, головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм, державних закупівель, а також відповідальності за порушення у бюджетній сфері;
- запровадження ефективного контролю за виконанням рекомендацій Рахункової палати, для чого необхідним є встановлення особистої відповідальності за їх невиконання чи виконання не у встановлені терміни чи не в повному обсязі відповідальних осіб, а також запровадження санкцій для підконтрольних об'єктів, де

виявлені такі порушення, наприклад, зменшення суми наступних асигнувань;

- налагодження тісної та плідної співпраці з правоохоронними органами з метою реалізації матеріалів за результатами державного аудиту, проведеного Рахунковою палатою, а саме регулярне надання інформації до ВОФК про порушені кримінальні справи та стан їх ведення, кількості та якості винесених вироків;
 - запровадження системи оцінки ефективності діяльності Рахункової палати та державного фінансового контролю на основі ширшого кола показників, як таких, що характеризують не лише кількісні характеристики контролю (кількість об'єктів та заходів аудиту, сума винайдених порушень, сума відшкодування тощо, які застосовуються в Україні зараз), а й якісні аспекти діяльності;
 - розширити звіти Рахункової палати України, включити до них вищезазначені важливі аспекти аудиту державних фінансів та функціонування контрольного органу;
 - забезпечити своєчасне формування, розгляд та прийняття звітів Рахункової палати та доведення їх до громадськості шляхом висвітлення цих матеріалів на офіційному сайті;
 - провести заходи спрямовані на покращення кадрового складу Рахункової палати, а саме, підсилення наукової складової, фінансування отримання міжнародних сертифікатів у сфері аудиту, і, головне – встановити вимоги щодо кваліфікації та сумлінності державних аудиторів, як варіант – комп'ютерне тестування, співбесіди, проходження опитування із застосуванням поліграфа;
 - забезпечити прозорість бюджетної системи шляхом постійного висвітлення усіх результатів контрольних та аналітичних заходів, які не містять державної таємниці, налагодити більш тісний контакт із засобами масової інформації та громадськими організаціями.
- Зазначені заходи є необхідними кроками на шляху підвищення ефективності державного управління, зокрема ЗДФК України. Окремі механізми та процедури їх здійснення можна запозичити із досвіду пострадянських країн, які активно впроваджують міжнародні стандарти аудиту та адаптують сучасні тенденції контролю до національних особливостей.

Дискусія. Попри існування значного доробку щодо зарубіжного досвіду ЗДФК та можливості його застосування в Україні, водночас, досвіду ЗДФК в країнах пострадянського простору приділяється недостатньо уваги, що зумовило інтерес авторів до проведення даного дослідження. Такі країни як Литва, Латвія, Естонія, Грузія та інші успішно пройшли шлях впровадження європейського досвіду у сфері контролю, а вихідні умови, з яких починався розвиток ЗДФК після набуття незалежності, подібні до українських, що полегшує адаптування досвіду цих країн до національної системи контролю. Тому доцільним, на нашу думку, є подальше здійснення наукової розвідки цієї тематики, зокрема, аналіз кількісних показників роботи ВОФК пострадянських країн, що дасть змогу оцінити ступінь реального впливу ВОФК на систему державних фінансів. Для цього необхідно визначити, які саме відносні показники дозволять зробити висновки про ефективність ЗДФК та порівняти з іншими пострадянськими країнами, проаналізувати їх у динаміці за останні декілька років та визначити, які саме особливості системи контролю забезпечують найкращі результати та розробити рекомендації щодо запровадження такого досвіду в Україні.

Список використаних джерел

1. Activities of Chamber of Accounts [Електронний ресурс] // Republic of Azerbaijan Chamber of Accounts: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ach.gov.az/?/en/content/361/>.

2. Control Chamber of Republic of Armenia Annual Report 2013 [Електронний ресурс] // Control Chamber of Republic of Armenia: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.coc.am/YearReportsEng.aspx?ReportYear=2013>.
3. Деятельность Счетной палаты [Електронний ресурс] // Счетная палата Российской Федерации: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ach.gov.ru/activitieshttp://www.ach.gov.az/?/en/content/361/>.
4. National Audit Office Annual Report 2012 [Електронний ресурс] // National Audit Office of Lithuania: [сайт]. – Режим доступу: http://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos_en.aspx?tipas=15;
5. Annual report by the National Audit Office to the Parliament [Електронний ресурс] // National Audit Office of Estonia: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.rigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Riigikontrolliaastarauanneparlamendile/tabid/110/language/en-US/Default.aspx>.
6. Итоги работы Комитета государственного контроля за 2013 год [Електронний ресурс] // Комитет государственного контроля Республики Беларусь: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.kgk.gov.by/ru/control-deyatelnost>.
7. Annual Performance Report. Annual-Report-2013 [Електронний ресурс] // State Audit Office of Georgia: [сайт]. – Режим доступу: <http://sao.ge/en/about-us/annual-performance-report/annual-report-2013>.

8. Отчет о деятельности Счетной палаты за 2012 год [Електронний ресурс] // Счетная палата Республики Молдова: [сайт]. – Режим доступу: http://ccrm.md/public/files/file/Activitatea%20Control/Audit/Raport_activitate_2012_RUS.pdf.
9. Отчет об аудиторской деятельности Счетной палаты за 2012 год [Електронний ресурс] // Счетная палата Кыргызской Республики: [сайт]. – Режим доступу: http://www.mkk.gov.kg/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=157&Itemid=137&lang=ru.
10. Основные итоги контрольных мероприятий за 2013 год [Електронний ресурс] // Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета Республики Казахстан: [сайт]. – Режим доступу: <http://esep.kz/rus/show1/article/149> <http://esep.kz/rus/show1/article/149>.
11. The Republic of Latvia State Audit Office Public Annual Report for 2012 [Електронний ресурс] // State Audit Office of The Republic of Latvia: [сайт]. – Режим доступу: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/Majaslapa%20ENG/Annual%20reports/Annual%20report%202012/annual_report_2012.pdf.
12. Законодательство о Счетной палате [Електронний ресурс] // Счетная палата Республики Таджикистан: [сайт]. – Режим доступу: <http://sai.tj/index.php/ru/onunguzori-dar-borai-palatai-isob>.

Надійшла до редколегії 20.01.15

З. Варналий, д-р экон. наук, проф.,
Е. Коваленко, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ОПЫТА СТРАН ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА В СИСТЕМУ ВНЕШНЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ УКРАИНЫ

В статье исследованы особенности организации и функционирования внешнего государственного финансового контроля в странах постсоветского пространства. Выделены основные достижения в работе высших органов финансового контроля. Сформулированы рекомендации по имплементации этого опыта в систему государственного контроля и работу Счетной Палаты Украины.

Ключевые слова: внешний государственный финансовый контроль; высший орган финансового контроля; Счетная палата Украины; национальная система контроля; имплементация.

Z. Varnalii, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
K. Kovalenko, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, Ukraine

IMPLEMENTATION OF POST SOVIET COUNTRIES' EXPERIENCE TO THE PUBLIC AUDIT SYSTEM OF UKRAINE

The article explores the features of the organization and realization of the public audit in post-Soviet countries. The main achievements in the Supreme Audit Institutions functioning are highlighted. The distinguish features of public audit in the post-soviet countries are explored. The main approaches to the constitutional regulation of SAI's status are outlined. The models describing the scope of SAI's powers in each country are examined. The SAI's reports are analyzed and public audit efficiency indicators in different countries are summarized and systematized. The best practices in the field of public finance in the post-soviet countries are determined. According to the current world trends in public finance, Ukrainian budget system needs and public audit imperfections, useful practices from these countries are selected. On the basis of this analysis the main ways of implementation the best experience in this field to the Ukrainian public audit system are proposed by the author. Recommendations for the implementation of this experience to the public audit system and Accounting Chamber of Ukraine are determined.

Keywords: public audit; supreme audit institution; The Accounting Chamber of Ukraine; national system of of public audit; implementation.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2(167): 11-18

УДК 330.564.2.001.36 : 330.342

JEL H80

DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/2

З. Галушка, д-р экон. наук, проф.,
А. Дутчак, здобувач

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ: ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ

У статті здійснено порівняння наукових підходів до розуміння економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів. Визначено сутність понять справедливості та ефективності у розподілі; досліджено підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості, які використовуються у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання; окреслено соціально-економічні наслідки неефективного регулювання доходів у сучасній економіці.

Ключові слова: економічна ефективність; соціальна справедливість; ринковий розподіл доходів; суперечності системи розподілу доходів.

Вступ. Досвід ринкового реформування економіки України показує, що у багатьох сферах економічних відносин так і не склалися надійні механізми її функціонування. Повною мірою це стосується механізму функціонування ринкового розподілу доходів. З одного боку, прагнення створити соціально справедливий механізм формування доходів відповідно до вкладу факторів виробництва у виготовлення готового продукту, а з іншого – необхідність забезпечити ефективність на основі виконання доходами стимулюючої функції, – зумовлюють суперечності між справедливістю й ефективністю у розподілі. Ця суперечність проявляється у відно-

синах між виробництвом і споживанням – відсутності стимулів до виробництва; нерівномірності у розподілі ресурсів, прав власності та доходів; різниці у якості ресурсів, що використовуються, та розмірах факторних доходів; значній диференціації суспільства за доходами; відсутності умов для зростання середнього класу; поширенні бідності. Ці суперечності спричиняють ряд соціальних проблем і тому вимагають їх наукового обґрунтування, оскільки безпосередньо пов'язуються із заходами соціальної політики держави, розробкою стратегії соціально-економічного розвитку.

Теорія розподілу доходів завжди тісно пов'язувалася із теоріями соціальної справедливості та ефективності у розподілі. Економічні концепції соціальної справедливості досліджували А. Сміт, Й. Бентам, К. Маркс, А. Маршалл, А. Пігу, Л. Ерхард, Ф. Перру, Дж. Ролз, Ф. Хайек, Дж. К. Гелбрейт, Р. Нозик та інші вчені. У сучасній економічній теорії ця проблема розглядається не лише з погляду використання принципів ефективності та справедливості механізму формування доходів, а й з урахуванням соціально-економічних наслідків його функціонування. А таких проблем є дуже багато. Вони стосуються структурного взаємозв'язку функціонування як соціальних, так і економічних процесів і явищ. Ми приєднуємося до думки М. Бронфенбренера, який наголошує на існуванні низки невирішених проблем, до яких належать: 1) розподіл доходів і теорія суспільної справедливості; 2) взаємозалежність корисностей і суспільні блага; 3) вимір бідності, неповної зайнятості та нерівності; 4) способи перерозподілу доходів; 5) значення "злетів заробітної плати" та "падінь прибутку" для теорії розподілу; 6) розподіл і економічний розвиток; 7) розподіл трудових доходів: дискусія про сегментацію ринку; 8) наслідки укладення колективних договорів; 9) розподіл доходів і теорія загальної рівноваги; 10) макроекономічна теорія розподілу: "суперечка двох Кембриджів"¹. Фактично, автор окреслив коло проблем, які безпосередньо пов'язані з системою та механізмом розподілу доходів і залишаються актуальними. Їх дослідження стосується більш глибокого обґрунтування сутності, форм прояву та оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів. Наведені проблеми виникають, зокрема, із-за недостатнього наукового обґрунтування цих процесів та ігнорування наукових підходів у практиці господарювання при визначенні системи розподілу доходів на різних рівнях господарювання та формуванні принципів соціальної політики держави, що стосуються забезпечення справедливості та ефективності у розподілі.

Мета статті – визначення та порівняння наукових підходів до розуміння економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів. Для реалізації цієї мети поставлено завдання – на основі дослідження міждисциплінарних підходів визначити сутність понять справедливості та ефективності у розподілі; дослідити та порівняти підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості, які використовуються у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання; показати можливі соціально-економічні наслідки неефективного регулювання доходів у сучасній економіці. Аналіз здійснено на основі порівняння чотирьох концепцій справедливості, які вважаються суспільно ефективними. Розглядаються: утилітарний, сформульований Й. Бентамом; егалітарний, який передбачає зрівняльний розподіл; ринковий (ліберальний) підхід – полярний до егалітарного, і роулзіанський, що трактує справедливість як чесність, підходи.

Огляд літератури. В історії економічної думки основи теорії розподілу доходів було закладено ще у працях фізіократів та представників класичної школи. Ф. Кене, В. Мірабо, А. Тюрго, В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, Дж.С. Мілль, К. Маркс розробили теорію факторного розподілу доходів. Наприкінці XIX – початку XX ст. у працях К. Менгера, Е. Бем-Баверка, Ф. Візера,

А. Маршалла, Дж. Б. Кларка, Е. фон Бем-Баверка Л. Вальраса, В. Парето, Ф. Еджуорта, К. Вікселля, П. Дугласа, Дж. Стіглера було закладено маржинальний підхід у формуванні факторних доходів.

У працях Дж. Бьюкенена, Дж. М. Кейнса, А. Пігу, Е. Хансена, Я. Тінбергена обґрунтовано участь держави в перерозподілі національного доходу в суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики. Соціальні підходи в теорії розподілу проявилися у працях К. Бюхера, Т. Веблена, Г. Еспінг-Андерсена, П. Струве, Р. Тітмаса, М. Туган-Барановського, Г. Шмоллера, Й. Шумпетера. Сучасні теорії ґрунтуються на інституційному підході, пов'язані з дією інститутів, механізмів і економічною поведінкою суб'єктів, започатковані у працях Т. Веблена, Р. Коуза, О. Вільямсона, Д. Норта, Дж. К. Гелбрейта, Ф. Кастлза, Дж. Роулса, А. Сена та інших.

У постсоціалістичному науковому просторі різним аспектам теорії розподілу доходів присвячено праці Л. Абалкіна, В. Базилевича, В. Гейця, Р. Грінберга, А. Гриценка, К. Губіна, Н. Дєєвої, П. Єщенко, Ю. Зайцева, С. Кірдіної, В. Кириленка, А. Колота, Е. Лібанової, І. Малога, М. Малкіної, В. Мандибури, О. Ніколаєвої, О. Новікової, В. Полтеровича, О. Рубінштейна, О. Сухарєва, В. Тарасевича, Н. Холода, А. Шевякова, В. Шаповал та інших вчених. У їхніх працях головна увага приділена аналізу впливу доходів на соціально-економічний розвиток, вимірам бідності, проблемам нерівності та соціальної справедливості в розподілі доходів, визначенню ролі і місця держави в громадських інститутах у здійсненні розподілу; способам перерозподілу доходів тощо.

Методологія дослідження. Дослідження наукових підходів до розуміння економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів здійснено шляхом застосування історико-генетичного методу, що дозволило визначити зміну підходів до розуміння змісту, джерел та механізмів ринкового розподілу доходів, а також час та причини виникнення суперечностей, що існують в системі розподілу між принципами справедливості та ефективності. Використання системного методу дало можливість показати структурний взаємозв'язок між економічними і соціальними процесами, що існує у механізмі розподілу доходів. Поєднання загального, часткового і одиничного дало можливість пояснити причини надмірної диференціації суспільства. Метод порівняльного аналізу застосовується для вивчення динаміки соціально-економічних показників.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти з питань соціальної політики, дані офіційної статистики України, аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, аналітико-статистичні огляди, довідкові та аналітичні документи міжнародних організацій, наукові публікації з проблем ефективності функціонування розподільних відносин у ринковій економіці.

Основні результати.

Погляди на умови ефективності та справедливості при розподілі ресурсів і доходів

В економічній теорії традиційно багато з цих проблем досліджуються у взаємозв'язку критеріїв ефективності використання ресурсів, справедливості розподілу доходів та їх впливу на добробут. Існує ряд теоретичних підходів, які пояснюють умови ефективності та справедливості при розподілі ресурсів і доходів (критерій Парето, компенсаційний критерій Н. Калдора та Дж. Хікса, критерій за Сітовським, критерій Бергсона).

¹ Останнє стосується суперечки між ученими щодо неоднозначності факторного розподілу доходів. Так, Дж.Б. Кларк, Т. Веблен, К. Вікселль вважали за необхідне пов'язувати витрати капіталістичного прибутку із інститутом власності, ефектом змін запасу капіталу, неоднорідністю капіталу та іншими чинниками. Див.: [1].

Ефективність виступає як нормативний критерій для оцінювання впливу використання ресурсів на добробут індивідів. Критерій ефективності (Парето оптимальності) задовольняється, коли ресурси протягом певного заданого періоду використовуються у такому напрямі, коли неможливо покращити добробут однієї людини без погіршення добробуту іншої людини. Основним критерієм ефективності, згідно з теорією Парето, є наявність або відсутність перевитрат ресурсів.

Дотримання принципу Парето-оптимальності передбачено у чотирьох концепціях справедливості, які вважаються суспільно ефективними, але трактується по-різному:

1. Утилітарний, сформульований Й. Бентамом. На його думку, добробут визначається щастям найбільшої кількості людей. У бентамівській концепції людина є виключно споживачем, причому спрямованим на негайне задоволення потреб. Чим більше щасливих людей, тим більший добробут. Така "арифметика щастя" була заснована на положенні про те, що всі люди мають ідентичні функції корисності доходу. У такому випадку оптимальний розподіл ресурсів міг бути досягнутим лише за умови, що доходи розподіляються порівну. Але оскільки функції корисності у людей суб'єктивні й різняться, то загальна корисність максимізується не в разі рівного розподілу багатства, а в результаті розподілу відповідно з різними функціями корисності. Отже, утилітаризм передбачає такі базові припущення: а) суспільний добробут являє собою суму функцій індивідуальних корисностей всіх членів суспільства (підхід Бентама); б) справедливість існує там і тоді, де і коли можна максимізувати сукупну корисність всіх членів суспільства; в) уряд має здійснювати перерозподіл доходів з метою максимізації корисності. Така максимізація не забезпечується ринком автоматично, через те, що корисність тієї самої грошової суми різна для різних категорій людей. За принципом спадної граничної корисності ця сума більш корисна для бідного, ніж багатого індивіда. Тому уряд має забезпечувати перерозподіл доходів в межах, що не ведуть до зниження ефективності виробництва.

2. Егалітарний, який передбачає зрівняльний розподіл, за якого всі члени суспільства отримують рівні блага, нерівність в розподілі доходів відсутня. Він спирається на принципи колективності, солідарності, патерналізму. Разом з тим, як свідчить практика соціалізації економіки, зрівняльні тенденції породжують ієрархічну систему зв'язків, бюрократизацію, придушення приватної ініціативи, утриманські настрої і поведінку людей, низький рівень життя. Хоча потрібно уточнити, що соціалістичний принцип розподілу виходив з трудового внеску і передбачав певну нерівність. егалітарний підхід вимагає рівномірного розподілу, за якого всі блага поділені порівну між усіма індивідами. Егалітаризм передбачає такі базові припущення: а) рівність може бути досягнута у більш широких межах, члени суспільства повинні мати не лише рівні можливості, але й більш-менш рівні результати – цим досягається єдність нації; б) уряд має прагнути того, щоб усі члени суспільства отримували рівні блага, котрі стали доступними завдяки успіхам розвитку цивілізації;

3. Ринковий (ліберальний) підхід – полярний до егалітарного. Справедливість встановлюється ринком. Розподіл відбувається за факторами виробництва. Передбачає відповідність доходу кожного власника фактору виробництва граничному продукту, отриманому від даного фактора, що припускає дуже значну нерівність в розподілі доходів. Цей підхід полягає у тому, що результати конкурентних ринкових процесів вважаються справедливими, оскільки винагороджують тих, хто

більш здібний і працьовитий, навіть якщо при цьому має місце крайня нерівність. Така концепція не передбачає перерозподілу благ за принципом Парето-ефективності. Класичний лібералізм базується на інтересах особистості. Згідно теорії, кожна людина готова до автономної діяльності і може самостійно найбільш ефективно реалізовувати свої таланти. Основні припущення такі: а) суспільство – проста сукупність індивідів, тому не має (не повинно мати) своїх цілей та намірів, що відрізняються від індивідуальних; б) гарне суспільство – це те, що не заважає індивідам реалізовувати свої приватні інтереси; в) уряд створений людьми для захисту їх прав, встановлених конституцією. Немає об'єктивних методів визначення того, що правильно та неправильно, тому індивіди визначають це на підставі власних переваг; г) свобода – синонім автономії та незалежності, досягається людьми самостійно (не за допомогою діяльності уряду); д) рівність – це рівність можливостей (а не рівність результатів); е) справедливість досягається самим ринком; є) ефективність означає, що ресурси належать тим індивідам, які можуть заплатити за них більшу ціну, і найбільш раціонально їх використовувати. Ліберальний підхід тісно пов'язується із обмінною (лібертарною) концепцією соціальної справедливості, що ґрунтується на міркуванні про те, що оскільки не існує об'єктивного універсального критерію заслуг і відповідних винагород, то критерієм справедливості є вільна згода учасників соціальної взаємодії – обміну товарами й послугами. Цієї точки зору дотримуються прибічники політичної ідеології, яку називають лібертаріанством. Зокрема, на ній ґрунтується концепція соціальної справедливості Р. Нозіка. Якщо люди добровільно обмінюються деякими товарами й послугами (безпосередньо або за посередництвом грошей), то ні в кого немає підстав скаржитися на несправедливість: кожний вступає в процес обміну лише тоді, коли вважає, що те, що він отримує, для нього важливіше (цінніше), аніж те, що він віддає. Несправедливість виникає лише там, де хтось обманом чи примусом відбирає товари й послуги або їх грошовий еквівалент [2].

4. Роулзівський [3, с. 435]. Дж. Роулз висунув теорію справедливості як чесності. Максимізується корисність найменш забезпечених осіб. Ідея справедливості як чесності розглядається у договірній термінології і як складова раціонального вибору та протиставляється концепціям утилітаризму і інтуїтивізму. Справедливість будується на двох принципах: "Перший принцип: кожна людина повинна мати рівні права у відношенні найбільш великої схеми рівних основних свобод, сумісних з подібними схемами свобод для інших. Другий принцип: соціальні і економічні нерівності повинні бути влаштовані так, щоб: а) від них можна було б розумно очікувати переваги для всіх і б) доступ до посад був би відкритий всім" [3, с.245]. Роулз додає: "Ці принципи повинні бути впорядковані так, що перший принцип первинний щодо другого. Це упорядкування означає, що не можуть бути виправдані порушення основних свобод, захищених першим принципом, або ж компенсація порушення великими соціальними та економічними перевагами" [3, с.246]. Роулзівський підхід допускає нерівність, щоб не позбавити найпродуктивніших виробників стимулу до праці, але передбачає перерозподіл частини доходів більш продуктивних економічних суб'єктів на користь найбільш вразливих членів суспільства; Роулзівський підхід означає, що має максимізуватися корисність найменш забезпечених членів суспільства, і від цього вииграє суспільство в цілому;

Поняття справедливості завжди пов'язується з проблемою забезпечення ефективності. А ефективність, як

зауважує М.Блауг, "... обов'язково передбачає ціннісні судження, оскільки ефективність так чи інакше повинна бути більш бажана, ніж неефективність". ... "Якщо би ми, хоч би в принципі, відмовляємося розмежовувати ефективність розподілу і справедливості розподілу, ми повинні так чи інакше заперечувати всю теорію добробуту і разом з нею традиційну презумпцію переваги конкурентних ринків і цінового механізму як методу розподілу рідкісних ресурсів" [4, с.560].

За критерієм Калдора-Хікса, добробут підвищується, якщо ті, хто виграють, оцінюють свої доходи вище збитків постраждалих, і якщо значення виграшу перевищує значення втрат. Цей критерій вимірює зміни добробуту в грошових одиницях і є спробою оцінити в грошових одиницях виграш тих індивідів, хто виграв, та компенсувати в грошах втрати тих індивідів, що втратили. Критерій оснований на компенсаційному принципі: зміна політики уряду вважається покращенням ситуації, якщо ті індивіди, хто виграв, можуть потенційно повністю компенсувати втрати тим, хто втратив, та після цього ще залишатися у виграшу. При застосуванні цього критерію виникає наступна проблема: можлива така ситуація, що після зміни рух назад до початкової точки також підвищить суспільний добробут.

За Сітовським, зміна політики уряду є покращенням, якщо задовольняє критерій Калдора-Хікса, і якщо після зміни рух назад в початкову позицію не задовольняє критерій Калдора-Хікса. Таким чином, Сітовський пропонує подвійний критерій: 1) спочатку треба переконалися, що рух з першої точки до другої покращує стан за критерієм Калдора-Хікса, 2) потім слід переконалися, що рух назад з другої точки до першої не покращує стан згідно критерія Калдора-Хікса. Лише тоді, коли виконуються обидві умови, добробут суспільства підвищується. При застосуванні критерію Сітовського відбувається намагання привести різноякісні корисності до єдиної грошової бази, в той час як гранична цінність тієї самої суми відрізняється для бідного та багатого індивіда.

А. Бергсон вважав за необхідне розробити систему цінностей для суспільства, яка б враховувалася законодавчими або виконавчими органами в економічній політиці держави і відображала б функцію суспільного добробуту. Вироблення критеріїв оцінки добробуту виступає дуже важливим завданням, воно повинно лежати в основі розрахунку витрат перерозподілу та розмірів

компенсійних платежів для полегшення прийняття економічно ефективних рішень. Існування держави, яка втручається в процеси встановлення досконалої конкуренції, фактично гарантує проблему квазіоптимуму (second best). Так, загальну рівновагу викривляють податки, оскільки сприяють відхиленню цін від рівноважних. Це впливає, з одного боку, на виробників (знижують стимули виробництва), а, з іншого боку, – на вибір споживачів. Останні, прагнучи зменшити податковий тягар, вибирають товари-замінники. Зростаючі ефекти взаємозамінності призводять до викривлення сукупного попиту і, в кінцевому підсумку, до втрат ефективності. Загальна рівновага досягається на новому рівні, на рівні квазіоптимуму.

Багато індивідів вважають, що результати державних програм також мають бути оцінені в термінах рівності, тобто в термінах відчутної справедливості результатів. Однак існує проблема, що зв'язана із застосуванням критерію рівності, адже індивіди відрізняються їх розумінням справедливості. Економісти зазвичай обмежують аналіз питання про рівність до визначення впливу альтернативних політик на розподіл добробуту серед індивідів. Наприклад, багато людей зацікавлені в оцінці впливу політики уряду на бідних, людей похилого віку, дітей.

У галузі державних фінансів аналітики зазвичай намагаються визначити вплив дій уряду як на розподіл ресурсів, так й на розподіл добробуту. Зауважимо, що обидва поняття – ефективність та справедливість відображають рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Ефективність напрямку зв'язана з домінуючими економічними відносинами, справедливість відображає більш широкий спектр існуючих в суспільстві інституційних відносин, традицій.

Класичні та сучасні підходи до поєднання ефективності і справедливості у розподілі

Усвідомлення теоретичних основ формування механізмів ринкового розподілу доходів та наведена характеристика підходів щодо сутності та поєднання ефективності і справедливості у процесі розподілу доходів дає можливість узагальнити та визначити головні механізми їх забезпечення, які застосовуються у світовій та вітчизняній практиці при формування політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання і дають можливість оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів (Табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання

Підхід	Принцип або теорія	Механізм	Призначення
Класичний	Формування зарплати у залежності від вартості засобів існування робітників	Визначення мінімуму споживчих благ, мінімального і середнього споживчого кошика	Обґрунтування межі бідності, мінімальних доходів населення, співвідношення між мінімальними і середніми доходами
	Теорія факторів виробництва	Встановлення оптимального взаємозв'язку факторів у виробничому процесі	Визначення співвідношення динаміки фізичного обсягу факторів виробництва
Маржиналістський	Теорія граничної продуктивності	Врахування приросту продукту, який досягається завдяки використанню додаткової одиниці даного фактора при фіксованих значеннях інших факторів	Встановлення плати за ресурси
Неокласичний	Оптимальність розміщення ресурсів; Парето-ефективність; принцип компенсації (аналіз витрат і вигод); нормативний підхід; критерій – економічна ефективність	Забезпечення оптимального розподілу благ у суспільстві та підвищенню суспільного добробуту; політичні заходи – політика патерналізму; механізм регулювання доходів у відповідності з факторною продуктивністю	Встановлення залежності між величиною доходу і кількістю його отримувачів; умови зростання добробуту; допомога окремим категоріям населення; Розподіл доходу пропорційно до внеску кожного з факторів
	Поєднання ефективності і соціальної справедливості	Механізми перерозподілу доходів	Вирівнювання нерівності

Закінчення табл. 1

Підхід	Принцип або теорія	Механізм	Призначення
Концепції розподільно-перерозподільних відносин	Перерозподіл задля вирівнювання нерівності	Визначення механізму первинного, вторинного розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту	Досягнення справедливого розподілу
Макроекономічна теорія розподілу доходів	Концепція "ефективного попиту"	Участь держави в перерозподілі національного доходу в суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики	Здійснення соціальних реформ; формування системи соціального забезпечення
Інституційні теорії суспільного вибору	Державна політика розподілу доходів має відповідати потребам суспільства; владна теорія розподілу доходів	Механізм, який би мінімізував негативні наслідки перерозподільних процесів і максимізував позитивні; формування оптимальних механізмів розподілу не лише доходів, а й ресурсів	Ефективна політика перерозподілу доходів; недопущення маніпулювання механізмами ухвалення суспільних рішень

Джерело: складено авторами

Із даних таблиці 1 бачимо, що головні аспекти, які актуалізувалися в економічній теорії, стосуються можливостей поєднання у механізмі розподілу доходів цілей і засобів забезпечення економічної ефективності та соціальної справедливості, встановлення науково обґрунтованих розмірів мінімальних доходів, політики боротьби з бідністю та надмірною диференціацією доходів.

Суперечності поєднання принципів справедливості й ефективності в політиці розподілу доходів

Проблема поєднання ефективності і справедливості відкриває ряд суперечностей та веде за собою ймовірність як позитивних, так і негативних соціально-економічних наслідків. Перш за все, виникає проблема вибору: віддати перевагу ринковому розподілу доходів, ко-

ректованому державою, чи державному розподілу доходів, коректованому ринком.

Прагнення до рівності в розподілі доходів, що втілює, на думку багатьох, соціальну справедливість, завжди супроводжується падінням економічної ефективності. Нерівність у доходах забезпечує економічну ефективність, але супроводжується соціальною несправедливістю у вигляді значної нерівності у розподілі доходів, майнової диференціації населення. Таким чином, вибір між рівністю і нерівністю доходів перетворюється на вибір між соціальною справедливістю та економічною ефективністю. Це загострює соціально-економічні суперечності, зумовлює низку проблем як економічного, так і соціального характеру (Рис. 1).

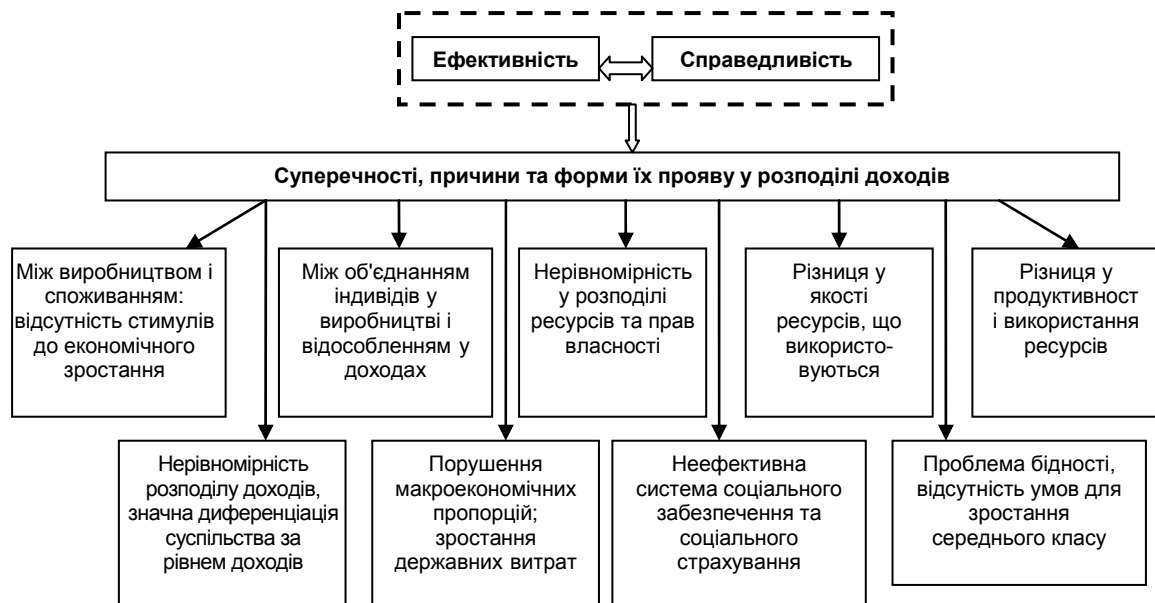

Рис. 1. Проблеми поєднання ефективності і справедливості в розподілі

Джерело: складено авторами

Ринковий розподіл доходів не гарантує кожній людині прийнятний рівень доходу. Причинами нерівномірності виступають: різниця у здібностях, як розумових, так і фізичних; відмінності у володінні власністю, в освітньому рівні, а група причин, яка пов'язана з везінням, випадком, несподіваним виграшем тощо. У цьому полягає певна соціальна несправедливість ринку. Держава, приймаючи на себе значну частку відповідальності за дотримання невід'ємного права людини на гідне життя, організовує перерозподіл доходів. Незважаючи на досягнення розвинених країн у соціально-економічній сфері,

диференціація доходів, її масштаби і обґрунтованість раніше представляють серйозну суспільну проблему.

Неантагоністичне протиріччя економічної ефективності та соціальної справедливості науковці вважають сучасною перетвореною формою загальноекономічної суперечності між виробництвом і споживанням. Чим більше витрачається на виробництво, тим менше залишається для споживання, і навпаки. Відповідно, економічна ефективність досягається в умовах ринкової системи з мінімальним втручанням держави. Соціальна справедливість розглядається як механізм перерозподілу доходів з метою запобігання їх надмірної диференціації. Такий

перерозподіл знижує стимули, створювані ринком і пов'язані, з одного боку, з можливістю швидкого збагачення, з іншого – з небезпекою розорення і безробіття" [5].

Протиріччя виникають також із-за неефективності організаційно-економічного механізму розподілу доходів. Так, К.Губін вважає, що "... основне протиріччя формування доходів населення – протиріччя між об'єднанням індивідів в процесі сумісно-розділеної діяльності із створення економічних благ та відособленням їх в особистому доході, що базується на певному типі розподілу" [6]. Аналізуючи цю проблему у сучасних умовах, А. Котенок підкреслює, що "...неантагоністична суперечність економічної ефективності та соціальної справедливості переходить на новий діалектичний рівень. Соціальна справедливість стає умовою економічної ефективності господарської системи. У свою чергу, економічна ефективність на сучасному етапі розвитку економіки головним чином характеризується тенденцією індивідуалізації суспільного виробництва. За таких умов держава як повноцінний учасник економічних відносин забезпечує соціальну справедливість, сприяючи розв'язанню цього протиріччя, формуючи тим самим основу для зростання суспільного добробуту [7, с. 23].

Основний аргумент на користь нерівності доходів полягає в тому, що необхідно зберегти стимули для виробництва продукції та отримання доходів. Однак, перерозподіл доходів дорого обходиться суспільству. Як показують дослідження зарубіжних дослідників, спроби збільшити доходи бідних за рахунок вилучення певних сум у багатих можуть обернутися серйозними втратами в ефективності. Цю ситуацію А. Оукен назвав "ефектом дірявого відра": "... Ми можемо переносити гроші від багатих до бідних тільки в дірявому відрі. Враховуючи (1) перевагу суспільством рівності (або принаймні рівності більшою мірою, чим забезпечує ринковий розподіл доходів), а також (2) витрати відхилення від обумовленого ринком розподілу, суспільство стикається з дилемою: рівність чи ефективність. Оптимальним результатом, як правило, є компроміс" [цит. за:7]. За підрахунками А. Оукена, спроби збільшити доходи бідних за рахунок вилучення частини доходів у багатих призводить до втрат, які рівносильні тому, що з кожних 350 дол., вилучених у багатих, 100 дол. доходять до бідних, а 250 дол. просто губляться.

Як свідчать спеціальні дослідження, у забезпеченні рівності та справедливості у суспільстві значна роль належить характеру розподільних відносин в країні. Зокрема, однією зі складових таких відносин є міра перерозподілу валового внутрішнього продукту через державний бюджет. Бюджет завжди виражає певні фінансові протиріччя суспільства та конфлікт суб'єктів, які беруть участь у його формуванні. Кожний з цих суб'єктів (юридичні й фізичні особи та держава) прагне віддавати у бюджет якомога менше, отримувати якомога більше, і це є цілком закономірним явищем. Проте ці протиріччя мають бути збалансовані, інакше руйнується економічна база та порушується соціальна стабільність у суспільстві [8, с. 24].

У науковій літературі обґрунтовується об'єктивна необхідність перерозподілу доходів. Так, наприклад, Д. Мюллер пише про існування чотирьох гіпотез щодо добровільного перерозподілу, згідно з якими колективні

рішення про перерозподіл доходу – подібно колективним рішенням про збільшення аллокативної ефективності – у принципі можуть прийматися односторонньо [9]. До них автор відносить: перерозподіл як страхування – "...примус всіх членів суспільства до вступу в страхову програму може бути Парето-поліпшенням", – зазначає автор [9, с.63]; перерозподіл як суспільне благо, – "...багаті передають частину доходу бідним не тому, що вони знаходяться в невизначеності щодо можливості стати бідними, але в силу співчуття чи подібної альтруїстичної мотивації" [9, с. 64]; перерозподіл для задоволення норм справедливості (як психологічного поняття); перерозподіл для поліпшення аллокативної ефективності – при цьому допущенні перерозподілу доходів і продуктивних ресурсів може призвести до такого стану, коли всі члени суспільства поліпшать своє становище [9, с.68].

Отже, нерівномірність розподілу виступає як об'єктивна реальність, і питання полягає у тому, щоб не допустити загрозливих показників цієї нерівномірності. Для цього існує необхідність, по-перше, адекватно вимірювати ступінь нерівномірності; по-друге, контролювати не лише різницю в доходах багатих і бідних, а й розміри доходів, щоб не допустити зменшення мінімальних доходів нижче показників мінімальних соціальних стандартів.

Для оцінки нерівності у доходах окремих груп населення використовується крива Лоренца, що характеризує нерівномірність розподілу і показує частку в національному доході, яку займає кожна група населення. Коефіцієнт Джині використовують для порівняння нерівномірності розподілу доходів у різних країнах і він широко представлений у звітах міжнародних інституцій. Відповідно до класифікації, запропонованої Аткинсоном, Рейнвотером і Смідінгом для країн ОЕСР [10], коефіцієнт Джині в інтервалі 33-35 характеризує високу ступінь нерівності, 29-31 – середню, 24-26 – низьку і 20-24 – дуже низьку ступінь нерівності розподілу доходів.

За 2005-2012 роки індекс Джині в Україні змінювався, його величина поступово знизилася на кінець періоду. У 2012 році індекс Джині становив 0,233, що складає 77,9% його величини у 2005 році, а приріст до 2011 року зменшилася на 4,1%. Зменшення величини індексу Джині в Україні спостерігається і в порівнянні з окремими країнами ОЕСР та СНД (Рис.2).

Найбільший внесок у нерівність здійснює заробітна плата (52,1%), причому в міських поселеннях це значення підвищується до 58,0%, а в сільських становить лише 31,6%. Такі значні відмінності пов'язані як з економічними, так і з демографічними чинниками.

Ринковий розподіл доходів не гарантує кожній людині прийнятний рівень доходу. Причинами нерівномірності виступають: різниця у здібностях, як розумових, так і фізичних; відмінності у володінні власністю, в освітньому рівні, а група причин, яка пов'язана з везінням, випадком, несподіваним виграшем тощо. У цьому полягає певна соціальна несправедливість ринку. Держава, приймаючи на себе значну частку відповідальності за дотримання невід'ємного права людини на гідне життя, організовує перерозподіл доходів. Незважаючи на досягнення розвинених країн у соціально-економічній сфері, диференціація доходів, її масштаби і обґрунтованість раніше представляють серйозну суспільну проблему.

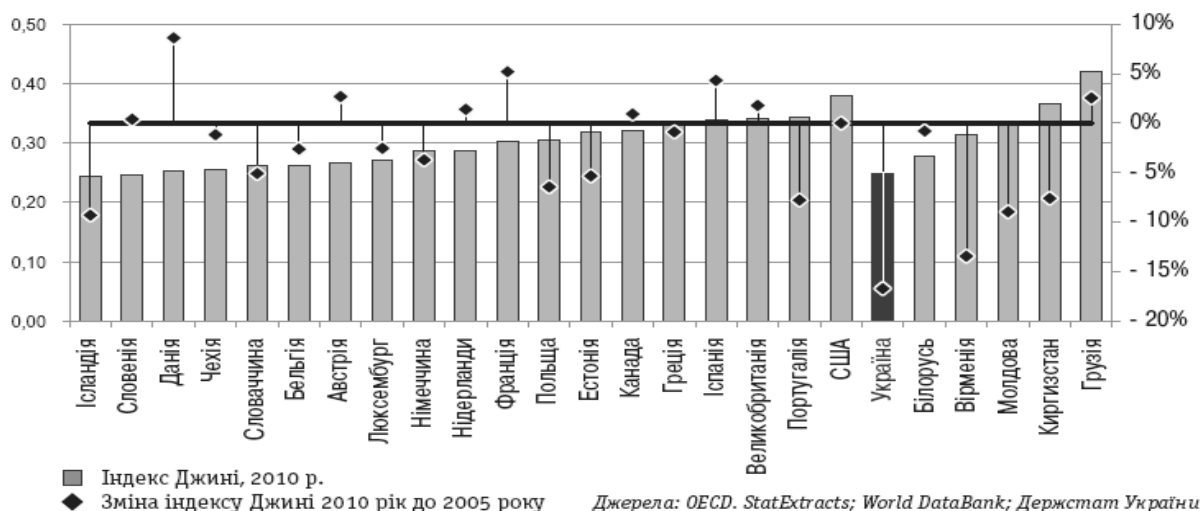

Рис.2. Нерівність доходів (індекс Джині): Україна та окремі країни

Джерело: [11, с. 76]

Висновки. Підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів історично формувалися у процесі зміни поглядів на принципи формування та механізми здійснення політики розподілу доходів. За цими ознаками чітко розрізняються класичний, маржиналістський, неокласичний підходи та концепція розподільно-перерозподільних відносин, макроекономічний підхід, інституційної теорії суспільного вибору. Вони ґрунтуються на особливих підходах, які визначають цільову спрямованість та механізми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання.

Проблеми поєднання ефективності і справедливості в розподілі пов'язані із суперечностями, які існують у сфері розподілу, неефективністю інституційно-організаційного механізму регулювання розподільних відносин, нерівномірністю розподілу ресурсів та прав власності й зумовлюють нерівномірність розподілу доходів і жорстку диференціацію та маргіналізацію у структурі населення, порушення макроекономічних пропорцій, неефективну систему соціального забезпечення та соціального страхування населення.

Нерівномірність розподілу виступає як об'єктивна реальність, і тому важливо не допустити її загрозливих показників. Тому необхідно, по-перше, адекватно вимірювати ступінь нерівномірності; по-друге, контролювати не лише різницю в доходах багатих і бідних, а й розміри доходів, щоб не допустити зменшення мінімальних доходів нижче показників мінімальних соціальних стандартів. Соціальні стандарти потребують постійного перегляду та поліпшення методів їх розрахунків з урахуванням методик, що застосовується в країнах з високим рівнем соціального розвитку.

Дискусія. У сучасній науковій літературі не склалося єдиного системного підходу до оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового механізму розподілу доходів. Головні аспекти, які актуалізуються як в економічній теорії, та і в заходах соціальної політики держави, стосуються можливостей поєднання у механізмі розподілу доходів цілей і засобів забезпечення економічної ефективності та соціальної справедливості, встановлення науково обґрунтованих розмірів мінімальних доходів, політики боротьби з бідністю та надмірною диференціацією доходів. Нам ба-

читься подальша спрямованість використання цих теоретичних підходів до розв'язання проблеми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання: класичного – для обґрунтування межі бідності, розміру мінімальних доходів населення, співвідношення між мінімальними і середніми доходами; маржиналістського – для встановлення плати за ресурси; неокласичного – для визначення залежності між величиною доходу і кількістю його отримувачів; визначення умов вирівнювання нерівності; концепції розподільно-перерозподільних відносин – для обґрунтування справедливого розподілу; макроекономічної теорії розподілу доходів – для здійснення соціальних реформ, формування системи соціального забезпечення; інституційної теорії суспільного вибору – для забезпечення ефективної політики перерозподілу доходів, недопущення маніпулювання механізмами ухвалення суспільних рішень.

Список використаних джерел

1. Бронфенбрэннер М. Десять проблем современной теории распределения [Електронний ресурс] / М. Бронфенбрэннер. – Режим доступу: http://elilb.org.ua/economics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1103636627&archive=&startfrom=ucat=18&.
2. Сепетий Д.П. Проблема соціальної справедливості в перспективі обмінної та зрівнювальної концепції [Електронний ресурс] / Д.П. Сепетий. – Режим доступу: <http://dsepetij.ho.ua/justice.htm>.
3. Пиндайк Р. Микроэкономика. – М.: Экономика [Р. Пиндайк, Д.Рубинфельд], 1992.- 509 с.; ISBN: 5-318-00548-9; Ролз Дж. Теория справедливости [Електронний ресурс] / Дж. Ролз. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1995. – 535 с.; ISBN 5-7615-0365-4. – Режим доступу: <http://www.musa.narod.ru/rawls1.htm>.
4. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: "Дело Лтд", 1994. – 720 с.; ISBN: 0-521-31644-8 (англ.); ISBN: 5-86461-151-4м (русс.).
5. Эффективность и справедливость. 2010-2013 "Современная экономическая теория" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://modern-econ.ru>.
6. Губін К.Г. Формування системи регулювання доходів населення в трансформаційній економіці [Електронний ресурс] / К.Г.Губін. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/ET/BIBLIOTEKA/AVTOREFERAT/GUBIN.htm;
7. Котенок А. Г. Форми прояву діалектики ринкової і соціальної справедливості у розвитку сучасних систем / А. Г. Котенок // Стратегія економічного розвитку України. – 2012. – № 31 (2012). – с.17-23.
8. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу ; за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.; ISBN 978-966-304-005-9.
9. Мюллер Д. Общественный выбор [Електронний ресурс] / пер. с англ.; под ред. А.П. Заостровцева, А.С. Скоробогатова; Гос. ун-т. – Высшая школа экономики, Институт "Экономическая школа". – М. 2007.

– 994 с. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/seinstitutespb/dennis-muller-obsestvennyj-vybor>.

10. Atkinson, A. B., L. Rainwater and T. Smeeding. Income Distribution in OECD Countries // OECD Social Policy Studies. – 1995. – No. 18. – 164 с.

11. На шляху до зеленого зростання: моніторинг прогресу в Україні [Електронний ресурс] / [Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Хомякова О.] – Львів. – 2014. – 76 с. – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/publications/GGI_Ukraine_final.pdf

Надійшла до редколегії 21.01.15

З. Галушка, д-р екон. наук, проф.,
А. Дутчак, соискатель

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНОЧНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ: ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ

В статье проведено сравнение научных подходов к пониманию экономической и социальной эффективности функционирования рыночного распределения доходов. На основе междисциплинарных подходов определена сущность понятий справедливости и эффективности в распределении; исследовано подходы к проблеме сочетания эффективности и справедливости, которые используются в формировании политики распределения доходов на разных уровнях хозяйствования; определены возможные социально-экономические последствия неэффективного регулирования доходов в современной экономике.

Ключевые слова: экономическая эффективность; социальная справедливость; рыночное распределение доходов; противоречия системы распределения доходов.

Z. Halushka, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
A. Dutchak, researcher

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

ECONOMIC AND SOCIAL OPERATIONAL EFFICIENCY OF MARKET DISTRIBUTION OF INCOME: APPROACHES TO EVALUATION

This article provides a comparison between scientific approaches to understanding the economic and social efficiency of market income distribution. Based on multidisciplinary approaches the essence of the concepts of fairness and efficiency in the distribution; explored approaches to combining efficiency and equity used in policy income distribution at different levels of management; the possible social and economic consequences of ineffective regulation of income in today's economy. The analysis is based on comparing the four concepts of justice that are considered socially efficient. Considered: utilitarian, formulated by J. Bentham; egalitarian, which provides for equal distribution; market (liberal) approach – to polar egalitarian and rousziansky that treats justice as fairness, approaches. Based on the generalization of existing approaches analyzed method of estimating social justice in the distribution and the possibility of its application. The structure of the article includes the following sections: 1. Views on terms of efficiency and equity in the distribution of resources and income; 2. Classical and modern approaches to combining efficiency and equity in the distribution; 3. Conflicts combination of the principles of fairness and efficiency in the distribution of incomes policy. The authors also noted that the uneven distribution of income acts as an objective reality, and the question is to prevent dangerous indicators of this unevenness. Market income distribution does not guarantee every person an acceptable level of income. The causes of irregularity are: differences in abilities, mental as well as physical; differences in possession of the property, in the educational level and group reasons associated with luck, chance, surprise win more. This is a definite social injustice market. State, taking a significant share of responsibility for maintaining a basic human right to a dignified life, organizes redistribution.

Keywords: economic efficiency; social justice; market income distribution; contradictions income distribution.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 18-23

УДК 330.341.1

JEL M21, O 21

DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/3](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/3)

В. Зянько, д-р екон. наук, проф.,

В. Зянько, асп.

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

СУПЕРЕЧНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено основні економічні суперечності, притаманні нинішньому етапу формування в Україні моделі інноваційного розвитку, проаналізовано їх причини та наслідки для національної економіки, обґрунтовано шляхи активізації розвитку інноваційного підприємництва як основної умови розв'язання існуючих економічних суперечностей.

Ключові слова: економічні суперечності; інноваційна діяльність, інноваційне підприємництво, модель інноваційного розвитку.

Вступ. Нині Україна твердо стала на шлях інтеграції до Євросоюзу. Це вимагає реформування національної економічної системи стосовно її наближення до економічних систем країн ЄС, за основу розвитку яких ще у березні 2000 року на Лісабонській конференції було прийнято інноваційну модель [1]. Розбудова інноваційної моделі ставить перед наукою завдання пізнання та створення ефективних засобів для активізації інноваційної діяльності, що потребує, зокрема, й дослідження економічних суперечностей, властивих нинішньому етапу формування в Україні інноваційної моделі.

Суперечності є невід'ємною складовою діяльності будь-якої економічної системи. Суперечливість інноваційного розвитку проявляється в тому, що з одного боку інновації виступають як рушійна сила і головний чинник стійкого економічного розвитку, викликають певні позитивні економічні зрушення, сприяють розширеному відтворенню промислового капіталу на якісно новій техно-

логічній основі. Завдяки інноваціям з'являються нові ринки, розробляється нова технологія, випускається нова продукція і надаються прогресивні послуги. При вдалому комерційному впровадженні інноваційних проєктів підприємець може розраховувати на отримання надприбутків. Але з іншого боку інновації руйнують стійкість економічної системи, рівновагу ринку, зумовлюють невизначеність результатів, підвищують рівень фінансового ризику при вкладанні інвестицій у науково-технічні розробки. Проте об'єктивні діалектичні суперечності не є антагоністичними і вирішуються шляхом узгодження інтересів суб'єктів господарювання. Тому дослідження таких суперечностей є актуальним, оскільки дозволить на практиці виробити ефективну систему економічних стимулів активізації інноваційного підприємництва, що ґрунтується на використанні інновацій і нових знань як найважливіших ресурсів сталого економічного розвитку.

Метою дослідження є виявлення економічних суперечностей, притаманних сучасному етапу розбудови в Україні моделі інноваційного розвитку економіки, розгляд їх особливостей та обґрунтування шляхів вирішення, що дозволить активізувати інноваційну підприємницьку діяльність.

Огляд літератури. Економічні суперечності, притаманні розвитку соціальних систем, є предметом дослідження багатьох всесвітньовідомих вчених. Приміром, Мілтон Фрідмен, вказує, що спроби держави забезпечити матеріальну рівність у широких масштабах виявляються в обмеженні свободи ринку та пригніченні індивідуальної відповідальності, а отже йдуть врозрід з одним із найосновніших інстинктів, властивих всім людям і описаних Адамом Смітом – прагненням до економічної свободи у вирішенні питань поліпшення власного матеріального стану, а також своїх дітей і нащадків. У результаті таких дій держави розрив між багатими та бідними верствами населення не лише не зменшується, а навпаки – зростає. М. Фрідмен стверджує, що нідебагаті так небагатіють, а бідні – не бідніють, як притих соціальних системах, де навільний ринок накладено заборону [2]. Продовжуючи цю тему, Фрідріх Хайек, стверджує, оскільки державна визначає умови, яких діють люди, то формальні норми і правила мають бути для всіх однакови, не повинно бути ніяких правових привілеїв, надання переваг окремих особам і групам. І в цьому сенсі, на думку Ф. Хайека, можна вважати, що принцип прогресивного оподаткування в цілому суперечить принципу рівності перед законом, оскільки неможливо знайти критерії, які б зробили сумісними прогресивний характер ставок оподаткування податків і принцип рівності перед законом, або обмежували б ступінь додаткового податкового тиску на багатших [3]. Таким чином, вчені вказують на суперечність між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням, яка виникає при намаганні держави вплинути на процес економічного розвитку, обмеживши свободу ринку та змінивши умови його функціонування.

Сучасні дослідники О. О. Бакаєв, В. І. Гриценко, Л. І. Бажан та ін. [4, с. 5], також стверджують, що економічний розвиток, як процес функціонування та еволюції економічної системи в довгостроковому періоді, відбувається під впливом економічних суперечностей потреб та інтересів. А отже, інноваційний розвиток, як складова економічного розвитку, теж "підкорюється діалектичним законам розвитку, всезагальність та універсальність яких, на думку М. Е. Рогози та К. Ю. Вергала, охоплює всі сфери оточуючої нас дійсності та розкривають сутність розвитку – від відображення розвитку як якісної зміни до розкриття суперечливої сутності цього процесу як єдності змін та їх суперечностей" [5, с. 11]. Поєднуючи в собі раціональну й ірраціональну складову [6, с. 21], інноваційний процес намагається знайти рівновагу між невизначеністю економічних результатів та відповідними ризиками, з одного боку, та перевагами і високими прибутками від реалізації нововведень – з іншого. Така взаємодія позитивних і негативних сторін виступає внутрішнім джерелом інноваційних перетворень, а також наділяє інноваційний розвиток наступними рисами – невизначеністю, ризиковістю, динамічністю [5, с. 12].

Отже, дослідженню економічних суперечностей присвячено чимало наукових праць, однак безперервний процес розвитку економічної системи та її інноваційної складової супроводжується появою все нових проблем і протиріч, які потребують глибокого аналізу та пошуку ефективних шляхів розв'язання. Це сприятиме підвищенню ефективності формування інноваційної моделі розвитку економіки України.

Методологія дослідження. В основу методології покладені фундаментальні положення теорій інноваційного розвитку і підприємництва, здобутків класиків і сучасних дослідників суперечностей економічного розвитку. Для визначення протиріч, притаманних нинішньому етапу формування в Україні інноваційної моделі розвитку застосовано методи узагальнення, абстрагування, системно-функціонального підходу до аналізу економічних явищ та процесів. На базі діалектичного методу пізнання реальної дійсності поєднанні з використанням загальнонаукових принципів – історичного та логічного, досліджено тенденції розвитку інноваційного підприємництва в умовах економічних ринкових перетворень. Застосування методів статистичного, порівняльного і факторного аналізу сприяло узагальненню сучасного становища економіки України, зокрема її науково-дослідної, освітньої та інвестиційно-інноваційної сфер, а також виробленню підходів до розв'язання існуючих суперечностей інноваційного розвитку національної економічної системи

Основні результати. Держава, здійснюючи регулювання економіки, обмежує свободу ринку, проте вільний ринок має не лише переваги, але й недоліки, зокрема ринкові важелі саморегулювання неспроможні розв'язати ключові проблеми соціально-економічного розвитку суспільства (забезпечити соціальний захист, стимулювати виробництво товарів і послуг колективного користування (оборона, державне управління, охорона навколишнього середовища тощо). Обрання Україною інноваційної моделі та вироблення державної інноваційної політики, спрямованої на створення певних привілеїв суб'єктам інноваційної діяльності, також певною мірою порушує принцип рівності всіх суб'єктів господарювання. Але з іншого боку – якщо дотримуватися правил однакових для всіх, то неможливо виробити дієві стимули для здійснення прогресивних якісних та кількісних економічних перетворень, на що власне інноваційний процес спрямований. І саме ця його спрямованість не поєднується з консервативністю та усталеністю, які заважають прогресивним змінам нинішньої системи. Очевидно, до проблем розвитку соціальних систем треба підходити комплексно, відповідно до філософського тлумачення діалектичної суперечності, як взаємодії протилежних сторін і тенденцій, що взаємо-включають одна одну і разом з тим перебувають у внутрішній єдності і взаємопроникненні [7, с. 501]. Зрозуміло, що тут йдеться про неантагоністичні економічні протиріччя, які обумовлені явищами і процесами, що не залежать від волі і свідомості людей, тому уникнути їх неможливо. До об'єктивних економічних суперечностей відносять, наприклад, суперечність між виробництвом і споживанням, яка зумовлена як об'єктивними факторами, пов'язаними з недосконалістю ринку, так і суб'єктивними, спричиненими недоліками державного регулювання економіки та зіткненням у процесі економічної діяльності інтересів різних суб'єктів. На відміну від антагоністичних протиріч, які виникають тоді, коли опоненти мають непримиренно ворожі інтереси і не допускають співпраці, неантагоністичні суперечності розв'язуються через знаходження компромісу, узгодження інтересів.

Об'єктивною економічною суперечністю, яка притаманна нинішньому етапу формування в Україні інноваційної моделі розвитку економіки, є **суперечність між низькою інновативністю української економіки та високою енергоємністю промислового виробництва**. Причина її виникнення – згорання наукомістких галузей та виробництв з високими технологіями.

Донині переважна більшість вітчизняних підприємств виробляє продукцію з низьким вмістом доданої вартості, що призводить до зменшення оборотних коштів виробників, а отже, і ресурсів для розширеного розвитку й впровадження інновацій, тоді як саме останні відіграють вирішальну роль у формуванні умов сталого економічного розвитку. Так, у структурі вітчизняної промисловості переважають 3-й і 4-й технологічні уклади, тоді як у розвинутих країнах ці уклади вичерпали себе ще в середині 1970-х років, а сьогодні домінує виробництво товарів п'ятого технологічного укладу, який передбачає розвиток таких галузей промисловості, як

роботобудування, оптиковолоконна промисловість, електронна промисловість, тощо і з'являються інноваційні підприємства, які впроваджують технології шостого технологічного укладу [8, с. 32]. Зокрема, частка виробництва продукції 3-го технологічного укладу (чорна металургія, електроенергетика, залізничний транспорт, неорганічна хімія тощо) в Україні становить 57,9 %, а 4-го (органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування, атомна енергетика) – 38,2 %, тоді як на вищі уклади припадає: на 5-й – 3,8 %, 6-й – 0,1 %, що наглядно видно з рис. 1.

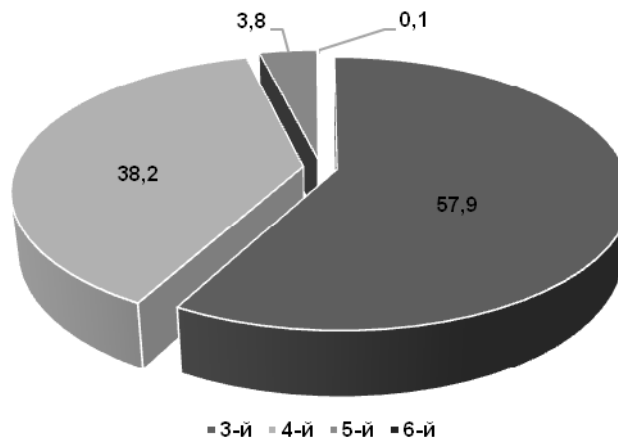

Рис. 1. Технологічні уклади в Україні

Джерело: складено за джерелом [9]

Отже 96,5 % промислової продукції, що виробляється в Україні, припадає на нижчі технологічні уклади. Продукція 3-го і 4-го технологічних укладів переважає також у структурі вітчизняного експорту та імпорту [9]. Враховуючи, що Україна експортує переважно продукцію чорної металургії та машинобудування, нині у цій сфері спостерігається негативна експортна динаміка у зв'язку з військовим конфліктом на сході нашої країни, де розміщені сталеливарні і машинобудівні підприємства. А переважання імпорту продукції 5-го укладу над експортом майже втричі пояснюється, передусім, потребами населення в такій імпортній продукції, як електронне обладнання, обчислювальна техніка, телекомунікації тощо, виробництво яких в Україні фактично припинено. Але, якщо військовий конфлікт в Україні триватиме, то надалі слід очікувати на зменшення й імпорту через зниження життєвого рівня більшості населення країни. Однак, якщо не брати до уваги політичних чинників, то можна зробити висновок, що однією з головних причин низького рівня конкурентоспроможності вітчизняного промислового виробництва є високий рівень енергоємності, який спричинений низькою інноваційною активністю переважної більшості вітчизняних підприємств. А низька інновативність української економіки, яка показує, наскільки економічне зростання базується на інноваціях, спричинена тим, що підприємства не мають достатньо коштів для здійснення інноваційної

діяльності через низьку продуктивність праці та конкурентоспроможність їхньої продукції. Так, за даними Державної служби статистики України, частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва нашої країни впродовж 2001–2007 років коливалася в межах 5,8–7,0 %, а з 2008 року почала знижуватися, зупинившись у 2012 та 2013 роках на показнику 3,3 % [10]. Тоді як економічно розвинені країни якраз за рахунок інвестування інноваційних процесів забезпечують сьогодні приріст ВВП і 85–90 % такого приросту припадає на виробництво наукоємної продукції [11].

Розв'язання суперечності між низькою інновативністю української економіки та високою енергоємністю промислового виробництва лежить передусім у площині створення сприятливих умов для розвитку інноваційного підприємництва. Адже саме розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств є одним з основних шляхів стабілізації української економіки, забезпечення випуску якісної і високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Однак дотепер таких умов в Україні не створено, адже надалі після невеликого поживлення у 2009–2012 роках відбувається зниження й без того низької питомої ваги промислових підприємств, що впроваджують інновації (рис. 2).

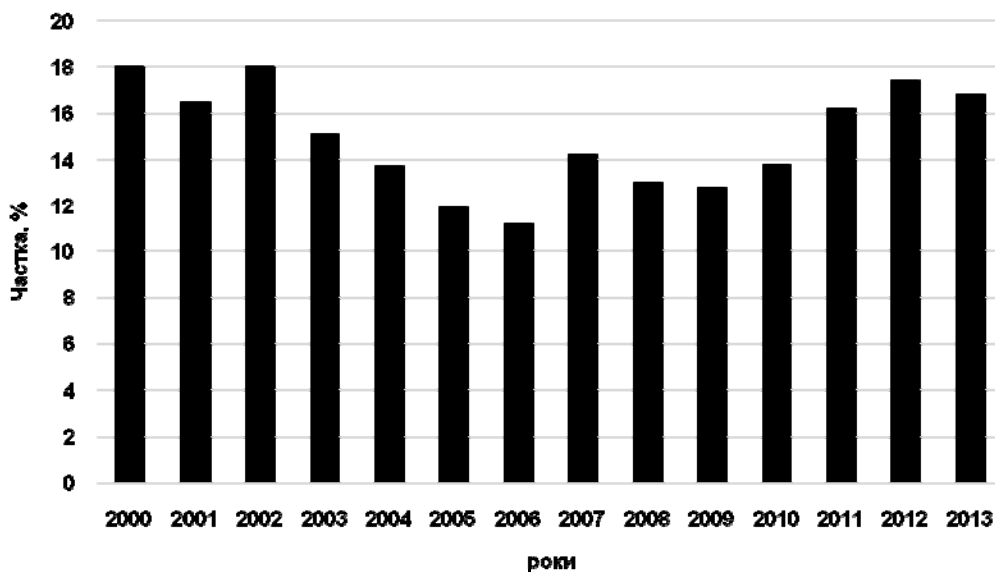

Рис. 2. Частка підприємств України, що впроваджували інновації впродовж 2000 – 2013 років у загальній кількості промислових підприємств, %

Джерело: складено за джерелом [10]

Також на внутрішньому національному ринку спостерігається низький попит на високотехнологічну продукцію, що пояснюється як невисокою платоспроможністю населення, яке витрачає половину сукупного доходу на придбання продуктів харчування, що є характерним для бідних країн, так і неплатоспроможністю підприємств, 41 % з яких є збитковими, а більшість – низькорентабельними [12]. А також тим, що держава, яка повинна забезпечувати значну частину попиту на інноваційну продукцію, займає мізерну частку у фінансуванні інноваційної діяльності. Інвестиції та капітальні вкладення на технічне переоснащення та модернізацію продовжують спрямовуватися переважно у 3-й уклад, адже українська держава продовжує здійснювати неефективну інноваційну політику, не надає належної уваги інноваційній моделі розвитку національної економіки. Все це, звичайно, спричинює погіршення й так нестабільного економічного становища України, збільшує відставання економічного розвитку не лише від розвинутих країн, але й від менш розвинених, які починають активно діяти на тих же ринках, що й Україна. Відтак, згадувана вище суперечність між низькою інновативністю української економіки і високою енергоємністю промислового виробництва посилюється, а економічна криза поглиблюється. 2013 рік завершився зі зростанням реального ВВП на 0,2 % та спадом вітчизняного промислового виробництва на 11,7 % у порівнянні до попереднього року. У третьому кварталі 2014 року порівняно з відповідним місяцем 2013 року через продовження на сході нашої країни воєнної агресії Росії промислове виробництво знизилось на 5,3 % [10].

Нинішній кризовий стан української економіки зумовлений також загостренням **суперечності між необхідністю сприйняття вітчизняною економікою науково-технологічних розробок і можливістю та бажанням більшості українських підприємств займатися інноваційною діяльністю**. Про посилення цієї суперечності свідчать такі дані: за останнє десятиліття освоєння виробництва інноваційних видів продукції в Україні зменшилося у 7,3 рази – з 22847 найменувань у 2002 році до 3138 – у 2013 році; кількість упроваджень на

промислових підприємствах України нових технологічних процесів у 2013 році зменшилося порівняно з 2011 роком на 62 %; кількість впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих технологій у 2010 році зменшилося в порівнянні з 2009 роком на 63,6 % – до 479 найменувань [10]. І нині в інноваційній сфері України покращення не спостерігається. Навпаки, вітчизняна економіка стає все залежнішою від імпорту нових технологій, а в експорті переважає продукція із відносно невисокою часткою доданої вартості, власне частка високотехнологічних товарів є дуже низькою, про що свідчать наведені вище статистичні дані про структуру вітчизняного промислового виробництва за технологічними укладами.

Третьою економічною суперечністю, що також поглиблюється в нашій країні, є **суперечність між фондом споживання і фондом нагромадження**, яка спричинена скороченням довгострокових витрат на оновлення виробничої бази, використанням застарілої технології, намаганням будь-що збільшити теперішній прибуток. Розв'язати цю суперечність, як і названі вище дві, можна насамперед стимулюванням розвитку інноваційного підприємництва, спрямувавши його діяльність на технологічне оновлення виробництва та здійснивши переорієнтацію на випуск конкурентоспроможних товарів. Проте, незважаючи на схвалену Постановою Верховної Ради України від 21 жовтня 2010 року за № 2632-VI "Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів" [13], у якій наголошується на необхідності впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які забезпечують конкурентоспроможність економіки, а також визнається, що ключова роль у забезпеченні умов інноваційного розвитку, формуванні національної інноваційної системи належить державі, яка встановлює стратегічні цілі, забезпечує ресурсну підтримку, зокрема бюджетне фінансування, податкове стимулювання, кредитування тощо, необхідних коштів на реалізацію цієї Стратегії так і не було виділено. А передові країни світу на підтримку інноваційної діяльності, перш за все фундаментальних та прикладних наукових досліджень, ши-

роко залучають бюджетні фінансові ресурси. У цих країнах витрати на науку за останні 10 років щорічно збільшуються, подекуди вдвічі швидше, ніж зростання світової економіки. Середньосвітовий показник наукоємності ВВП становить 1,9 %, а в найрозвинутіших країнах він досягає 5 %[14]. Для фундаментальних розробок цей показник значно вищий – від половини до двох третин. Практично повністю з бюджетів фінансується наука в університетах та національних центрах охорони здоров'я, створення найскладніших та дорогих експериментальних установок, зокрема прискорювачів, телескопів, космічних станцій тощо. Натомість в Україні загальні витрати на наукові дослідження і розробки з усіх джерел за останні 20 років не перевищували 1,3 % ВВП. При цьому кошти державного бюджету жодного разу не перевищували 0,5 % ВВП. А в 2013 р. фінансування впало до 0,29 % ВВП [15]. Динаміка інвестицій у науково-дослідну сферу у нас є негативною, що поглиблює відставання від країн Європейського союзу, які, розуміючи значення цієї сфери, постійно збільшують суди інвестиції. У 2000–2002 роках загальний рівень фінансування дослідної сфери у країнах Європейського союзу був на рівні 1,9 % ВВП, надалі – у березні 2002 року, керівники європейських урядів і держав на саміті в Барселоні прийняли рішення збільшити цей рівень до 3,0 % ВВП терміном до 2010 року [16]. А на Саміті, що відбувся 24–25 березня 2010 року, Європейська Рада схвалила стратегію Європа–2020, якою підтвердила, що економічне зростання в ЄС має базуватися на знаннях та інноваціях, а тому передбачила подальше збереження рівня інвестицій у науково-дослідну сферу на рівні 3 % ВВП до 2020 року [17].

У зв'язку з тим, що українська держава не надає належної уваги розвитку науки, освіти, недостатньо фінансує науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, не забезпечує сприятливих умов для формування інноваційної моделі, посилюється ще одна **суперечність – між потребами в інноваціях, наукових дослідженнях, оновленні промислового потенціалу на новій технологічній основі і попитом на них з боку підприємницького сектора**. Використання застарілого технологічного обладнання в багатьох галузях економіки є причиною незатребуваності інтелектуальної праці, праці науковців та спонукає фахівців високої кваліфікації емігрувати. І хоча нині еміграція наукових кадрів не досягає тих великих масштабів, які були характерні для першого десятиліття незалежної України, коли впродовж 1991–1999 років з країни виїхали самих лише докторів наук 248 осіб (в т.ч. 40 % з технічної галузі), які працювали у 104 перспективних напрямках математичного аналізу, фізики твердого тіла, фізики напівпровідників, будівельної механіки, механіки твердого тіла, хірургії [18], проте, все ще залишається істотно значущою для модернізації країни в цілому [19]. Емігрують національні вчені в основному до країн далекого зарубіжжя (США, Ізраїль, Німеччина) та в Росію з багатьох причин, передусім з матеріальних міркувань, але також через відсутність перспектив професійного зростання та неможливість сповна реалізувати свої творчі здібності, через економічну нестабільність в Україні та відсутність надій на краще, через незадоволення своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем. Отже, еміграція є дуже вагомим чинником зниження людського капіталу, адже, на думку фахівців, "зараз сучасний глобалізований світ переживає третю промислову революцію. І якщо під час перших двох наукові

відкриття могли створюватись ентузіастами-одинаками, які могли бути непрофесійними вченими, зараз вже це неможливо. В сучасну епоху інновації створюються виключно колективами професійних вчених з сучасним обладнанням. Для прикладу можна привести великий андронний колайдер, в будівництві і дослідженні якого було задіяно більш 10 тис. осіб зі 100 країн світу, бюджет проекту склав 6 млрд. дол. [18]. Виправлення ситуації залежить від фінансування – збільшення заробітної плати наукових працівників, покращення матеріально-технічного забезпечення науково-дослідної діяльності, збільшення витрат на оновлення техніки, обладнання тощо. Однак, нині питомі витрати на наукові дослідження у розрахунку на одного науковця в Україні складають 6,1 тис. євро, що втричі менше, ніж у Латвії, у 5 разів – ніж у Польщі, в 11 – ніж у Іспанії, в 22 – ніж у Австрії, у понад 25 – ніж у Швеції [20]. Хоча вища освіта в Україні стає все масовішою й упродовж 2000–2010 років ВНЗ III–IV рівнів акредитації випустили 4,5 млн. фахівців, водночас серед зайнятого населення кількість професіоналів зросла лише на 0,2 млн. осіб; кількість кваліфікованих робітників сфери послуг та торгівлі зросла на 0,7 млн. осіб, а в інших видах діяльності – навіть скоротилася на 1,4 млн. осіб. При цьому кількість працюючих за найпростішими професіями збільшилася на 1,2 млн. осіб [21]. Загалом за останні двадцять років в Україні більш, ніж вдвічі зменшилась кількість працівників наукової сфери. І ця негативна тенденція продовжується. За період 2005–2010 років темп середньорічного приросту працівників наукових організацій в нашій країні був негативним (– 3,7 %), тоді як в цей же період середній приріст наукового персоналу у країнах ЄС–27 становив 2,6 % у рік [22]. Все це свідчить про нагальну необхідність зупинення відтоку кадрів з наукової сфери України, адже без висококваліфікованих спеціалістів неможливо домогтись оновлення промислового потенціалу на новій технологічній основі, неможливо активізувати інноваційну діяльність, а отже й досягти конкурентоспроможності країни та подальшого стійкого розвитку.

Висновки. Отже, треба визнати, що дії української держави стосовно створення сприятливих умов для формування інноваційної моделі розвитку економіки наразі є недостатніми і непослідовними. Негативні структурні зміни в економіці не зупинені, продовжується занепад високотехнологічних підприємств та переважання низькотехнологічних сировинних виробництв. Цим зумовлено загострення економічних суперечностей, зменшення попиту на наукові дослідження і розробки, зниження ефективності інноваційної підприємницької діяльності.

Для покращення ситуації в національній інноваційній сфері, підвищення конкурентоспроможності української економіки треба змінити існуючий підхід до підтримки і розвитку науки, освіти, наукових фундаментальних та прикладних досліджень, створювати сприятливе організаційне та економічне середовище для формування ринку інтелектуальної власності, розвитку інноваційного підприємницького сектора, інноваційної інфраструктури, стимулювати, насамперед фінансовими методами, розробку і впровадження вітчизняними підприємствами та колективами професійних вчених інноваційних технологій, створювати сприятливе середовище для функціонування технологічних і наукових парків, бізнес-інкубаторів, венчурних фондів тощо. Зрештою, всі ці заходи допоможуть поступово розв'язати перші економі-

чні суперечності, забезпечити умови для впровадження інноваційної моделі економічного розвитку країни.

Дискусія. Будь-які обмеження господарської діяльності суб'єктів ринкових відносин спричинюють появу нових економічних суперечностей, які необхідно розв'язувати, аби забезпечити подальший прогрес економічної системи. Процес формування інноваційної моделі розвитку економіки України перебуває на початковому етапі і проходить надто складно, супроводжується накопиченням багатьох проблем, вирішення яких потребує подальших досліджень причин несприйняття вітчизняною економікою інноваційної моделі. Дискусійними залишаються, виходячи з нинішніх економічних та політичних реалій, власне підходи до виявлення та розв'язання економічних суперечностей, притаманних сучасному етапу формування моделі інноваційного розвитку національної економіки.

Список використаних джерел

1. Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels. – 11.03.2003.
2. Фридмен М. Свобода, рівність, згальтаризм / М. Фридмен // Філософія свободи: пер. с англ. – М.: Социум, Три квадрата, 2003. – Вып. II. – С. 73–106.
3. Хайек Ф. Либерализм / Ф. Хайек // Філософія свободи. – М.: Социум, Три квадрата, 2003. – Вып. II. – С. 129–167.
4. Економіко-математичні моделі економічного зростання: [монографія] / О. О. Бакаєв, В. І. Гриценко, Л. І. Бажан [та ін.]. – К.: Наук. думка, 2005. – 189 с.
5. Рогоза М. Е. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: [монографія] / М. Е. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
6. Морозов Ю. П. Инновационный менеджмент: [учеб. пособие для вузов] / Ю. П. Морозов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 446 с.
7. Подольська Є. А. Філософія: [підручник] / Є. А. Подольська. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 704 с.
8. Дубик В. Я. Активізація участі України в новому технологічному укладі як шлях інноваційного прориву і нарощення прибутковості / В. Я. Дубик, О. Б. Осідач // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2. – С. 31–39.
9. Андрійчук В. Г. Перспективи розвитку економіки Країни за наявних умов нестабільного посткризового відновлення світового господар-

ства / В. Г. Андрійчук, Є. І. Іванов // Економіка і менеджмент культури. – 2013. – № 1. – С. 3–20. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekmk_2013_1_3.pdf.

10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Пожуєва Т. О. Інноваційний розвиток економіки України: Необхідність, реалії, перспективи / Т. О. Пожуєва // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1 (35). – С. 168–170.

12. Зубко О. Особливості розвитку міжнародної торгівлі технологіями в умовах загострення конкурентної боротьби / О. Зубко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – № 4-5. 2010. – С. 65–71.

13. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів": [схвалено Постановою Верховної Ради України від 21.10.2010 № 2632-VI] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011 р. – № 11. – ст. 72.

14. Стан і формування наукової сфери. Комітетські слухання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/tradeunion/news/Documents/Стан%20%20i%20формування%20наукової%20сфери%2014.03.13.pdf>.

15. Слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 13 березня 2013 р.: "Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kno.rada.gov.ua/komosvit/>.

16. Євростат – Режим доступу: <http://www.eurostat.com>.

17. "Європа 2020" – стратегія соціально-економічного розвитку Європейського Союзу на період до 2020 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobullet_04_2010_uk.pdf.

18. Матієнко Г. А. Вплив відтоку наукових кадрів на стан науково-технічної діяльності в Україні в умовах глобалізації економіки / Г. А. Матієнко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2012. – Вип. 12. – С. 100–106.

19. Сіденко С. В. Міграція інтелектуальних ресурсів в умовах формування інформаційного суспільства / С. В. Сіденко, І. П. Ольшевська // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №2 (37). – С. 15–23.

20. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до додатка № 3 до Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.

21. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / за ред. Е. М. Лібанової; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр "Візаві", 2012. – 412 с. – С. 167–168.

22. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до додатка № 3 до Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.

Надійшла до редколегії 30.01.15

В. Зянько, д-р екон. наук, проф.,

В. Зянько, асп.

Винницький національний технічний університет, Вінниця, Україна

ПРОТИВОРЕЧИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье исследованы основные экономические противоречия, присущие нынешнему этапу формирования в Украине модели инновационного развития, проанализированы их причины и последствия для национальной экономики, обоснованно пути активизации развития инновационного предпринимательства как основного условия решения существующих экономических противоречий.

Ключевые слова: экономические противоречия; инновационная деятельность, инновационное предпринимательство, модель инновационного развития.

V. Zianko, Doctor of Sciences (Economics), Professor,

V. Zianko, PhD student,

Vinnitsia National Technical University, Vinnitsia, Ukraine

CONTRADICTIONS IN FORMATION OF AN INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

In the article has been investigated the basic economic contradictions inherent to the current stage of formation in Ukraine model of innovative development, their causes and consequences for the national economy were analyzed; reasonable ways of enhancing the development of innovative business solutions as a basic condition of existing economic contradictions were corroborated.

Keywords: economic contradictions; innovative activity, innovative entrepreneurship, model of innovative development.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 24-29

УДК336.77.067

JEL G 21 H

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/4

І. Лютий, д-р, екон. наук, проф.,
Н. Шпигоцька, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні тенденції інвестиційного кредитування реального сектору економіки та роль банківської системи України у фінансуванні капітальних інвестицій в Україні. Проаналізовано вплив динаміки та структури ресурсної бази комерційних банків України на реалізацію інвестиційного потенціалу банківського сектору України. Визначено роль достатності капіталу банків як ключової умови розширеного інвестиційного кредитування реального сектору національної економіки.

Ключові слова: інвестиційне кредитування; довгострокові кредити та депозити; власний капітал банку; регулятивний капітал банку.

Вступ. Одним із найпотужніших та найважливіших важелів впливу на національну економіку є банківська система України, аналіз стану якої дозволяє не тільки визначити ступінь розвитку фінансового ринку та грошово-кредитної сфери взагалі, а й окреслити основні напрямки та можливості банківських операцій, спрямованих на найбільш повне використання внутрішнього ринкового потенціалу та подолання кризових явищ. Диспропорції, що склалися у процесі руху грошових потоків, не тільки призвели до складнощів у функціонуванні самої банківської системи України, але й безпосередньо стосуються розвитку всієї національної економіки, причому як поточного її розвитку, так і стратегічного.

Банківська система України шляхом надання кредитів виступає організатором руху капіталів, забезпечує їх залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. Так, на кінець 2013 року частка короткострокових та довгострокових кредитів банків у сукупних активах вітчизняних підприємств становила 6.3% та 5.8% відповідно [8]. Таким чином, сукупний вклад банківської системи у фінансування функціонування національної економіки на кінець 2013 року становив 12.1%, більше ніж вдвічі більше ніж на кінець 2004 року, проте на 2.7 відсоткових пункти менше ніж на кінець 2008 року, що пояснюється наслідками світової фінансової кризи. З точки зору фінансування капітальних інвестицій в Україні, кредити банків та інші позики, обсяг яких у 2013 році склав 36.7 млрд грн, становили 14.8% від загального обсягу капітальних інвестицій в національну економіку [8].

Огляд літератури. Проблематика ролі банківського кредитування у фінансуванні інвестицій в національну економіку є достатньо висвітленою у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених Алексєнко Л., Васильченко З., Вовчак О., Вожжов А., В. Геєць, Коупленд Т., Ф. Мишкін, Роуз П., Савлук М., Дж. Стигліц, Дж. Тобін, І. Фішер та ін.

При цьому проблематику саме інвестиційного кредитування національної економіки вітчизняними банками широко висвітлена у працях Вовчака О.Д., що зазначає, що інвестиції вітчизняними комерційними банківськими здійснюються переважно у кредитній формі, зокрема у формі довгострокових (інвестиційних) кредитів. При цьому комерційні банки опосередковують процес використання тимчасово вільних коштів у вигляді кредитування (фінансування) капіталовкладень або іншої форми вкладень у реальні сектор національної економіки. При цьому саме інвестиційні кредити залишаються провідним інструментом боргового фінансування капітальних інвестицій в національну економіку через низький рівень розвитку інших структурних ланок фінансового ринку України, зокрема ринку цінних паперів [1].

В той же час Вожжов А. П. розглядає проблематику формування та трансформації ресурсної бази вітчизняної банківської системи як умови надання банками інвестиційних кредитів. Так від зазначає, що різні категорії залучених банками грошових ресурсів відрізняються за величиною та термінами передачі у розпорядження банку. До постійних коштів вчений відносить капітал банку, сформований з внесків акціонерів (учасників) і капіталізованого прибутку. Ресурсна складова власного капіталу банку, або його капітал-нетто, може використовуватися банком без обмеження тривалості для розміщення в цільові активи та безпосередньо, не вимагаючи трансформації його параметрів. Тобто саме дані складові ресурсів комерційних банків задовольняють параметру строковості інвестиційних кредитів банку та не вимагають додаткової трансформації. При цьому автор також розглядає механізми трансформації частини поточних (умовно-постійних) ресурсів комерційних банків за строками з метою їх інвестування у дохідні строкові активи (наприклад, корпоративне кредитування). Проте в умовах кризової ситуації в національній економіці, підризу довіри до банківської системи та масового вилучення депозитів населенням, використання "умовно-постійних" поточних ресурсів банківської системи, на кшталт залишків на поточних рахунках та короткострокових депозитів, втрачає свою актуальність [2].

Тому на сьогодні залишається актуальним дослідження ролі окремих елементів ресурсної бази комерційних банків у реалізації інвестиційного потенціалу банківського сектору України.

Методологія дослідження. В межах даного дослідження проаналізовано взаємозв'язок між обсягами та динамікою довгострокових кредитів банків та такими структурними елементами ресурсної бази банків, як депозити (короткострокові та довгострокові), власний капітал та регулятивний капітал.

Під банківськими ресурсами розуміється сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банку та використовуються ним для виконання своїх функцій та операцій, складаються із власних, залучених і запозичених коштів. При цьому власний капітал банку являє собою кошти, спеціально створені фонди та резерви, призначені для забезпечення фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, відшкодування можливих збитків, і які перебувають у користуванні банку.

Додатково слід виділити регулятивний капітал, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе у процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості та стабільності банківської діяльності. Регулятивний капітал банку складається із основного та додаткового капіталу. Основний капітал бан-

ку включає статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій та додаткових внесків акціонерів у статутний капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Додатковий капітал може включати нерозкриті резерви, резерви переоцінки, гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти та субординований борг [4].

Дослідження взаємозв'язку між наведеними категоріями активів та пасивів банків було проведено на основі аналізу динаміки часових рядів даних показників, розрахунку показника відношення кредитів до депозитів (loan-to-deposit ratio) та побудови моделі регресії.

Показника відношення кредитів до депозитів (loan-to-deposit ratio) зазвичай використовується для оцінки ліквідності банку шляхом ділення обсягів кредитів банків до його загального обсягу депозитів. Цей показник виражається у відсотках. Якщо співвідношення занадто високе, це означає, що банки не можуть мати достатньо ліквідності для покриття будь-яких незапланованих вимог клієнтів, якщо ж співвідношення занадто низьке, це свідчить про низьку операційну ефективність банків.

Для аналізу динаміки та взаємозв'язку даних структурних елементів ресурсної бази банків були використані відповідна статистика НБУ щодо даних статистичної звітності банків [8], а також статистика індикаторів фінансової стійкості банківської системи України [9].

Основні результати. З точки зору банківської системи України, кредити юридичним особам (до вирахування резервів під знецінення кредитів та заборгованості клієнтів) станом на початок 2014 року становили 732,6 млрд грн, або 50% від загального обсягу активів банківської системи України на відповідну дату. Кредити фізичним особам на ту саму дату становили 189,9 млрд грн (до вирахування резервів), або 12% загального обсягу активів. Таким чином, загальний обсяг кредитів, наданих фізичним та юридичним особам на початок 2014 року становив 921,6 млрд грн, або 63% від загального обсягу активів банківської системи і таким чином становить основний напрямок розміщення ресурсів банківської системи України. Серед інших основних напрямів інвестування банківських ресурсів на початок 2014 року були цінні перебри у портфелі банків (12% від загальних активів) та грошові кошти та їх еквіваленти (11%; рис. 1).

Рис. 1. Динаміка агрегованої структури активів банків України (%; 2005-14)

Джерело: складено автором на основі [8]

З усього обсягу наданих кредитів найбільшу питому вагу займають кредити, надані резидентам – 910.8 млрд грн (99% від загального обсягу на 01.01.2014 року). З даного обсягу кредитів, наданих резидентам, превалюють кредити, надані не фінансовим корпораціям (76% від загального обсягу), що, фактично і відображає загал-

льний обсяг кредитів, наданих реальному сектору національної економіки. Таким чином, кредитування реального сектору національної економіки є провідним напрямом інвестування банківських ресурсів в Україні та займає 47% від загальних активів банківської системи на початок 2014 року.

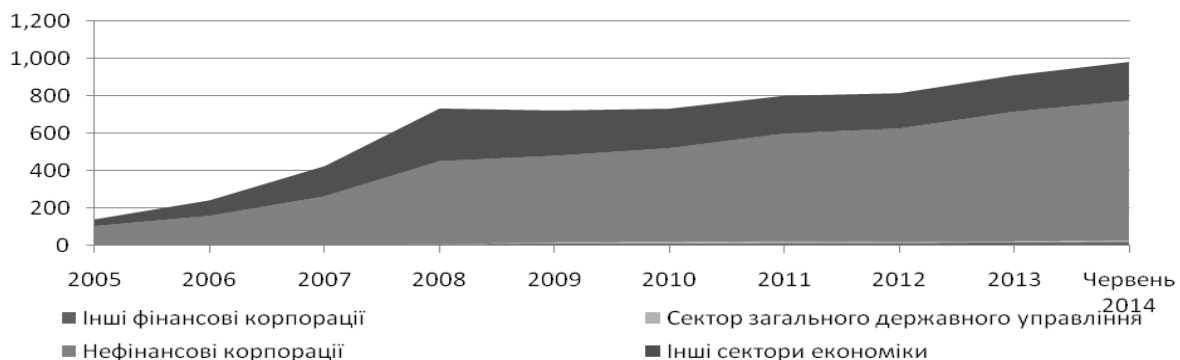

Рис. 2. Динаміка обсягів кредитів, наданих банківською системою України резидентам у 2005-2014 роках (млрд. грн)

Джерело: складено автором на основі [8]

Проте з усього обсягу кредитів, наданих не фінансовим корпораціям – резидентам на початок 2014 року превалювали короткострокові кредити – зі строками погашення до 1 року (359 млрд грн, 52% від загального обсягу кредитів, наданих не фінансовим корпораціям-резидентам). Враховуючи той факт, що терміни реалізації інвестиційних проектів у промисловому секторі

національної економіки зазвичай перевищують 3 роки, а термін їх окупності може перевищувати 10 років, то банківські кредити з строком погашення до 1 року не можуть розглядатися як інвестиційні кредити. Таким чином, для нашого дослідження актуальними є кредити зі строками погашення від 1 до 5 та більше років (рис. 3).

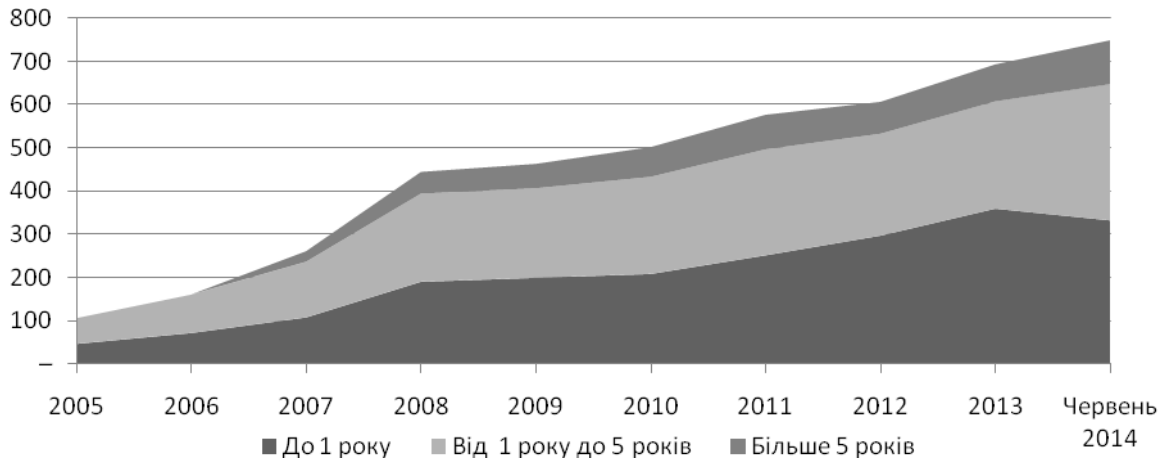

Рис. 3. Динаміка обсягів кредитів, наданих банківською системою України не фінансовим корпораціям у 2005-2014 роках за строками погашення (млрд. грн)

Джерело: складено автором на основі [8]

Так, із загального обсягу кредитів, наданих не фінансовим корпораціям – резидентам, кредити зі строками погашення від 1 до 5 років на 01.01.2014 року становили 248 млрд грн, або 36% від загального обсягу. Кредити, зі строками погашення понад 5 років становили лише 85 млрд грн, або 12% від їх загального обсягу.

Така структура активів банківської системи України пов'язана, головним чином, зі структурою та динамікою її пасивів. Так як кредити є ключовим напрямком інвестування активів банківської системи (66% загальних активів), а депозити клієнтів є основним джерелом формування пасивів банків (55% загальних пасивів), то саме динаміка і структура депозитної бази банків значною мірою визначає динаміку кредитування банками національної економіки.

Відношення кредитів та депозитів в банківській системі визначається безпосередньо через показник співвідношення виданих кредитів до залучених депозитів. Так, на кінець 2013 року даний показник в банківській системі України становив 136%, достатньо високий у порівнянні з 90-120%, характерних для банківських систем розвинутих країн світу. Даний показник показує, наскільки видані кредити забезпечені всіма залученими депозитами, тобто чи є активи та пасиви банків збалансованими. Недоліком цього показника є те, що він не враховує ні строків погашення позичок, ні якості кредитного портфеля, що визначається на основі підрахунку середнього строку погашення позичок, умов їх погашення (поступово чи єдиним внеском), кредитоспроможності позичальників.

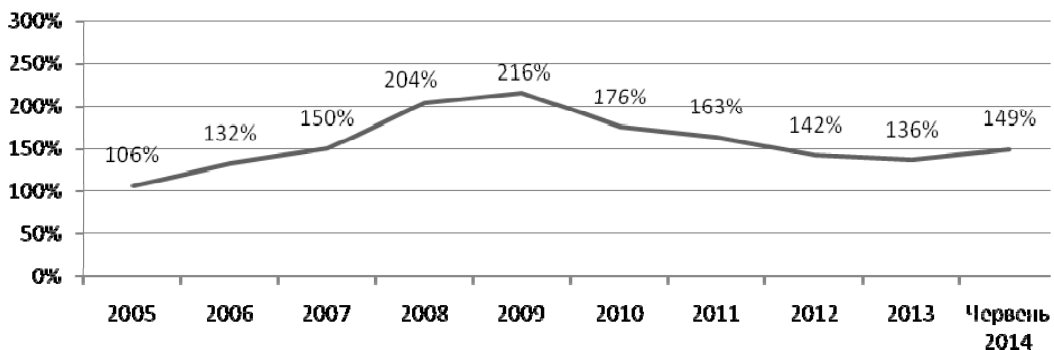

Рис. 4. Динаміка співвідношення виданих кредитів та депозитів не фінансових корпорацій, залучених банківською системою України у 2005-2014 роках (%)

Джерело: складено автором на основі [8]

З метою подолання вказаних недоліків показника співвідношення виданих кредитів та залучених депозитів, на-

ми було розраховано показники співвідношення кредитів та депозитів зі строком погашення до одного року (вклю-

чаючи депозити на вимогу), та співвідношення кредитів та депозитів, виданих та залучених банківською системою України, зі строками погашення понад один рік.

Так, динаміка співвідношення кредитів та депозитів зі строком погашення до 1 року вказує на збалансованість

між даними статтями активів та пасивів банківської системи, за якого дане співвідношення коливається навколо позначки у 100% (108% на кінець 2013 року; рис. 5).

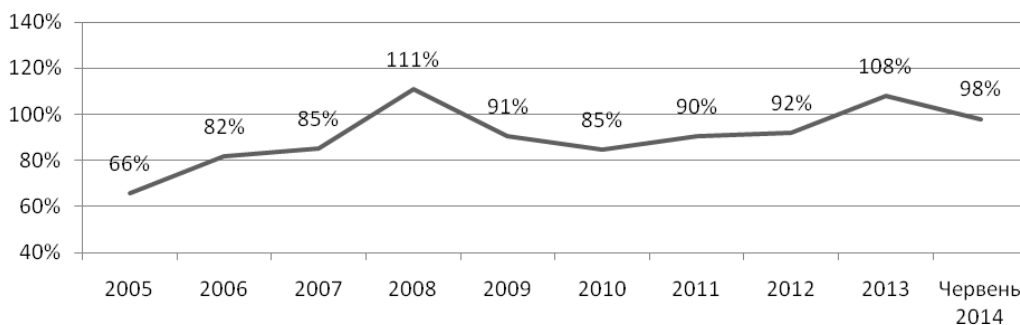

Рис. 5. Динаміка співвідношення виданих кредитів та депозитів не фінансових корпорацій, залучених банківською системою України зі строком погашення до 1 року у 2005-2014 (%)

Джерело: складено автором на основі [8]

В той же час, співвідношення кредитів та депозитів зі строком погашення понад один рік демонструє протилежну динаміку – його середнє значення у 2005-13 роках становило 293% та 176% на кінець 2013 року, що свідчить про значну розбалансованість обсягів наданих середньо- та довгострокових кредитів та залучених депозитів. Так, у 2009 році обсяг середньо – та довгострокових кредитів перевищував обсяги залучених депозитів у більш ніж 6 разів. У абсолютних величинах – на кінець 2013 року банки України залучили на депозити зі строком погашення від 1 до 2 років 249.4 млрд

грн (37% від загального обсягу депозитів резидентів), а на депозити зі строком понад 2 роки – лише 26.2 млрд грн (4% від загального обсягу депозитів резидентів). В той же час обсяг вижатих кредитів зі строком погашення від 1 до 5 років на ту саму дату становив 310.7 млрд грн (34% від загального обсягу кредитів, виданих резидентам), а кредити зі строком погашення понад 5 років – 174.0 млрд грн (19% від загального обсягу кредитів, виданих резидентам). Це свідчить про те, що довгострокові кредити, видані банківською системою України забезпечені іншим джерелом пасивів, аніж депозити.

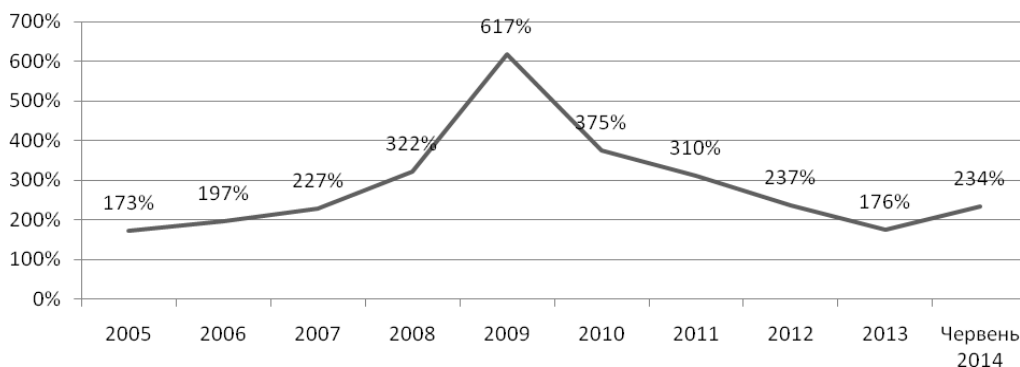

Рис. 6. Динаміка співвідношення виданих кредитів та депозитів не фінансових корпорацій, залучених банківською системою України зі строком погашення понад 1 рік у 2005-2014 роках (%)

Джерело: складено автором на основі [8]

Повертаючись до структури пасивів банківської системи України, слід зазначити, що станом на 01.01.2014 року загальні пасиви банківської системи України становили 1,277.5 млрд грн. При цьому сукупний капітал банків склав 192.6 млрд грн, або 15.1% від сукупних пасивів банків. Власний капітал являє собою найбільш стабільну складову ресурсної бази банківської системи та не має часових обмежень у застосуванні, проте основними його функціями лишаються захисна та регулююча. А основним джерелом нарощення активів банків є залучення коштів клієнтів – фізичних та юридичних осіб.

Проте, як нами вже було доведено, довгострокових коштів юридичних та фізичних осіб недостатньо для

забезпечення довгострокового кредитування національної економіки. В той же час інші статті пасивів банків, такі як власний капітал та субординований борг, є тими джерелами фінансування банків, що за своєю стабільністю та строковістю, відповідають вимогам забезпечення довгострокових кредитів банків. Таким чином ми вважаємо за доцільне розглядати не лише власний капітал банків як джерело довгострокових фінансових ресурсів банку, а й нормативне значення адекватності капіталу банку – регулятивний капітал.

Відповідно до чинного законодавства мінімальний розмір регулятивний капітал (Н1) має становити 500 млн. грн., при чому його розмір не може бути мен-

шим, ніж його статутний капітал (для банків, які розпочали діяльність до 11 липня 2014 року передбачено поетапне протягом десяти років приведення розміру регулятивного капіталу з 120 млн грн до встановленого рівня) [5]. В свою чергу норматив адекватності капіталу (H2) є критерій достатності капіталу по відношенні до активів, зважених на ризик, мінімальне значення якого визначено НБУ на рівні 10%.

Так як фактичне значення регулятивного капіталу банків не може бути нижчим за його нормативне значення, для виявлення взаємозв'язку темпів кредитування реального сектору економіки з рівнем достатності капіталу у банківській системі доцільним є аналіз показника дефіциту або надлишку капіталу банку. Дефі-

цит або надлишок капіталу банку визначається як величина, на яку фактичний обсяг регулятивного капіталу перевищує або є нижчим ніж мінімальне його нормативне значення, розраховане на основі нормативу адекватності капіталу по відношенню до активів, зважених на ризик. Так, аналіз темпів росту кредитування реального сектору економіки та надлишку/дефіциту регулятивного капіталу (рис. 7) вказує на те, що саме регулятивний капітал та його основні складові (статутний капітал, нерозподілений прибуток та субординований борг) є саме тими джерелами фінансування в банківській системі України, що забезпечують кредитування не фінансових корпорацій в обсягах (понад залучені кошти клієнтів).

Рис. 7. Динаміка співвідношення виданих кредитів не фінансовим корпораціям та надлишку регулятивного капіталу у 2005-2014 роках за строками погашення (%)

Джерело: складено автором на основі [8]

Проте даний підхід ігнорує структуру кредитів не фінансовим корпораціям у розрізі строків погашення. Як було проілюстровано вище, значення показника відношення кредитів до депозитів зі строкам погашення до 1 року коливається близько 100%, що припускає той факт, що саме кошти клієнтів (не фінансових корпорацій) зі строком погашення до 1 року є джерелом фінансування кредитів зі строком погашення до 1 року. Наступним кроком буде перевірка гіпотези про щільний взаємозв'язок між обсягами середньо – та довгострокового кредитування національної економіки та динамікою значень регулятивного капіталу в банківській системі України. Так нами було побудовано модель регресії, у якій обсяг кредитів, наданих не фінансовим корпораціям зі стром погашення понад 1 рік виступає як залежна змінна, а обсяг регулятивного капіталу в банківській системі України – як незалежна. Побудоване нами рівняння регресії має наступний вигляд:

$$Loans_{\geq 1} = 22.27 + 1.73(Capital)$$

де Loans – обсяг кредитів, наданих не фінансовим корпораціям зі стром погашення понад 1 рік; Capital – обсяг регулятивного капіталу в банківській системі України.

Запропоноване рівняння регресії має коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.96$ (коефіцієнт детермінації є значущим), що свідчить про наявність тісного взаємозв'язку між аналізованими показниками, тобто близько 96% коливань у обсягах кредитування не фінансових корпорацій строком понад 1 рік в Україні пояснюється динамікою обсягів регулятивного капіталу, основні елементи якого (статутний капітал, нерозподілений прибуток, субординований борг) за своїми якостями відповідають вимогам фінансування інвестиційних кредитів.

Висновки. Таким чином, регулятивний капітал банківських установ відіграє важливу роль не лише у діяльності самого банку, а й сприяє досягненню цілей ре-

алізації інвестиційного потенціалу національної економіки. В умовах фінансової кризи в національній економіці, кризи ліквідності банків та підриву довіри до вітчизняних банківських установ, основні елементи регулятивного капіталу фактично залишаються єдиними довгостроковими ресурсами вітчизняних банківських установ, що можуть бути використані з метою довгострокового інвестування в національну економіку. Підтримуючи на відповідному рівні розмір регулятивного капіталу та забезпечуючи його позитивну динаміку, банківські установи мають змогу контролювати та запобігати ризикам, які виникають у процесі проведення активних і пасивних операцій. При цьому запровадження НБУ у 2014 році нового значення регулятивного капіталу банків в розмірі 500 млн грн є важливим кроком на шляху до підвищення капіталізації банківської системи України та стабілізації її ресурсної бази.

Дискусія. Дане дослідження є логічним продовженням роботи авторів щодо аналізу умов та чинників активізації інвестиційного потенціалу банківського сектору економіки та забезпечення національної економіки достатнім обсягом довгострокових інвестиційних ресурсів. У попередніх роботах була досліджена та обґрунтована вагома роль банківського фінансування у фінансуванні капітальних інвестицій в національну економіку. Була встановлена провідна роль банківських кредитів у фінансуванні поточних фінансових потреб підприємств реального сектору в Україні, проте лише обмежена участь банків у фінансуванні довгострокових вкладень підприємств не фінансового сектору. Була проаналізована структура та динаміка активів та пасивів банківських установ в Україні. Наразі залишаються відкритими для подальшого дослідження питання щодо шляхів подальшої капіталізації банківських установ умов активізації інвестиційного потенціалу банківського сектору в

національній економіці за умов досягнення стабільного надлишку регулятивного капіталу.

Список використаних джерел

1. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні: [монографія] / О.Д. Вовчак – Львів: Вид-во Львів. комерційної академії, 2005. – 544 с.
2. Вожжов А.П. Використання змінної частини поточних пасивів банків як інвестиційних ресурсів / А.П. Вожжов // Вісник НБУ. – 2003. – № 12. – С. 18-21.
3. Вожжов А.П. Проблемы формирования ресурсов банками Украины в кризисный период / А.П. Вожжов // Вісник СевНТУ Серія Економіка. – 2011. – № 116/2011. – С. 25-32.
4. Постанова Правління Національного банку України "Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" від 28.08.2001 р. № 368 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – ст.83 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>. – Назва з екрана.
5. Постанова Правління Національного банку України "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності

банків в Україні" від 17 листопада 2014 року № 723. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 99. – ст.314 [Електронний ресурс] // Національний Банк України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=12064036>. – Назва з екрана.

6. Леонов С. В. Використання інвестиційного потенціалу банків у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку в Україні // Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку / [Васильєва Т. А., Боронос В. Г., Леонов С.В. та ін.]; за заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Бороноса. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – С. 178–199.

7. Лютий І. О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг : [монографія] / І. О. Лютий, О. М. Юрчук. – К. : Знання, 2011. – 357 с.

8. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798. – Назва з екрана.

9. Статистика індикаторів фінансової стійкості [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575. – Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 20.01.15

И. Лютий, д-р экон. наук, проф.,

Н. Шпыгоцкая, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

РОЛЬ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Рассмотрены современные тенденции инвестиционного кредитования реального сектора экономики и роль банковской системы Украины в финансировании капитальных инвестиций в Украине. Проанализировано влияние динамики и структуры ресурсной базы коммерческих банков Украины на реализацию инвестиционного потенциала банковского сектора Украины. Определена роль достаточности капитала банков как ключевого условия расширенного инвестиционного кредитования реального сектора национальной экономики.

Ключевые слова: инвестиционное кредитование; долгосрочные кредиты и депозиты; собственный капитал банка; регулятивный капитал банка.

I. Lyutiy, Doctor of Science (Economics), Professor,
N. Shpygotska, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF THE COMMERCIAL BANKS' CAPITAL IN REALIZATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The article studies modern trends in investment corporate lending in Ukraine and the ultimate role of banking system in context of capital investments funding in Ukraine. The impact of structure and dynamics of commercial banks' financial resources on realization of investment potential of Ukrainian banking system is analyzed. The role of banks' capital adequacy as a precondition for expansion of investment corporate lending is determined.

Key words: investment lending; long-term loans and deposits; equity of the bank; regulatory capital.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 29-36

УДК 336.276:303.211(477)

JEL H 810:H 630

DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/5

О. Чеберяко, д-р. істор. наук, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУВАННЯ НА РІВЕНЬ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовується необхідність здійснення державного кредитування для покриття дефіциту державного бюджету на сучасному етапі, досліджується сучасний стан державного боргу України та здійснюється аналіз основних індикаторів боргової безпеки України.

Ключові слова: державне кредитування, державний борг, боргова безпека, індикатори боргової безпеки.

ВСТУП. Протягом останніх років проблеми кредитування уряду, обслуговування державного боргу, рівня боргового навантаження та оцінки боргової безпеки є надзвичайно актуальними в сфері державного фінансового управління. Незважаючи на всю різноманітність висновків всевітньо відомих вчених у сфері державних фінансів й фінансової теорії щодо найоптимальнішого способу фінансування бюджетного дефіциту та наслідків нарощування державного боргу, державні запозичення стали одним із найпоширеніших інструментів фінансування видатків держави, особливо в період сучасної світової фінансової кризи, починаючи з 2008 року. Це спричинило розвиток постійної тенденції до зростання абсолютних сум боргів практично у всіх країнах світу і зменшення рівня боргової безпеки.

В Україні все більше усвідомлюється значення боргової безпеки, проводяться дослідження ситуації щодо обсягу державного боргу, здійснюються спроби розробити дов-

гострокову стратегію державної боргової політики, яку ще належить відповідним чином "вбудувати" у систему інструментів загальної економічної стратегії держави.

Для збереження стабільності у фінансово-економічній сфері держави і недопущення в ній дисбалансу через швидкий приріст державного боргу, у більшості країн світу залишається актуальним питання, пов'язане з розробкою та удосконаленням підходів та методів щодо регулювання державної заборгованості з урахуванням її позитивного і негативного впливу на економіку. Такими методами є рефінансування, конверсія, консолідація, уніфікація, відстрочення погашення, реструктуризація, списання боргу та ін.

Метою даної статті є обґрунтування теоретичних засад необхідності здійснення державного кредитування, аналізу сучасного стану державного боргу та оцінки боргової безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед відомих авторів, які займалися дослідженням проблем державного кредитування та впливу державного боргу на економічний розвиток країни, вивченням основних аспектів політики управління державним боргом є дослідження таких зарубіжних вчених як Дж. Б'юкенена, Дж. Кейнса, А. Лернера, К. Маркса, Ф. Модільяні, Д. Рікардо, Ж. Сея та інших. Найвідомішими дослідниками серед вітчизняних вчених є Базилевич В.Д. [1], Вахненко Т.П., Булгакова С.О. та Колодій Т.О. [2], Василик О.Д. [5], Гальчинський А.С. [9], Козюк В.В [7], Лютий І.О. [5].та інші.

Дослідженням стану боргової безпеки України в контексті сучасної світової економічної кризи займалася велика кількість видатних вчених, серед яких можна виділити Барановського О.І., Варналія З.С. [9], Гейця В.М., Данилишина Б. М., Жаліла Я. А., Зражевську Н. А. та інших.

Методологія дослідження. У ході дослідження був використаний методичний апарат, що складається з:

1) аналізу, синтезу та узагальнення – при визначенні основних понять, причин виникнення, класифікації державного кредитування та державного боргу, а також при з'ясуванні боргового стану України та оцінки рівня боргової безпеки;

2) опису, історичного та логічного – для аналізу загального боргового стану в Україні, розкриття проблем, пов'язаних із державними запозиченнями та заборгованістю і розробки основних стратегічних перспектив для покращення ситуації в даній сфері;

3) використовувалися інструменти економіко-математичного моделювання та графічного представлення результатів дослідження.

Результати. Державне кредитування являє собою доволі специфічну ланку державних фінансів, в якій держава відіграє роль позичальника коштів (класична форма державного кредиту), кредитора або гаранта повернення коштів. Воно характеризує особливу форму фінансових відносин держави і разом з тим виокремлюється в окрему ланку, що немає ні власного органу управління, ні самостійного фінансового фонду (мобілізовані кошти проходять, як правило, через бюджет).

Загалом система державного кредитування в її сучасному розумінні (державні позики, казначейські зобов'язання тощо) виникла ще в XVII-XVIII ст. в Іспанії, Голландії та Великобританії, а потім і в інших західних країнах.

В сучасних умовах головною причиною наявності державного кредитування є дефіцит бюджетних коштів, а основні причини бюджетного дефіциту наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Причини бюджетного дефіциту

№	Чинник	Характеристика
1	Військова доктрина	Зумовлений значними витратами на проведення воєнних кампаній та необґрунтованою мілітаризацією економіки в мирний час.
2	Економічна криза	Породжений несприятливим економічним розвитком, а саме – спадом виробництва, інфляційними процесами, неефективним функціонуванням окремих галузей економіки тощо.
3	Політична ідеологія	Надмірні витрати коаліцій політичних партій за рахунок майбутніх урядів, намагання політиків сподобатися виборцям.
4	Надзвичайні обставини	Пов'язані з потребою здійснення великих видатків на ліквідацію наслідків стихійних явищ, катастроф та епідемій

Джерело: складено автором на основі [15, с.127].

У вітчизняній економіці існують різні підходи щодо визначення сутності категорії "державного кредитування" (табл. 2).

Таблиця 2. Сутність державного кредитування

№	Джерело	Сутність категорії
1	Бюджетний кодекс України	Операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету [2, с.5].
2	Базилевич В.Д.	Грошові відносини, які виникають між державою і юридичними та фізичними особами з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів у розпорядження органів державної влади і їх використання на фінансування державних потреб [1, с.713].
3	Василик О.Д.	Це форма вторинного перерозподілу валового внутрішнього продукту [4, с.524].
4	Лютий І.О.	Це різновид кредитних відносин, у яких обов'язковим суб'єктом є держава в особі державних органів влади [5, с.267].

Джерело: складено автором на основі [2, с.5; 1, с.713; 4, с.524; 5, с.267]

Існування державного кредитування призводить до появи державного боргу та необхідності запровадження визначеної системи управління ним.

Державний борг – це сума коштів, отриманих від випущених, але ще не погашених державних позик. Інакше кажучи, державний борг – це фінансові зобов'язання держави на певну дату стосовно своїх кредиторів. Таким чином, державний борг виникає внаслідок випуску державних позик і залучення кредитних ресурсів для покриття дефіциту державного бюджету [4, с. 527].

До загальної суми державного боргу входять усі випущені і непогашені боргові зобов'язання держави (як внутрішні, так і зовнішні), відсотки за ними, включаючи видані гарантії за кредитом, що надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади державним підприємствам. Також до суми державного боргу входять заборгованість з заробітної плати перед працівниками бюджетної сфери, неоплачені державні замовлення, невідшкодований податок на додану вартість та

ін. Практично, ця заборгованість являє собою некоректно сформований державний борг, на який до того ж не нараховуються відсотки.

Призначення державного кредитування виявляється насамперед у тому, що воно є засобом мобілізації додаткових фінансових ресурсів для держави. За напрямками використання розрізняють такі кредити:

на фінансування дефіциту бюджету та погашення державного боргу;

на підтримку національної валюти і фінансування платіжного балансу;

на фінансування інвестиційних та інституційних проектів, у тому числі під гарантію уряду;

на фінансування експорту товарів (робіт, послуг).

Державне кредитування як економічна категорія є багатовимірним і складним явищем, якому притаманні як позитивні, так і негативні аспекти (табл. 3).

Таблиця 3. Позитивні та негативні аспекти державного кредитування

Негативні аспекти	Позитивні аспекти
<p>1. Регулювання економічних процесів поступово звільняється від безпосереднього державного впливу. Велика питома вага кредитів від міжнародних фінансових організацій створює їм умови для необмеженого втручання в економіку держави-боржника.</p> <p>2. Сплата відсотків і основної суми зовнішнього боргу потребує передавання частини національного продукту у власність інших країн. Утворюється ефект зниження державних видатків: спрямовуючи дедалі більшу частину бюджетних ресурсів на платежі кредиторам, держава вимушена скорочувати фінансування на власні економічні та соціальні потреби.</p> <p>3. Поглиблення процесу перерозподілу позикового капіталу на світових фінансових ринках пов'язане з підвищенням чутливості економіки окремої держави до фінансових криз у світовому масштабі.</p> <p>4. Відбувається ефект витіснення інвестицій (характеризує передусім внутрішні запозичення): залучаючи вільні позикові кошти на фінансування дефіциту державного бюджету, держава позбавляє підприємства ресурсів, які можна було б інвестувати у виробництво.</p> <p>5. Розширення державою запозичень призводить до підвищення процентних ставок на ринку державних цінних паперів. Це впливає на підвищення процентів в інших секторах фінансового ринку, у тому числі й на кредитному: кредитні ресурси стають менш доступними для позичальників, і рівень інвестиційної активності знижується.</p> <p>6. Обмеженість кредитних ресурсів пов'язана з перетіканням грошей на ринок державних цінних паперів, що в умовах економічної нестабільності спричинює загострення кризи неплатежів.</p> <p>7. У довгостроковій перспективі державний кредит неминує призводити до зменшення споживання й доходу на душу населення внаслідок зменшення обсягів інвестицій.</p> <p>8. Витіснення приватних інвестицій зумовлює підвищення ставки процента, внаслідок чого ставка заробітної плати зменшується. Питома вага оплати праці в національному доході знижується, що спричинює зниження добробуту певних верств населення, тому державні позики погіршують структуру доходу.</p> <p>9. За наявних державних видатків зростання державних запозичень, з одного боку, сприяє зниженню податків, а з іншого – збільшує державний борг та відсотки, що виплачуються державою, і, отже, рівень оподаткування. Коли реальна процентна ставка за державними зобов'язаннями підвищується швидше, ніж виробництво у країні, постає проблема збільшення податкового тягаря для обслуговування державного боргу.</p> <p>10. Безперешкодний допуск нерезидентів на ринок державних цінних паперів, їх активне залучення шляхом створення сприятливих умов (надвисокої дохідності) породжує небезпеку в разі погіршення економічної ситуації масового відпливу коштів з ринку країни-позичальника. Це призводить до підвищення попиту на іноземну валюту і девальвації національної грошової одиниці. Вихід нерезидентів з ринку державних зобов'язань змушує уряд використовувати внутрішні валютні резерви центрального (національного) банку.</p>	<p>1. У короткостроковому періоді інтенсифікація державного запозичення (як внутрішнього, так і зовнішнього) поліпшує стан економіки: зменшується оподаткування, підвищуються дохід і приватне споживання.</p> <p>2. Завдяки зовнішнім запозиченням з'являється можливість прискорити темпи збільшення національного доходу країни за рахунок можливих додаткових інвестицій.</p> <p>3. Державний кредит як інструмент покриття дефіциту державного бюджету сприяє підвищенню внутрішнього попиту. Зниження цього кредиту спричинює так званий ефект мультиплікатора: спад виробництва призводить до зниження рівня зайнятості та попиту на товари виробничого призначення. Це зменшує споживчі витрати домогосподарств та інвестиційні витрати підприємств, що, у свою чергу, ще більшою мірою обмежує макропопит.</p> <p>4. Зовнішня заборгованість дає змогу країні здійснювати більші сукупні витрати, ніж це уможливило вироблений національний дохід.</p> <p>5. Необхідність використання державного кредиту зумовлена циклічністю економічного розвитку. На стадії зниження економічної активності податкові надходження до бюджету скорочуються і водночас постає потреба у додаткових витратах для стабілізації економіки та підтримки певних верств населення з метою недопущення поглиблення економічної кризи. При переході на стадію піднесення податкові надходження збільшуються, а державні витрати мають зменшитися. Надлишок бюджету при цьому необхідно спрямовувати на погашення боргів, які утворилися під час кризи в економіці.</p> <p>6. Акумуляція вільних коштів на ринку державних запозичень сприяє стримуванню інфляції.</p> <p>7. Ринок боргових зобов'язань держави створює конкуренцію на валютному ринку, що сприяє стабілізації курсу національної грошової одиниці.</p> <p>8. Сукупність різноманітних форм державного кредиту створює сприятливі умови для запозичень як з боку держави, так і з боку її кредиторів, нівелюючи суперечності між ними.</p> <p>9. Зацікавленість у кредитах міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світового банку) пояснюється низькими процентними ставками (порівняно з комерційними кредитами), довгостроковістю позик і значними пільговими періодами сплати боргів.</p> <p>10. Надходження кредитів від міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світового банку) є сигналом для іноземних інвесторів щодо вкладання коштів.</p> <p>11. Використання державних позик доцільне також для фінансування державних капіталовкладень (самоокупних проектів); ці позики сприяють задоволенню суспільних потреб, економічному розвитку і водночас забезпечують повернення позикових коштів, залучених на їх фінансування. Це інвестиції, які збільшують майбутні доходи держави і базу оподаткування</p>

Джерело: [5, с.397]

Слід зазначити, що неефективно витрачені залучені фінансові ресурси ускладнюють погашення та обслуговування державного зовнішнього боргу, що особливо помітно при залученні фінансових ресурсів під державні гарантії для впровадження тих чи інших проектів підприємствами України. За більшістю таких проектів розрахунки із зовнішніми кредиторами здійснюються за кошти державного бюджету, перетворюючись на додаткові державні видатки.

Тому, потрібно не покладатися на зовнішні позики, а стимулювати внутрішні нагромадження. Залучаючи зовнішнє фінансування, пріоритет необхідно віддавати прямим іноземним інвестиціям, оскільки вони зазвичай збільшують експортний потенціал країни, позбавлені спекулятивних ознак і не передбачають значних коливань грошової маси. Також необхідно ретельно аналізувати здатність обслуговування країною боргу в майбутньому і використовувати залучені кошти переважно на фінансування капіталовкладень, дохідність яких перевищує витрати на обслуговування боргу.

Виходячи з цієї економічної ситуації, що сьогодні склалася в Україні, держава, в більшості випадків, відіграє роль позичальника коштів.

Взагалі формування державного боргу України проходило кілька етапів. Період з 1991 р. по першу половину 1994 р. характеризується залученням до фінансування дефіциту бюджету виключно прямих кредитів Національного банку та хаотичним утворенням зовнішнього боргу шляхом надання урядових гарантій за іноземними кредитами. У період 1995-1996 рр. поряд з продовженням надання зовнішніх гарантій державний борг формувалася за рахунок отримання зовнішніх позик від міжнародних фінансових організацій, врегулювання заборгованості України за енергоносії, випуск ОВДП та поступове заміщення цими облігаціями прямих кредитів Національного банку України (НБУ). З 1997 – перша половина 1998 р. – активне залучення позик як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках капіталу. Друга половина 1998 – 2000 рр. – вперше було здійснено низ-

ку операцій щодо реструктуризації частин внутрішнього та зовнішнього боргу України, яка дала можливість через заміну ОВДП продовжити строк повернення запозичених коштів, а також зменшити тиск виплат за ОВДП у 1998 і 1999 рр. Незважаючи на вжиті заходи, 2000-2001 рр. були піковими за борговим навантаженням. Наявність значного розриву платіжного балансу та низькі валютні резерви стали основною причиною прийняття урядом рішення щодо проведення комплексної програми реструктуризації державного зовнішнього боргу України. Успішне завершення реструктуризації комерційного боргу в квітні 2000 р. дозволило не лише скоротити державний борг, а й зменшити загальний обсяг виплат в 2000 р. Міністерство фінансів здійснило реструктуризацію бор-

гових зобов'язань перед НБУ. Державні цінні папери, які були випущені у 1998-2000 рр. та підлягали погашенню у 2000-2004 рр., були замінені на процентні облігації з терміном погашення упродовж 2002-2010 рр., що сприяло поліпшенню структури державного боргу та уникненню декапіталізації НБУ [9, с. 3-5].

З початку незалежності України спостерігається тенденція до нагромадження державного боргу, який станом на 31.12. 2013 р. становив 60,08 млрд. дол. США, у його структурі внутрішній державний борг займає 54 % і становить 32,15 млрд. дол. США. та зовнішній державний борг 46 % і становить 27,93 млрд. дол. США. (рис.1) [11].

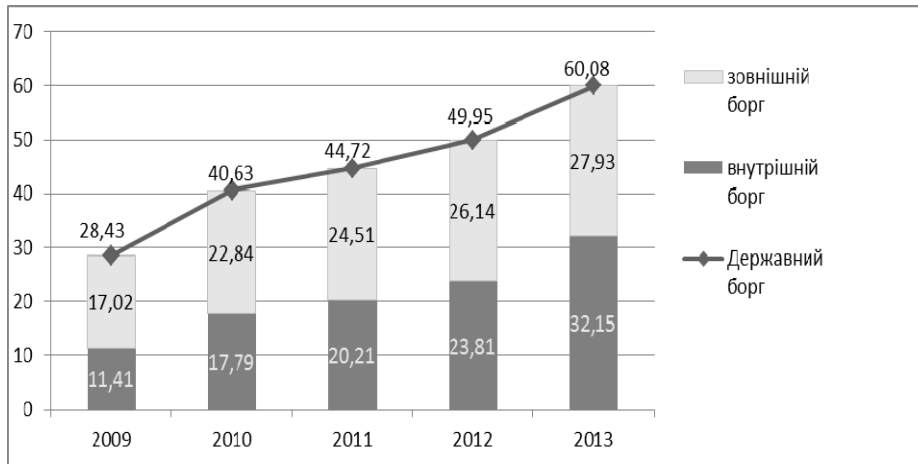

Рис. 1. Стан державного боргу в Україні у 2009-2013 роках, млрд. дол. США

Джерело: складено автором за даними [11]

З рис. 2. чітко видно, що основний відсоток у структурі внутрішнього боргу займає заборгованість держави перед юридичними особами. Частка заборгованості перед банківськими установами незначна і з кожним роком зменшується.

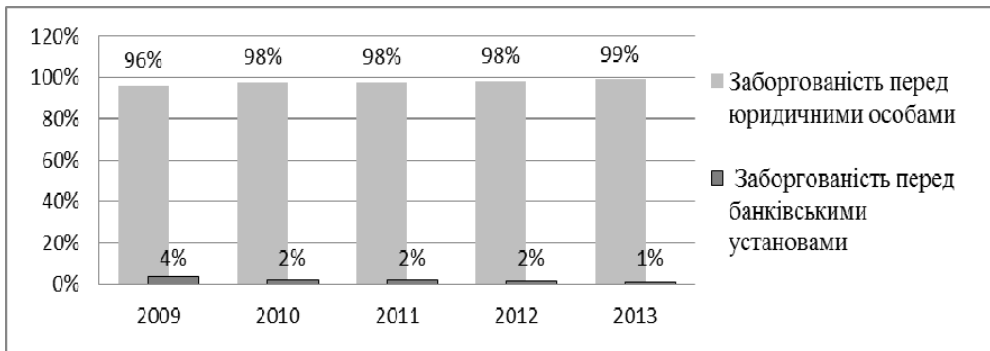

Рис. 2. Структура державного внутрішнього боргу в Україні у 2009-2013 роках, %

Джерело: складено автором за даними [11]

У структурі державного зовнішнього боргу України у 2009-2011 роках переважає заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями, а в 2012-2013 роках – заборгованість, не віднесена до інших категорій (облігації зовнішньої держав-

ної позики (ОЗДП)). Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками в 2009, 2012, 2013 роках склала мізерний відсоток від загальної зовнішньої заборгованості України та з кожним роком зменшувалася. (табл. 4).

Таблиця 4. Структура державного зовнішнього боргу в Україні у 2009-2013 роках, %

Складові зовнішнього боргу	2009	2010	2011	2012	2013
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями	50%	46%	43%	38%	28%
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	9%	6%	5%	4%	3%
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,0004%	9%	8%	0,0003%	0,0003%
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	41%	39%	43%	57%	69%

Джерело: складено автором за даними [11]

Отже, протягом 2009 – 2013 рр. спостерігається зростання обсягу державного боргу, а також платежів за державним боргом, що пов'язано із закінченням пільгових періодів за раніше отриманими кредитами (протягом пільгових періодів сплачувалися лише відсотки). За даними Міністерства фінансів України, станом на кінець 2013 р. загальна сума державного прямого боргу становила 60,08 млрд. дол. США, або 82,2% від загальної суми державного прямого та гарантованого боргу. Сплата боргів виглядає таким чином, що із сумарних боргових виплат лише 60% припадає на погашення основної суми боргу. Внаслідок ситуації, що склалася в Україні на рубежі 2013- 2014 років, уряд України змушений здійснювати низку нових запозичень на зовнішніх ринках.

За термінами обігу найбільшу питому вагу у внутрішніх запозиченнях 2013 року мали середньострокові інструменти – 76,1%; довгострокові інструменти склали 13,2%, короткострокові – 10,7%. Проте найвідоміші світові рейтингові агентства на кінець 2013 року понизили кредитні рейтинги довгострокових боргових зобов'язань України в іноземній валюті до рівня: Moody's "Caa1", Standard & Poor's "B-", Fitch Ratings "B-", R&I "B+".

Боргові інструменти з фіксованою ставкою становили 84%, з плаваючою – 16%, в тому числі ставками МВФ – 9%, LIBOR – 7%, ставками банків ФРН – 0,006% [11].

У розрізі валют запозичення у структурі державного боргу найбільшу питому вагу мали долар США (43,9%) та гривня (43,3%); частка СПЗ складала 9,1%, євро – 3,4%, японської єни – 0,3% (рис. 3).

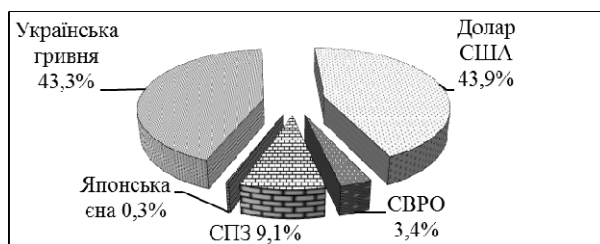

Рис. 3. Структура державного боргу в розрізі валют запозичення станом на 2013 рік, %

Джерело: складено автором за даними [11]

Найбільша частка погашення державного боргу припадає на 2015-2018 роки і становить 54,3%, на 2019-2046 рр. – 29,4% боргу, на 2014 р. – 16,3% [11].

Отже, згідно з Програмою управління державним боргом за 2013 рік, співвідношення обсягу державного боргу до ВВП на кінець 2013 року встановлено на рівні не більше 30,6%. Фактично за підсумками року відношення державного боргу до ВВП становило 33,0%, що на 2,4 % більше встановленого граничного рівня. Відхилення від запланованого прогнозного показника обумовлено меншим обсягом фактичного номінального ВВП за підсумками 2013 року (менше на 121,1 млрд. грн.).

Згідно Закону України "Про основи національної безпеки України" під борговою безпекою держави розуміють певний рівень внутрішньої і зовнішньої заборгованості держави з урахуванням вартості обслуговування та ефективності використання внутрішніх та зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втраті суверенітету та руйнуванню вітчизняної фінансової системи [6].

Спроможність держави обслуговувати і своєчасно погашати борг є головним показником боргової політики та запорукою боргової безпеки країни. Тому, співвідношення сумарних виплат з обслуговування і погашення державного боргу до доходів державного бюджету та ВВП є найважливішим індикатором, який характеризує ефективність боргової політики країни.

У міжнародній практиці безпечним вважається державний борг, що не перевищує 60% від ВВП. Така вимога міститься у ст. 104 Маастрихтської угоди як критерій для країн Європейського валютного союзу.

Проте, при оцінюванні рівня боргової безпеки України слід враховувати особливості національної економіки, зокрема, зважити на наступні тренди і обставини: зниження ділової, інвестиційної та інноваційної активності; недостатній рівень платоспроможності і прецеденти реструктуризації боргів; суттєві коливання курсу гривні; ризики зростання дефіциту бюджету; від'ємне сальдо у торгівлі товарами (з 2005 р.); загальне від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі і платіжного балансу (з 2006 р.); зменшення резервів НБУ; галопуюча інфляція, погіршення рейтингів кредитоспроможності України та вітчизняних банків, політична криза 2013-2014 рр., а також військові дії, які пов'язані з втручанням РФ у внутрішній суверенітет України.

Згідно методики Мінекономіки України державний внутрішній борг не повинен перевищувати 30% відносно ВВП, державний зовнішній борг – 25% відносно ВВП.

Обсяг державного боргу є дуже важливим індикатором загального стану економіки. Існує декілька показників оцінки боргової безпеки в Україні. Загальна сума державного боргу – не найкращий серед них, оскільки на його величину впливає інфляція. Індикатори оцінки державного боргу та їх порогові значення для України наведені в таблиці 5.

Таблиця 5. Індикатори боргової безпеки та їх критичні значення в Україні

Індикатор, одиниця виміру	Характеристика значення індикатора, у відсотках				
	Оптимальне	Задовільне	Незадовільне	Небезпечне	Критичне
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП	20	30	40	50	60
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП	40	45	55	60	70
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку	4	5	7	9	11
Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна	200	300	500	700	1000
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу	50	45	41	36	20

Джерело: складено автором на основі [8]

Незважаючи на те, що рівень державного боргу України поки що лишається в межах граничного значення (рис. 4), змістовний аналіз боргової ситуації свідчить про загрозливу тенденцію зниження рівня боргової безпеки України внаслідок тривалого позичкового фінансування економіки, збільшення державного боргу

відносно ВВП (з 24,9 % у 2009 р. до 33% – у 2013 р.), різкого збільшення боргового навантаження на державний бюджет та здійснення нових запозичень, пов'язаних із складною політичною, економічною та військовою ситуацією 2014 року.

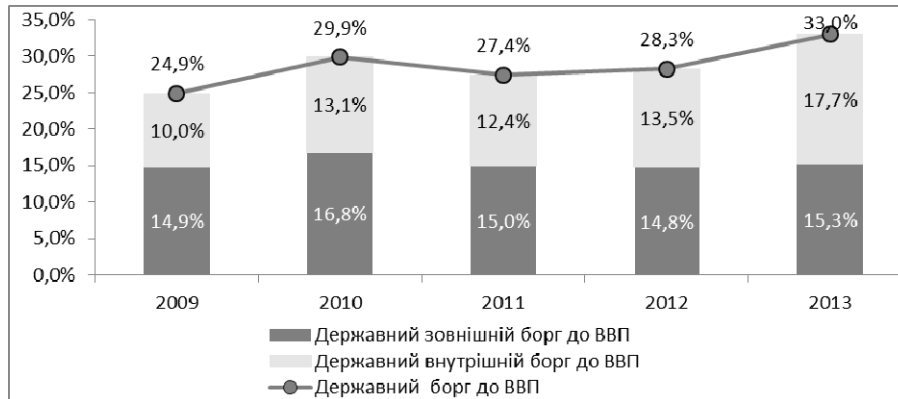

Рис. 4. Відношення державного боргу до ВВП в Україні протягом 2009-2013 рр. (на кінець років)

Джерело: складено автором за даними [11]

Згідно з Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013р. № 1277 було затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, де офіційно визначено дев'ять складових економічної безпеки та їх граничні значення в Україні, серед яких показники боргової безпеки:

- 1) відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП;
- 2) відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП;
- 3) середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку;

4) індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна (розраховується як середньозважений спред єврооблігацій України до прибутковості облігацій Казначейства США (в базисних пунктах для всього ринку і окремо по облігаціях кожної країни);

5) відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу [8].

Відповідно до цих показників, проаналізуємо стан боргової безпеки України за допомогою значень індикаторів, які його характеризують. В табл. 6 наведені дані показники протягом 2009-2013 років.

Таблиця 6. Нормовані значення індикаторів боргової безпеки України у 2009-2013 рр.

№	Індикатор	Період					W
		2009	2010	2011	2012	2013	
1	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП	0,35	0,40	0,36	0,37	0,40	0,2195
2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП	0,88	0,86	0,77	0,76	0,78	0,2214
3	Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку	0,12	0,10	0,09	0,13	0,13	0,183
4	Індекс EMBI	0,1002	0,04	0,09	0,09	0,08	0,1778
5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу	0,26	0,29	0,25	0,18	0,14	0,1983
Значення боргової безпеки		0,3627	0,3633	0,3342	0,3242	0,3285	-

* – станом на 30.10.2013

Джерело: складено автором за даними [3, 10, 12, 13, 14].

Динаміку боргової безпеки в Україні у 2009-2013 рр. зображено на рис.5.

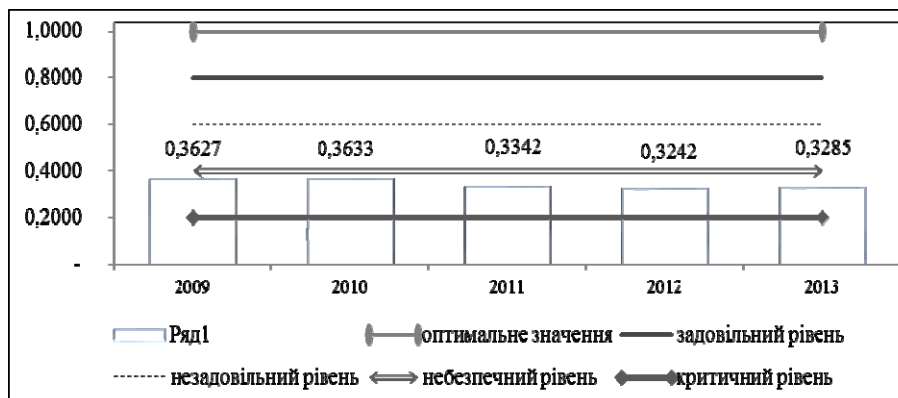

Рис.5. Боргова безпека України у 2009-2013 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [3, 10, 12, 13, 14]

Наразі темпи зростання державних боргів є надто загрозовими для України. Слід відзначити, що реальне навантаження боргових виплат на держбюджет є значно більшим, оскільки за існуючої методології обрахунку державного боргу до його складу не включається низка внутрішніх та зовнішніх зобов'язань уряду, виплати по яких здійснюються з державного бюджету. Йдеться про виплати щодо знецінення заощаджень громадян, заборгованості із відшкодування ПДВ, з погашення та обслуговування боргу перед банками, з погашення кредиторської заборгованості бюджетних організацій та заборгованості за внесками до міжнародних організацій.

Ситуативний підхід до формування строкової структури боргу і дискретність запозичень на різних умовах призводить до пікових перевантажень плателів, що провокує боргову кризу. Навіть прийнятні умови окремих нових позик не виключають негативного сукупного впливу на загальний графік управління і обслуговування боргу. Наприклад, значною проблемою є невдалий графік погашення боргових зобов'язань, коли основні суми погашень (близько 10 млрд. дол. США) прийшлися на 2013-2014 рр. Обтяжливість боргу посилюється короткостроковістю більшої частини запозичень, що перешкоджає можливості бюджету обслуговувати їх та спонукає до нових і нових запозичень, а також зростанням вартості запозичень з-за пониження кредитного рейтингу України та знецінення національної грошової одиниці.

Висновки: Дослідивши проблематику кредитування уряду й обслуговування державного боргу, можна зробити висновок, що тенденція до зростання державного боргу України простежується упродовж останніх років, що пов'язано з високими валютними ризиками зовнішньої заборгованості, нестабільною ситуацією з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиском боргових виплат на державні фінанси. На сьогодні стратегічним завданням боргової політики є пошук оптимального співвідношення між борговим та податковим фінансуванням бюджетних видатків. Для зниження боргової залежності України і ефективного використання кредитів доцільно забезпечити прозорість і цільове використання грошових ресурсів, отриманих від міжнародних фінансових організацій та на основі двосторонніх угод з іншими державами; забезпечити ритмічне обслуговування і повернення боргів; удосконалити процедуру визначення ліміту зовнішнього боргу на поточний рік; розробити довгостроковий прогноз індикаторів боргової безпеки, диференціювати по роках граничні значення боргової безпеки. Крім того, першочерговим завданням є подолання демографічної кризи та підвищення рівня життя населення, створення привабливих умов для ведення підприємницької діяльності і виходу її з тіні, сприяти збільшенню національних золотовалютних резервів та оптимізувати фіскальну політику держави як джерело державних доходів, забезпечити збільшення розміру інвестицій в інноваційну діяльність за умови припинення ведення війни на території суверенної України.

Аргументовано, що залучення державою коштів на внутрішньому фінансовому ринку є одним із суттєвих джерел фінансування дефіциту державного бюджету.

Визначено, що на сьогодні в Україні порушується принцип транспарентності інформації щодо використання коштів, залучених за рахунок внутрішніх запозичень, а це, у свою чергу, сприяє неефективному використанню боргових фінансових ресурсів. Встановлено, що залучення ресурсів за допомогою внутрішніх державних позик обмежується можливостями національного фондового ринку та їх високою вартістю. Відповідно, розвиток інфраструктури фондового ринку, покращення якісних характеристик державних цінних паперів з метою мінімізації вартості запозичень дозволить більш повно використовувати потенціал внутрішніх державних запозичень.

Дискусія: На сьогодні у теорії та практиці не існує жорстко фіксованого універсального переліку показників для оцінювання критичності обсягів державного кредитування, який підходить би для країн із різним рівнем економічного розвитку, як і не існує єдиної методики визначення граничних рівнів індикаторів боргової безпеки. Тому граничні значення боргових показників не потрібно сприймати як догму, оскільки задовільні значення боргових індикаторів ще не гарантують відсутності у позичальника боргових проблем.

Список використаних джерел

1. Макроекономіка: [підручник] / [Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О.]; за ред. В.Д. Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 734 с.
2. Бюджетний Кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 верес. 2013 р. – К.: Паливода А.В., 2013. – 176 с.
3. Валовий зовнішній борг України, Національний банк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466
4. Василик О.Д. Державні фінанси України: [підручник] / Василик О.Д., Павлюк К.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
5. Гроші та кредит: [підручник] / [Лютюта І. О., Версаль Н.І., Любіна О. В., Рожко О. Д.]; за заг. ред. проф. І. О. Лютюта. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – 559 с.
6. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. – Назва з екрана.
7. Козюк В. Оптиміальний рівень боргового навантаження: глобальні макрофінансові зрушення та швидкоплинні очікування / В.В. Козюк // Фінанси України. – 2012. – №1. – С. 78-94.
8. Наказ Міністерства розвитку України "Про затвердження рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" від 29.10.2013 р. №1277 / [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/file/link/222830/file/1277.TIF>
9. Особливості та пріоритети боргової політики України: Аналіт. доп. / [Гальчинський А.С., Варналії З.С., Майстришин В.Я. та ін.]; – К.: НІСД, 2004. – 104 с.
10. Офіційний сайт InvestFunds за підтримки інформаційного агентства Sbond / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://investfunds.kz/markets/indicators/18/?f_s\[id\]=0&f_s\[sdate\]=25.12.2009&f_s\[edate\]=](http://investfunds.kz/markets/indicators/18/?f_s[id]=0&f_s[sdate]=25.12.2009&f_s[edate]=)
11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.minfin.gov.ua>
12. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.bank.gov.ua>
13. Прогнозні платежі з погашення та обслуговування діючих кредитів (позик) до повного їх погашення станом на 05.02.2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=36047
14. Статистичні матеріали по стану державного боргу України, Мінфін / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=325755
15. Финансы и кредит в системе управления народным хозяйством: [учебник] / [Е.В.Коломин, Л.Е. Бабашкин, А.М.Волков и др.]; под общ. ред. А.М.Волкова. – М.: Экономика, 2007. – 247 с.

Надійшло до редакції 23.01.15

О. Чеберяко, д-р истор. наук, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО КРЕДИТОВАНИЯ НА УРОВЕНЬ ДОЛГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье обосновывается необходимость осуществления государственного кредитования для покрытия дефицита государственного бюджета на современном этапе, исследуется современное состояние государственного долга Украины и осуществляется анализ основных индикаторов долговой безопасности Украины.

Ключевые слова: государственное кредитование, государственный долг, долговая безопасность, индикаторы долговой безопасности.

O. Cheberyako, Doctor of Historical Science, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INFLUENCE OF THE STATE CREDITING IS ON PROMISSORY STRENGTH OF UKRAINE SECURITY

In the article is grounded necessity of realization of the state crediting for coverage of deficit of the state budget on the modern stage, the modern state of national debt of Ukraine is investigated and the analysis of basic indicators of promissory safety of Ukraine comes true. During the last years a tendency is traced to the increase of national debt of Ukraine, that it is related to the high currency risks of external debt, by an unstable situation with refunding of debts of previous years, and also pressure of promissory payments on public finances. Without regard to that the level of national debt of Ukraine as yet remains within the limits of maximum value, the analysis of promissory situation testifies to the threatening tendency of decline of promissory strength of Ukraine security as a result of the protracted borrowed financing of economy, increase of national debt in relation to GDP, sharp increase of the promissory loading on the state budget and realization of the new borrowing related to the difficult political, economic and military situation.

Keywords: state crediting, national debt, promissory safety, indicators of promissory safety.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 36-43

УДК 339.9: 330.33: 330.357 + 330.43

JEL C5, E3

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/6

О. Баженова, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ СИСТЕМНО ЗНАЧИМИХ ЕКОНОМІК СВІТУ НА ДИНАМІКУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ УКРАЇНИ

В статті побудовано векторну авторегресійну модель економіки України, що дозволяє досліджувати вплив шоків з боку системно значимих країн на ключові показники функціонування вітчизняної економіки. В якості змінних зовнішнього блоку було обрано ціну на нафту, темпи зростання реального ВВП та індекси споживчих цін для країн з розвинутою економікою та країн Азії з ринком, що формується та тих країн Азії, що розвиваються. Визначено, що шоки з боку "великих" економік досить тривало абсорбуються вітчизняною економікою. Доведено, що значна частина варіативності приросту індексу реального ВВП України обумовлюється зовнішніми факторами. При цьому ціна на нафту не відіграє значної ролі у її поясненні. Найбільший вплив на коливання приросту індексу реального ВВП України серед зовнішніх факторів здійснює інфляція у розвинених країнах, що підтверджує наявність імпорту інфляції до України з боку цих економік.

Ключові слова: зовнішня стійкість економіки, системно значимі економіки, векторна авторегресійна модель, варіативність індексу реального валового внутрішнього продукту.

Вступ. На думку Дж.Хорна, одного з перших науковців, що узагальнив підходи до дослідження зовнішньої стійкості економік, основним джерелом нестійкості економіки є неочікувані зміни зовнішнього середовища, які, як він вважав, насамперед, мають місце в країнах, що розвиваються [1, с.7-8]. Серед основних чинників зовнішньої нестійкості економіки тієї чи іншої країни за раз виділяють несприятливий зовнішній збурення. Це, насамперед тривалий економічний спад в системно значимих країнах², країнах-партнерах та спад або невизначеність на ринках традиційного для економік експорту.

Економіка України, як і більшість економік світу, зазнає суттєвого впливу з боку системно значимих країн, тобто країн, економічний розвиток яких спричиняє значний ефект на глобальну економіку та на економічне зростання України зокрема. Зовнішні позиції цих країн у разі відхилення від рівноваги в умовах досконалої конкуренції і гнучкості цін можуть нести ризики для світової економіки, провокуючи тим самим поширення глобальних дисбалансів [2, с.5].

Підґрунтям для дослідження зовнішньої стійкості економіки України до імпульсів "великих" по відношенню до неї країн, на нашу думку, має бути побудова економіко-математичної моделі, яка б дозволяла аналізувати поведінку економічної системи в результаті дії зовнішніх збурень. Тому, на нашу думку, актуальним представляється емпіричне дослідження зовнішньої уразливості економіки України на основі побудови динамічної моделі, яка б відтворювала взаємозв'язки між основними макроекономічними показниками та враховувала вплив системно значимих економік.

² В цьому контексті в економічній літературі також вживається термін "великі" економіки.

Таким чином, метою статті є емпіричне дослідження впливу зовнішніх шоків з боку системно значимих країн на економіку України за допомогою побудови економіко-математичної моделі з подальшим визначенням реакції індексу реального валового внутрішнього продукту (як основного показника, що віддзеркалює стан соціально-економічного розвитку країни) на зовнішні шоки та внеску внутрішніх та зовнішніх факторів у пояснення його варіативності (іншими словами, виокремлення рушійних факторів економічного зростання в Україні).

Огляд літератури. В якості основних підходів до побудови економіко-математичних моделей та аналізу впливу збурень (як внутрішніх так і зовнішніх) на економічні системи розглядають векторні моделі авторегресії, векторні моделі корекції похибки та динамічні стохастичні моделі загальної рівноваги.

В науковій літературі існує безліч прикладів застосування векторних моделей авторегресії та корекції похибки для моделювання економічних процесів. В контексті даного дослідження це, насамперед, застосування зазначеного інструментарію для аналізу впливу зовнішніх шоків на поведінку економічної системи.

Піонером у дослідженні впливу зовнішніх збурень на економіку країни за допомогою необмежених векторних моделей авторегресії вважають К.Сімса, який розробив модель, що включала 6 макроекономічних показників США (за період 1949-1975 рр.) та Західної Німеччини (за період 1958-1976 рр.), а саме: "гроші, реальний валовий національний продукт, безробіття, заробітні плати, рівень цін, імпортні ціни" [3, с. 18]. В якості інструментарію для аналізу результатів, ним вперше було запропоновано визначення "відгуку системи на типові випадкові шоки" [3, с.21] та декомпозиції похибки прогнозу.

Для побудови подібних моделей зараз широко застосовують також і структурні векторні авторегресійні моделі, наприклад, моделі зони євро [4] та австралійської економіки [5, 6]. Так, у роботі [4] авторами побудовано векторну модель структурної авторегресії економіки зони євро у формі корекції похибок. В якості "іноземної економіки" вони розглядають Сполучені Штати Америки. В моделі ендогенними змінними виступають реальний випуск на одну особу, індекс цін виробників та короткострокова номінальна відсоткова ставка разом зі змінними, що характеризують стан фіскальної політики (номінальний первинний надлишок по відношенню до номінального ВВП, номінальний державний борг по відношенню до номінального ВВП). Ціна на нафту включена до моделі в якості екзогенної змінної. Коінтеграційними відношеннями в моделі виступають відношення паритету купівельної спроможності та номінальних відсоткових ставок та відношення розриву ВВП у двох економіках на основі спільного технологічного прогресу у промисловості. Застосовуючи функції реакції на імпульси, досліджено вплив зміни внутрішньої відсоткової ставки та показника стану фіскальної політики (відношення первинного надлишку до величини державного боргу) на змінні моделі. В результаті отримано, що шок в одне стандартне відхилення на відсоткову ставку в короткостроковому періоді призводить до падіння ВВП, в довгостроковому періоді цей ефект нівелюється завдяки падінню відсоткової ставки та зростанню цін. В свою чергу шок на фіскальну змінну призводить до зростання ВВП в короткостроковій перспективі та його падіння в довгостроковій.

Для дослідження економіки Австралії у праці [5] було побудовано структурну векторну авторегресійну модель, що включає логарифми 11 змінних, а саме: реальний ВВП США, індекс умов торгівлі, реальна відсоткова ставка в США, відношення індексу Дуу-Джонса до індексу споживчих цін в США, реальний експорт, коефіцієнт q , валовий національний доход, реальний ВВП Австралії, індекс інфляції, ставка готівки, реальний зважений індекс австралійського долара (реальний обмінний курс). Обмеження в моделі накладалися, враховуючи теоретичні положення про взаємозв'язок змінних та структуру лагів. В результаті за допомогою дослідження реакції на шоки на змінні моделі та декомпозиції дисперсії було визначено внесок досліджуваних факторів у зростання ВВП в історичній перспективі.

Праця [6] привертає увагу тим, що в ній для накладення знакових обмежень в структурній векторній авторегресійній моделі, побудованій для Австралії, використовувалися результати оцінювання динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги австралійської економіки.

В Україні побудова векторних авторегресійних моделей в основному пов'язана із дослідженням монетарного трансмісійного механізму та впливу фіскальних змінних на економіку, хоча можна звичайно навести й багато інших прикладів застосування цього класу моделей. Проте для дослідження впливу зовнішніх шоків на економіку нашої країни вони не використовувалися. Так, наприклад, у праці [7] моделюється залежність між податком на додану вартість в реальному вимірі та сезонно скоригованим валовим внутрішнім продуктом в реальному вимірі.

Що стосується застосування вказаного інструментарію для дослідження впливу монетарної та фіскальної політики на економіку країни, тут слід зазначити внесок таких науковців та практиків, як Є.Алімпієв, Ю.Бажено-

ва, Р.Лисенко, В.Мищенко, С.Ніколайчук, О.Петрик, А.Сомик та ін. Так, наприклад, фахівцями Національного банку України [8] аналізується дія трансмісійного механізму грошово-кредитної політики на основі виокремлення таких каналів, як: процентний, кредитний, канал валютного курсу та канал очікувань економічних суб'єктів, для чого застосовується структурна VAR модель. Баженовою Ю.В. [9] для дослідження впливу фіскальних та монетарних змінних на економіку було побудовано векторну модель авторегресії, що моделює взаємозв'язки між такими показниками, як: валовий внутрішній продукт, рівень інфляції, середньозважена ставка НБУ за всіма інструментами та валютний курс (грн. за 100 дол. США). У роботі [10] ендогенними змінними у векторній моделі авторегресії виступають ВВП, рівень інфляції, грошова база, середньозважена відсоткова ставка за кредитами, офіційний курс гривні до долара США, видатки зведеного бюджету, на основі чого автором здійснюється аналіз шоків фінансово-грошової трансмісії на ВВП та індекс інфляції в Україні. Існують також приклади використання структурної векторної авторегресійної моделі для дослідження динаміки поточного рахунку. Наприклад, у роботі [11] в якості інструментарію визначення рушійних сил (внутрішніх та зовнішніх) динаміки поточного рахунку та дослідження реакції змінних моделі (індекс умов торгівлі, відносний випуск, сальдо торговельного балансу, реальний ефективний обмінний курс) на модельовані шоки (шоки попиту та пропозиції, номінальний шок, шок умов торгівлі) обрано структурні моделі векторної авторегресії зі знаковими обмеженнями.

Методологія. Як ми вже зазначали раніше, в науковій літературі в якості основних підходів до побудови макроекономічних моделей економік країн світу та аналізу шоків в основному розглядають векторні моделі авторегресії, векторні моделі корекції похибки та динамічні стохастичні моделі загальної рівноваги.

Векторні моделі авторегресії (VAR моделі) являють собою економетричні моделі, що описують динамічні взаємозалежності між декількома часовими рядами. При цьому минулі значення ендогенних змінних моделі сприяють поясненню їх теперішніх значень. Використання моделей векторної авторегресії було запропоновано у 1980 році К.Сімсом [3] замість застосування систем симультативних рівнянь, які вимагали теоретичних обмежень для ідентифікації рівнянь та обов'язкового апріорного поділу змінних на екзогенні та ендогенні. Основною перевагою використання VAR моделей є можливість знаходження короткострокових прогнозів ендогенних змінних моделі (це пов'язано з тим, що наявна для цього інформація включає разом з теперішніми також і минулі значення інших змінних моделі), основним недоліком – неврахування структури економіки та мікроекономічного підґрунтя при моделюванні. На даний час векторні моделі авторегресії є "одним із основних засобів прикладного макроекономічного моделювання, витіснивши системи одночасних рівнянь" [12, с.208].

В загальному вигляді модель векторної авторегресії p -го порядку або VAR(p) може бути представлено на таким чином:

$$Y_t = C_0 + C_1 Y_{t-1} + C_2 Y_{t-2} + \dots + C_p Y_{t-p} + v_t,$$

де Y_t – k -вимірний вектор стаціонарних змінних моделі, C_0 – k -вимірний вектор констант, C_j – матриці коефіцієнтів розмірністю $k \times k$ ($j = \overline{1, p}$), v_t – k -вимірний

вектор збурень моделі з коваріаційною матрицею Σ . При цьому $\text{cov}(v_{mt}, v_{kt}) = 0$ для $t \neq l$ при будь-яких $m, k = 1, 2$ та $\text{cov}(v_{mt}, y_{kt-j}) = 0$ для $j \geq 1$ при будь-яких $m, k = 1, 2$. Однак, для моментів часу, що співпадають, збурення можуть бути корельовані між собою ($\text{cov}(v_{mt}, v_{kt}) \neq 0$ для $t = l$ ($m, k = 1, 2$)).

В свою чергу, векторна модель корекції похибки (VEC модель) – це обмежена векторна модель авторегресії у випадку коінтегрованих нестационарних часових рядів. В цьому класі економетричних моделей поведінка ендогенних змінних моделі в довгостроковому періоді характеризується збіжністю до коінтеграційного співвідношення із урахуванням динаміки короткострокового регулювання. Наявність зазначеного вище коінтеграційного співвідношення є підґрунтям для специфікації векторних моделей корекції похибки. Векторну модель авторегресії порядку p вигляду $Y_t = \alpha + A_1 Y_{t-1} + \dots + A_p Y_{t-p} + B X_t + \varepsilon_t$, де Y_t – вектор розмірності k змінних інтегрованих першого порядку, X_t – вектор екзогенних змінних розмірності d та ε_t – вектор збурень, можна переписати у вигляді $\Delta Y_t = \Pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + B X_t + \varepsilon_t$, де $\Pi = \sum_{i=1}^p A_i - I$ та

$$\Gamma_j = - \sum_{i=j+1}^p A_i.$$

Відповідно до теореми Грейнджера про зображення, якщо матриця коефіцієнтів Π з неповним рангом $r < k$, тоді існують матриці α та β кожні розмірності $r \times k$ з рангом r , такі, що $\Pi = \alpha \beta'$, $\beta' Y_t$ – часовий ряд інтегрований порядку нуль, r – коінтеграційний ранг або кількість коінтеграційних співвідношень, а стовпчики матриці β представляють собою коінтеграційні вектори. Лінійна комбінація $\beta' Y_{t-1}$ являє собою r коінтеграційних рівнянь, а коефіцієнти в α вказують на швидкість коректування i -ої змінної в залежності від r рівноважних похибок $Z_{t-1} = \beta' Y_{t-1}$.

Таким чином, в результаті підстановки отриманих виразів до попередньої моделі отримуємо вираз $\Delta Y_t = \alpha \beta' Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + B X_t + \varepsilon_t$, що являє собою векторну модель корекції похибки.

На відміну від векторних моделей авторегресії, які накладають "мінімальні структурні обмеження на взаємодії між вхідними макроекономічними змінними" [13, с.1], динамічні стохастичні моделі загальної рівноваги, описуючи поведінку всіх економічних агентів разом з умовами рівноваги на ринках, в своїй основі мають мікроекономічне підґрунтя. Серед переваг цих моделей порівняно з векторними моделями авторегресії виділяють можливість дослідження ефектів економічної політики чи інших макроекономічних (внутрішніх чи зовнішніх) збурень на поведінку економічних агентів та рівновагу в економіці; ефективне оцінювання взаємозв'язків між макроекономічними показниками та можливість отримання більш достовірних прогнозів [13, с.2]. Серед основних недоліків даних моделей виокремлюють їх невірну специфікацію та складнощі з ідентифікацією параметрів. Невірна специфікація може виникати як внаслідок неврахування в моделях певних секторів економіки так і завдяки невідповідності статистичних

даних та припущень моделей [13, с.2]. Даний клас моделей часто використовується для отримання знакових обмежень, що накладаються у структурних векторних авторегресійних моделях.

В даній статті для дослідження впливу шоків з боку системно значимих економік було обрано інструментарій векторних авторегресійних моделей. Побудова динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги, на нашу думку, є перспективним напрямком подальших досліджень впливу зовнішніх збурень на економіку України.

Основні результати. На першому етапі дослідження з метою побудови моделі економіки України в розрізі внутрішнього блоку нами було відібрано 8 показників: індекс реального валового внутрішнього продукту, індекс споживчих цін, індекс промислового виробництва, індекс реального ефективного обмінного курсу, ставка грошового ринку (y %), рівень безробіття (y %), відношення валового зовнішнього боргу до ВВП (y %), відношення рахунку поточних операцій платіжного балансу до ВВП (y %).

Інформаційним джерелом дослідження виступили щоквартальні дані за 2002-2014 рр. бази даних International Financial Statistics³ та Національного банку України⁴. Використані дані попередньо були сезонно скориговані за допомогою процедури Census X12 та прологарифмовані. Результати перевірки змінних внутрішнього блоку на наявність одиничного кореня за допомогою розширеного критерію Дікі-Фуллера показали, що більшість показників є інтегрованими першого порядку, окрім індексу реального валового внутрішнього продукту та ставки грошового ринку, які є стаціонарними змінними (табл. 1).

В якості "великих" або системно значимих економік по відношенню до України спочатку було розглянуто такі групи країн (відповідно до класифікації МВФ) як "країни з розвинутою економікою" (надалі АЕ) та "країни Азії з ринком, що формується, та ті країни Азії, що розвиваються" (надалі ЕДА). Окремо нами було розглянуто вплив економіки КНР та зони євро (надалі ЕА) на зростання української економіки. В якості змінних зовнішнього блоку було використано темпи зростання реального ВВП груп країн АЕ, ЕДА, ЕА та Китаю, індекси їх споживчих цін, індекси промислового виробництва зони євро й Китаю. Оскільки Україна є країною залежною від імпорту енергоносіїв до цього блоку також було включено ціну на нафту марки Brent (дол. США за барель). Зазначені змінні також попередньо були сезонно скориговані за допомогою процедури Census X12 та прологарифмовані. Результати перевірки цих змінних на наявність одиничного кореня наведено в таблиці 2.

³ www.elibrary-data.imf.org

⁴ www.bank.gov.ua

Таблиця 1. Результати тестування змінних внутрішнього блоку на наявність одиничного кореня

Змінна	Позначення	Значення статистики ADF		Порядок інтеграції
		Рівень ряду	Перші різниці	
Індекс реального валового внутрішнього продукту, сезонно скоригований, у логарифмах	gdp_real_index_sa_ln	-4.015652	-	I(0)
Індекс промислового виробництва, сезонно скоригований, у логарифмах	ind_prod_index_sa_ln	-2.525932	-4.603484	I(1)
Індекс споживчих цін, сезонно скоригований, у логарифмах	cpi_sa_ln	-1.409131	-4.223974	I(1)
Реальний ефективний обмінний курс, сезонно скоригований, у логарифмах	reer_sa_ln	-2.776800	-9.164342	I(1)
Рівень безробіття, сезонно скоригований, у логарифмах	un_rate_sa_ln	-2.148782	-8.845543	I(1)
Ставка грошового ринку, сезонно скоригована, у логарифмах	ir_mmr_sa_ln	-3.533050	-	I(0)
Відношення валового зовнішнього боргу до реального ВВП, сезонно скориговане, у логарифмах	debt_gdp_sa_ln	-1.017935	-5.289717	I(1)
Відношення сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу до реального ВВП, сезонно скориговане	ca_gdp_sa	-3.166112	-7.354514	I(1)

Джерело: складено автором

Таблиця 2. Результати тестування змінних зовнішнього блоку на наявність одиничного кореня

Змінна	Позначення	Значення статистики ADF		Порядок інтеграції
		Рівень ряду	Перші різниці	
Темп зростання реального ВВП групи країн АЕ, сезонно скоригований, у логарифмах	gdp_real_ae_sa	-4.793561	-	I(0)
Темп зростання реального ВВП групи країн ЕДА, сезонно скоригований	gdp_real_eda_sa	-3.631718	-	I(0)
Темп зростання реального ВВП групи країн ЕА, сезонно скоригований	gdp_real_perc_eur_sa	-3.974385	-	I(0)
Темп зростання реального ВВП Китаю, сезонно скоригований	gdp_real_perc_ch_sa	-2.023275	-6.580490	I(1)
Індекс споживчих цін групи країн АЕ, сезонно скоригований	cpi_ae_sa	-4.111424	-	I(0)
Індекс споживчих цін групи країн ЕДА, сезонно скоригований	cpi_eda_sa	-4.495600	-	I(0)
Індекс споживчих цін групи країн ЕА, сезонно скоригований	cpi_euro_sa	-3.073845	-	I(0)
Індекс споживчих цін Китаю, сезонно скоригований	cpi_china_sa	-5.064106	-	I(0)
Індекс промислового виробництва групи країн ЕА, сезонно скоригований, у логарифмах	ind_prod_euro_sa_ln	-3.407334	-	I(0)
Індекс промислового виробництва Китаю, сезонно скоригований, у логарифмах	ind_prod_china_sa_ln	-2.990562	-	I(0)
Ціна на нафту марки Brent	oil_price_sa_ln	-3.782680	-	I(0)

Джерело: складено автором

Аналіз кореляційного зв'язку між приростом індексу реального ВВП та досліджуваними змінними вказав на наявність тісного зв'язку з боку приросту індексу промислового виробництва, приросту відношення валового зовнішнього боргу до ВВП, приросту темпу зростання в групі АЕ, ціни на нафту, темпу зростання реального ВВП груп АЕ, ЕДА та ЕА, індексу промислового виробництва Китаю, приросту індексу промислового виробництва ЕА та приросту індексу споживчих цін всіх розглянутих груп та Китаю. Водночас аналіз причинно-наслідкового зв'язку за Гренджером також засвідчив факт пояснення цими змінними приросту індексу реального ВВП України.

Тому для включення до моделі було обрано такі змінні внутрішнього блоку як: приріст індексу реального ВВП України, приріст індексу споживчих цін, приріст індексу промислового виробництва, приріст індексу

реального ефективного обмінного курсу, приріст відношення валового зовнішнього боргу до реального ВВП; в якості змінних зовнішнього блоку – темпи зростання реального ВВП та індекси споживчих цін в групах АЕ, ЕДА та ціну на нафту.

Для моделювання взаємозв'язків між зазначеними змінними було побудовано векторну модель авторегресії з двома лагами, кількість яких було визначено на основі мінімізації інформаційних критеріїв. Оцінена модель задовольнила умові стабільності. Проведений аналіз функцій реакції на імпульси з боку системно значимих країн засвідчив їх тривалу абсорбцію вітчизняною економікою (рис.1). Шок темпу зростання реального ВВП країн групи ЕДА справляє більш значний вплив ніж відповідний шок для країн групи АЕ. На нашу думку, це може бути пояснене суттєвим впливом цих країн на кон'юнктуру ринків традиційного українського експорту.

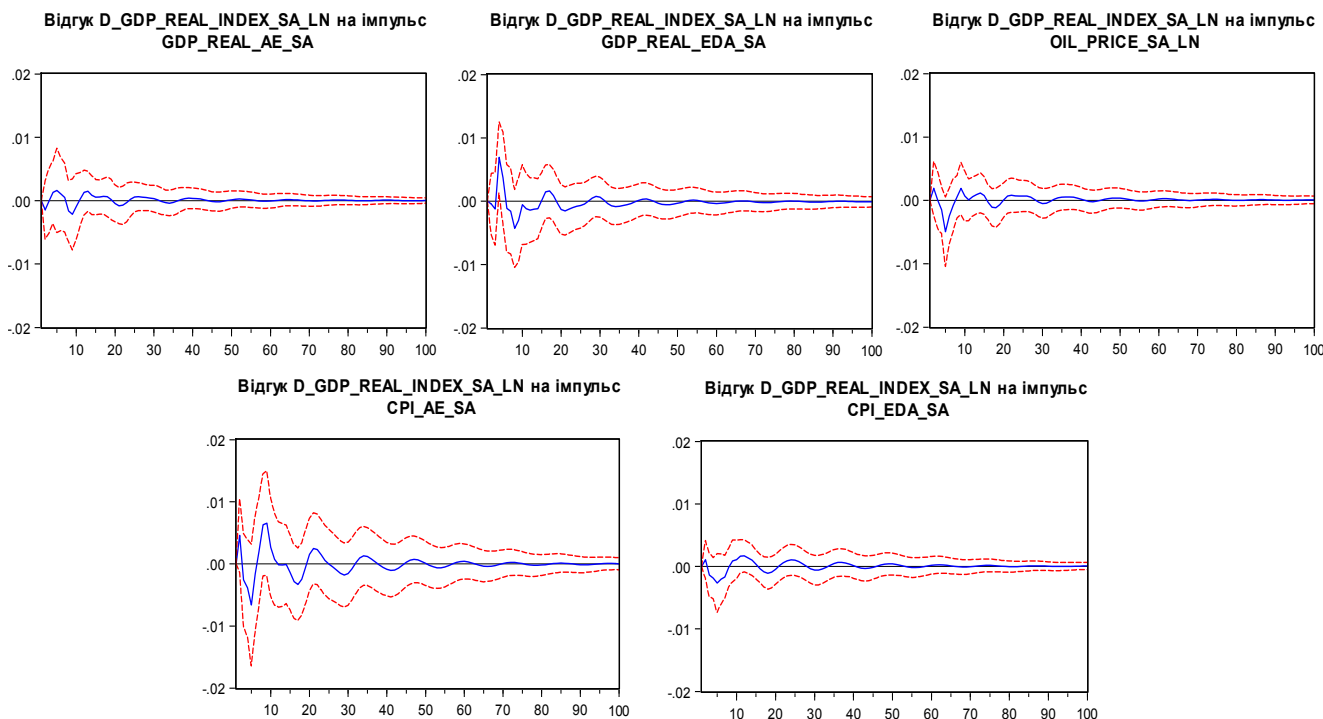

Рис.1. Функції реакції на імпульси у змінних gdp_real_ae_sa, gdp_real_eda_sa, cpi_ae_sa, cpi_eda_sa, oil_price_sa_ln

Джерело: розраховано автором

Результати аналізу розкладу дисперсії похибки прогнозу для приросту індексу реального ВВП України показали, що в довгостроковій перспективі близько 34% варіативності цієї змінної обумовлюється зовнішніми факторами (табл.3). При чому найбільший вплив на

коливання цього показника здійснює інфляція у розвинутих країнах (біля 15%), що дає "право на життя" гіпотезі про імпортування інфляції до України з боку цих економік. Проте основною рушійною силою економічного зростання в Україні є приріст індексу споживчих цін.

Таблиця 3. Декомпозиція дисперсії похибки прогнозу для зміни індексу реального ВВП України в основній моделі

Період	Фактори									
	D_GDP_REAL_INDEX_SA_LN	D_CPI_SA_LN	D_IND_PROD_INDEX_SA_LN	D_REER_SA_LN	D_DEBT_GDP_SA_LN	GDP_REAL_AE_SA	CPI_AE_SA	GDP_REAL_EDA_SA	CPI_EDA_SA	OIL_PRICE_SA_LN
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	53.81726	12.58505	26.06085	0.061589	0.163579	0.544647	5.442685	0.057121	0.323349	0.943868
3	47.63476	14.02733	23.01012	0.957657	5.660218	0.477362	6.299620	0.394838	0.710776	0.827318
4	35.87570	27.95842	15.05389	1.996312	3.676737	0.546990	6.053129	7.070861	0.941402	0.826566
5	29.79818	27.08382	12.70423	3.652507	3.166191	0.764133	10.20948	7.454575	1.605856	3.561036
6	27.98899	29.26197	13.17102	3.613602	2.958561	0.813397	9.518908	6.888217	1.895881	3.889455
7	28.44646	28.46588	12.98808	3.701610	2.949645	0.815937	9.702389	6.953355	2.136472	3.840165
8	25.98059	25.93375	13.04527	5.307941	2.802937	0.989995	12.49143	8.013477	1.932197	3.502402
9	24.08929	24.05216	12.68589	6.672411	2.567944	1.313396	15.15439	8.117313	1.836832	3.510381
10	24.07273	23.60932	12.69275	6.965556	2.523202	1.358949	15.43510	7.966657	1.901256	3.474485
...										
15	23.43736	24.59520	12.27740	6.612334	2.643651	1.673492	14.75475	8.016734	2.466345	3.522746
...										
20	22.24011	24.81212	11.95286	6.879928	2.522254	1.665901	15.83600	8.032129	2.533881	3.524822

Джерело: розраховано автором.

Індекс реального ВВП у країнах групи EDA пояснює приблизно 8% варіативності приросту індексу реального ВВП нашої країни. На нашу думку, це також відбувається, в першу чергу, завдяки впливу цих країн на кон'юнктуру (насамперед, на попит) на ринках традиційного експорту для України.

Загалом висока ступінь залежності від зовнішніх факторів може бути пояснена надмірною відкритістю укра-

їнської економіки⁵ та, як ми вже зазначили, залежністю від кон'юнктури на світових товарних ринках, ситуація на яких також обумовлюється впливом "великих" економік. В цьому контексті хотілося б згадати, що за свідченням фахівців Світового банку зростання промислового виробництва у 2010 та 2011 роках пов'язано із зростанням цін на певні експортні товари, серед яких і

⁵ У 2013 році за даними Світового банку в Україні експорт товарів та послуг по відношенню до ВВП склав 47%, імпорту товарів та послуг по відношенню до ВВП – 55%.

сталь, що підтверджує вузькість конкурентної бази [14, с.13]. При чому з 2009 року прослідковується майже ідеальна схожість динаміки темпу зростання реального валового внутрішнього продукту України та темпу зростання ціни на сталь у Європі.

Окремо нами також було досліджено вплив макро-економічних показників (зокрема, індекси промислового виробництва та індекси споживчих цін) групи країн ЕА

та Китаю, як таких економік, що є "великими" для України, особливо враховуючи зростання частки євро зони у зовнішній торгівлі останнім часом та вплив показників функціонування економіки Китаю на кон'юнктуру на ринку металопрокату. В результаті отримано, що реакція на зовнішні збурення для цієї моделі (модель векторної авторегресії з двома лагами) подібна до попередньої (рис.2).

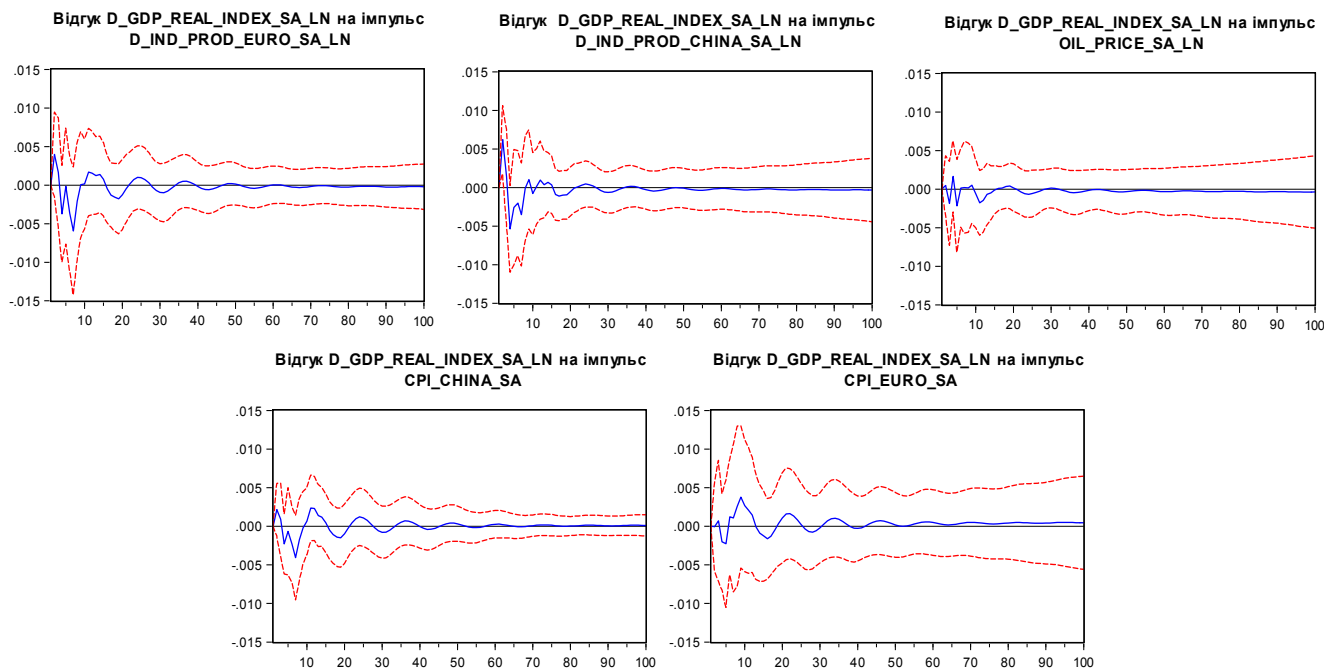

Рис.2. Функції реакції на імпульси у змінних $d_ind_prod_euro_sa_ln$, $d_ind_prod_china_sa_ln$, cpi_china_sa , cpi_euro_sa , $oil_price_sa_ln$

Джерело: розраховано автором

Проте, декомпозиція дисперсії похибки прогнозу приросту індексу реального ВВП України засвідчує, що приблизно 16% його варіативності пояснюється зовніш-

німи факторами, в той час як 50% – тільки приростом індексу споживчих цін в Україні, що, на нашу думку, не відображає реального стану справ (табл.4).

Таблиця 4. Декомпозиція дисперсії похибки прогнозу для зміни індексу реального ВВП України в альтернативній моделі

Період	Фактори										
	D_GDP_REAL_INDEX_SA_LN	D_CPI_SA_LN	D_IND_PROD_INDEX_SA_LN	D_REER_SA_LN	D_DEBT_GDP_SA_LN	D(TOT_SA_LN)	D_IND_PROD_EURO_SA_LN	D_IND_PROD_CHINA_SA_LN	CPI_CHINA_SA	CPI_EURO_SA	OIL_PRICE_SA_LN
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	41.05091	27.68375	19.22701	0.433822	1.701666	0.825535	2.419780	5.262208	1.364990	0.030262	7.00E-05
3	38.28922	26.09821	17.73170	0.835935	5.304793	0.772103	2.498652	5.124402	1.824620	0.398164	1.122205
4	23.43379	44.78963	14.63217	1.322049	3.750487	0.986682	2.439037	5.563302	1.842267	0.351495	0.889089
5	21.03417	48.68657	12.78898	1.352307	3.530706	1.458501	2.227399	5.261134	1.602613	0.587158	1.470458
6	17.70109	54.80845	10.35157	1.541752	3.232850	1.668853	2.682478	4.460965	1.635229	0.704925	1.211837
7	15.80022	54.11985	9.502904	1.545508	3.080746	2.486922	4.479943	4.716324	2.422720	0.736460	1.108407
8	15.31333	52.50655	9.653849	2.716666	3.178466	2.420935	4.854702	4.571591	2.524690	1.174324	1.084896
9	15.11564	51.46335	9.646275	2.796817	3.181964	2.740061	4.994490	4.512109	2.587251	1.815734	1.146312
10	14.90245	50.96039	10.16702	2.811086	3.148057	2.982128	4.982194	4.486775	2.549418	1.880626	1.129855
...											
15	14.29420	50.71076	10.30529	2.665578	2.965354	3.198075	4.933286	4.268744	3.390056	1.928784	1.339868
...											
20	13.95468	50.16369	10.62988	2.623801	2.871245	3.427929	5.112234	4.315302	3.585332	2.007029	1.308880

Джерело: розраховано автором

Таким чином, побудована альтернативна модель значно звужує вплив зовнішнього сектору на економіку України в сучасних економічних умовах, переміщуючи акцент на внутрішні фактори стимулювання економічного зростання.

Практичне впровадження отриманих результатів полягає у можливості їх використання при розробці заходів економічної (внутрішньої та зовнішньої) політики для стимулювання економічного зростання в Україні та зменшення або взагалі уникнення впливу

зовнішніх негативних збурень на макроекономічні показники нашої країни.

Висновки. Таким чином, в статті побудовано векторну авторегресійну модель економіки України, що дозволяє досліджувати шоки з боку системно значимих економік (країн, економічний розвиток яких спричиняє значний ефект на глобальну економіку та зовнішні позиції яких у разі відхилення від стану рівноваги за умов досконалої конкуренції і нежорсткості цін несуть ризики для світової економіки, сприяючи поширенню глобальних дисбалансів) на ключові показники функціонування вітчизняної економіки.

Змінними внутрішнього блоку в моделі виступили приріст індексу реального ВВП України, приріст індексу споживчих цін, приріст індексу промислового виробництва, приріст індексу реального ефективного обмінного курсу, приріст відношення валового зовнішнього боргу до реального ВВП. В якості змінних зовнішнього блоку було обрано темпи зростання реального ВВП та індекси споживчих цін в країнах з розвинутою економікою (група АЕ), країнах Азії з ринком, що формується, країнах Азії, що розвиваються (група EDA) та ціну на нафту марки Brent.

Аналіз функцій реакції на шоки з боку зазначених країн засвідчує їх тривалу абсорбцію вітчизняною економікою. Шок темпу зростання реального ВВП країн групи EDA справляє більш значний вплив ніж відповідний шок для країн групи АЕ. На нашу думку, це може бути пояснене суттєвим впливом цих країн на кон'юнктуру ринків традиційного українського експорту.

Водночас аналіз розкладу дисперсії похибки прогнозу для приросту індексу реального ВВП України вказує на те, що значна частина варіативності цієї змінної (близько 34%) обумовлюється зовнішніми факторами. Найбільший вплив на коливання зазначеного показника серед зовнішніх факторів здійснює інфляція у розвинених країнах (біля 15%), що підтверджує імпорт інфляції (тобто інфляції, що має в своїй основі зовнішньоекономічні фактори, насамперед підвищення цін на імпорт та значний приплив іноземної валюти) до України з боку цих економік. Проте основною рушійною силою економічного зростання в Україні є приріст індексу споживчих цін.

Побудова моделі із включенням тільки країн Європи та Китаю, на нашу думку, значно звужує вплив зовнішнього сектору на економіку в сучасних економічних умовах. Необхідно також зазначити, що за результатами обох моделей такий фактор, як ціна на нафту, не справляє суттєвого впливу на варіативність індексу реального ВВП України.

Підсумовуючи, зазначимо, що значний ступінь залежності від зовнішніх факторів може бути пояснений надмірною відкритістю української економіки та залежністю від кон'юнктури на світових товарних ринках (особливо металопрокату), ситуація на яких в значній мірі обумовлюється впливом "великих" економік, насамперед країн групи EDA.

Отримані результати можуть бути використані при розробці заходів внутрішньої та зовнішньої економічної політики з метою попередження та мінімізації впливу зовнішніх негативних збурень на показники функціонування економіки та заходів стосовно стимулювання економічного зростання в Україні.

Дискусія. Таким чином, в дослідженнях, присвячених економічному зростанню в Україні, окрім внутрішніх факторів значна увага повинна бути приділена також зовнішнім чинникам цього зростання та його стійкості.

Проте, як засвідчують результати дослідження, такий суттєвий, на перший погляд, зовнішній фактор, як світова ціна на нафту, не здійснює очікуваного впливу на темп зростання реального валового внутрішнього продукту України, що в певній мірі підтверджують і результати дослідження [15] в контексті впливу шоку пропозиції на темп зростання валового національного доходу на одну особу (найменший вплив серед розглядуваних макроекономічних шоків).

В свою чергу напрямками майбутніх досліджень зовнішньої стійкості економіки України має бути застосування динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги та векторної моделі авторегресії зі знаковими обмеженнями для емпіричного дослідження шоків з боку системно значимих країн та порівняння отриманих результатів стосовно реакції змінних моделі на їх дію. При чому знакові обмеження, що відображають вплив шоків на макроекономічні показники, мають накладатися відповідно до результатів DSGE моделі економіки України. На нашу думку, в якості альтернативного підходу до дослідження зовнішніх шоків також може використовуватися симуляція даних на основі моделі DSGE із подальшим їх використанням для оцінки векторної моделі авторегресії.

Список використаних джерел

1. Horne J. Criteria of External Sustainability / J. Horne // IMF Working Paper. – July 11, 1988. – p.1-26. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=884879>.
2. Bracke T. A Framework for Assessing Global Imbalances / T. Bracke, M. Bussiere, M. Fidora, R. Straub // The World Economy. – September 2010. – Vol.33. – Is.9. – p.1140-1174. DOI: 10.1111/j.1467-9701.2010.01266.x.
3. Sims C. Macroeconomics and reality / C. A. Sims // Econometrica. – 1980. – №48. – p.1–48. DOI: 10.2307/1912017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekonometria.wne.uw.edu.pl/uploads/Main/macroeconomics_and_reality.pdf.
4. Jacobs J. A Structural VAR model of the Euro Area / J. Jacobs, G.H. Kuper, E. Sterken. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.researchgate.net/publication/228829323_A_structural_VAR_model_of_the_euro_area.
5. Dungey M. A structural VAR model of the Australian economy / M. Dungey, A. Pagan // Economic Record. – December 2000. – Vol. 76. – No. 235. – p.321–342. DOI: 10.1111/j.1475-4932.2000.tb00030.x
6. Jaaskela J. Monetary Policy and the Exchange Rate: Evaluation of VAR Models / J. Jaaskela, D. Jennings. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rba.gov.au/publications/rdp/2010/pdf/rdp2010-07.pdf>.
7. Лук'яненко І. Сучасні економетричні методи у фінансах: навч. посіб. / І.Г. Лук'яненко, Ю.О. Гордиченко. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 352 с.
8. Монетарний трансмісійний механізм в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип.9 / [В.І. Міщенко, О.І. Петрик, А.В. Сомик, Р.С. Лисенко та ін.] – К: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 144с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70691>.
9. Баженова Ю.В. Моделювання впливу монетарних та фіскальних змінних на економіку України / Ю.В. Баженова // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – с.29–31.
10. Алімпієв Є. Моделювання фінансово-монетарної трансмісії в економіці України / Є. Алімпієв // Економіка та прогнозування. – 2010. – №4 – с.126-140.
11. Ніколайчук С. Визначення факторів динаміки поточного рахунку платіжного балансу в Україні / С. Ніколайчук, Н. Шаповаленко // Вісник Національного банку України. – 2014. – №2. – с. 20-27.
12. Економетрика: підручник / [О.І. Черняк, О.В. Комашко, А.В. Ставицький, О.В. Баженова]; за ред. О.І. Черняка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 359 с.
13. Микушева А. Оценивание динамических стохастических моделей общего равновесия / А. Микушева // Квантиль. – 2014. – №12. – С.1-21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://quantile.ru/12/12-AM.pdf>.
14. Стратегія партнерства з Україною на період 2012-2016 фінансових років // Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Представництво Світового банку в Україні, Білорусі та Молдові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDS/IB/2012/06/06/000386194_20120606032218/Rendered/PDF/662790UKRAINI00CPSofull0report0UKR.pdf
15. Баженова О.В. Дослідження факторів динаміки економічного зростання: SVAR підхід / О.В. Баженова // Наукові праці НДФІ. – 2014. – №3(68). – с.57-65.

Надійшла до редколегії 25.02.15

Е. Баженова, канд. экон. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СИСТЕМО ЗНАЧИМЫХ ЭКОНОМИК МИРА НА ДИНАМИКУ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ УКРАИНЫ

В статье построена векторная авторегрессионная модель экономики Украины, которая позволяет исследовать шоки со стороны системно значимых стран на ключевые показатели функционирования отечественной экономики. В качестве переменных внешнего блока были выбраны цена на нефть, темпы роста реального ВВП и индексы потребительских цен в странах с развитой экономикой, странах Азии с формирующимся рынком, а также развивающихся странах Азии. Определено, что шоки со стороны "больших" экономик довольно продолжительно абсорбируются отечественной экономикой. Доказано, что значительная часть вариативности прироста индекса реального ВВП Украины обуславливается внешними факторами, при этом цена на нефть не оказывает существенного влияния на ее объяснение. Наибольшее влияние на колебания прироста индекса реального ВВП Украины среди внешних факторов оказывает инфляция в развитых странах, что подтверждает импорт инфляции в Украину из этих экономик.

Ключевые слова: внешняя устойчивость экономики, системно значимые страны, векторная авторегрессионная модель, вариативность индекса реального валового внутреннего продукта.

O. Bazhenova, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODELING OF WORLD'S SYSTEMICALLY IMPORTANT ECONOMIES IMPACT ON THE DYNAMICS OF MACROECONOMIC INDICATORS IN UKRAINE

This paper develops the vector autoregression model of the Ukraine's economy for exploring the dynamics of key indicators of the domestic economy in response to the shocks from systemically important economies. The foreign variables in the model are growth rates of real GDP, consumer price indices in the advanced economies and in countries of emerging and developing Asia and oil price. The results suggest that the shocks from the "large" economies are absorbed by the domestic economy for a long time. A significant part of the variability of real GDP growth index in Ukraine is due to external factors. Inflation in advanced countries has the most significant influence on this variability (among other external shocks) that confirms inflation import from these economies. At the same time the price of oil does not significantly contribute to the explanation of the mentioned variability. Given the euro area share increase in foreign trade and China's impact on metal market conditions this paper also explores the influence of these economies' indicators (notably production indices and consumer price indices) on Ukraine's economy.

Keywords: external sustainability, systemically important economies, vector autoregression model, variability of the real gross domestic product index.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 43-48

УДК 332.122 (477)

JEL R11

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/7

Р. Білик, канд. экон. наук, доц., докторант
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено проблематику зміцнення фінансової основи розвитку регіонів як складової політики забезпечення економічної безпеки та одного з найважливіших напрямів децентралізації влади в Україні. Визначено основні проблеми фінансування регіонального розвитку, виявлено недоліки міжбюджетних відносин та перешкоди накопичення фінансового ресурсу місцевих громад. Встановлено, що основним наслідком фінансової слабкості регіонів стала неможливість концентрації коштів для фінансування пріоритетних інвестиційних проектів і заходів регіонального розвитку. Визначено пріоритетні напрями зміцнення фінансового забезпечення регіонів у розрізі завдань регіональної політики та з урахуванням оголошеної в Україні децентралізації влади та розширення фіскальних повноважень регіонів.

Ключові слова: політика регіонального розвитку, децентралізація влади, регіональні економічні інтереси, фінансування регіонального розвитку, місцеві бюджети, фінансова самостійність регіонів, принцип субсидіарності.

Вступ. Ключовим завданням регіональної політики є розробка напрямів та механізмів передачі частини державних повноважень та відповідних фінансових ресурсів на нижчий рівень управління, спираючись на демократичні цінності та виходячи з положень Конституції України. Фінансове забезпечення розвитку регіонів тривалий час перебувало у залежності від рішень центральних органів влади, що не залишало місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування простору для дій та прояву ініціативності у пошуку ресурсів. Недостатність фінансових ресурсів для регіонів і громад зумовлена тим, що більшість з них не мають достатньої податкової бази. За підсумками 2013 р. дотаційність 5419 місцевих бюджетів в Україні становила понад 70%, а 483 територіальні громади на 90% утримувалися за рахунок коштів державного бюджету. Фінансова залежність місцевого самоврядування від централізованих надходжень бюджетних коштів в Україні набула характеру хронічної проблеми:

- майже 95% українських територіальних громад отримують державні дотації;

- понад половину сільських територіальних громад України майже на 70% залежать від дотацій, що виділяються Центром на забезпечення їх повсякденних потреб;
- бюджетні зобов'язання органів місцевого самоврядування забезпечена лише на 85% від реальних потреб.

Зазначені проблеми фінансового забезпечення розвитку на регіональному і місцевому рівні вимагають опрацювання пріоритетів передачі централізованого бюджетного ресурсу від держави до органів місцевої влади. У цьому зв'язку децентралізація влади часто ототожнюється з фіскальною децентралізацією, що ускладнює розуміння цілей реформування регіональної політики. З огляду на це виникає потреба дослідження співвідношення зазначених категорій у контексті необхідності забезпечення національної безпеки та економічної безпеки регіонів.

Огляд літератури. Аналізуючи еволюцію державної регіональної політики в Україні, українські науковці (зокрема Долішній М.І. [1], Черевко О.В. [2] та ін.) зазначають збереження значної диференціації регіонального соціально-економічного розвитку та посилення необхідності впровадження науково обґрунтованої державної

політики структурних перетворень. В основі цього процесу дослідники вбачають оптимізацію інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, що дозволило б створити новий базис ефективної взаємодії центру та регіонів.

Низка дослідників ([3], [4], [5]) виокремлюють такі основні напрями забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів: удосконалення правової бази (забезпечення прийняття однозначних рішень при виникненні конфліктних ситуацій між центром і регіонами), збереження ресурсного потенціалу регіону, розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики регіонів тощо.

На думку дослідників [1, с. 7-17], динамічний розвиток регіонів має стати результатом свідомої децентралізації державного менеджменту. Це стосується передусім децентралізації фінансових відносин між державою та регіонами.

Окремі науковці вважають, що економічна безпека регіону як категорія базується на регіональних інтересах, зокрема: створення умов для забезпечення і підтримки гідного рівня і якості життя населення; формування апарату управління, який реалізує раціональне використання і подальший прогресивний розвиток існуючого природно-ресурсного й економічного потенціалу; проведення автономної соціально-економічної політики в регіоні; збалансована та інтегрована участь у фінансовій системі країни [6, с. 23-29]. Наприклад, Яценко Н. М. зауважує, що регіональні інтереси проявляються у стабільному відтворенні та збільшенні природно-ресурсного, економічного, техніко-технологічного, інтелектуального, інноваційно-інвестиційного, інформаційного, екологічного та соціального потенціалу регіону; розвитку міжрегіональних зв'язків, запровадженні нової системи міжбюджетних відносин, створенні технополісів, технопарків, виробничих кластерів [7, с. 6]. З іншого боку, на думку Шевченко О.В., ситуація у сфері наповнення і виконання місцевих бюджетів має низку недоліків та ризиків, які без ужиття відповідних заходів можуть перерости у загрози стабільності наповнення місцевих бюджетів і виконання місцевою владою повноважень [8].

Більшість вітчизняних дослідників збігаються у думці, що децентралізація управління повинна стати однією з базових засад реформування регіональної політики в Україні. У контексті цього оптимізація фінансового забезпечення регіонів, на нашу думку, виступає одним з критеріїв економічної безпеки території. Водночас, на сьогодні відсутній єдиний підхід щодо трактування поняття економічної безпеки регіону. Так само необхідним є узгодження параметрів децентралізації повноважень з необхідністю забезпечення економічної безпеки регіону і територіальної цілісності країни з огляду на розширення фінансової самостійності регіонів.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні теоретичні моделі просторового розвитку, інституційної економіки, розробки з проблем формування і реалізації політики регіонального розвитку. Дослідження базується на комплексному підході, який дає можливість поєднати питання забезпечення економічної безпеки регіону із завданнями фінансування регіонального розвитку в умовах децентралізації влади.

Для цілей нашого дослідження визначимо, що економічна безпека регіону – це комплексна структура, яка характеризує рівень відкритості економіки, здатність регіону до самофінансування та підвищення якості життя населення і надає можливість ефективної реалізації експортного, інноваційного, інтелектуального та трудо-

вого потенціалу, що є об'єктивною передумовою протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики фінансового забезпечення регіонального розвитку з урахуванням потреби гарантування економічної безпеки регіонів України та з орієнтацією на проголошений державою курс на зростання економічної і фінансової самостійності регіонів.

Основні результати.

Актуальні проблеми фінансування регіонального розвитку в Україні.

Основними загрозами стабільності наповнення місцевих бюджетів і виконання місцевою владою повноважень є наступні:

1. Поступове зменшення обсягу доходної частини місцевих бюджетів і скорочення видаткової частини, що при незмінності податкового законодавства у частині наділення місцевих бюджетів ефективними і достатніми джерелами надходжень призведе до неможливості виконання місцевими радами і місцевими державними адміністраціями повноважень у повній мірі.

2. Невиконання соціальних програм, зниження рівня соціального забезпечення громадян, наростання соціального невдоволення можуть стати наслідками несвоечасного і неповного фінансування соціальних потреб громад та регіонів. Дія державних цільових програм, з яких фінансуються видатки в одних і тих самих сферах економіки, призводить до розпорощення коштів та їх неефективного використання.

3. Позбавлення регіонів коштів на фінансування капітальних проектів, реформування житлово-комунального господарства, ведення дорожнього та житлового будівництва [8].

Нині фінансування регіонального розвитку в Україні орієнтується на дотримання таких принципів:

- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави;
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Інституційно-правове підґрунтя удосконалення фінансового забезпечення розвитку регіонів в Україні формується, передусім, Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року (яка визначає ключові проблеми регіонального розвитку, пріоритети державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів) та Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів" (що визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності території).

Так, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року визначає низку засадничих принципів формування державної регіональної політики [9]:

- узгодження інтересів – сприяння узгодженню інтересів держави, регіону, місцевої громади в процесі реалізації державної регіональної політики;
- децентралізація повноважень – забезпечення децентралізації державного управління регіональним розвитком у відповідності з принципами субсидіарності;

- ефективне господарювання на місцевому рівні, врахування інституційних особливостей та ресурсного потенціалу територій;

- конкурентоспроможність – сприяння формуванню конкурентоспроможних регіональних соціально-економічних комплексів;

- інтегрованість – сприяння оптимізації розміщення продуктивних сил та розвитку міжрегіонального співробітництва;

- інституційна підтримка регіонального розвитку.

Попри низку інституційних новацій та практичних урядових рішень щодо розширення фінансової бази регіонів, у сфері фінансового забезпечення регіонального розвитку протягом останніх років проявились наступні негативні тенденції:

- надходження обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів забезпечено не в повному обсязі, що унеможливує забезпечення належного рівня утримання та розвитку об'єктів соціальної сфери та комунальної інфраструктури;

- у більшості обласних програм передбачено кошти, які не підкріплені можливостями бюджетного фінансування і не спираються на реальні розрахунки щодо їх забезпечення;

- зберігається недостатність коштів на реалізацію інфраструктурних проектів, які потребують значного бюджетного фінансування.

Залишається неефективним запроваджений у 2008 році інструмент стимулювання розвитку регіонів – Угоди щодо регіонального розвитку. Основна причина – відсутність дисципліни щодо фінансування договірних зобов'язань сторін. Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у 2012 році угод щодо регіонального розвитку профінансовано у такому обсязі: Вінницька область – 149,4 млн. грн. або 23,5 % від запланованого річного обсягу фінансування; Волинська – 98,6 млн. грн. або 30,9 %; Івано-Франківська – 37,5 млн. грн. або 29,4 %; Львівська – 356,3 млн. грн. або 76,4%; Херсонська – 119,4 млн. грн. або 31,2%. У структурі фінансування значна частка припадала на заходи, пов'язані з підготовкою і проведенням фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу ЄВРО-2012.

Найновіший фінансовий інструмент підтримки регіонального розвитку – Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) – також досі не запрацював на повну потужність. Так, за даними Рахункової палати України у 2012 році не вдалося повною мірою забезпечити досягнення головної цілі створення ДФРР – надання фінансової підтримки регіонам для формування "точок зростання", реалізації низки пріоритетних для них інноваційно-інвестиційних програм та, відповідно, створення нових робочих місць.

Головними причинами цього було недотримання окремими місцевими органами влади, розпорядниками коштів встановлених вимог законодавства щодо концентрації коштів на фінансуванні пріоритетних інвестиційних програм (проектів) і заходів регіонального розвитку, максимального спрямування коштів на фінансування об'єктів з високим ступенем будівельної готовності та пускових об'єктів, недостатня урегульованість правового забезпечення використання коштів ДФРР.

Щорічно зростає залежність місцевих бюджетів від трансфертів з державного (до 55 %), а частка власних доходів є мізерною (8-11 %). Тому в контексті задекларованих пріоритетів фінансової децентралізації поки що зарано говорити про суттєве зміцнення доходної частини місцевих бюджетів.

Відбулось уповільнення темпів зростання доходів і витратків місцевих бюджетів: якщо у січні-липні 2013 р.

темпи зростання доходів становили 106,1 %, то у січні-липні 2014 р. темпи зростання доходів знизились і становили 99,1 %. Динаміка витратків становила, відповідно, 108,4 % і 99,8 %. Загальний обсяг надходжень до місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у січні-липні 2014 р. становив 57,9 млрд. грн., що на 0,9 % менше за показник січня-липня 2013 р. Загальний обсяг витратків місцевих бюджетів становив 124,9 млрд грн. (на 0,2 % менше).

Ситуація з фінансуванням регіонального розвитку ускладнюється нестачею внутрішніх регіональних ресурсів для реалізації проектів розвитку. Так, навіть у таких "бюджетно профіцитних" регіонах, як Харківська область, реалізація більшості програм розвитку вимагає дотацій з державного бюджету, а фінансові ресурси місцевих бюджетів, наприклад, Львівської області подекуди не дозволяють навіть сплатити за надані енергоносії та профінансувати витратки на оплату праці. В більшості регіонів та міст України бракує фінансових ресурсів, необхідних для ефективного планування регіонального розвитку, що є наслідком надмірної централізації фінансової системи.

Загалом, створенню ефективної системи місцевого самоврядування та раціональному розподілу повноважень і ресурсів між територіальними рівнями управління тривалий час перешкождали наступні чинники:

- 1) Відсутність законодавчої норми про територіальну основу місцевого самоврядування; невизначеність статусу та повноважень громади як базової одиниці адміністративно-територіального устрою України. Це унеможливило практичне запровадження принципів субсидіарності та повсюдності юрисдикції органів місцевого самоврядування, ускладнювало процеси самореалізації та саморозвитку на рівні громади.

- 2) Відсутність раціонального та чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, поширення практики "ручного управління" та адміністративного втручання виконавчої влади у сферу діяльності місцевого самоврядування (у тому числі, на обласному та районному рівнях), що призводило до дублювання повноважень, виникнення неузгодженостей у розв'язанні нагальних соціально-економічних проблем територіального розвитку.

- 3) Відсутність в органів місцевого самоврядування достатніх повноважень та відповідних фінансових ресурсів для вирішення поточних питань, пов'язаних з життєзабезпеченням мешканців громади, а тим більше – для фінансування довгострокових проектів, спрямованих на зміцнення економічного потенціалу територій. Зазначене призвело до перекладання відповідальності за розвиток громад на владу регіону чи навіть на центральні органи влади.

- 4) Економічна слабкість невеликих громад, що призвело до зростання їх залежності від гарантованої бюджетної підтримки. Так, понад половину сільських територіальних громад України майже на 70 % залежать від дотацій з державного бюджету на забезпечення їх повсякденних потреб.

- 5) Відсутність партнерських відносин між Центром і регіонами та подекуди – "бюджетна дискримінація" одних регіонів на користь інших. Як наслідок, відбулось порушення взаємодії між центром і регіонами та між регіонами, а у окремих випадках – це призвело до протиставлення інтересів окремих регіонів інтересам усієї держави.

Пріоритетні напрями зміцнення фінансового забезпечення регіонів у розрізі завдань нової регіональної політики

У "Стратегії реформ-2020" [10] значна увага приділена питанням децентралізації влади та реформі місцевого самоврядування, реформі регіональної політики, податковій реформі. Зокрема, передбачено збільшити частку коштів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країни з 31 до 61%. Такі реформи віднесені до числа восьми першочергових реформ.

Параметри пропонуваної децентралізації управління закріплено у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [11]. Основна мета практичного втілення Концепції – створити умови для формування ефективного місцевого самоврядування та дієздатної системи територіальних органів виконавчої влади.

Кардинальний перегляд відносин держави і регіонів у процесі децентралізації потребуватиме узгодження цілей регіонального розвитку з пріоритетами реформ на державному рівні. У загальному підсумку цілі регіонального розвитку мають бути тісно інтегровані у загальну стратегію реформ (рис. 1). Модернізація державної політики регіонального розвитку повинна сформувати дієве інституційне підґрунтя для підвищення конкурентоспроможності регіонів, досягнення збалансованого регіонального розвитку, сприяти прискоренню євроінтеграційного просування України і стати фундаментом, на підґрунті якого відбуватиметься просування України шляхом "Європи регіонів".

З метою розширення фінансової бази підтримки регіонального розвитку та забезпечення самодостатності територіальних громад, в умовах завдань нової регіональної політики, необхідно:

- поступово розширити перелік інструментів, якими користується місцева влада для збільшення обсягу класних коштів. Це і залучення інвестицій, і розширення ринків кредитування поточних потреб (зокрема, у сфері житлово-комунального господарства на фінансування утримання мереж водопостачання, ремонту будівель), і вихід на фінансові ринки;
- поширювати програмно-цільовий метод складення та виконання місцевих бюджетів з метою підвищення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів;
- упорядкувати міжбюджетні відносини, збільшити частку цільового фінансування, забезпечити формування горизонтальних міжбюджетних відносин;
- забезпечити розширення доходної бази місцевих бюджетів, передавання часток окремих загальнодержавних податків (податку на прибуток підприємств; запровадження податку на нерухомість), пошук небюджетних фінансових ресурсів.
- встановлювати взаємозв'язок бюджетних показників із стратегічними цілями соціально-економічного розвитку територій з метою підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування на місцевому рівні, поступово запроваджувати планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу;
- підвищити ефективність витрачання коштів Державного фонду регіонального розвитку з метою контролю напрямків його використання. Передбачити у Порядку використання коштів ДФРР запровадження механізмів, які б регламентували спрямування коштів на реалізацію інноваційно-інвестиційних програм розвитку і модернізації виробничої, транспортної та інженерної

інфраструктур регіонального значення та створення нових робочих місць.

Висновки. Таким чином, удосконалення фінансового забезпечення розвитку регіонів, зміцнення доходної частини місцевих бюджетів, оптимізація видатків та зростання фінансової спроможності громад передбачає, серед іншого:

- початок практичної реалізації реформи місцевого самоврядування у напрямі децентралізації фінансових ресурсів і наділення органів місцевого самоврядування повноваженнями у сферах володіння і розпорядження активами громади;
- закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення доходної бази місцевих бюджетів через передання до місцевих бюджетів 10 % податку на прибуток підприємств усіх форм власності (крім комунальної), розташованих на території громади, а також плати за надання адміністративних послуг, державного мита, 80 % надходжень від екологічного податку;
- розширення переліку місцевих податків і зборів, включення до нього плати за землю (об'єднавши її з чинним податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки);
- надання права місцевим радам міст, селищ і сіл самостійно встановлювати розмір зборів на пiдакцизні товари та податку на нерухоме майно за умови визначення на державному рівні їх граничних розмірів.

Дискусія. Нещодавніми змінами до Податкового та Бюджетного кодексів Кабінет Міністрів України пропонує надати місцевим радам, у першу чергу радам міст, селищ і сіл, додаткові фінансові ресурси, а також змінити систему надання трансфертів з державного бюджету. Зокрема, пропонується: скоротити економічно невідповідні податки та збори (витрати на адміністрування яких перевищують надходження); запровадити індекс доходної спроможності місцевих бюджетів та визначати обсяг трансфертів до місцевих бюджетів залежно від значення цього індексу; досягти підвищення самостійності місцевих бюджетів у прийнятті самоврядних рішень, зокрема, надання права затверджувати місцеві бюджети самостійно ще до ухвалення Державного бюджету; запровадити нові види трансфертів (зокрема, субвенції для підтримки медичної та освітньої сфер) та посилення відповідальності профільних міністерств за дотримання передбачених обсягів фінансування цих сфер.

Запропоновані зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України дозволять збільшити фінансовий ресурс місцевих бюджетів на близько 40 млрд. грн. вже у 2015 році. Новації також дозволять підвищити активність громад щодо акумулювання ресурсів для власного розвитку, вільного розпорядження ними, залучення інвестиційних ресурсів.

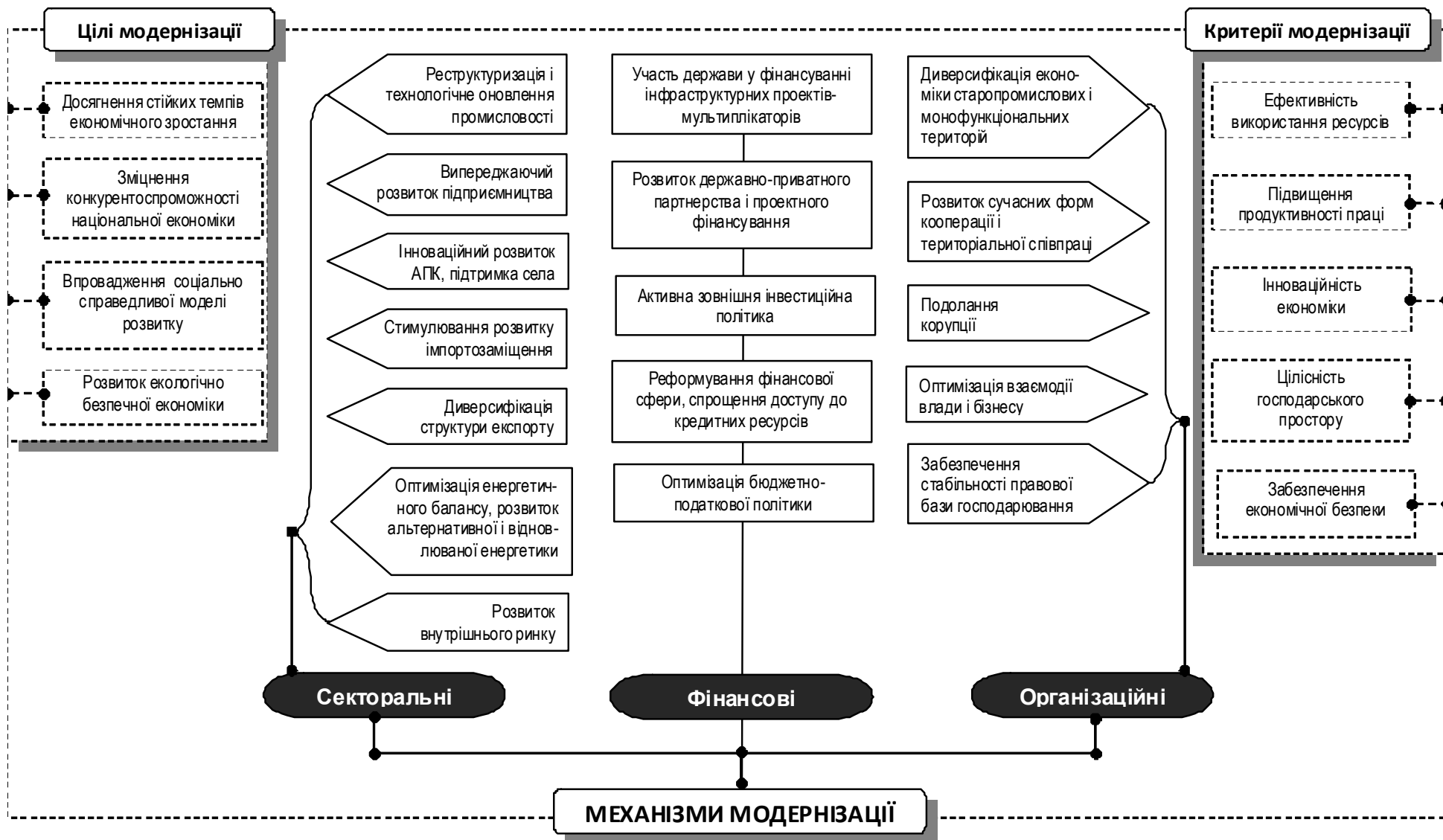

Рис. 1. Інтеграція нової політики регіонального розвитку у стратегію модернізації управлінсько-економічних відносин в Україні.

Джерело: складено автором

Водночас, викликає сумніви можливість забезпечити бюджетно-податкову дисципліну на місцевому рівні в умовах розширення фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування. На нашу думку, практична реалізація ініціатив щодо подальшої децентралізації влади в Україні має відбуватись контрольовано і поетапно. В умовах зростання загроз національній безпеці необґрунтовані рішення щодо зростання самостійності регіонів можуть призвести до втрати державою впливу на економічні і соціальні процеси у регіонах. Відтак, у своїх дослідженнях ми пропонуємо вибудувати наступну ієрархію цілей реформування політики регіонального розвитку: 1) забезпечення національної безпеки та недопущення розростання внутрішніх загроз територіальній цілісності країни; 2) спрямування зусиль на створення рівних умов для зростання конкурентоспроможності регіонів; 3) посилення стимулюючого впливу держави щодо підвищення економічної активності на місцевому рівні; 4) посилення відповідальності місцевої влади за розвиток підпорядкованої території і досягнення публічності і підзвітності громаді. У цьому контексті управлінська та фінансова децентралізація не повинна бути метою реформ а має виступати лише одним з механізмів, дія якого спрямована на досягнення зазначених цілей регіональної політики.

Список використаних джерел

1. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети [текст] / М.І. Долішній – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
2. Черевко О.В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України: [монографія] / О.В. Черевко – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 424 с.
3. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: [монографія] / Г.Л. Монастирський. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2010. – 464 с.

Р. Билык, канд. экон. наук, доц., докторант

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы, Украина

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

В статье исследована проблематика укрепления финансовой основы развития регионов как составляющей политики обеспечения экономической безопасности и одного из важнейших направлений децентрализации власти в Украине. Определены основные проблемы финансирования регионального развития, выявлены недостатки межбюджетных отношений и препятствия накоплению финансового ресурса местных общин. Установлено, что основным следствием финансовой "слабости" регионов стала невозможность концентрации средств для финансирования приоритетных инвестиционных проектов и мероприятий регионального развития. Определены приоритетные направления укрепления финансового обеспечения регионов в разрезе задач региональной политики и с учетом объявленной в Украине децентрализации власти и расширения фискальных полномочий регионов.

Ключевые слова: политика регионального развития, децентрализация власти, региональные экономические интересы, финансирование регионального развития, местные бюджеты, финансовая самостоятельность регионов, принцип субсидиарности.

R. Bilyk, PhD in Economics, Associate Professor

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

FINANCIAL SUPPORT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

The paper studies issues of strengthening the financial basis of regional development as a component of economic security policy and one of the most important areas of administrative decentralization in Ukraine. Main problems of regional development financing identified, ineffectiveness of inter-budget relations proved and the obstacles for accumulation of financial resources of local communities determined. It has been shown that main consequence of regional financial "weakness" was the inability to concentrate resources for prior investment projects and activities of regional development. The measures for strengthening of the financial security of regions in the context of regional policy objectives and according to the announced decentralization and fiscal reforms in regions offered. It is proved that for strengthening the financial base of support for regional development and ensuring self-sufficiency of territorial communities, in terms of the objectives of the new regional policy, it is necessary: to gradually expand the list of instruments used by local authorities to increase the amount of cool tools; disseminate program-target method of compilation and execution of local budgets with the aim of increasing transparency and efficiency of use of budgetary funds; to organize intergovernmental relations, to increase the share of targeted funding, to ensure the formation of horizontal intergovernmental relations; to provide for the expansion of the revenue base of local budgets, transfer of shares separate national taxes, the search for extra-budgetary financial resources.

Keywords: regional development policy, administrative decentralization, regional economic interests, financing of regional development, local budgets, financial independence of regions, the principle of subsidiarity.

4. Резніков О.Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону – нагальне завдання сьогодення [Електронний ресурс] / О. Л. Резніков. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf?sequence=1

5. Радіонов Ю. Стан розвитку та деякі напрямки модернізації регіонів України / Ю. Радіонов // Регіональна економіка. – 2012. – № 2 (64) – С.38-47.

6. Гуменюк А. Еволюція теоретичних положень економічної безпеки в умовах трансформацій / А.Гуменюк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – Вип. IV (48). – С. 23-29.

7. Яценко Н. Регіональна економічна безпека у контексті національної економічної безпеки / Н. Яценко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – №2. – С. 6.

8. Шевченко О.В. Необхідність змін податкового і бюджетного законодавства для забезпечення зв'язку бюджетного і стратегічного планування місцевостей // Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів: зб.матер. наук.-практ. конф., 18 грудня 2012 р. / ДПСУ, НУ ДПСУ, НДЦПО. – Ірпінь, 2012. – С. 436-439.

9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 06.08.2014 № 385 // Урядовий кур'єр. - 2014. – № 160. [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр: [сайт]. – Режим доступу: <http://ukrurier.gov.ua/uk/articles/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regional>

10. Президент представив "Стратегію реформ-2020": Мета реформ – членство в ЄС [Електронний ресурс] // Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>

11. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р] Урядовий кур'єр. – 2014р. – № 67. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

Надійшла до редколегії 27.01.15

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 49-54

УДК 336.2

JEL H 2

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/8

Л. Демиденко, канд. екон. наук, доц.,

Ю. Наконечна, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

В статті розглянуто порядок та відмінності у формуванні доходів та видатків місцевих бюджетів в Україні та Німеччині. Здійснено аналіз складу джерел і напрямків використання коштів бюджетів всіх рівнів. Узагальнено досвід фіскальної децентралізації у Німеччині, а також можливості та доцільність його використання в Україні. Встановлено основні пріоритети у політиці формування доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах реформування бюджетних відносин в Україні.

Ключові слова: фіскальна децентралізація, міжбюджетні відносини, доходи та видатки місцевих бюджетів, податки.

Вступ. Фінансова криза внесла свої корективи у реформування системи управління державними та місцевими фінансами в Україні в сфері міжбюджетних відносин на нових засадах та принципах. Разом з тим виклики, які стоять перед Україною вимагають пошуку нових адекватних рішень, що забезпечуватимуть ефективне формування, розподілу та використання фінансових ресурсів територій. Тому є важливим вивчення досвіду стабілізації та оздоровлення місцевих фінансів країн – учасниць ЄС та формування пропозицій з урахуванням необхідності вирішення нових завдань. Історичний розвиток та міжнародний досвід розвинутих країн щодо фіскальної децентралізації передбачає різноманітні методи та механізми створення децентралізованих структур, наділення їх відповідними повноваженнями та фінансовими ресурсами, тому вибір найкращих зразків і можливість їх швидкої адаптації до умов України є пріоритетом на найближчі роки. Спостерігається тенденція до регіональної децентралізації не тільки у великих країнах Західної Європи, таких як Великобританія, Бельгія, Іспанія, Італія, Франція, але й у Польщі, Словаччині, Естонії. Посилення місцевого самоврядування обумовлене повнотою реалізації принципів свободи, самовизначення, кращого і більш цілеспрямованого надання адміністративних послуг, вирішення соціально-економічних, етнічних, мовних та інших питань. В Німеччині за останній період накопичився значний позитивний досвід розвитку місцевого самоврядування і його фінансового забезпечення, який може бути використаний при розробці і реалізації реформи децентралізації в Україні.

Метою статті є систематизація досвіду України та Німеччини з фінансового забезпечення та розширення повноважень місцевих органів влади, оптимізації складу та структури видатків на основі проведення фіскальної децентралізації на шляху до соціально-економічного розвитку як регіонів так і окремих територіальних громад.

Для досягнення поставленої мети в роботі були поставлені наступні завдання: розглянути порядок формування доходів місцевих бюджетів, висвітлити вертикальний розподіл податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами в Україні та Німеччині, порівняти системи розмежування повноважень та видатків між бюджетами двох країн, з'ясувати роль трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України, визначити напрямки підвищення ефективності механізмів бюджетного забезпечення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах необхідності забезпечення фіскальної децентралізації.

Об'єктом дослідження є бюджетна система України та Німеччини.

Огляд літератури. Окремим питанням формування та реалізації політики фіскальної децентралізації у вітчизняній фінансовій науці присвячені праці В. Андрущенка, І. Волохової, О. Кириленко, А. Крисоватого, І. Луїної, І. Лютого, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Федосова, І. Чугунова та інших вчених. Проте, автори, як правило висвітлюють особливості застосування окремих інструментів фіскальної децентралізації та її впливу на соціально-економічний розвиток, тому питання комплексного вивчення механізму фіскальної децентралізації на прикладі Німеччини є актуальними з огляду на необхідність проведення реформування міжбюджетних відносин в Україні. Проблема формування доходної бази місцевих бюджетів присвячено багато праць вітчизняних вчених, зокрема в колективній монографії "Диверсифікація доходів місцевих бюджетів" за ред. д.е.н. І.О. Луїної, розглянуті засади формування доходів місцевих бюджетів та податкові повноваження місцевих органів влади; проаналізовано вплив різних видів податкових та неподаткових надходжень на доходну частину місцевих бюджетів та інше [1]. Разом з тим, протягом останніх років відбувались зміни в системі формування доходів і здійсненні видатків місцевих бюджетів в Україні, які не знайшли своє відображення в згаданій монографії та інших друкованих виданнях з обраної теми, нові тенденції потребують аналізу та вивчення в контексті проведення реформи децентралізації у бюджетній сфері.

Методологія дослідження. Формування нової бюджетної системи в Україні почалося з набуття незалежності, проте й досі не вдалося відійти від моделі централізації бюджетних ресурсів і повноважень в органах центральної влади, про що свідчить аналіз показників співвідношення доходів державного та місцевого бюджетів. Методологічною основою написання статті стали загальнонаукові методи пізнання (діалектика, аналіз, синтез, системність, аналогія, історизм, системний аналіз).

В статті наведено систематизований досвід України та Німеччини в сфері міжбюджетних відносин та формування підходів щодо проведення реформи в сфері фіскальної децентралізації на шляху до соціально-економічного розвитку територіальних громад, а саме, визначено склад основних джерел доходів федерального бюджету, бюджету земель та територіальних громад ФРН та доходів державного та місцевих бюджетів в Україні.

Порівняння складу та структури доходів різних рівнів бюджетної системи України та ФРН, дозволило зробити висновки про відмінності підходів формування бюджетів різних рівнів. *Статистичні та аналітичні методи були використанні щодо обробки статистичних даних у дослідженні динаміки міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів.*

Порівняльний аналіз розмежування видатків між різними рівнями бюджетів у Німеччині та в Україні дозво-

лив зробити відповідні висновки щодо повноважень різних гілок влади і їх фінансового забезпечення.

Джерелами інформації виступали Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, закони та нормативні акти України, що стосуються бюджетної сфери, матеріали в рамках семінарів Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH "Підтримка реформи управління державними фінансами", наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених.

Потребують подальшого дослідження з використанням історичного та документального методів наслідки проведення реформи децентралізації в Україні та виявлення її результатів відповідно до змін у законодавстві, які сталися наприкінці 2014 року, що знайде своє відображення у наступних публікаціях.

Основні результати. Забезпечення принципу солідарності полягає у дотриманні балансу між фінансовим суверенітетом місцевих бюджетів та державним бюджетом і є основою функціонування бюджетних систем європейських країн та нагальним об'єктивним завданням реформування міжбюджетних відносин в Україні, тому досвід успішного управління в сфері міжземельного фінансового вирівнювання Німеччини є корисним та достатньо затребуваним. При всіх розбіжностях та спе-

цифічних ознаках бюджетних відносин наших країн їх об'єднує схожа багаторівнева система фінансового вирівнювання. Інструментами якої є:

- розподіл податків між різними ланками бюджетної системи (закріплення та розщеплення);
- трансфертне фінансове вирівнювання (дотації, субвенції та інші види міжбюджетних трансфертів).

У Німеччині бюджетоутворюючий процес ґрунтується на вертикальному розподілі податкових надходжень. Податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, податок на доходи з капіталу фізичної особи формують бюджети всіх трьох рівнів бюджетної системи ФРН: федерального, суб'єктів федерацій (земель) та бюджети громад. Податок на прибуток корпорацій та кредитних установ розподіляється між федеративним бюджетом та бюджетами земель. ПДВ, податок на доходи фізичних осіб та на доходи від капіталу фізичних осіб розподіляються у відповідній пропорції між федеративним, земельним бюджетами та бюджетом громади. Крім того, за кожним рівнем бюджетної системи закріплюються певні податки, що повністю спрямовуються лише до одного з бюджетів. У таблиці 1 відображено розподіл основних з більш ніж 40 податків, що адмініструють у Німеччині.

Таблиця 1. Вертикальний розподіл податкових надходжень у Німеччині

Доходи федеративного бюджету	Доходи суб'єктів федерацій (земель)	Доходи бюджетів громад
Податок на доходи фізичних осіб		
42,5%	42,5%	15%
ПДВ		
49,5%	48,4%	2,1%
Податок на доходи з капіталу фізичних осіб		
44%	44%	12%
Податок на прибуток корпорацій		
50%	50%	-
Промисловий податок		
43,5%	56,5%	-
Федеральні податки	Податки федеральних земель	Місцеві податки
Акцизні податки: податок на каву, тютюн, алкогольні напої, Податок на енергоносії. Податок на транспорт. Податок на страхові виплати.	Податок на спадок. Податок на майно. Податок на придбання земельної ділянки. Податок на пиво. Податок на утримання пожежної охорони. Збір з казино. Податок на ігри на бігах та лотереї.	Місцеві акцизи: на собак, на полювання та рибальство, на другу квартиру, на торгівлю алкогольними напоями. Податок на землю.

Джерело: складено авторами на основі [2]

Отже, такі податки як: ПДВ, податок на прибуток корпорацій, на доходи фізичних осіб та на доходи від капіталу фізичних осіб є спільними для всіх рівнів бюджетів в Німеччині. Їх питома вага у всіх податкових надходженнях складає більш ніж 70%. Податкові доходи на душу населення у 2011 році становили: середній показник 1155,3 євро на мешканця, максимальний – 2414, мінімальний – 323 євро [3]. Для створення рівноцінних умов життя та усунення дисбалансу у рівні добробуту громадян різних адміністративно-територіальних одиниць вертикальний та горизонтальний розподіл податків у федерації доповнюється міжземельним фінансовим вирівнюванням між 16 суб'єктами федерацій та федеральними додатковими субвенціями. Класичним прикладом останніх є допомога східним землям після об'єднання Німеччини. Фінансова спроможність після всіх рівнів фінансового вирівнювання необ-

хідна умова для виконання об'єднанням громад власних та делегованих державою повноважень.

За складом майже ті ж податки та схожа роль була визначена і в нашій країні з часів набуття незалежності для чотирьох загальнодержавних податків, які традиційно називалися "регулюючими". Мова йде про податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб (спочатку він називався прибутковий податок з громадян), ПДВ та акцизи, які до 2001 року також були спільними для державного та місцевих бюджетів. Проте, після прийняття Бюджетного кодексу України вказану систему перерозподілу податків між бюджетами було змінено. В таблиці 2 наведено систему вертикального розподілу податкових надходжень між ланками бюджетної системи України та визначено порядок формування доходів всередині місцевих бюджетів на рівні області, району, міста, селища, села до 2015 року.

Таблиця 2. Вертикальний розподіл податкових надходжень в Україні у 2014 році

Доходи Державного бюджету	Доходи місцевих бюджетів		
	Доходи обласних бюджетів	Доходи районних бюджетів	Доходи сіл, селищ (окремо міст)
50% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території міста Києва:	Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)		
	25% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території.	50% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного значення;	25% ПДФО, що сплачується на відповідній території зараховується до доходів бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного значення. 50 % ПДФО, що сплачується на території міста Києва зараховується до доходів бюджету міста Києва. 75% ПДФО, що сплачується на території міст обласного значення зараховується до доходів бюджету міст обласного значення.
Податок на прибуток	податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності засновником яких є обласні, районні, міські, селищні та сільські ради, зараховується відповідно до бюджетів обласних, районних, міських, селищних та сільських бюджетів.		
Плата за використання природних ресурсів (Збір за спеціальне використання лісових ресурсів. Збір за спеціальне використання води. Плата за користування надрами).	ресурсів (Збір за спеціальне використання лісових ресурсів. Збір за спеціальне використання води. Плата за користування надрами).		
50 % збору за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; 50 % збору за спеціальне використання води (крім збору за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення); 50 плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату, яка зараховується до загального фонду державного бюджету у повному обсязі);	50% збору за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування. 50% збору за спеціальне використання води (крім збору за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), що зараховується до обласних бюджетів користувачами води за місцем її забору. 50% плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату). Плата за використання інших природних ресурсів.		Плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; збір за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; збір за спеціальне використання лісових ресурсів * 50% збору за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, що зараховується до бюджету міст Києва. 50% збору за спеціальне використання води **, що зараховується до бюджету міста Києва користувачами води за місцем її забору. 50% плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення ***, що зараховується до бюджету міста Києва. плата за використання інших природних ресурсів, що зараховується до бюджету міста Києва.
Екологічний податок з 2014 року – 65%, у тому числі: 50% із спрямуванням на фінансове забезпечення виключно цільових проектів екологічної модернізації підприємств у межах сум сплаченого ними екологічного податку у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів	35% у тому числі: 10% до обласних бюджетів.		25% до сільських, селищних, міських бюджетів
			35% до бюджету міста Києва
збір за першу реєстрацію транспортного засобу	30% – до обласних бюджетів 50% – до обласних бюджетів. 40% – до обласного бюджету Київської області у разі реєстрації транспортних засобів у місті Києві		70 % – до бюджетів міст – обласних центрів у разі реєстрації транспортних засобів на території міст обласного значення. 50% – до міських, селищних і сільських бюджетів у разі реєстрації транспортних засобів на відповідній території. 60 % – до бюджету міста Києва.

Примітки до таблиці 1:

* крім збору за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; Такі платежі зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування за місцезнаходженням (місцем розташування) відповідних природних ресурсів, а щодо водних об'єктів – за місцем податкової реєстрації платника збору;

** крім збору за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення;

*** крім плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату

Джерело: Складено авторами на основі [4; 5]

В повному обсязі до державного бюджету України зараховувалися наступні податки: податок на додану вартість (ПДВ), мито, акцизний податок, збір за користування радіочастотним ресурсом України, рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на елект-

ричну та теплову енергію, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, а також, 100% екологічного податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тим-

часове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк, 100% екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів.

Отже, незмінним залишається бюджетний механізм розподілу двох податків: ПДВ та мита, які не розподіляються між державним та місцевим бюджетом. Податок на прибуток, крім податку на прибуток підприємств комунальної форми власності, до 2015 року спрямовувався тільки до Державного бюджету, крім того, не суттєвою залишається роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні податкових надходжень Державного бюджету, у 2014 його частка складає 0,3%, або 7,960 млрд. грн. [6] Здебільшого, плата за природні ресурси, державне мито є об'єктом перерозподілу податкових джерел у сфері формування доходної частини державного та місцевих бюджетів

В Україні переважає трансфертне регулювання міжбюджетних відносин, специфічною ознакою якого є те, що "регулюючі" податки є джерелом державного бюджету, і,

саме вони, в кінцевому підсумку, забезпечують можливість Державній казначейській службі України здійснювати щоденне перерахування дотацій місцевим бюджетам.

"Власні надходження місцевих бюджетів на сьогодні не досягають і половини обсягу доходної частини; фінансовий ресурс місцевого самоврядування формується переважно за рахунок трансфертів з Державного бюджету. Якщо врахувати, що Державний бюджет має прями відносини з 689 місцевими бюджетами, то багаторазово повторена процедура дотаційного вирівнювання і субвенційного фінансування об'єктивно не в змозі враховувати реальні потреби територіальних громад. За надмірно централізованої бюджетно-податкової політики органи місцевого самоврядування змушені конкурувати за обмежений бюджетний ресурс, що робить місцеві бюджети "заручниками" рішень Центру" [7].

З 2011-2014 рр. у структурі доходів місцевих бюджетів частка міжбюджетних трансфертів становила більше 50 %. Регіони фактично втратили внутрішні стимули розвитку та мотивацію до розширення економічної активності.

Таблиця 3. Міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів за 2011–2014 роки

	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Міжбюджетні трансферти, млн.грн.	94 875,0	124 459,6	115 848,3	128166626,1
Доходи місцевих бюджетів (з урахування міжбюджетних трансфертів), млн.грн.	181331,6	225273,4	221019,4	237642200,0
Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %	52,3	55,2	52,4	54,0

Джерело: складено авторами на основі [8, 9]

Невирішеним залишається питання бюджетної консолідації доходів та видатків у зведеному бюджеті України відповідно до встановленого розподілу функцій, повноважень та фінансових ресурсів між рівнями державної та місцевої влади.

У Німеччині бюджетний процес чітко регламентований Конституцією ФРН та бюджетним законодавством, хоча землі і мають певну самостійність та незалежність в управлінні своїм бюджетним господарством, проте в межах чітко визначених делегованих повноважень.

Закон про основи бюджетного права федерації та федеральних земель визначає, що бюджет слугує для визначення та покриття фінансових потреб або – при подвійному бюджетному господарстві – і витрат, що можуть очікуватися у зв'язку з виконанням завдань федерації або федеральної землі протягом узгодженого періоду часу. Бюджет є основою для здійснення бюджетної та економічної політики. При його формуванні та виконанні необхідно враховувати вимоги загально-економічної рівноваги. При формуванні та виконанні бюджету необхідно враховувати засади економічності та ощадливості. По всіх заходах, що мають вплив на фінансову політику, необхідно здійснювати відповідні дослідження на предмет економічності. У прийнятих

сферах слід впроваджувати облік видатків і результатів. Надходження, видатки та асигновані кошти можуть розраховуватися в рамках системи децентралізованої відповідальності організаційної одиниці. При цьому фінансова відповідальність на основі бюджетних повноважень переноситься на організаційні одиниці, що мають фахову та предметну відповідальність. Передумовою цього є прийнятні інформаційні та управлінські інструменти, за допомогою яких можна переконатися, що наявний обсяг видатків не буде перевищений. Вид і обсяг послуг, що мають надаватися, визначаються законом або бюджетом. Для використання повноважень федерації та федеральних земель необхідно враховувати вимоги з використання повноважень федерації [10].

Порівняльний аналіз розподілу функцій між різними рівнями влади у Німеччині та в Україні на основі даних таблиці 4 та таблиці 5 дозволяє зробити висновки про перенесення ваги у процесах прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку територій на рівень суб'єктів федерації та місцевий рівень у Німеччині. Достатньо широкий спектр повноважень територіальних громад, які фінансово спроможні вирішувати всі нагальні питання соціальної, освітньої сфери самостійно.

Таблиця 4. Розмежування видатків між бюджетами у Німеччині

Видатки		
Федерації	Суб'єктів федерації (Федеральні землі)	Територіальних громад
Зовнішня політика, оборона, соціальне забезпечення (лікування пенсіонерів), транспорт, сприяння розвитку економіки, житлове та міське будівництво, федеральне фінансове управління	Поліція, суди, соціальна допомога та молодіжні програми, охорона здоров'я(програми з вакцинації), культура, сприяння розвитку економіки, житлове та міське будівництво, фінансове управління, освіта (фінансування оплати праці у школах, вищих навчальних закладах)	Інвестиційні витрати соціальної сфери (утримання будівель лікарень, дитячих садків, будинків престарілих), капітальні витрати в сфері освіти (утримання будівель шкіл, інститутів), фізичне виховання (спортивні споруди, басейни), сприяння розвитку економіки.

Джерело: [10]

Проте, в Україні повноваження місцевих органів влади, відповідальність за забезпечення вчасних бюджетних витрат, яку вони на себе беруть не завжди підкріплюється достатніми фінансовими ресурсами.

Крім того, стаття 85 Бюджетного Кодексу регламентує передачу державою права на здійснення видатків органам місцевого самоврядування лише за умови відповідної передачі фінансових ресурсів у вигляді закрі-

плених за відповідними бюджетами загальнодержавних податків і зборів або їх частки, а також трансфер-

тів з Державного бюджету України. Ця норма з року в рік порушується.

Таблиця 5. Розмежування видатків між бюджетами в Україні

Видатки			
з Державного бюджету	з місцевих бюджетів		
	з обласних бюджетів (та АРК)	з районних бюджетів та бюджетів міст обласного (республіканського значення)	з бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного
видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства.	гарантовані послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України.	надання основних гарантованих послуг для всіх громадян України.	необхідне першочергове надання гарантованих послуг і які розташовані найближче до споживачів.
	видатки враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів і які забезпечують:		
державне управління; судову владу; міжнародну діяльність; фундаментальні та прикладні дослідження і сприяння науково-технічному; національну оборону правоохоронну діяльність, забезпечення безпеки держави; освіта; охорону здоров'я; соціальний захист та соціальне забезпечення; культуру і мистецтво; державні програми підтримки телебачення, радіомовлення, преси, книговидання, інформаційних агентств; фізичну культуру і спорт; державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки; програми реставрації пам'яток архітектури, спорудження (створення) пам'ятників і монументів державного значення; державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій та інформатики; державні інвестиційні програми (проекти); державні програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, запобігання виникненню та ліквідації надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха; створення та поповнення державних запасів і резервів; обслуговування державного боргу; проведення виборів у випадках, передбачених законом, та всеукраїнських референдумів; фінансову підтримку громадських об'єднань на конкурсних засадах для виконання завдань державної політики; інші програми, які мають виключно державне значення.	державне управління; освіта; охорона здоров'я; соціальний захист та соціальне забезпечення; культура і мистецтво; фізична культура і спорт.	органи місцевого самоврядування; освіту: дошкільну освіту; загальну середню освіту; сільські, селищні та міські палаци і будинки культури, клуби, бібліотеки.	
	Видатки місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів: місцеву пожежну охорону; позашкільну освіту; соціальний захист та соціальне забезпечення; відшкодування різниці між розміром ціни на житлово-комунальні послуги; місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів; місцевого значення: культурно-мистецькі програми; типові проекти будівництва, реставрацію та охорону пам'яток архітектури; будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг; програми природоохоронних заходів управління комунальним майном; регулювання земельних відносин; обслуговування місцевого боргу та інші.		

Джерело: Складено авторами на основі [4]

Фіскальна децентралізація в Україні ґрунтується на численних змінах до Податкового та Бюджетного кодексів та інших законодавчих актів. Першими кроками податкової реформи стало скорочення, а фактично, об'єднання податків з 17 до 7 у 2015 році. Відбулися суттєві зміни майнового оподаткування на місцевому рівні. До місцевих податків і зборів тепер включають: податок на майно (складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю); єдиний податок; туристичний збір, збір за місце для паркування транспортних засобів. Очікується, що місцеві ради отримають фінансові

важелі (встановлення ставок, пільг) реального впливу на рівень надходжень від місцевого оподаткування

Як і у попередніх роках, податок на доходи фізичних осіб (включаючи військовий збір), акцизний податок та екологічний податок є бюджетоутворюючими у формуванні державного та місцевих бюджетів. ПДВ і мито – доходи державної казни, місцеві податки і збори є джерелом доходів бюджетів органів місцевого самоврядування (Табл. 6). Новим стало те, що податок на прибуток підприємств в розмірі 10 % залишатиметься в місцевих бюджетах.

Таблиця 6. Вертикальний розподіл податкових надходжень в Україні на 2015 рік

Доходи Державного бюджету	Доходи місцевих бюджетів
Податок на додану вартість Мито	Місцеві податки і збори: податок на майно (складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю); єдиний податок; туристичний збір, збір за місце для паркування транспортних засобів.
	Податок на доходи фізичних осіб
	Податок на прибуток
	Екологічний податок
	Акцизний податок
	Рентна плата

Джерело: Складено авторами на основі [11]

Проте, розподіл податкових надходжень від загальнодержавних податків у 2015 році за своєю внутрішньою будовою суттєво не змінюється, перегляду підлягає частка (відсотки) перерозподілу окремих загальнодержавних податків: податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток, акцизного податку між державним та місцевими бюджетами.

Висновки. Досліджуючи досвід Німеччини та України в сфері фискальної децентралізації, можна зробити наступні висновки: в першу чергу потрібно чітко визначити повноваження та відповідальність кожного учасника бюджетного процесу та конституційно їх закріпити. В Україні децентралізація влади має регламентуватися змінами не тільки в Конституції, а й в Бюджетному та Податковому кодексах, Законах України: "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про місцеві державні адміністрації". Чекають на розгляд та прийняття законопроекти: "Про добровільні об'єднання територіальних громад", "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг", "Про адміністративно-територіальний устрій".

Крім того, адміністративно-територіальна реформа передбачає удосконалення системи управління місцевими фінансами територіальних громад, запровадження новітніх технологій муніципального менеджменту. Якщо прибрати пострадянські управлінські ланки (обласні, районні адміністрації) та замінити їх незалежною системою державного нагляду, переважно з контроль-но-наглядними функціями, це дасть можливість Україні перейти до реалізації європейських принципів місцевого самоврядування.

Необхідно максимально передати повноваження на міся, у тому числі у сферах містобудування, тарифної політики, технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна, а також забезпечити кошти для здійснення цих повноважень органами місцевого самоврядування. Тому залишається нагальною потребою наповнення місцевих бюджетів потужними джерелами доходів: передавши частину ПДВ, податку на прибуток на місцевий рівень, що стимулюватиме місцеві органи влади сприяти розвитку бізнесу, підприємницької активності та забезпечить реальну фінансову можливість розвивати свої території.

Вкрай важливим є підтримка соціальних стандартів на однаковому рівні незалежно від території відповідно до принципу солідарності. Оскільки податкоспроможність регіонів різниться в межах держави, необхідним є розробка ефективного механізму забезпечення розвитку пріоритетних високоефективних галузей економіки – сільськогосподарства, харчової промисловості, туристичної галузі, ІТ-технологій та інших прибуткових напрямів.

Дискусія. У статті було проаналізовано систему формування доходів та витрат у бюджетній системі України, розглянуто порядок формування доходів місцевих бюджетів в Україні та Німеччині, вертикальний розподіл податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами в Україні та Німеччині, визначили роль трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України, порівняли системи розмежування повноважень та видатків між бюджетами в Україні та Німеччині.

Подальшого дослідження потребують теоретичні та практичні аспекти проведення реформи міжбюджетних відносин, децентралізації бюджетної системи в Україні та виявлення її результатів відповідно до змін у законодавстві, які сталися наприкінці 2014 року, що знайде своє відображення у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів як складова соціально-економічного розвитку країни / [Луїна І.О., Киріленко О.П., Лучка А.В. та ін.] за ред. І.О. Луїної, НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. . – К., 2010. – 320 с.
2. Планування та формування реалістичного та прозорого бюджету [Електронний ресурс] // Підтримка реформи управління державними фінансами: [сайт]. – Режим доступу: http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_5370cdd0136a2.pdf
3. Управління за цілями: програмно-цільовий метод бюджетування та міжбюджетні відносини, децентралізація [матеріали семінарів Німецького товариства міжнародного співробітництва GIZ (19.05.2014-22.05.2014 р.)] / [Крауліх П, Вайланд Г. – К., 2014. – С. 31-36.
4. Бюджетний Кодекс України від 08 липня .2010 № 2456-VI // Голос України. – 2010. – № 142. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 № 2755-VI // Голос України. – 2010. – № 229-230. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page9>
6. Закон України "Про Державний бюджет на 2014 рік" від 16 січня 2014 року № 719-VII // Голос України. – 2014. – № 10 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>
7. Економічна реінтеграція України: напрями реформування регіональної політики [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень: [сайт]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/region_monit_2014_1-adcdd.pdf
8. Виконання державного бюджету в частині міжбюджетних трансфертів станом на 02.06.2014 [Електронний ресурс] // Державна казначейська служба України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602>
9. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД): [сайт]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf
10. Закон про основи бюджетного права федерації та федеральних земель у Німеччині [Електронний ресурс] // Підтримка реформи управління державними фінансами: [сайт]. – Режим доступу: http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_52b2f85849eb1.pdf
11. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" від 28 грудня 2014 року № 71-VIII // Голос України. – 2014. – № 254. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>

Надійшла до редакції 26.01.15

Л. Демиденко, канд. екон. наук, доц.,
Ю. Наконечная, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФИСКАЛЬНАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ: ОПЫТ ГЕРМАНИИ И РЕАЛИИ УКРАИНЫ

В статье проанализированы различия в формировании доходов и расходов местных бюджетов в Украине и Германии. Осуществлен анализ состава доходов и расходов бюджетов разного уровня в Украине и Германии. Установлена значительная роль трансфертов в формировании доходов местных бюджетов в Украине.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, межбюджетные отношения, доходы и расходы местных бюджетов, трансферты, налоги.

L. Demydenko PhD in Economics, Associate Professor,
Ju. Nakonechna, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FISCAL DECENTRALIZATION: GERMAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

Annotation. The article analyzes the differences in the formation of revenues and expenditures of local budgets in Ukraine and Germany. The analysis of the composition of income and expenditure of budgets of different levels in Ukraine and Germany is provided. The significant role of transfers in the revenue of local budgets in Ukraine is proven.

Key words: Fiscal decentralization, intergovernmental relations, revenues and expenditures of local budgets, transfers, taxes.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 55-60

УДК 136.143

JEL H12; G01

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/9

Н. Дрозд, канд. екон. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗИ

Визначено можливості застосування механізмів фіскальної консолідації в Україні та зарубіжних країнах, їх особливості та проблеми. В даному аспекті особливу увагу приділено сутності фіскальної консолідації та її видам, особливостям проведення заходів фіскальної консолідації в умовах кризи, заходам активної боргової політики, як складової фінансової стабілізації та можливостям стабілізувати державні фінанси України у середньостроковій перспективі.

Ключові слова: фіскальна консолідація, фіскальний простір, фінансова криза, боргова політика, бюджетний дефіцит.

ВСТУП. Питання впровадження заходів, спрямованих на проведення фіскальної консолідації набувають особливої актуальності в умовах накопичення державного дефіциту та державного боргу в таких обсягах, коли країна опиняється на межі неплатоспроможності. В умовах стрімкого зростання бюджетного дефіциту, а також квазі-фіскальних дефіцитів, чітка політика до поступового зниження цих дефіцитів є необхідною. Це допоможе стабілізувати динаміку державного боргу, а також полегшити короткострокові фінансові труднощі.

Результатом глобальної економічної кризи 2008-2009 рр. стало величезне зростання дефіциту бюджету і боргу більшості розвинених країн. Починаючи з 2010 року під тиском зростаючої вартості запозичень країни зони євро, а починаючи з 2011 року – США, Великобританія і Японія почали проводити заходи по скороченню бюджетного дефіциту. Фіскальна консолідація, що відображена у політиці одночасного скорочення дефіциту і неоднозначні наслідки цієї політики в країнах зони євро та інших великих розвинених економіках поклали початок дискусії про те, наскільки консолідація перешкоджає чи сприяє росту національних, і, в кінцевому рахунку, світової економіки.

Ситуація в Україні ускладнюється через дуже низькі можливості нівелювати внутрішні шоки, валютні резерви, а також фінансові резерви знаходяться на рівні своїх мінімумів, і продовжують демонструвати знижувальний тренд. Крім того, економіка України переживає фазу економічного спаду. Хоча причини цих несприятливих подій є складними, і представляють собою ряд зовнішніх і внутрішніх факторів, існує можливість для проведення негайної макроекономічної стабілізації в Україні. Зниження зазначених макроекономічних дисбалансів повинні бути основним завданням для уряду в найближчому майбутньому, тому що в протилежному випадку немає жодних реальних можливостей для досягнення стійкого економічного зростання.

В Україні фіскальні коригування є надзвичайно складним завданням в умовах низької можливості мобілізації доходів, зростання обсягів видатків і зростаючого дефіциту НАК "Нафтогаз України". Дефіцит поточного рахунку було врегульовано, проте тиск платіжного балансу залишається високим через значні потреби у рефінансуванні зовнішнього боргу, низьких прямих іноземних інвестиціях та обмеженому доступі до зовнішнього фінансування.

Мета статті полягає у визначенні можливостей застосування механізмів фіскальної консолідації в Україні та зарубіжних країнах, їх особливості та проблеми.

Завдання статті полягають у пошуку відповідей на наступні питання: сутність фіскальної консолідації та її види, особливості проведення заходів фіскальної консолідації в умовах кризи, заходи активної боргової політики, як складової фінансової стабілізації, можливості стабілізувати державні фінанси України у середньостроковій перспективі.

Об'єктом дослідження є заходи фіскальної консолідації в умовах кризи.

Предметом дослідження є особливості застосування елементів фіскальної консолідації в Україні в кризових умовах.

В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема, методи теоретичного узагальнення використані нами для дослідження теоретичних основ заходів фіскальної консолідації в сферах зменшення державних витрат і збільшення доходів шляхом посилення податкового навантаження; системний підхід у дослідженні дозволив дійти висновку у тому, що фіскальна консолідація допоможе стримати зростання внутрішнього тиску з боку витрат бюджету і призвести до поступового зниження державного боргу; метод систематизації використано для виокремлення основних завдань, що слугують меті реалізації активної боргової політики. Це дало змогу дійти висновку, що фіскальна консолідація на загальному урядовому рівні може бути досягнута за рахунок збалансованого поєднання заходів з боку доходів і витрат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковцями доведено, що намагання імплементувати прискорені програми фіскальної консолідації можуть посилювати негативний вплив на соціально-економічний розвиток країни [1, 5, 6, 20].

У науковій літературі значна увага приділяється проблемам співвідношення заходів, спрямованих на зменшення державних витрат і збільшення доходів шляхом посилення податкового тиску. Згідно результатів досліджень вчених-економістів [12, 13, 15], більш результативною є така фіскальна консолідація, що досягається завдяки зменшенню державних витрат, ніж завдяки застосуванню заходів підвищення оподаткування. У тих випадках, коли фінансове становище не дозволяє дотримуватися такого правила, то збільшення податкового навантаження можливе через надання пріоритету таким податкам, що менш негативно впливають на економічне зростання, зокрема, податкам на власність і споживання. Інші вчені доводять, що заходи фіскальної консолідації доцільно поєднувати з діяльністю, спрямованою на підвищення міжнародної конкурентоспроможності [7, 21].

Група вчених, досліджуючи проблеми впливу фіскальної консолідації на економічне зростання, доводять, що необхідно розрізняти наслідки, що мають місце внаслідок зміни державних витрат або податкового регулювання [17]. Деякі дослідження зосереджено на строках реалізації ефектів фінансової консолідації, а саме протягом яких періодів реалізуються зміни до обсягів державних витрат [4, 8, 9]. У більшості випадків вони відбуваються у середньо і короткострокових періодах, що не призводить до поглиблення рецесії. Проте застосування заходів регулювання податкової сфери нерідко негативно впливає на економічне зростання (є ознаки продовження або навіть поглиблення рецесії).

Наукові роботи, що стосуються змісту фіскальної консолідації, насамперед пропонують різні її визначення. Так, одні вчені ототожнюють її з державною політикою, спрямованою на зменшення дефіциту та державного боргу [10]. При чому вони мають на увазі не дефіцит державного бюджету, а державний дефіцит, тобто всього державного сектору. Під державним боргом розуміють всю сукупність боргових зобов'язань, накопичених в державному секторі.

Інший погляд на фіскальну консолідацію представляє її у вигляді процесі постійного збалансування бюджету шляхом застосування заходів дискреційної фіскальної політики протягом визначеного періоду. Результативність вимірюється шляхом зменшення дефіциту та покращення управління державними фінансами [16].

В широкому розумінні під фіскальною консолідацією мають на увазі такий комплекс заходів, що спрямований на оптимізацію бюджетних витрат, впровадження структурних реформ, підвищення рівня доходів бюджету шляхом змін у системі оподаткування і стимулювання економіки і підприємницької діяльності [11].

Деякі економісти намагаються надати конкретні вимірники фіскальної консолідації. Так, одні науковці вважають, що фіскальна консолідація має місце при покращенні циклічно скоригованого первинного балансу протягом 1 року – не менше ніж на 1,5%; протягом 3 років, якщо кожного року така збалансованість не погіршується більш ніж на 0,5% ВВП [10]. Річна консолідація при цьому носить епізодичний характер.

Дж. Сакс визначає, що фіскальна консолідація має місце при ліквідації основного фіскального і квазі-фіскального дефіциту, що є причиною високої інфляції. На думку вченого, фіскальна консолідація завжди передбачає стрімке зменшення державних витрат на інвестиції та субсидій [6].

Оцінюючи можливість фіскальної консолідації, лауреат Нобелівської премії з економіки, професор Колумбійського університету Роберт Манделл вважає, що Європа повинна діяти, як мінімум, у трьох напрямках. По-перше, країни Євро-зони з серйозними борговими проблемами повинні здійснити самостійну реорганізацію, докласти зусиль для поліпшення свого фінансового стану. Одночасно з цим необхідно спрямувати всі сили на забезпечення економічного зростання, для боргової кризи підтримка економічного зростання є остаточним способом вирішення проблеми.

По-друге, Єврозоні необхідно знайти ефективні механізми забезпечення ліквідності. Крім ЄЦБ, Єврозоні необхідно всіма способами надати достатню підтримку у вигляді ліквідності, щоб виключити можливість дефолту серед країн-членів, який може викликати катастрофічні наслідки.

По-третє, необхідно запровадити швидке вдосконалення системи фінансового управління Єврозони. Існуючий Пакт стабілізації та зростання не є достатньо ефективним в частині вимог до дотримання фінансової дисципліни. Боргова криза в Європі і США свідчить, що в даний час розвинені країни вже не можуть, як раніше, повністю контролювати глобальну економічну активність. Сьогодні посилюється взаємозалежність розвинених країн, а у країн, що розвиваються є можливість і обов'язок стати важливими учасниками міжнародної економічної системи [14].

Водночас інший лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц закликає європейські країни сконцентруватися на стимулюванні зростання економіки. Економіст вважає, що жодного разу програма жорсткої економії не була успішною в жодній великій країні. На його думку, прихильність до зниження боргового наван-

таження і скорочення дефіциту для збільшення довіри до країн Єврозони може в кінцевому підсумку мати протилежний ефект. Так, спад зростання призведе до зростання дефіциту, а не навпаки. А заходи економії призведуть до високого рівня безробіття, яка неприйнятна з політичної точки зору і ще більше погіршить ситуацію з дефіцитом [18].

Методологія дослідження. Ця стаття визначає сучасні можливості для підтримки бюджетної консолідації в наступні роки в Україні. Відправною точкою дослідження є аналіз останніх наукових праць вчених економістів, досліджень міжнародних фінансових організацій з питань фінансової консолідації. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи. Зокрема, методи теоретичного узагальнення використані нами для дослідження теоретичних основ заходів фіскальної консолідації в сферах зменшення державних витрат і збільшення доходів шляхом посилення податкового навантаження. Системний підхід у дослідженні дозволив дійти висновку у тому, що фіскальна консолідація допоможе стримати зростання внутрішнього тиску з боку витрат бюджету і призвести до поступового зниження державного боргу. Метод систематизації використано для виокремлення основних завдань, що слугують меті реалізації активної боргової політики. Це дало змогу дійти висновку, що фіскальна консолідація на загальному урядовому рівні може бути досягнута за рахунок збалансованого поєднання заходів з боку доходів і витрат. Державні органи влади в Україні готові регулювати як загальнодержавний дефіцит так і дефіцит НАК "Нафтогаз України", а також державні гарантії, оскільки вони є основними рушіями зростання державного боргу. Викликає стурбованість той факт, що занадто швидке зниження фіскального стимулу може мати сильні негативні наслідки для економічної діяльності, з негативними наслідками для фінансової стійкості. Уряд України розуміє, що фіскальна політика має бути спрямована на підтримку необхідних коригувань та зміцнення середньострокової фіскальної стійкості. Погоджуємось з зарубіжними дослідниками у тому, що фіскальна консолідація в Україні необхідна, але в більш поступових темпах в обмеженні бюджетного дефіциту і державних гарантій в 2015 році.

Результати. Першочерговим завданням запровадження фіскальної консолідації є підвищення ефективності боргової політики, що має проявитися у створенні комплексної системи управління державним боргом за участю органів державної влади, яка дозволить адекватно формувати і реалізовувати національні інтереси в цій сфері. Так, можна визначити наступні загальноприйняті основні завдання, що слугують меті реалізації активної боргової політики:

1. Гнучке реагування на мінливі умови зовнішнього і внутрішнього фінансових ринків і використання найбільш сприятливих джерел і форм запозичень.

2. Прогнозування та уникнення ризиків, пов'язаних зі структурою боргу, використання валютного фактора в зниженні боргових виплат.

3. Забезпечення стабільного обслуговування як зовнішніх, так і внутрішніх зобов'язань країни при будь-якій кризовій ситуації.

4. Сприяння підвищенню кредитного рейтингу, що не тільки забезпечить здешевлення нових запозичень для держави та приватних структур, а й сприятиме припливу нових інвестицій.

5. Поліпшення якості боргу за рахунок зниження вартості його обслуговування та вдосконалення структури.

6. Забезпечення надійного механізму направлення позикових коштів в інвестиції, що убезпечить їх від нецільового використання. Додаткові позикові кошти повинні залучатися тільки для фінансування і кредитування пріоритетних проєктів і програм за умови їх ефективного використання.

7. Посилення привабливості боргових цінних паперів для широкого кола інвесторів, запобігання різким коливань їх ціни на світових фінансових ринках.

8. Більш тісна координація державної політики та політики зовнішніх запозичень корпоративних структур, щоб уникнути непотрібної конкуренції на фінансових ринках і ризиків, пов'язаних з можливим невиконанням корпоративних боргових зобов'язань.

9. Удосконалення обліку та моніторингу державного боргу, впровадження прогресивних технологій з управління боргом, що дозволяють контролювати стан боргового навантаження економіки та відслідковувати хід виконання державних зобов'язань в режимі реального часу.

У короткостроковій перспективі обмежувальна податково-бюджетна політика може справити стимулюючий вплив на економіку. Приклади консолідації в Данії та Ірландії особливо добре зарекомендували себе, є також свідчення експансіоністського ефекту обмежувальної податково-бюджетної політики в інших країнах, зокрема, в умовах високої заборгованості і несформованого ринку, наприклад, у Туреччині [21]. Ці приклади мають ряд особливостей:

- вони поєднані з фіскальної консолідацією в країнах з високою заборгованістю. У міру зміцнення репутації уряду, який демонструє здатність обслуговувати свій державний борг, і зменшення ймовірності зростання податків і оголошення дефолту, знижуються і премії за ризик, що включаються в процентні ставки, рівень довіри і сукупний попит зростають;

- вони є функцією масштабів і складу фіскальної консолідації і фінансування бюджетного дефіциту. Зокрема, консолідація, яка спирається на скорочення трансфертів та заробітної плати державних службовців, як правило, призводить до кращих показників економічного зростання, ніж консолідація, яка веде до зниження внутрішнього фінансування;

- вони можуть проявлятися у вигляді змін приватного споживання та інвестицій або у вигляді зміни факторної продуктивності. Зміни споживання та інвестицій відбуваються насамперед за рахунок механізмів репутації та ефекту багатства. Механізм факторної продуктивності має більш важливе значення в країнах, що розвиваються (як наслідок більш низької продуктивності державних витрат).

В Україні ж у бюджетній сфері, ситуація на сході призводить до того, що заходи фіскальної консолідації не можливо проводити в такою ж ефективністю та за рівних умов, у порівнянні з іншими країнами. Так, у 2014-2015 роках збір податків є важким завданням, а витрати зростають. Згідно даних аналізу виконання бюджету за 2014 рік, видатки зведеного бюджету за 2014 рік становили 523,0 млрд. грн., що на 3,4 %, або на 17,2 млрд. грн., більше за відповідний показник 2013 року. Порівняно з аналогічним показником 2013 року відбулося збільшення обсягів видатків зведеного бюджету тільки за трьома статтями згідно з функціональною класифікацією видатків. Значно збільшилися видатки на оборону – у 2,5 рази. Найбільше зросли видатки на житлово-комунальне господарство (порівняно з груднем 2013 року в 10,6 рази). Вони досягли 3,0 млрд. грн. (це пов'язано з проведенням субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах). Збільшилися видатки на громадський по-

рядок, безпеку та судову владу – на 37,2 %. У складі видатків на загальнодержавні функції в 2 рази зросли видатки на обслуговування боргу. Видатки ж державного бюджету України за 2014 рік виконано у сумі 430,1 млрд. грн., що на 6,6 % більше показника 2013 року.

Щоб стримати дефіцит бюджету в 2014 році, уряд прийняв пакет фіскальних заходів щоб підтримати доходи і скоротити витрати. Незважаючи на це, мобілізація доходів погіршилася через різкий економічний спад і труднощі у зборі податків на сході. Надходження від всіх основних податків знизилися, що було частково компенсовано перерахуванням прибутку від Національного банку України. Так, річний план доходів державного бюджету у 2014 році (з урахуванням змін) не виконано на 21,0 млрд. грн., або на 5,6 %. План не виконано практично за усіма основними податковими джерелами надходжень. Зокрема, податок на доходи фізичних осіб не виконано на 1,5 млрд. грн., або на 10,9 %; податок на додану вартість – на 10,9 млрд. грн., або на 7,3 %, акцизний податок за вироблених в Україні товарів – на 3,8 млрд. грн., або на 12 %; ввізне мито – на 3,2 млрд. грн., або на 20,7 %; платежі за користування надрами – на 2,2 млрд. грн., або на 10,7 %. Найменше показник невиконання за наслідками року було зафіксовано в частині податку на прибуток підприємств, який недобрав 0,3 млрд. грн., або всього 0,9 %. Єдиним вагомим джерелом надходжень за яким було зафіксовано перевиконання річного планового показника став акцизний податку із ввезених на територію України товарів, якого надійшло на 3,8 млрд. грн., або на 30,0 %, більше, ніж попереднього року [2].

Тим часом, конфлікт на сході додає витрат на підтримання безпеки. Щоб стримати дефіцит бюджету, парламент схвалив переглянутий бюджет в липні, щоб скоротити дискреційні витрати на субсидії, інвестиції та товари і послуги при одночасному підвищенні доходів за рахунок розширення податкової бази по ПДВ, підвищення податків на видобуток нафти і газу і введення тимчасового прибуткового податку на фонд заробітної плати. Крім того, квазі-бюджетний дефіцит НАК "Нафтогаз України" збільшився у зв'язку зі зростанням вартості імпорту газу в гривні через девальвацію, більш високим рівнем імпорту газу в першому кварталі для заповнення сховищ і низькими продажами промисловим споживачам через слабку економічну активність. Бюджетний моніторинг за 2014 рік свідчить, що підвищений дефіцит НАК "Нафтогаз України" частково монетизувався шляхом випуску державних облігацій (22,4 млрд. грн.) додавши до тягаря державного боргу. НАК "Нафтогаз України" накопичив також заборгованість по платежам. З метою покриття дефіциту Пенсійного фонду для виплати пенсій за рахунок коштів державного бюджету було перераховано майже 1,0 млрд. грн., що в 1,9 разів або на 0,9 млрд. грн., менше, ніж у 2013 році.

Конфлікт на сході України в даний час має більш глибокий економічний вплив у 2014 році. Так за прогнозами реальний ВВП скоротиться на 8 відсотків у 2014 році [19], а економічний спад, як очікується, поглиблюватиметься найближчим часом в основному в результаті тривалої нестабільності в промисловорозвиненому сході України. Приватне споживання, як очікується, продовжить зниження, але це може бути частково компенсовано зростанням в державному споживанні обумовленому витратами, пов'язаними з безпекою. Суперечності в банківському секторі та погіршення довіри інвесторів, як очікується, призведе до уповільнення інвестиційного процесу та спади в загальній діловій активності. В умовах падіння ВВП, дефіцит бюджету в 2014 зростає. У грудні 2014 року спостеріга-

вся дефіцит державного бюджету у розмірі 15,8 млрд. грн. Видатки на обслуговування боргу у 2014 році збільшилися в 2,3 рази і склали 5,8 млрд. грн. Погашення основної суми боргу державного бюджету становило майже 30,0 млрд. грн. Погашення внутрішнього боргу дорівнює 7,3 млрд. грн., зовнішнього боргу – 22,6 млрд. грн. Державні запозичення на фінансування державного бюджету були здійснені в обсязі 61,3 млрд. грн., у тому числі до загального фонду – 57,8 млрд. грн. На внутрішньому ринку було залучено 50,5 млрд. грн., від зовнішніх джерел надійшло до спеціального фонду запозичень на фінансування спільних з міжнародними фінансовими організаціями проектів розвитку на суму 262,8 млн. грн.

Крім того, у 2014 році було додатково здійснено випуск облігацій внутрішньої державної позики [2].

Перебої у господарській діяльності в промислово розвиненому сході України призводить до затримки відновлення економіки, принаймні в першій половині 2015. Якщо ситуація на сході буде врегульована і великі підприємства поступово відновлять виробництво, то девальвація призведе до часткового відновлення експорту. Жорстка бюджетна політика призведе до уповільнення відновлення споживання та інвестицій, таким чином, лише чистий експорт може стимулювати певне відновлення ВВП в 2015 році (табл. 1).

Таблиця 1. Основні макроекономічні показники України у 2011-2017 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Номінальний ВВП, млрд. грн.	1302.1	1411.2	1454.9	1525.9	1679.2	1882.2	2104.3
Реальний ВВП, зміна у %	5.2	0.2	0.0	-8.0	-1.0	3.5	4.0
Споживання, зміна у %	11.1	9.6	5.6	-6.7	-4.9	3.8	6.8
Інвестицій в основний капітал, зміна у %	7.1	0.9	-6.6	-25.6	-5.0	11.2	12.3
Експорт, зміна у %	4.3	-7.7	-8.8	-8.6	3.4	3.5	4.1
Імпорт, зміна у %	17.3	1.9	-5.9	-22.7	0.2	5.9	6.2
Дефлятор ВВП, зміна у %	14.3	8.1	3.1	14.0	15.0	8.3	7.5
Індекс споживчих цін, зміна у % на кінець періоду	4.6	-0.2	0.5	19.0	10.0	6.9	5.8
Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП	-6.3	-8.2	-9.2	-2.4	-0.8	-2.2	-2.9
Доходи бюджету, % ВВП	42.9	44.5	43.6	42.3	42.5	42.5	42.6
Витрати бюджету, % ВВП	45.6	48.9	48.4	48.1	46.4	45.3	45.1
Фінансовий баланс, % ВВП	-2.8	-4.5	-4.8	-5.8	-3.9	-2.8	-2.5
Консолідований дефіцит, в тому числі НАК "Нафтогаз України", % ВВП	-4.4	-5.4	-6.7	-10.1	-5.8	-3.9	-3.2
Зовнішній борг, % ВВП	77.6	76.6	78.6	105.6	112.1	107.5	100.2
Державні і гарантований державою борг, % ВВП	36.3	36.6	40.6	68.8	74.9	71.7	66.9

* прогнозовані дані

Джерело: [19]

Проте у лютому 2015 року Міністерство фінансів України змінило прогноз основних показників державного бюджету на 2015 рік. Так заплановані за підсумками року доходи бюджету збільшено на 3,9%, або 22,5 млрд. грн., до 599 млрд. грн. (табл. 2). Витрати, згідно зі змінами до державного бюджету, збільшаться

на 35,7 млрд. грн., або 5,7%, до 664 млрд. грн. Обмінний курс закладений при розрахунках змін до бюджету на рівні 21,7 грн./\$. Дефіцит державного бюджету збільшено на 12,6 млрд. грн. до 76,3 млрд. грн. ВВП, згідно правкам в закон, за підсумками 2015 року складе 1 850 млрд. грн., а прогноз його падіння погіршений до 5,5%.

Таблиця 2. Запропоновані зміни до показників державного бюджету України на 2015 рік

Показник	2015 (затверджено)	2015 (зміни)	Абсолютна різниця, млрд. грн.	Різниця, у %
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	576	599	22,5	3,9
Видатки державного бюджету, млрд. грн.	628	664	35,7	5,7
Кредитування, млрд. грн.	11,7	11,2	(0,5)	4,3
Дефіцит, млрд. грн.	63,7	76,3	12,6	19,8
Дефіцит, % до ВВП	3,7	4,1	0,4	-

Джерело: [3]

Збільшення доходів пов'язано в першу чергу зі збільшенням надходжень від ПДВ, за рахунок девальвації гривні і прискорення інфляції (11,8 млрд. грн.). На другому місці – рентна плата – уряд планує збільшити ставку з 20% до 70% для державних компаній, що прогнозовано принесе додаткові 9,1 млрд. грн. Крім того, в результаті збільшення фінансового результату до оподаткування заплановані доходи з податку на прибуток збільшено на 2,5 млрд. грн. За рахунок девальвації також заплановано збільшення від мобілізації інших доходів. При цьому частка НБУ в доходах до бюджету буде зменшена на 4,9 млрд. грн. Також зменшено прогноз по збору з купівлі валюти на 1,9 млрд. грн.

Витрати збільшилися в основному за статтею обслуговування державного боргу – на 21,5 млрд. грн. Як зазначається, ця цифра отримана в результаті оцінки з урахуванням девальвації гривні, без проведення реструктуризації боргу по ОВДП у портфелі НБУ та збільшення

дефіциту. За рахунок збільшення субсидій для компенсації підвищення тарифів також прогнозується збільшення видатків на 12,5 млрд. грн. Ще 2,9 млрд. грн. буде направлено на допомогу переселенцям із зони АТО [3].

Після розширення витрат в 2014, як очікувалося, заходи фіскальної консолідації, визначені програмою SBA МВФ дозволять поступово скоротити дефіцит бюджету, починаючи з 2015 року (-3,9%). Однак, якщо запропоновані зміни до державного бюджету будуть реалізовані, то це може відбутися тільки з наступного року. В будь-якому випадку відношення консолідованого державного зовнішнього боргу до ВВП може зрости в 2015 році до 112,1% через зниження ВВП (див. табл. 1.).

Починаючи з 2016 існують можливості для відновлення економічної активності, що може спиратися на прискорені структурні реформи, підвищення конкурентоспроможності та продуктивності підприємств в Украї-

ні, що є попередніми умовами для відновлення стійкого економічного зростання.

Державний борг є стійким, коли держава може продовжувати його обслуговування, не вдаючись до заходів нереалістичного характеру з соціальної та політичної точки зору коригування майбутніх доходів або витрат. З даного твердження випливає, що при обґрунтованих розмірах дефіциту державного бюджету стан державних фінансів може бути достатньо ліквідним, тобто характеризуватися здатністю погасити зобов'язання при настанні терміну оплати.

Крім економічних детермінант, важливу роль відіграють і ринкові очікування. Навіть якщо при поточній політиці державний борг стабільний або зменшується, ринки можуть виражати стурбованість щодо збереження державою здатності досягати необхідних первинних значень дефіциту бюджету. Це, в свою чергу, призводить до підвищення премій за ризик, що призначаються за державний борг, в результаті чого останній може збільшуватись. Таким чином, управління очікуваннями набуває великого значення – давши ринкам упевненість у своїй майбутній податково-бюджетній політиці, країни можуть обслуговувати високі значення державного боргу, ніж це було б можливо в іншому випадку. Держава повинна бути в змозі продемонструвати, що загальний борговий тягар піддається контролю і що ця ситуація швидше за все залишиться незмінною в разі реалізації низки можливих сценаріїв. Середньострокові податково-бюджетні плани, в рамках яких встановлюються цілі держави та прогнози податково-бюджетної політики, а також потужні податково-бюджетні інститути (дієва система збору податків і системи управління державними витратами) можуть сприяти підвищенню ефективності політики та розвивати позитивні очікування.

Однак, якщо ризик все ж таки матеріалізується, це стане сильним шоком для довіри інвесторів, який швидко пошириться на фінансові можливості уряду регулювати соціально-економічне становище України. Слід зазначити, що ризики раптового скорочення бюджетних витрат присутні і в Україні, проте у разі їх матеріалізації вторинні ефекти, ймовірно, будуть не настільки значимими.

Висновки. Фіскальна консолідація – це оптимізація доходів або витрат для зменшення державного боргу та бюджетного дефіциту з метою забезпечення фіскальної стійкості. Більшість країн проводять фіскальну консолідацію за допомогою скорочення витрат, а не зростання податків, що, в свою чергу, є більш виправданим.

Фіскальний простір можна визначити як резерв бюджету уряду, який може бути використаний в певних цілях без шкоди для фінансових позицій або стабільності економіки. Якщо передбачається виділення додаткових ресурсів на обґрунтовані державні витрати, то для цього необхідно мати або створити відповідний фіскальний простір. Уряд може створити фіскальний простір шляхом збільшення податків, отримання зовнішніх грантів, скорочення менш пріоритетних видатків, отримання позикових коштів (від своїх громадян або зовнішніх кредиторів) або залучення позик з банківської системи (і збільшення тим самим грошової маси). Однак це можливо здійснювати без шкоди для макроекономічної стабільності та стійкості бюджету, тобто уряд має бути впевнений в тому, що як у короткостроковому, так і довгостроковому плані він буде мати можливість фінансувати бажані програми витрат і обслуговувати свою заборгованість.

Порушення у господарській діяльності на сході України призвело до різкого зниження ВВП на 8,0 % в 2014 році і більш повільного його можливого відновлення в 2015 році порівняно з попередніми прогнозами. Ризики,

що стоять перед Україною є суттєвими і не можуть бути повністю пом'якшені. Тривале протистояння на сході може негативно вплинути на подальше зростання. Відновлення стійкості державних фінансів, як виявляється є складнішим завданням, ніж очіувалося, що призводить до більш повільної корекції бюджету, ніж це передбачено згідно програми SBA МВФ. Економічний спад та концентрація соціально-економічних проблем на сході підживляє можливість збирання доходів до бюджету, незважаючи на зміни в політиці та зусиллях щодо поліпшення податкового адміністрування. Витрати можуть бути вищими через збільшення військових потреб та реконструкцію в східних регіонах. Найбільший фіскальний тиск посилюється і через НАК "Нафтогаз України". У той час як уряд має намір знизити дефіцит НАК "Нафтогаз України", складний характер проблеми, розмір необхідного коригування та можливого спротиву щодо подальшого підвищення тарифів може ускладнити це завдання, особливо в короткостроковій і середньостроковій перспективі.

Дискусія. Подальші структурні фіскальні реформи в сфері державних витрат є обов'язковими для підтримки макроекономічної стабільності і економічного розвитку в середньостроковій перспективі. Бюджетна консолідація сприятиме зменшенню зовнішніх дисбалансів, допоможе відновленню фіскального простору втраченому в результаті кризи, знизить фінансові потреби державного бюджету і премію за суверенний ризик. Існують вагомі причини проводити заходи фіскальної консолідації в значній мірі з боку державних витрат, оскільки їх рівень по відношенню до ВВП є дуже високим. Крім того, саме поточні витрати повинні бути предметом консолідації, оскільки капітальні витрати вже були скорочені до історично низьких рівнів. Існують дуже обмежені можливості для консолідації на основі державних доходів, оскільки концентрація ВВП у бюджеті вже є високою і було б важко підняти доходи по суті без шкоди для перспектив економічного зростання.

Крім того, бюджетна консолідація є лише однією частиною загальної макроекономічної політики, яка необхідна для стабілізації економіки. Інший ключовий компонент складається з заходів у сфері грошово-кредитної і валютної політики, які безпосередньо впливають на зовнішні дисбаланси.

Список використаних джерел

1. Апокин А. Скоординированное взаимное замедление: фискальная консолидация в США и зоне евро [Електронний ресурс] / А. Апокин, И. Ипатова. – Режим доступу: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Presentations/HSE/2013/AA_II.pdf
2. Бюджетный мониторинг: анализ выполнения бюджета за 2014 рік [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Monthly%202014/2014_12_budget_new_ukr.pdf
3. Минфин презентовав изменения в Госбюджет-2015 [Електронний ресурс] // Дело. – Режим доступу: http://delo.ua/ukraine/minfin-uvlichil-na-225-mlrd-grm-zaplanirovannye-dohody-v-bjuzh-290749/?supdated_new=1424270329
4. После фискальной консолидации [Електронний ресурс] // Profinance service. – Режим доступу: <http://www.forexpf.ru/news/2012/05/20/ac0iposlefskajnojkonsolidatsii.html>
5. Agnello L. How Does Fiscal Consolidation Impact on Income Inequality? [Електронний ресурс] / L. Agnello, R.M. Sousa. – 2012. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/roiw.12004/abstract> DOI: 10.1111/roiw.12004
6. Alesina A. The output effect of fiscal consolidations [Електронний ресурс] // A. Alesina, C. Favero, F. Giavazzi. – Режим доступу: <http://www.tod.ie/Economics/assets/pdf/giavazziTCD.pdf> DOI 10.2139/ssm.2130577
7. Auerbach A.J. Fiscal multipliers in recession and expansion / A.J. Auerbach, Y. Gorodnichenko // American Economic Journal: Economic Policy, # 4(2). – 2012. – pp. 1–27. DOI 10.3386/w17447
8. Bagaria N. Fiscal Consolidation During a Depression / N. Bagaria, D. Holland, J. Van Reenen // Special Paper No. 27. – 2012 <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/special/cepsp27.pdf> DOI 10.1177/002795011222100108

9. Barrell R. Fiscal consolidation Part 2: fiscal multipliers and fiscal consolidations [Електронний ресурс] / R. Barrell, D. Holland, A.I. Hurst // OECD Economics Department Working Paper, No. 933. – 2012. – Режим доступу: <http://niesr.ac.uk/publications/fiscal-consolidation-part-2-fiscal-multipliers-and-fiscal-consolidations-oecd-working#.VOUKgixbwng> DOI 10.1787/5k9df6bs78r-en
10. Barrios S. EU fiscal consolidation after the financial crisis. Lesson from past experiences [Електронний ресурс] / S. Barrios, S. Langedijk, L. Pench // European Economy. – July 2010. – № 418. – P. 11. doi:10.2765/42879
11. Betliy O. Fiscal consolidation in Ukraine: Why it is needed and how to do it [Електронний ресурс] / O. Betliy, R. Kirchner // German Advisory Group Institute for Economic Research and Policy Consulting. – 2013. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/en/publications/consultancy_work/?pid=4566
12. Cottarelli C. From Stimulus to Consolidation: Revenue and Expenditure Policies in Advanced and Emerging Economies [Електронний ресурс] / C. Cottarelli // International Monetary Fund. Fiscal Affairs Department. – April 30, 2010. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/043010a.pdf> DOI 10.5089/9781616350420.087
13. DeLong J.B. Fiscal policy in a depressed economy [Електронний ресурс] / J.B. DeLong, L.H. Summers // Brookings Papers on Economic Activity. – 2012. – Режим доступу: http://www.brookings.edu/~media/Projects/BPEA/Spring%202012/2012a_DeLong.pdf DOI 10.1257/aer.101.2.431
14. Evans-Pritchard A. Professor Mundell, euro, and 'pessimistal currency areas' [Електронний ресурс] / A. Evans-Pritchard // Telegraph. – 2011. – Режим доступу: <http://blogs.telegraph.co.uk/finance/ambroseevans-pritchard/100011689/professor-mundell-euro-and-pessimistal-currency-areas/>
15. Fiscal consolidation. How Much, How Fast and by What Means? / OECD Economic Policy Papers. – April 2012. – P. 12. DOI 10.1787/888932586523
16. Fiscal Monitor. Taking Stock a Progress Report on Fiscal Adjustment [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. – 2012. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/pdf/fm1202.pdf>. DOI 10.5089/9781498375702.089
17. Solution for Redesigning Fiscal Consolidation and Debt Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.global"economic"symposium.org/knowledgebase/the"global"economy/redesigning"fiscal"consolidation"and"debt"management/solutions/solution.2012"06"21.5654139657](https://www.global).
18. Stiglitz J. Adding liquidity is not enough – a fiscal stimulus is needed [Електронний ресурс] / J. Stiglitz // The Guardian. – 2012/ – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/business/economics-blog/2012/oct/04/adding-liquidity-fiscal-stimulus>
19. Ukraine. Economic Update [Електронний ресурс] // World bank. – October 2, 2014. – Режим доступу: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/ukraine/World%20Bank%20Macro%20Update_October%202014_ENG%20Fin.pdf
20. Ukraine: 2013 Article IV consultation and first post-program monitoring – staff report; press release; and statement by the executive director for Ukraine [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. – May 2014. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr141445.pdf>
21. Will it Hurt? Macroeconomic Effect of Fiscal Consolidation / World Economic Outlook: Recovery, Risk, and Rebalancing. – International Monetary Fund. – October 2010. – P. 43–124.

Надійшла до редакції 19.02.15

Н. Дрозд, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕРОПРИЯТИЙ ФИСКАЛЬНОЙ КОНСОЛИДАЦИИ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Определены возможности применения механизмов фискальной консолидации в Украине и зарубежных странах, их особенности и проблемы. В данном аспекте особое внимание уделено сущности фискальной консолидации и ее видам, особенностям проведения мероприятий фискальной консолидации в условиях кризиса, мерам активной долговой политики, как составной финансовой стабилизации и возможностям стабилизации государственных финансов Украины в среднесрочной перспективе.

Ключевые слова: фискальная консолидация, фискальное пространство, финансовый кризис, долговая политика, бюджетный дефицит.

N. Drozd, PhD in Economic, assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

APPLYING THE ARRANGEMENTS OF FISCAL CONSOLIDATION IN CRISIS

The issue of implementation of the areas of fiscal consolidation is particularly relevant in terms of the accumulation of public deficits and public debt in such amounts when the country is on the verge of insolvency. A clear policy to gradually reduce these deficits is necessary, since the budget deficit and quasi-fiscal deficits are rapidly increasing. This will help stabilizing public debt dynamics, and facilitating resolving the short-term financial difficulties. The situation in Ukraine is complicated by the very low possibility to eliminate external shocks, since foreign exchange reserves and financial reserves are at their minimum, and continuing to show a downward trend. In addition, Ukraine's economy is experiencing a phase of economic recession. Although the causes of these adverse events are complex and represent a number of external and internal factors, a path to immediate macroeconomic stabilization in Ukraine is possible. Reducing these macroeconomic imbalances should be the main task for the government in the near future, because otherwise there is no real opportunity to achieve sustainable economic growth. Further structural fiscal reforms in public spending are mandatory to maintain macroeconomic stability and economic development in the medium term. Fiscal consolidation will reduce external imbalances, help restoring fiscal space lost due to the crisis, and reduce the financial needs of the state budget and premium for sovereign risk. There are good reasons to conduct fiscal consolidation measures largely by public spending because their level relative to GDP is very high. Furthermore, it is the running costs should be subject to consolidation as capital expenditures have been already reduced to historically low levels. It is proven that there are very limited opportunities for consolidation on the basis of public revenues, because the concentration of GDP in the budget is already high and it would be difficult to raise revenues substantially without compromising growth prospects. The possibility of using the mechanisms fiscal consolidation in Ukraine and foreign countries, their characteristics and problems are defined. In this respect, special attention is paid to the nature of fiscal consolidation and its types, characteristics of fiscal consolidation measures in a crisis, measures of active debt policy as part of financial stability and opportunities to stabilize Ukraine's public finances in the medium term.

Keywords: fiscal consolidation, fiscal space, financial crisis, debt policy, budget deficit.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 60-67

УДК 336.761

JEL G 19

DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/10

І. Івахненко, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВПЛИВ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА ІНВЕСТИВАННЯ В РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються особливості фінансування реального сектору економіки через використання інструментів та механізму ринку цінних паперів, а також розглянуто можливість формувати в Україні інвестиційну базу за рахунок фінансових джерел залучених на ринку цінних паперів.

Ключові слова: ринок цінних паперів, фінансування інвестиційної діяльності, реальний сектор економіки, потенціал ринку цінних паперів.

Вступ. В сучасних умовах ринок цінних паперів є важливим джерелом фінансування капіталовкладень для суб'єктів підприємницької діяльності і створює ши-

рокі можливості у сфері інвестування для власників фінансових ресурсів. Розвинутий ринок цінних паперів здатен забезпечити ефективний перерозподіл капіталу

© Івахненко І., 2015

в межах економічної системи, формує матеріальну основу економічного зростання та відіграє визначальну роль у розширеному відтворенні суспільного виробництва. Ринок цінних паперів є основним інструментом трансформації фінансових ресурсів суб'єктів економіки в інвестиції і дає можливість залучити на стійкій і довгостроковій економічній основі фінансові ресурси у реальний сектор економіки.

Сучасна ситуація в українській економіці диктує необхідність активізації інвестиційної діяльності, поживлення якої передбачає залучення значних фінансових ресурсів. Загальновідомо, що джерелами інвестицій, як чинника економічного зростання, є зовнішні і внутрішні вкладення. Україна, маючи проблеми з обслуговуванням зовнішнього боргу, повинна орієнтуватися передусім на внутрішні джерела інвестування. Одним з ключових напрямків у інвестиційній сфері є акумуляція фінансових ресурсів на фондовому ринку і спрямування їх на інвестиційну діяльність.

Актуальність вибраної теми дослідження пов'язана з перспективами розвитку ринку цінних паперів в період виходу країни з кризи та можливостей знаходження нових джерел фінансових ресурсів для покращення інвестиційної діяльності.

Метою дослідження є узагальнення особливостей функціонування ринку цінних паперів щодо залучення додаткових фінансових ресурсів та їх подальшого інвестування в економічний розвиток.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: обґрунтувати механізми формування та використання фінансових ресурсів ринку цінних паперів; розкрити економічний зміст інвестиційної спрямованості фінансових ресурсів ринку цінних паперів; визначити особливості використання фінансових ресурсів ринку цінних паперів в Україні та спрямування їх в реальний сектор економіки; запропонувати та обґрунтувати перспективні напрями підвищення інвестиційної спрямованості фінансових ресурсів відчизняного ринку цінних паперів.

Об'єктом дослідження є система фінансових відносин в процесі формування фінансових ресурсів ринку цінних паперів.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти реалізації фінансових ресурсів ринку цінних паперів в напрямку інвестиційної спрямованості в реальний сектор економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади та практика функціонування ринку цінних паперів, а також механізми трансформації заощаджень суб'єктів господарювання в інвестиції через ринок цінних паперів посідають досить вагоме місце у наукових дослідженнях зарубіжних вчених: Э.Бредли, А.Вагнера, Б.Вільямі, Д.Кейнса, Г. Марковіца, Дж.Лока, Д.Рікардо, П. Самуельсона, Д. Сінкі, А.Сміта, Дж.Сороса, Р. Тьюлз, В.Шарпа та інших. Серед російських економістів, які досліджували проблеми функціонування ринку цінних паперів можна відзначити М. Агаркова, М. Алексеєва, Б. Алехина, А. Басова, А.Буреніна, М.Галанова, А. Кілячкова, Я. Міркіна, В. Наливайського, А.Фельдмана, Л.Чалдаєва та інших. Сучасні особливості розвитку відчизняного ринку цінних паперів розглянуті в працях таких українських вчених: Л. Алексеєнко, В. Базилевич, І. Бланк, З. Васильченко, І. Вернадський, Г. Калач, Р. Комарницька, В. Корнєєв, Б. Луців, І. Лютий, Т.Майорова, А. Мороз, С. Науменкова, А. Пересада, М. Савлук, В. Шелудько, А. Чухно та інші.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних учених у дослідженні розвитку та функціонування ринку цінних паперів, варто зауважити, що деякі питання не знайшли свого вирішення або залишаються дискусійними, а саме щодо ролі ринку цінних паперів в активізації інвестиційної діяльності в реальному секторі економіки та механізмів використання фінансових ресурсів ринку цінних паперів з метою інвестування їх у реальний сектор економіки.

Незважаючи на значну кількість такого роду наукових досліджень в країнах з ринково незрілими економіками, можна говорити лише про певну законодавчо-нормативну формалізованість їх ринків цінних паперів, а не про ефективність функціонування у середовищі реального бізнесу з дійовими функціями мотивації підприємницької діяльності власників цінних паперів на засадах ринкової соціальної справедливості. І загалом використання цінних паперів як інструменту мобілізації вільних коштів за умов інвестиційної глобалізації з її тяжінням до операцій спекулятивного характеру вимагає відповідного економічного порядку та корпоративної культури на макро- та мікрорівнях.

Методологія дослідження. Методологічною основою статті є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, серед яких необхідно виділити такі: методи аналізу та синтезу, діалектичний, історико-логічний, системний, індукції та дедукції – для дослідження теоретичних основ ринку цінних паперів та його складових; метод структурно-функціонального аналізу – для розробки механізмів ефективного функціонування ринку цінних паперів; економіко-статистичний, графічний, табличний методи – для аналізу стану та особливостей діяльності ринку цінних паперів в Україні; структурний метод – при обґрунтуванні шляхів використання фінансового потенціалу ринку цінних паперів в напрямку його інвестиційної спрямованості.

Інформаційною базою наукового дослідження стали наукові праці українських та зарубіжних учених, що висвітлюють окремі аспекти функціонування ринку цінних паперів та здійснення інвестиційної діяльності, матеріали монографічних досліджень і періодичних наукових видань, аналітичних видань вітчизняних і зарубіжних дослідницьких центрів, фінансова звітність емітентів цінних паперів та фондових бірж, інформації Інтернет-ресурсів. Статистичною і фактологічною підставою стали дані Міністерства фінансів України, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, а також законодавчо-нормативні акти, що регулюють функціонування ринку цінних паперів та інвестиційну діяльність в Україні.

Основні результати. Структурна перебудова національної економіки, посилення конкурентної боротьби за інвестиційні ресурси на міжнародних ринках капіталу, процеси глобалізації фінансових ринків потребують невідкладного впровадження державних програм розвитку основних галузей та сегментів національної економіки, до яких відноситься і ринок цінних паперів як невід'ємна складова фінансового ринку України. У сучасних умовах мобілізація необхідних фінансових ресурсів за допомогою ринку цінних паперів є одним із пріоритетних напрямків ринкового реформування економіки України. Необхідність використання фондових інструментів для залучення і запозичення капіталу пояснюється не тільки постійною напругою при формуванні бюджетних коштів держави, а й зростанням ділової активності в корпоративному секторі.

Сучасна ринкова економіка потребує формування принципово нового механізму інвестування, що передбачає поступового зменшення ролі держави як безпосереднього інвестора і підвищення ролі ринку цінних паперів у інвестування в економіку. На сучасному етапі розвитку українського ринку цінних паперів можна також виділити ряд факторів, що дозволяють говорити про ринок цінних паперів як про механізм, який виконує макроекономічну функцію трансформації заощаджень в інвестиції. Ринок цінних паперів виступає джерелом довгострокових інвестицій. В сучасних умовах вітчизняні підприємства активно використовують ринок цінних паперів як один з інструментів залучення довгострокових інвестицій [1].

Проте, не всі інструменти ринку цінних паперів можуть розглядатися як такі, що мають інвестиційну природу. Насамперед, це пов'язано з тим, що не всі інструменти одночасно відповідають ознакам інвестицій, зокрема, приносять вигоди у майбутньому при одночасному забезпеченні процесу розширеного відтворення. Інвестиційними цінним паперами доцільно визначити такі інструменти ринку цінних паперів, які емітуються з метою подальшого розвитку емітента, забезпечують процес розширеного відтворення та дають можливість інвестору отримувати вигоди від здійсненого за його кошти приросту капіталу емітента. Цінними паперами, за допомогою яких підприємство мобілізує фінансові ресурси є акції та корпоративні облигації.

Залучення інвестицій за допомогою випуску корпоративних цінних паперів, на відміну від банківського кредитування, дозволяє підприємствам залучати кошти на більше тривалий строк з меншими витратами серед більше широкого кола потенційних інвесторів і забезпечує інвесторам більшу гарантію повернення коштів, знижуючи рівень системного ризику. На відміну від акумулювання та перерозподілу грошових коштів через банківську систему, ринок цінних паперів орієнтується на перерозподіл довготермінових грошових ресурсів, які спроможні забезпечити процес розширеного відтворення. Разом з тим, вторинний обіг розміщених цінних паперів дозволяє емітенту управляти боргом (капіталізацією компанії) через проведення операцій із власними цінними паперами, залежно від зовнішніх кон'юнктурних і внутрішньо корпоративних факторів, що неможливо реалізувати у випадку залучення банківських кредитів. Банківський кредит завдяки високому відсоткам, є недосяжним для переважної більшості підприємств, тому використання важелів фондового ринку для залучення "дешевих" грошових коштів є найбільш раціональним вирішенням цієї проблеми. Ринок цінних паперів має бути альтернативним джерелом інвестиційних ресурсів і конкурувати з банківською сферою, забезпечуючи економіку відносно дешевими та довгостроковими фінансовими ресурсами.

Функціонування ринку цінних паперів, який дає підприємствам багатоваріантний вибір джерел фінансування і кредитування, сприяє підвищенню мобільності фінансового капіталу. Завдяки альтернативним джерелам інвестування, підприємства можуть піти на додаткову емісію акцій. Кошти, отримані від розміщення акцій, можна спрямувати на виконання виробничої програми чи поповнення власного капіталу. Зауважимо, що в економічно розвинених країнах додаткова емісія акцій

– постійне джерело фінансування, хоча вона і є не дешевим джерелом фінансування для емітента. Ринок цінних паперів розширює можливості інвестиційної діяльності та має можливість найбільш швидкого та оптимального перетворення заощаджень в інвестиції. Це підтверджується тим, що ринок цінних паперів є тією частиною фінансового ринку, яка пов'язана з рухом "фіктивного капіталу". З появою цінних паперів відбулося роздвоєння капіталу: з одного боку існує реальний капітал, представлений виробничими фондами, а з іншого – його відображення в цінних паперах. Тоді як реальний капітал вкладений у виробництво та функціонує у цій сфері, цінні папери відбивають його паперовий дублікат. Поява фіктивного капіталу, тобто цінних паперів, пов'язана з розвитком необхідності в залученні все більшої кількості кредитних ресурсів внаслідок розширення комерційної та виробничої діяльності. Купівля цінних паперів не сприяє створенню реального капіталу, але гроші, отримані надалі від продажів цінних паперів, можуть бути вкладені у виробництво, будівництво, інші галузі народного господарства, використані на придбання основних фондів, поповнення оборотних коштів. Фінансування інвестицій в реальний сектор економіки за допомогою ринку цінних паперів, залучення на такі цілі через фондовий ринок не спекулятивних вітчизняних та іноземних капіталів мають стати важливим джерелом сталого економічного зростання [7].

Інвестиційний капітал надходить до підприємства з двох джерел – власних і запозичених коштів. Власними коштами для підприємства є нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування, запозиченими – тимчасово вільні кошти (збереження) суб'єктів підприємницької діяльності та населення. Прямо перетворюватися в інвестиції можуть лише власні кошти, а запозичені повинні пройти певний опосередкований шлях, який лежить через ринок цінних паперів. Локомотивом загального розвитку інвестиційної спрямованості фінансового потенціалу ринку цінних паперів повинен стати первинний ринок, де за рахунок емісії цінних паперів та їх вдалому розміщенні, отримані довгострокові фінансові ресурси направлятимуться на розвиток підприємств та галузей реального сектору економіки.

На сьогодні фондовий ринок України відірваний від потреб реального сектора економіки та розвивається в спекулятивному напрямку про що свідчить переважання обсягу вторинного ринку цінних паперів над операціями на первинному ринку. Так, за 2013 рік обсяг біржових контрактів з цінними паперами на вторинному ринку становив 448,83 млрд грн або 96,85% від загального обсягу торгів. В той час як на первинному ринку обсяг біржових контрактів з цінними паперами у 2013 році становив 14,605 млрд грн. [6].

Обсяг залучених інвестицій в економіку України через ринок цінних паперів останніми роками знаходиться майже на сталому рівні. На рис. 1. наведено співвідношення обсягів емісії акцій та корпоративних облигацій до залучених інвестицій в економіку України через інструменти фондового ринку за 2009-2013 роки.

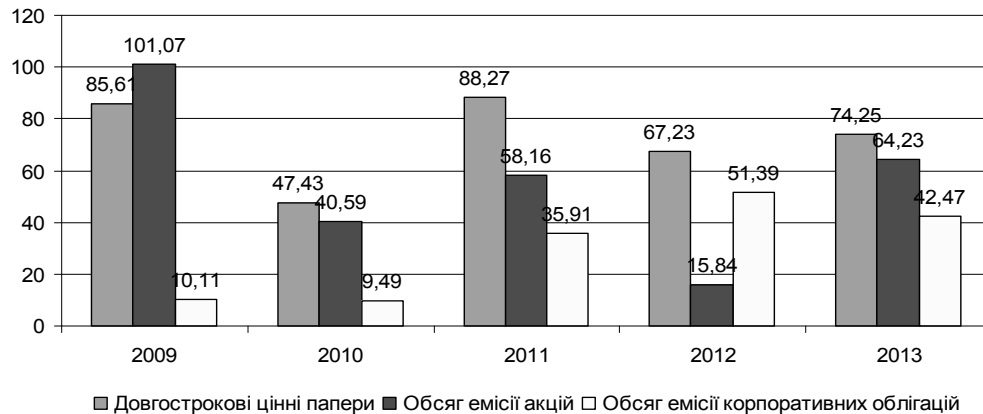

Рис. 1. Залучення інвестицій в економіку Україна через ринок цінних паперів у 2009-2013 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [6]

Як бачимо з рис.1, обсяг таких інвестицій характеризується недоотриманням додаткового фінансування економіки через емісію по суті інвестиційних цінних паперів, ажде більшість емісії акцій і облігацій за різними видами економічної діяльності мають фінансову спрямованість. Спрямованість цих інвестицій в реальний сектор економіки можна оцінити за допомогою показника емісії акцій та облігацій підприємств реального сектору економіки, яка є джерелом поповнення фінансових ресурсів підприємств. Але в Україні 50% загальної емісії акцій належить компаніям, які займаються фінансовою та страховою діяльністю і лише 14% припадає на підприємства реального сектору економіки. Та 58,26% загальної емісії корпоративних облігацій належить також компаніям, які займаються фінансовою та страховою діяльністю і лише 12,56% припадає на підприємства реального сектору економіки [6]. Такий низький показник емісії інвестиційних цінних паперів пояснюється тим, що доцільність емісії акцій і облігацій для підприємств визначається не лише їх вартістю, але й цільовою необхідністю. Фінансова криза останніх років спричинила скорочення споживання, а, відповідно, й виробництво основних видів товарів та послуг, збільшення ризиків у сільському господарстві та зупинку більшої частини українських підприємств добувної і переробної промисловості. Перед підприємствами реального сектора економіки виникла проблема недоцільності розширення виробництва через зниження купівельної спроможності наявних та потенційних споживачів.

Отже, можна ствержувати, що в Україні використовується механізм залучення інвестицій в економіку через інструменти фондового ринку, проте структура емісії цінних паперів не сприяє розвитку інвестування реального сектору економіки. Найбільшу частку емісії здійснюють банківські установи, для яких випуск акцій є однією з вимог НБУ до рівня капіталізації банків. А підприємства все ще віддають перевагу банківському кредитуванню для фінансування своєї діяльності. Значною є, також, частка таких джерел залучення додаткових коштів, як бюджетне фінансування, торговий кредит, власні кошти підприємств.

Фондовий ринок України занадто обмежено реалізує функцію інвестиційного каталізатора, практично не сприяє перетоку капіталу в конкурентоспроможні галузі і підприємства. При збереженні зазначених обставин фондовий ринок в найближчому майбутньому може мати суттєві проблеми з ліквідністю, оскільки попит на акції часто обумовлений прагненням отримати важелі

корпоративного контролю, а не доходи від вкладень у цінні папери. Основним пріоритетом інвестиційної спрямованості фінансових ресурсів ринку цінних паперів має стати мобілізація тимчасово вільних коштів суб'єктів економіки, перерозподіл цих коштів у ті сектори реального сектору економіки, що потребують додаткового фінансування для подальшого розвитку та сприятимуть зростанню ВВП країни.

Завдання ринку цінних паперів полягає в тому, щоб забезпечити більш повне та швидке переливання заощаджень за ціною, яка влаштовує обидві сторони. Але в сучасних умовах операції з цінними паперами не відбули в Україні належного розвитку. Це можна пояснити рядом причин: по-перше, це дуже низький рівень ліквідності більшості вітчизняних цінних паперів; по-друге, це те, що зараз дуже велике число фірм та підприємств, які знаходяться на межі банкрутства або вже збанкрутували і тобто не мають можливостей здійснювати операції з цінними паперами; по-третє, в Україні зараз дуже високий "індекс зневіри" населення різноманітним фінансовим посередникам багато з яких займалося просто фінансовими махінаціями [2].

Існуючі макроекономічні потреби щодо оздоровлення економіки країни у період виходу з кризи та інвестиційні перспективи ринку цінних паперів обумовлюються такими обставинами:

- стабілізацією політичної обстановки, покращанням кон'юнктури на товарному ринку, що в цілому знижує рівень диверсифікованого фінансового ризику для інвесторів;
- фактичним завершенням періоду первісного нагромадження капіталу і орієнтацією учасників ринку на довгострокові вкладення;
- частковим вирішенням проблеми управління і обслуговування державного боргу, у зв'язку з чим активізуються саме інвестиційні, а не кредитні форми фінансування;
- появою стратегічних, а не спекулятивних покупок на ринках корпоративних і державних цінних паперів;
- збільшенням продажу активів на вторинному ринку, особливо українських "голубих фішок", розгортанням механізмів грошової приватизації.[5]

Для підвищення інвестиційної спрямованості фінансового потенціалу ринку цінних паперів необхідно вирішення наступних завдань:

- спрямування динамічно зростаючих обсягів фінансових інвестицій у реальний сектор економіки;

- перетворення фондового ринку на один з головних механізмів фінансування інвестиційних потреб українських суб'єктів господарювання;

- залучення через фондовий ринок інвестицій в реальний сектор економіки в обсягах, які б забезпечували його потреби (на рівні розширеного відтворення);

- суттєво розширити пропозицію цінних паперів на фондових біржах, перш за все акцій підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави;

- забезпечити розвиток фінансових інструментів як об'єктів розміщення інвестиційних ресурсів;

- істотно збільшити обсяги фінансового капіталу, що спрямовується через ринки цінних паперів у розвиток економіки;

- більш широко використовувати можливості ринків цінних паперів для підвищення стандартів та ефективності корпоративного управління;

- поліпшити загальноекономічні умови інвестування фінансових ресурсів в цінні папери та інші фінансові інструменти для вітчизняних та іноземних інвесторів, передусім для громадян України;

- створення нормальних умов для реалізації національних інвестиційних можливостей і сприяння залученню зовнішніх інвестицій;

- забезпечити ефективну систему захисту законних інтересів інвесторів шляхом підвищення інформаційної прозорості ринку, гарантованого виконання укладених угод, удосконалення обліку прав власності щодо цінних паперів та запровадженні компенсаційних механізмів відповідно до вимог законодавства ЄС.

Досягнення мети перетворення фінансового потенціалу ринку цінних паперів в механізм інвестиційного обслуговування економіки та для створення ефективних засобів реалізації фінансового потенціалу ринку цінних паперів, необхідно провести комплекс заходів нормативно-законодавчого, організаційного, економічного, політичного, соціально-психологічного характеру, які мають забезпечити залучення інвестицій суб'єктів економіки у реальний сектор:

- посилення ролі державного регулювання діяльності учасників ринку цінних паперів;

- координація діяльності регулюючих, контролюючих, правоохоронних, судових і податкових органів;

- забезпечення ефективної взаємодії органів державного регулювання з метою мінімізації ризиків інституціональних і індивідуальних інвесторів, професійних учасників ринку цінних паперів;

- ефективне використання механізму законодавчого регулювання, подальший розвиток законодавчої й нормативної бази;

- забезпечення ефективної системи захисту прав та законних інтересів інвесторів шляхом гарантованого виконання угод і фіксації закріплення та обліку прав власності щодо цінних паперів;

- створення загальноекономічних передумов для підвищення конкурентоспроможності регульованих ринків емісійних цінних паперів з подальшою цивілізованою їх інтеграцією у глобальні мережі;

- узгодження державної політики розвитку ринків цінних паперів з грошово-кредитною, валютною і бюджетно-податковою політикою;

- підвищення рівня регулювання та нагляду на ринку цінних паперів шляхом впровадження системи пруденційного нагляду, підвищення можливостей та ефективності державного регулювання, удосконалення дія-

льності саморегулювних організацій, підвищення вимог до професійних учасників ринку цінних паперів та удосконалення системи фінансового моніторингу на ринку цінних паперів;

- забезпечення прав міноритарних акціонерів, збільшення реального доходу звичайних інвесторів від цінних паперів, покращення показника ризик-дохід, зростання обсягів залученого венчурного капіталу, посилення конкуренції, створення недискримінаційних умов входження на ринки та участі в торгах із іноземних акціонерів.

- створення умов для підвищення конкурентоспроможності фондового ринку України та його професійних учасників з подальшою цивілізованою його інтеграцією в міжнародні ринки капіталу;

- гармонізація політики держави на фондовому ринку з податковою, валютною політикою з метою активізації залучення прямих та портфельних інвесторів шляхом створення сприятливого податкового та валютного механізмів регулювання фондового ринку України;

- потреба в постійному підвищенні кваліфікації учасників ринку цінних паперів (емітентів, дилерів, брокерів, аналітиків та ін.). Рівень кваліфікації учасників ринку повинен бути максимально наближений до світових вимог. У вирішенні завдань навчання й підвищення кваліфікації учасників ринку цінних паперів й керівників підприємств повинні взяти участь вітчизняні й міжнародні інститути, що мають великий досвід роботи в даному напрямі, володіють достатнім потенціалом для роботи й реалізації відповідних проектів в Україні [8].

В сучасних умовах розвитку фінансового сектору економіки існує ряд суперечностей, щодо особливостей реалізації фінансового потенціалу ринку цінних паперів в Україні, які пов'язані з протиріччями функціонування інституційного середовища даного ринку як інструмента інвестиційного регулювання в українській економіці, з одного боку, і своєчасною діагностикою падіння ринку, з іншого, що впливають на можливість визначення оптимальних напрямків і інтенсивності державного й суспільного впливу на даний процес. Зазначене протиріччя реалізується за допомогою нестійкого стану інституційного середовища, обумовленого рядом перешкод: високою галузевою концентрацією цінних паперів в обігу; значною часткою в загальній капіталізації ринку цінних паперів декількох великих емітентів, що спричиняє низьку ліквідність інших цінних паперів; схильністю ринку до цінових маніпуляцій і спекулятивних дій. З урахуванням міжнародного досвіду, подальший розвиток ринку цінних паперів як дієвого механізму інвестування реального сектору економіки України має полягати, перш за все, у збільшенні частки первинного ринку цінних паперів за рахунок активізації емісійної діяльності українських підприємств, що надасть можливість забезпечити перерозподіл фінансових ресурсів між галузями з їх надлишком в галузі з їх нестачею.

На основі дослідження взаємодії цілей, завдань, організаційно-правових та економічних інструментів нами розроблено механізм ефективного спрямування фінансових ресурсів ринку цінних паперів в інвестиційний капітал, що спрямований на вирішення основних суперечностей функціонування вітчизняного ринку цінних паперів в умовах подолання фінансової кризи (рис. 1).

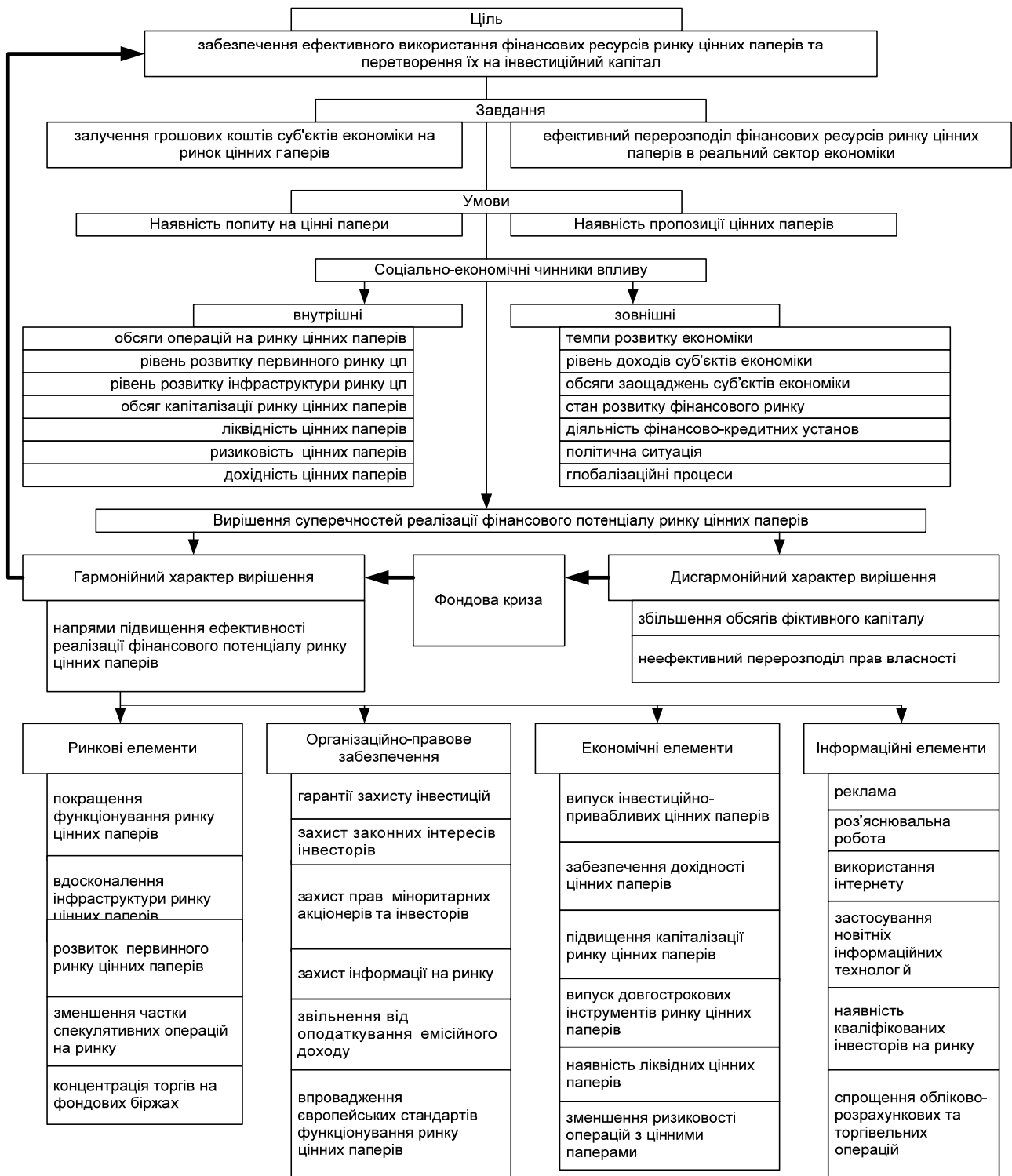

Рис. 1. Механізм ефективного спрямування фінансових ресурсів ринку цінних паперів в інвестиційний капітал

Джерело: складено автором

Важливим напрямом покращення фінансової ситуації на ринку цінних паперів є реформування ринку державних цінних паперів і надання йому інвестиційної спрямованості. В умовах, коли для поживлення ринку акцій необхідним буде деякий час, ринок державних цінних паперів може стати одним з реальних джерел інвестицій. Проте, проблема в тім, що так і не була розроблена довгострокова програма використання коштів, залучених на даному ринку. В цьому напрямку слід забезпечити ефективне функціонування ринку внутріш-

нього державного боргу, розглядати формування державної політики використання коштів, які були залучені на ринку державних цінних паперів з позиції включення цих доходів у державну інвестиційну програму [4].

Для динамічного розвитку ринку цінних паперів важливо сформувати його сучасну інфраструктуру. Випереджальний розвиток фінансових інститутів забезпечить чітку систему регулювання фондової діяльності, високотехнічне обслуговування угод з фондовими інструментами й інформаційною прозорістю ринку, що в

остаточному підсумку значно скоротить витрати на здійснення угод на фондовому ринку, стимулюватиме процеси інвестування. Основним інструментом модернізації ринку цінних паперів є його ефективне державне регулювання, що має включати комплекс заходів для перспективного розвитку ринку в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах. Для цього необхідно розробити програму щодо реалізації економічної й фінансової політики стимулювання розвитку ринку цінних паперів, надання йому провідної ролі у фінансовій системі по залученню додаткових інвестицій в економіку країни. Державна політика відносно нарощення фінансового потенціалу ринку цінних паперів повинна бути спрямована на стимулювання вкладень суб'єктів економіки в цінні папери. Ринок цінних паперів в результаті реалізації вищезазначених заходів зазнає якісних змін. Це дозволять забезпечити умови для випереджаючого розвитку ринку цінних паперів в порівнянні з темпами зростання валового внутрішнього продукту. Доступ до фінансових ресурсів ринку отримають більшість вітчизняних компаній. Значно збільшиться кількість первинних розміщень акцій цих компаній на ринку цінних паперів, що дасть змогу підприємствам отримати додаткові дешеві фінансові ресурси [3].

Ринок цінних паперів України повинен розвиватися шляхом концентрації та централізації торгівлі українськими корпоративними цінними паперами й усіма іншими фондовими інструментами. До того ж обсяги організованої торгівлі мають істотно перевищувати неорганізований та позабіржовий обіг цінних паперів. Для цього необхідно налагодити функціонування міжбіржових і міжсистемних мереж фондової торгівлі, які створюються на добровільних засадах організаторами торгівлі цінними паперами, виходячи з економічної доцільності та конкурентоспроможності запроваджених інновацій і технологій. Неорганізований позабіржовий фондовий ринок повинен розвиватися на основі розширення можливостей використання Інтернету для проведення операцій із цінними паперами, обслуговування їх первинно і в разі потреби – вторинного обігу.

Інвестиційну активність суб'єктів економіки значною мірою можна поживити шляхом прийняття до законодавчих актів відповідних доповнень стосовно докорінних змін у процесах приватизації стратегічно важливих підприємств. Слід також законодавчо встановити, що акції відкритих акціонерних товариств, які створюються на базі стратегічно важливих та інвестиційно привабливих підприємств, випускаються виключно у бездокументарній формі в Національній депозитарній системі, а їх обіг здійснюється тільки на організованих ринках через лістинг фондових бірж.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити такі висновки і пропозиції. Ринок цінних паперів займає провідне місце в сучасній економіці, виконуючи важливі функції акумуляції і ефективного перерозподілу фінансових інвестиційних ресурсів в реальний сектор економіки. Сучасними тенденціями його розвитку є зростання рівня капіталізації за рахунок збільшення обсягів торгів цінними паперами, розширення видів цінних паперів, підвищення рентабельності операцій на ринку цінних паперів порівняно з іншими видами операційної діяльності.

Для удосконалення механізму акумуляції фінансових ресурсів за допомогою інструментів ринку цінних паперів і посилення його впливу на економічний розвиток необхідно:

- поліпшити систему розкриття інформації на фондовому ринку на початках вільного, оперативного, без-

коштовного доступу інвесторів до інформації про емітентів цінних паперів і професійних учасників фондового ринку, зокрема за рахунок впровадження міжнародних стандартів розкриття інформації;

- створити дієву систему захисту дрібних інвесторів шляхом гарантування і страхування приватних інвестицій;

- відмовитися від практики інсайдерського впливу на фондовий ринок, який націлений на прихований перерозподіл активів і проявляється в незаконних випусках акцій, маніпуляціях з реєстрами акціонерів, який зрештою підриває довіру до фондового ринку як громадського інституту.

Отже, ринок цінних паперів повинен стати інвестиційним ресурсом економіки, сприяти залученню інвестицій в оновлення виробничого потенціалу для забезпечення подальшого зростання виробництва та забезпечити економіку довгостроковими фінансовими ресурсами. Основними цілями формування ліквідного, надійного і прозорого фондового ринку є забезпечення реалізації національних інтересів України, сприяння зміцненню економічного суверенітету та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Світовий досвід показує, що в періоди криз, а також в умовах перехідних економік держава повинна грати активну конструктивну роль у розвитку фінансових ринків, і особливо, ринку цінних паперів. Активна роль держави повинна проявлятися в сприянні формуванню сприятливого інвестиційного клімату, удосконаленні законодавства й лібералізації регулювання ринку цінних паперів, розвитку ринків державних, муніципальних цінних паперів, а також цінних паперів підприємств. Сприяння розвитку ринку цінних паперів може здійснюватися державою через систему адміністративної підтримки й економічного стимулювання.

Дискусія. Визначення міри впливу ринку цінних паперів на перерозподіл фінансових ресурсів і на інвестиційні процеси в реальному секторі економіки потребує подальшого аналізу в напрямі використання емісійних засобів, оскільки значні об'єми емісій пов'язані не з інвестуванням, а з процесами злиття, поглинання та прихованого перерозподілу фінансових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Інституціонально-інформаційна економіка: [підручник] / [А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко]; за ред. А.А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
2. Калач Г.М. Напрями удосконалення інституційної інфраструктури фондового ринку / Г.М.Калач // Науковий вісник Національної академії Державної податкової служби України (економіка, право). – 2007. – №1 (36). – С.45-51
3. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку / І.В. Краснова // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С.129-134.
4. Терещенко Г.М. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2013. – №6. – С.97-104.
5. Стратегія розвитку фондового ринку України на середньострокову та довгострокову перспективу (проект). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aust.com.ua/defaultStrategy.aspx>.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.
7. Healey A. Making the trade: stocks, bonds, and other investments [текст] / Aaron Healey. – Chicago, Ill: Heinemann Library, 2011. – 56 p.
8. Івахненко І.С. Фінансовий потенціал ринку цінних паперів та його інвестиційна спрямованість: Автореф. дис. ... кандидата економ. наук : 08.00.08 / І.С. Івахненко / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 20 с.

Надійшла до редколегії 17.02.15

И. Ивахненко, канд. экон. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ НА ИНВЕСТИРОВАНИЕ В РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ

В статье исследуются особенности финансирования реального сектора экономики через использование механизмов рынка ценных бумаг, а также рассмотрена возможность формировать в Украине инвестиционную базу за счет источников, привлеченных на рынке ценных бумаг.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, финансирование инвестиционной деятельности, реальный сектор экономики, потенциал рынка ценных бумаг.

I. Ivakhnenko, PhD in Economic, assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INFLUENCE OF MARKET OF EQUITIES IS ON INVESTING IN THE REAL SECTOR OF ECONOMY

In the article to investigate of financing to the real sector of economy through the use of instruments and mechanism of equities market. Also possibility to form in Ukraine an investment base due to the financial sources of the securities attracted at the market is considered. In the process of research, it is educed that an investment capital is formed at the primary market of securities. Author gave mind on financing to the real sector of economy through the mechanism of emission of investment securities such as actions and corporate bonds. Taking into account the modern state of development financial to the sector of economy of Ukraine and crisis, the mechanism of effective aspiration of financial resources of equities market is worked out in an investment capital. On the basis of present problems of economy of country in a period an exit from a crisis and investment prospects of equities market are given recommendations in relation to the increase of investment orientation of equities market. The complex of measures is offered in relation to converting of equities market into the mechanism of investment maintenance of economy.

Keywords: market of equities, financing of investment activity, real sector of economy, potential market of equities.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 67-72

УДК 336.14

JEL H61

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/11

Н. Медведкова, канд. экон. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто діючі бюджетні інструменти підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні. Узагальнено та проаналізовано досвід використання інструментів бюджетного стимулювання, а також обґрунтовано практичні рекомендації щодо їх застосування в Україні. Запропоновано напрями удосконалення бюджетних інструментів підтримки економіки в короткостроковій перспективі: реформування механізму державних гарантій; впровадження та розширення сфери бюджетного гранту; запровадження "податкових правил", щоб обмежити надання державної підтримки для окремих галузей економіки; надання бюджетних субсидій на підтримку створення нових або збереження існуючих робочих місць.

Ключові слова: бюджетні інструменти, бюджетні гранти, бюджетні субсидії, державні гарантії, фінансові правила.

Вступ. Економічна рецесія та внутрішня нестабільність суттєво підвищили ризикованість інвестицій в українську економіку, що знизило зацікавленість інвесторів в розвитку бізнесу на території країни. За умов пасивності приватного сектору особливої актуальності набуває активізація діяльності держави щодо підтримки господарської активності. При цьому акцент необхідно зробити на інструментах, які дозволяють найбільш оперативного досягнути зазначеної мети. У цьому контексті досить важливо сформулювати комплекс бюджетних інструментів підтримки та стимулювання економічної активності, які забезпечують безпосередній вплив на господарчі процеси. Бюджетні обмеження, які стали наслідком падіння доходів бюджету, зростання витратів на оборону та обслуговування державного боргу, повинні стати стимулом не до скорочення бюджету розвитку, а до раціоналізації та підвищення ефективності використання цього ресурсу.

З огляду на актуальність дослідження, метою статті є аналіз іноземного досвіду використання бюджетних інструментів підтримки суб'єктів господарювання та розробка рекомендацій щодо їх удосконалення в Україні.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі завдання:

- проаналізувати стан застосування бюджетних інструментів в Україні;
- розглянути іноземний досвід державної підтримки суб'єктів господарювання;

- запропонувати комплекс бюджетних інструментів підтримки та стимулювання підприємницької діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є бюджетні інструменти підтримки суб'єктів господарської діяльності.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних аспектів формування та застосування бюджетних інструментів підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні.

Огляд літератури. Теоретичним та практичним питанням бюджетної підтримки суб'єктів господарської діяльності займаються такі вітчизняні фахівці, як Т. Єфименко, Т. Затонацька, І. Лютий, А. Мярковський, В.Тропіна, І. Чугунов.

У своїх працях вчені Т. Єфименко, А. Мярковський та І. Чугунов розглядають необхідність використання бюджетних інструментів для створення сприятливого підприємницького середовища, а також активізації підприємницької діяльності. Так, А. Мярковський та І. Чугунов наголошують, що державний бюджет має бути інструментом проведення структурних реформ, підтримки позитивних процесів у сферах економічної діяльності [1]. У своїй праці Т. Єфименко відмічає, що бюджетна політика є ключовим інструментом фінансування інвестицій в технічні, інституційні інновації, в людський капітал, що значно підвищує конкурентоспроможність національної економіки [2].

Дослідниця Т. Затонацька приділяє увагу дослідженню бюджетного механізму стимулювання інвести-

ційних процесів, який складається з бюджетних важелів формування сприятливого інвестиційного клімату (видатки в інфраструктуру, в освіту та науку) та заохочення внутрішніх та зовнішніх інвестицій (державні закупівлі, видатки на розвиток економіки, пільгове кредитування пріоритетних інвестиційних проєктів) [3,4].

Вчені І. Лютий і В. Тропіна наголошують, що слід більш активно застосовувати бюджетні важелі інноваційно-інвестиційного характеру, які вже давно використовуються у практиці розвинутих індустріальних країн [5].

Результати досліджень цих учених свідчать, що досі політика стимулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності в Україні виявилася далеко не такою ефективною, як передбачалося. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних учених-економістів у сфері бюджетної підтримки, відзначимо, що деякі питання потребують додаткових досліджень, зокрема щодо удосконалення в Україні бюджетних інструментів, а саме бюджетних субсидій, бюджетних грантів та державних гарантій.

Методологія дослідження. Для досягнення мети статті та реалізації поставлених завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи.

З метою визначення бюджетних інструментів, що використовує держава у підтримці суб'єктів господарської діяльності, використано *системний підхід*.

Для обробки статистичних даних, дослідження їх зміни у часі та встановлення характеру зв'язків між ними – *статистичні та аналітичні методи*.

Для характеристики стану державної підтримки за галузями економіки України використано *метод групувань, узагальнюючих характеристик, табличний метод*, для динаміки державної підтримки – *метод абсолютних та відносних величин*. Було зафіксовано різке скорочення обсягів бюджетної підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні. Зокрема, відбулося скорочення субсидій та трансфертів підприємствам; обсягів державних гарантій, що надаються для фінансування проєктів, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України; обсягів бюджетних інвестицій, які є наданням коштів на розвиток виробництва у формі капітальних вкладень, які спрямовуються у стратегічно важливі та пріоритетні для країни інвестиційні проєкти й галузі економіки; обсягів бюджетного кредитування підприємств, установ та організацій.

Для зіставлення показників державної підтримки в порівнянні з іншими країнами використано метод *порівняння*. В статті використовувалося порівняння державної підтримки в період фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. в інших країнах, а саме:

- аналіз основних питань, з якими зіштовхуються підприємства у період кризи;
- приклади заходів антикризової програми, які вживали уряди інших країн для підтримки діяльності підприємств.

Для аналізу були використані дані Міжнародної організації праці (International Labour Organization). Цей аналітичний матеріал є частиною серії про кризу згідно з Програмою підтримки підприємств (Sustainable Enterprise Programme). Крім цього, використовувалися аналітичні матеріали консалтингових компаній Deloitte (Polish Government Grants (2011-2020) European Alert), KPMG (Investment in Poland) і т. ін.

Завдяки використанню методу порівняння було отримано наступні висновки.

1. Виявлено, що існує досить широкий перелік інструментів прямої бюджетної підтримки суб'єктів господарської діяльності. Україна використовує лише частину з них. Найпоширенішими інструментами державного стимулювання суб'єктів господарської діяльності є бю-

джетні дотації, гарантії за кредитами та кредити з державного бюджету.

2. Світовий досвід надання бюджетних субсидій в умовах кризи включає:

- субсидії для створення нових робочих місць (Словаччині);
- субсидії для найму працівників, незайнятих протягом більш ніж шести місяців (Великобританія);
- повторне отримання роботодавцями грошової субсидії на кожного працівника, що залишився (Сінгапур);
- субсидування підприємств з метою збереження працівників і розширення робочих місць (Японія).

3. Виявлено, що гранти доступні для підприємств у досягненні конкретної мети, а саме на:

- створення та розвиток бізнесу (Франція, Російська Федерація);
- створення робочих місць (Чехія, Польща);
- залучення інвестицій (Чехія, Польща);
- на екологічні проєкти (Польща).

4. Програми надання державних гарантій для приватних компаній діють в багатьох країнах, зокрема у Нідерландах, Великобританії та Канаді. Якщо в Україні надання державних гарантій для приватного сектору економіки запроваджено лише в 2014 році, в Нідерландах гарантійні схеми уряду для стимулювання створення та зростання приватних компаній діють більше 30 років. Саме у період економічного падіння уряди країн створили або розширили гарантійні схеми: у Канаді гарантувалося до 85% обсягу кредитів для нерухомого майна відповідно до існуючої Програми фінансування малого бізнесу, а у Великобританії діяли програми для малих і середніх підприємств, які передбачала надання гарантій для отримання обігових коштів та позичок.

5. Як свідчить досвід 2008-2009 р., в Україні підтримка банківських установ виявилася неефективною, оскільки після отримання допомоги комерційні банки не здійснювали активних операцій, тобто не відновили своєї діяльності. На відміну від України, уряди деяких країн ЄС надавали підтримку лише тим фінансовим установам, які здійснювали кредитування реального сектору економіки.

Основні результати.

Іноземний досвід використання бюджетної підтримки підприємницької діяльності

У світовій практиці традиційно застосовуються такі бюджетні інструменти підтримки суб'єктів господарської діяльності:

1. *Бюджетна субсидія*, під якою розуміється прямий бюджетний трансферт, спрямований на підтримку поточної діяльності підприємств. Вона включає різні типи бюджетних інструментів, але найпоширенішими в умовах економічних негараздів є бюджетна субсидія на створення нових або збереження існуючих робочих місць на підприємствах. Світовий досвід надання державної підтримки в умовах кризи включає:

- субсидії для створення нових робочих місць (Словаччині);
- субсидії для найму працівників, незайнятих протягом більш ніж шести місяців (Великобританія);
- повторне отримання роботодавцями грошової субсидії на кожного працівника, що залишився (Сінгапур);
- субсидування підприємств з метою збереження працівників і розширення робочих місць (Японія).

2. *Бюджетний грант* – надання на конкурсній основі грошових коштів, товарів чи послуг, які повинні бути використані в певних цілях. Грантові програми спрямовані, як правило, на вирішення макроекономічних завдань, які підтримуються державою, зокрема підвищення рівня зайнятості населення, здійснення НДДКР тощо.

Для підтримки інноваційної діяльності та НДДКР у США діє Програма SBIR (Small Business Innovation and Research program), яка допомагає малим підприємствам досліджувати свій технологічний потенціал і вигоди від його комерціалізації. Там існує 11 федеральних відомств, які за законом зобов'язані виділяти частину своїх бюджетів на НДДКР та надавати на конкурсній основі малим підприємствам, що беруть участь в НДДКР в деяких напрямках, таких як оборона, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища та інші [6].

У Польщі іноземні інвестори, які хотіли б поліпшити якість своєї продукції (послуг), або навіть створити нову продукцію на базі НДДКР, також можуть скористатися державною допомогою для підтримки наукових досліджень і розробок. Державна допомога надається для діяльності, спрямованої на розвиток нової продукції або її значного удосконалення, послуг або технологій, які пізніше будуть впроваджені в економічну діяльність підприємства [7].

Іноді гранти доступні для підприємств у досягненні конкретної мети, а саме на:

- *створення та розвиток бізнесу.* Гранти на створення бізнесу надаються підприємствам, що тільки розпочали свою діяльність і відповідно ще не отримали результатів своєї діяльності. Так, у Франції більшість грантів надається саме для створення першого бізнесу. Крім того, вони доступні для розширення, перетворення або поглинання існуючих підприємств. Ці гранти надаються для промисловості і сфери послуг та називаються РАТ-грантами (prime d'aménagement du territoire) [8]. У Російській Федерації підприємств підтримують грантами на створення власного бізнесу, зокрема з надання консалтингових послуг, з технічного обслуговування і ремонту автотранспортних засобів, з надання послуг у галузі проектування, будівництва інженерних систем і комунікацій [9];

- *створення робочих місць.* У Чехії надаються гранти на створення робочих місць, підготовку і перепідготовку кадрів: на створення робочих місць – у розмірі 50 тис. крон (близько 2,5 тис. дол. США) на одного працівника, на підготовку і перепідготовку кадрів – 25%, 35% і 45% залежно від розміру компанії (великі/середні/малі), загальні видатки з підготовки і перепідготовки здійснюються лише в районах з безробіттям, якнайменше на 50% вище, ніж у середньому по країні [10]. У Польщі можливо подати заявку на гранти у розмірі до 15,6 тис. польських злотих (близько 5 тис. дол. США) на одне нове робоче місце, а для підприємств, які інвестують в Східній Польщі, можливо отримати на 20% вище співфінансування на створення нового робочого місця [11];

- *залучення інвестицій.* Це передбачає надання фінансової підтримки у пріоритетні інвестиційні проекти, що спрямоване на розширення і модернізацію підприємств. Польські урядові гранти згідно з Програмою підтримки інвестування, яка має велике значення для економіки Польщі на 2011-2020 рр., надаються на підтримку залучення важливих для польської економіки інвестицій, що спрямовані на підвищення інвестування, інноваційності та конкурентоспроможності економіки. Ця програма забезпечує підтримку початкових інвестицій при створенні нових робочих місць. Для підприємств, що планують нові інвестиції у пріоритетні сектори для польської економіки (автомобільну, електронну, авіаційну, біотехнологію, сучасні послуги, НДДКР) або здійснення значних інвестицій (за обсягом витрат) і забезпечення зростання зайнятості в інших пріоритетних секторах, є можливим подати заявку на гранти до 10% допустимих витрат на інвестиції. Для підприємств, які інвестують в Східній Польщі, можливо отримати на 5% вище співфінансування інвестиційних витрат [11].

У Чехії грошові гранти на капітальні вкладення доступні тільки для стратегічних інвестиційних проектів. Рівень фінансової підтримки в проекти цієї категорії може досягати до 5% витрат на додаток до стандартних інвестиційних стимулів. Ця підтримка надається для реалізації проектів в обробній промисловості та технологічних центрах. Рішення, що стосуються підтримки відповідних проектів, здійснюється урядом Чеської Республіки [10];

- *на екологічні проекти.* Ці гранти надаються на реалізацію проектів, які позитивно впливають на стан навколишнього середовища країни. Так, у Польщі підприємства, що інвестують у проекти, пов'язані з охороною навколишнього середовища (наприклад, розвиток поновлюваних джерел енергії, охорони навколишнього захисту), можуть отримати гранти від Національного Фонду охорони навколишнього середовища та Управління водних ресурсів. Рівень підтримки та умови її надання варіюють залежно від виду інвестиції [7].

3. *Державні гарантії залучення кредитів від комерційних банківських установ.* Бюджетні гарантії зазвичай надаються на умовах платності, строковості, майнового забезпечення та зустрічних гарантій, отриманих від інших суб'єктів господарювання. Надання державних гарантій призводить до збільшення державного боргу та зобов'язань, а у випадку неплатоспроможності самого позичальника – до зростання бюджетних витрат.

Програми надання гарантій для приватних компаній діють в багатьох країнах, зокрема у Нідерландах, Великобританії та Канаді. Якщо в Україні надання державних гарантій для приватного сектору економіки запроваджено лише в 2014 році⁶, в Нідерландах гарантійні схеми уряду для стимулювання створення та зростання приватних компаній діють більше 30 років. Саме у період економічного падіння уряди країн створили або розширили гарантійні схеми: у Канаді гарантувалося до 85% обсягу кредитів для нерухомого майна відповідно до існуючої Програми фінансування малого бізнесу, а у Великобританії діяли програми для малих і середніх підприємств, які передбачала надання гарантій для отримання обігових коштів та позичок⁷.

Таким чином, існує досить широкий перелік інструментів прямої бюджетної підтримки суб'єктів господарської діяльності. Україна використовує лише частину з них. Найпоширенішими інструментами державного стимулювання суб'єктів господарської діяльності наразі є бюджетні дотації, гарантії за кредитами та кредити з державного бюджету.

Стан бюджетної підтримки суб'єктів господарювання в Україні

Україна в цілому спрямовує досить значний обсяг бюджетних ресурсів на підтримку діяльності суб'єктів господарської діяльності. У економічно сприятливий період в 2010-2012 рр. нарощувалися видатки на економічну діяльність практично у всіх галузях економіки (табл. 1). Така тенденція змінилася в 2013 р. через труднощі з наповненням бюджету.

⁶ Закон від 31.07.2014 № 1622-18 про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" (щодо корегування показників).

⁷ Схема робочого капіталу (Working Capital Scheme), яка забезпечувала державну гарантію для 50 % обсягу короткострокових кредитів, що надавалися комерційними банками; Схема фінансування підприємств (Enterprise Finance Scheme) застосовувалася для менших підприємств і надавалися гарантії на поповнення оборотних коштів або для інвестиційних позик.

Таблиця 1. Динаміка видатків на економічну діяльність зведеного бюджету у 2010-2013 рр., млрд грн

Вид економічної діяльності	2010	2011	2012	2013
<i>Всього</i>	43,8	57,1	62,4	50,8
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	1,0	2,1	3,4	1,5
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	7,3	7,6	7,5	7,7
Паливно-енергетичний комплекс	12,1	11,0	17,4	15,4
Інша промисловість та будівництво	0,7	1,2	1,2	0,5
Транспорт	15,3	18,5	16,7	17,9
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,2	0,2	0,2	0,2
Інші галузі економіки	2,4	8,9	7,0	1,1
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	1,2	1,4	1,3	1,0
Інша економічна діяльність	3,7	6,2	7,6	5,5

Джерело: [12]

Недоліки застосування бюджетних інструментів підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні

Водночас, ефективність бюджетних інструментів є низькою через низку обставин.

1. *Нераціональна галузева структура витрачання бюджетних коштів, призначених на підтримку суб'єк-*

тів господарської діяльності. Галуzeвий розріз надання державної підтримки свідчить, що її переважна більшість стабільно спрямовується на підтримку дорожнього господарства, сільського господарства та вугільної галузі (Табл. 2).

Таблиця 2. Структура видатків зведеного бюджету на економічну діяльність у розрізі галузей за 2013 р., %

Галузь	%
Економічна діяльність	100
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	2,9
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	15,2
Сільське господарство	13,6
Лісове господарство та мисливство	1,3
Рибне господарство	0,3
Паливно-енергетичний комплекс	30,4
Вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	29,6
Нафтогазова галузь	0,1
Електроенергетична галузь	0,5
Інші галузі паливно-енергетичного комплексу	0,2
Інша промисловість та будівництво	1,0
Промисловість з видобутку рудних та нерудних корисних копалин	0,2
Обробна промисловість	0,0
Будівництво	0,4
Відтворення мінерально-сировинної бази	0,4
Транспорт	35,3
Автомобільний транспорт	0,2
Водний транспорт	0,1
Залізничний транспорт	0,9
Повітряний транспорт	0,1
Трубопровідний та інший транспорт	1,5
Дорожнє господарство	32,3
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,4
Інші галузі економіки	2,2
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	1,9
Інша економічна діяльність	10,8

Джерело: [13]

Без належного фінансування залишаються високо-технологічні галузі з потенціалом імпортозаміщення. Зокрема, незначний обсяг бюджетних коштів отримують галузі переробної промисловості.

2. *Надмірна спрямованість бюджетних інструментів на покриття збитків нерентабельних виробництв, а не розвиток перспективних галузей економіки.* Значний обсяг бюджетного ресурсу традиційно спрямовується як бюджетні дотації на покриття збитків суб'єктів господарської діяльності. Зокрема, однією з найбільших статей бюджетних видатків є дотація на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції. Крім того, значний обсяг коштів виділяється в рамках дотацій Укрзалізниці, НАК "Нафтогаз України", міським транспортним підприємствам.

Водночас, в Україні практично не використовуються бюджетні інструменти для підтримки проектів розвитку.

3. *Переважає у наданні підтримки державному сектору економіки.* В Україні в процесі розподілу бюджетного ресурсу й надалі важливу роль відіграє чинник належності до державного сектору економіки. Підприємства приватного сектору мають значно обмеженіші можливості доступу до бюджетної підтримки. У галузях, які є найбільшими реципієнтами бюджетних коштів, значні обсяги бюджетної підтримки корелюють з істотною роллю держави як власника підприємств. Лише в сільському господарстві уряд відносно рівномірно розподіляє бюджетні дотації між приватними і державними підприємствами.

Вади використання бюджетних інструментів підтримки суб'єктів господарської діяльності посилюються негативними тенденціями зростання дефіциту державного бюджету. Як наслідок, вже в 2013 р. зафіксовано різке скорочення обсягів бюджетної підтримки суб'єктів господарської діяльності в Україні. Зокрема відбулося скорочення:

- *субсидій та трансфертів підприємствам.* За 2013 р. обсяги субсидій, поточних і капітальних трансфертів підприємствам скоротилися на третину. Частка субсидій та поточних трансфертів підприємствам у видатках зведеного бюджету зменшилася з 8,8% до 5,8%, а частка капітальних трансфертів у видатках – з 3,7% до 2,4%;

- *обсягів державних гарантій,* що надаються для фінансування проектів, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України. Якщо у 2012р. державні гарантії склали 75,3 млрд грн, то у 2013 р. їх обсяг складав лише третину цієї суми – 21,9 млрд грн;

- *обсягів бюджетних інвестицій,* які є наданням коштів на розвиток виробництва у формі капітальних вкладень та спрямовуються у стратегічно важливі та пріоритетні для країни інвестиційні проекти й галузі економіки. За даними Держстату частка капітальних інвестицій, здійснених за рахунок коштів Державного бюджету, у 2013 р. становила лише 2,5% та суттєво знизилася у порівнянні з 2012 р. (6,3%);

- *обсягів бюджетного кредитування підприємств, установ та організацій* (2013 р. на 2% у порівнянні з 2012 р.).

У 2014 р. ситуація ще більш ускладнилася. Різке зростання дефіциту бюджету обумовило зменшення обсягів бюджетних коштів, спрямованих на підтримку суб'єктів господарської діяльності. У такій ситуації подолати названу негативну тенденцію можна лише через підвищення ефективності бюджетних інструментів.

Висновки. На нашу думку, головними заходами щодо удосконалення бюджетних інструментів підтримки економіки в найближчій перспективі мають стати:

1. *Створення Державного банку реконструкції та розвитку та наділення його повноваженнями кредитувати суб'єктів господарської діяльності за рахунок бюджетних коштів.* Банк як фінансовий інститут має більше компетенції, повноважень та можливостей щодо оцінки ризиків кредитування, а також контролю за ефективністю та продуктивністю використання кредитних коштів. Такий банк має займатися і кредитуванням інвестиційних проектів, і наданням позик для покриття касових розривів для державних підприємств. Такий підхід підвищить платіжну дисципліну та дозволить відходити від практики списання заборгованості перед державним бюджетом.

2. *Створення національного венчурного фонду.* Державні венчурні фонди, спрямовані на інвестиції у швидкозростаючі МСП, діють у багатьох країнах ЄС, зокрема у Великобританії, Нідерландах, Угорщині. Там держава здійснює підтримку венчурного інвестування. Для запровадження подібного механізму в Україні необхідно наступне:

- прийняття закону "Про венчурну діяльність в інноваційній сфері", що передбачає створення національного венчурного фонду;
- підготовка фахівців у цій сфері, які б змогли забезпечити ефективне управління венчурним капіталом;
- створення системи звітування, а також системи моніторингу та контролю за рухом коштів національного венчурного фонду.

3. *Реформування механізму надання державних гарантій.* Європейський досвід свідчить, що у період економічного спаду уряди значно розширили можливості надання державних гарантій або розширили доступ національним підприємствам до світових фінансових ринків. Саме надання державних гарантій дозволяє максимізувати надходження в країну інвестицій, оскільки бюджетне фінансування спрямоване лише на покриття ризиків, тоді як фінансові ресурси залучаються підприємствами самостійно. Україна має сформувати чітку політику надання державних гарантій, відповідно до якої цей інструмент має спрямовуватися на підтримку потужних інвестиційних проектів, що реалізуються приватним бізнесом, а також на підтримку програм кредитування малого бізнесу. Доцільним видається гарантування не більше 80% залучених кредитів з тим, аби зберегти стимули для суб'єктів господарської діяльності ефективно використати запозичені бюджетні кошти.

4. *Запровадження та розширення сфери застосування бюджетного гранту.* При цьому важливо забезпечити максимальну прозорість та чесність організованих грантових програм з тим, щоб бюджетні кошти були надані найбільш ефективним суб'єктам господарської діяльності. У довгостроковій перспективі необхідна активізація грантових програм, спрямованих на вирішення макрозавдань. Європейська практика свідчить, що найчастіше інструмент бюджетних грантів застосовується для створення та розвитку бізнесу в галузях найвищих укладів виробництва, створення високотехнологічних робочих місць та залучення інвестицій. Для цього необхідні наступні кроки:

- на законодавчому рівні ввести визначення "бюджетний грант";

- запровадити Порядок та критерії відбору проектів, яким буде надано грант. В першу чергу цей інструмент повинен поширюватися на підтримку інноваційної діяльності та здійснення НДДКР, екологічних проектів та залучення інвестицій;

- створити звітність для контролю за цільовим використанням наданих коштів. Успішні кандидати повинні подавати піврічний і підсумковий звіти для моніторингу і перевірки, що кошти використовуються відповідно до затвердженого проекту. Затверджені кошти повинні видаватися поетапно після прийняття підсумкових звітів.

5. *Запровадження "фіскальних правил" щодо обмеження надання державної підтримки окремим секторам економіки.* Як свідчить досвід 2008-2009 р., в Україні підтримка банківських установ виявилася не ефективною, оскільки після отримання допомоги комерційні банки не здійснювали активних операцій, тобто не відновили своєї діяльності. На відміну від України, уряди деяких країн ЄС надавали підтримку лише тим фінансовим установам, які здійснювали кредитування реального сектору економіки. У 2009 р. в Україні обсяг реструктуризації банківських установ досяг приблизно 20 млрд грн (що складало 6,5% видатків зведеного бюджету). Для запобігання розгортанню негативних наслідків у майбутньому потрібно:

- на державному рівні обмежити надання державної допомоги фінансовому сектору;

- надавати підтримку комерційним банкам лише на кредитування окремих проектів високотехнологічним галузям з потенціалом імпортозаміщення.

6. *Надання бюджетних субсидій для підтримки створення нових або збереження існуючих робочих місць на підприємствах.* Хоча скорочення чисельності працівників і призводить до зниження витрат підприєм-

ства, разом з тим це має додатковий тиск на споживання, тим самим провокуючи подальше економічне падіння. Таким чином, зусилля для підтримки зайнятості приносять користь як для добробуту працівників, так і для відновлення економіки. Збереження працівника може також допомогти підприємствам, оскільки дозволяє їм уникнути втрати цінного людського капіталу.

Враховуючи світовий досвід, надання державної підтримки повинно передбачати використання таких бюджетних інструментів, як:

- субсидії підприємствам для створення або збереження нових робочих місць, а також на навчання/перенавчання;
- субсидії підприємствам для найму працівників, незайнятих протягом більш ніж 6 місяців;
- субсидії підприємству на кожного працівника, що залишився.

Дискусія. У статті було проаналізовано використання бюджетних інструментів в Україні, розглянуто іноземний досвід державної підтримки в період фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. в інших країнах та запропоновано шляхи реформування бюджетних інструментів підтримки підприємницької діяльності.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що реформування бюджетних інструментів стимулювання суб'єктів господарської діяльності має полягати у тому, що ці заходи забезпечать першочергову допомогу суб'єктам господарювання, а також нададуть імпульс для подальшого економічного зростання. Результатом ефективного бюджетного стимулювання має стати підтримка стратегічно важливих для країни галузей економіки.

Подальшого дослідження потребують теоретичні та практичні аспекти застосування в Україні бюджетних інструментів активізації інвестиційних процесів, інноваційно-технологічної модернізації виробництва, що формуватиме інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки та забезпечить виконання пріоритетних завдань стимулювання структурних перетворень в Україні

Список використаних джерел

1. Мярковський А. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А. Мярковський, І. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 5. – С. 5-15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknteu_2010_5_2.pdf
2. Єфименко Т.І. Бюджетна політика України в системі інструментів конкурентоспроможності держави / Т. Єфименко // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – №2. – С. 42-51.
3. Затонацька Т. Г. Вплив бюджетних інструментів на інвестиційні процеси в Україні / Т. Г. Затонацька // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №1. – С.9–12.
4. Затонацька Т. Г. Проблеми та перспективи формування бюджетного механізму створення інвестиційних процесів / Т. Г. Затонацька // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 21. – С. 200–206.
5. Лютий І. О. Концепція реформування податкової системи України та конкурентоспроможність національної економіки / І. Лютий, В. Тропіна // Економіка України. – 2007. – № 8. – С.19–27.
6. Job Creation Grants [Електронний ресурс] // SBIR: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.sba.gov/community/blogs/community-blogs/small-business-centers/job-creation-grants>
7. Investment in Poland [Електронний ресурс] // KPMG: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/PL/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/2013/investment-in-poland-edition-2013.pdf>
8. Doing business in France [Електронний ресурс] // Invest in France Agency: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.invest-in-france.org/us/business-environment/doing-business-in-france.html>
9. Предпринимателей поддерживают грантами и бюджетными субсидиями [Електронний ресурс] // Министерство экономического развития Астраханской области: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.astrobl.ru/news/72389>
10. Investment Incentives [Електронний ресурс] // Czechinvest: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.czechinvest.org/data/files/fs-04-investment-incentives-68-en.pdf>
11. Polish Government Grants (2011-2020) European Alert [Електронний ресурс] // Deloitte: [сайт]. – Режим доступу: http://www.deloitte.com/view/en_PL/pl/services/tax/grantsandincentives/924fb6cf24a0410VgnVCM200003356f70aRCRD.htm
12. Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету за 2010, 2011, 2012, 2013 роки [Електронний ресурс] // Державна казначейська служба України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
13. Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету за 2013 рік [Електронний ресурс] // Державна казначейська служба України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666&&documentList_stind=21

Надійшла до редколегії 20.01.15

Н. Медведкова, канд. екон. наук, ассист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ПОДДЕРЖКИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Рассмотрены действующие бюджетные инструменты поддержки субъектов хозяйственной деятельности в Украине. Обобщены и проанализированы опыт использования инструментов бюджетного стимулирования, а также обоснованы практические рекомендации по их применению в Украине. Предложены направления по совершенствованию бюджетных инструментов поддержки экономики в краткосрочной перспективе: реформирование механизма государственных гарантий; внедрение и расширение сферы бюджетного гранта; введение "налоговых правил", чтобы ограничить предоставление государственной поддержки для отдельных отраслей экономики; предоставление бюджетных субсидий на поддержку создания новых или сохранение существующих рабочих мест.

Ключевые слова: бюджетные инструменты, бюджетные гранты, бюджетные субсидии, государственные гарантии, фискальные правила.

N. Miedviedkova, PhD, assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE WAYS TO IMPROVE THE BUDGETARY INSTRUMENTS FOR SUPPORT OF ECONOMIC ACTIVITIES IN UKRAINE

The current budget instruments for support of economic activities in Ukraine are considered. The experience of using of fiscal stimulus instruments, as well as reasonably practical recommendations for their application in Ukraine are overviewed and analyzed. It is suggested the following directions for improvement of budgetary instruments for support of the economy in the short term: reforming the mechanism of state guarantees; introduction and expansion of the scope of the budgetary grant; introduction of "fiscal rules" to limit the provision of state support for certain sectors of the economy; provision of budget subsidies for support of the creation of new jobs or save existing jobs.

Key words: budgetary instruments, budgetary grants, government subsidies, state guarantees, fiscal rules.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 73-80

УДК 330.567.2

JEL D140

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/12

С. Носова, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Визначена роль заощаджень домогосподарств у розвитку економіки, розглянуті напрями інвестування заощаджень, охарактеризована динаміка депозитних вкладів у банках, кредитних спілках, участь домогосподарств в ІСІ, проведена порівняльна характеристика різних напрямів інвестування коштів, визначені перепони щодо перетворення заощаджень в інвестиції та запропоновані напрями їх подолання.

Ключові слова: заощадження домогосподарств; організовані заощадження; неорганізовані заощадження; інвестиції.

Вступ. В процесі свого функціонування кожна країна вимагає залучення фінансових ресурсів, призначенням яких є сприяння розвитку економіки. Україна, зважаючи на необхідність здійснення реформування економічної системи та наявні кризові явища, відчуває цю потребу надзвичайно гостро. Одним із джерел залучення ресурсів є заощадження домогосподарств, які через механізм фінансового ринку сприятимуть задоволенню потреб господарюючих суб'єктів у позикових коштах та формуванню власного капіталу, а також дозволять державі фінансувати капітальні та поточні видатки, покривати дефіцит державного та місцевих бюджетів. Своєю чергою, перетворення заощаджень на інвестиції дозволить отримувати домогосподарствам додаткові доходи, які призведуть до зростання споживчого попиту та підвищення якості життя населення. Зростаючі потреби споживачів спонукатимуть підприємства збільшувати обсяги виробництва, що спричинить зростання платежів до бюджету та позабюджетних фондів у вигляді податків, зборів, обов'язкових платежів. Крім того, будуть зростати податкові зобов'язання фізичних осіб через збільшення об'єкта оподаткування, що призведе до зростання доходної частини бюджету. Таким чином, перетворення неорганізованих заощаджень домогосподарств у інвестиції дозволить збільшити доходи населення, доходну частину державного бюджету України, капітал та прибутки суб'єктів господарювання, що, в свою чергу, буде сприяти збільшенню ВВП та підвищенню добробуту населення.

На сьогоднішній день через нестачу ресурсів на внутрішньому ринку України господарюючі суб'єкти та держава змушені їх залучати на зовнішніх ринках, що призводить до зростання зовнішнього державного та приватного боргу, який номінується у іноземній валюті, що є особливо небезпечним явищем за умов економічної кризи та суттєвих коливань валютних курсів. Виплати по таким боргам спрямовуються за кордон та працюють на економіку інших країн в той час, коли заощадження населення знецінюються через вплив інфляції та не приймають участі у фінансових відносинах. Особливо гостро ця проблема відчувається за умови неможливості виходу на зовнішні ринки інвестицій та відсутності інвестування з боку міжнародних фінансових інститутів.

Темпи зростання економіки прямо пов'язані з обсягом залучених інвестицій, а останні, своєю чергою, обумовлюються розміром заощаджень. Заощадженнями володіють не тільки домашні господарства, але й інші сектори економіки, такі як фінансові установи, нефінансові установи, сектор державного управління, установи, що обслуговують домогосподарства, але їх тимчасово вільні кошти не вилучаються з господарського обігу, оскільки перебувають у розпорядженні банківської системи у вигляді поточних рахунків або рахунків до запитання і працюють на економіку країни. На відміну від них населення, маючи найбільшу схильність до накопичення, не зобов'я-

зано зберігати кошти у банківській системі і, зважаючи на негативні явища в економіці, має звичку до здійснення заощаджень поза банківською системою.

Саме тому визначення обсягу неорганізованих заощаджень домогосподарств та дослідження шляхів їх залучення в економіку країни є надзвичайно актуальним питанням.

Метою статті є визначення способів перетворення заощаджень населення на інвестиційний ресурс з урахування особливостей, які притаманні кожному з напрямів вкладання коштів. Для досягнення поставленої мети було окреслено наступні **завдання**: оцінити важливість перетворення неорганізованих заощаджень домогосподарств у інвестиції з точки зору розвитку економіки; визначити фактори, які впливають на формування заощаджень та основні шляхи перетворення їх на інвестиції; охарактеризувати динаміку вкладання коштів домогосподарствами в банківські депозити, інститути спільного інвестування, кредитні спілки; визначити переваги та недоліки використання різних напрямів інвестування заощаджень; окреслити причини існування значних обсягів неорганізованих заощаджень та напрямів їх подолання. **Об'єктом** дослідження є заощадження домогосподарств України. **Предметом** дослідження є напрями перетворення заощаджень домогосподарств України на інвестиційний ресурс.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки заощадження населення є основним інвестиційним ресурсом в економіці, а також призначені для задоволення відкладених потреб населення та сприяють зростанню його добробуту, їх дослідженню була присвячена велика кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Дослідженням проблем формування заощаджень, перетворення їх на інвестиції з врахування схильності населення до заощадження та ризику займались такі відомі класики економічної науки як С.Л. Брю [1], Л. Вальрас, Дж.М. Кейнс [2], К.Р. Макконел [1], Г. Марковіц, А. Маршалл, Ф. Модільяні, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман та інші.

Серед вітчизняних та російських вчених можна виділити праці М. Алексеєнко, С. Белозьорова [6], О. Ватаманюка [3; 4], Н. Дорофеевої, А. Дуки [7], В. Міщенко, А. Рамського [8], Т. Кізіми [5], А. Мороза, В. Осецького, С. Панчишина [3], М. Савлука [3] тощо. Вони детально досліджували роль заощаджень населення для розвитку економіки, мотиви формування заощаджень домогосподарствами, механізм трансформації заощаджень в інвестиційні ресурси, стан та тенденції інвестування заощаджень населенням в банківську систему та небанківські фінансові інститути, світовий досвід діяльності інституційних інвесторів у сфері залучення заощаджень населення.

Ще представники класичної політекономії, перш за все А. Сміт, розглядали оощадливість як суспільне благо. К.Р. Макконел та С.Л. Брю розглядали заощадження

як частину доходу, яка залишається після сплати податків, що не використана на придбання споживчих товарів [1, с. 185]. На думку Дж.М. Кейнса розмір інвестицій безпосередньо залежить від розміру доходів домогосподарств, а дохід, своєю чергою, можна визначити двома шляхами: як суму споживання та заощаджень або як суму видатків на споживчі блага та інвестицій [2, С.63].

М. Савлук вирізняє економічний, фінансовий, соціальний та політичний аспект ролі заощаджень домогосподарств в економіці [3, С 220-221]. Економічне значення полягає у тому, що можливість їх створення, надійного збереження і вільного використання формує потужні додаткові стимули до праці, зростання її продуктивності та розвитку професійних якостей людини. Заощадження є формою багатства, яка не пов'язана із задоволенням поточних потреб домогосподарств, а призначена для задоволення споживчих потреб у майбутньому, тому їх існування сприяє зростанню та урізноманітненню потреб людей, що посилює їх мотивацію до праці та підвищення її ефективності. З фінансової точки зору заощадження формують пропозицію на фінансовому ринку, а отже забезпечують його фінансовими ресурсами, які є джерелом фінансування інвестиційних потреб економіки (за умови спрямування у сектор фінансових та нефінансових корпорацій) та поточних суспільних потреб невиробничого призначення (фінансування органів державної та місцевої влади). Соціальна роль заощаджень пов'язана з тим, що вони здатні: приносити додатковий дохід, який сприяє підвищенню життєвого рівня населення; забезпечують захист домогосподарств на випадок настання непередбачуваних подій (стихійні лиха, хвороба, втрата роботи, смерть членів сім'ї тощо); дозволяють задовольнити потреби у тих товарах, придбання яких є недоступним за рахунок поточних доходів. Політична складова важливості заощаджень полягає у тому, що вони сприяють формуванню середнього класу та зміцненню фінансової незалежності населення.

О. Ватаманюк у своїх дослідженнях розглядав заощадження домогосподарств як частину національних заощаджень, а також значну увагу приділив тенденціям, які були притаманні заощадженням у різні періоди розвитку економіки України та методикам оцінки заощаджень у неорганізованій формі [4].

Т. Кізима розглядає заощадження як складну та багатогранну економічну категорію, яка характеризує відносини, що виникають всередині домогосподарства або між домогосподарством та іншими економічними суб'єктами (підприємствами, інституціями фінансового ринку, державою) з приводу розподілу отриманих доходів та формування відповідних фондів грошових коштів, покликаних забезпечувати споживання або зростання доходів їхніх власників у майбутньому [5, С. 201].

С. Белозьоров вважає, що заощадження являють собою частину фінансових активів домогосподарств, що використовується для задоволення індивідуальних потреб та отримання додаткового доходу у майбутньому [6, С.21-22]. На його думку стратегія заощадження обумовлюється рівнем доходів домогосподарства, а також метою, з якою вони утворюються: створення резерву, накопичення з метою подальшого споживання або розвиток. Залежно від рівня схильності домогосподарств до ризику при здійсненні інвестицій вони можуть дотримуватись наступних стратегій: мінімізація ризиків, максимізація доходів від використання коштів, поєднання надійних та ризикових форм заощаджень. Крім того, на розмір заощаджень впливає схильність домогосподарств до споживання та заощадження, відповідно до якої можна виділити стратегію "запланованих заощаджень" (схильність до споживання є постійною і

заощадження мають регулярний характер) та "спонтанних заощаджень" (схильність до споживання періодично змінюється, заощадження здійснюються нерегулярно).

Незважаючи на значну кількість досліджень факторів формування заощаджень населення та шляхів їх перетворення на інвестиційний ресурс, недостатньо вивченими залишаються питання залучення неорганізованих заощаджень в економіку України, особливо враховуючи психологічні особливості населення та мотиви його поведінки в умовах економічної та політичної кризи. Відсутнє комплексне дослідження способів трансформації заощаджень у фінансові та капітальні інвестиції через інститути фінансового ринку та вкладання коштів в реальну економіку.

Методологія дослідження. При написанні статті використовувались такі загальнонаукові методи пізнання як: узагальнення та систематизація – для вивчення існуючих підходів до визначення сутності заощаджень домогосподарств та напрямів їх перетворення у інвестиції; порівняння – для визначення переваг та недоліків окремих напрямів інвестування заощаджень, групування – для класифікації факторів, що впливають на рівень заощаджень, історичний метод – для дослідження еволюції підходів до вивчення заощаджень домогосподарств. Для наочності представлення статистичних даних щодо зміни обсягів банківських депозитів, вкладів в інститути спільного інвестування та кредитні спілки використовувався графічний метод, для здійснення порівняльної характеристики різних напрямів інвестування заощаджень було використано табличний метод. Для характеристики тенденції зміни обсягу заощаджень в цілому та за окремими напрямками інвестування коштів було використано метод аналізу рядів динаміки, а структура інвестицій визначалась шляхом використання методу аналізу рядів розподілу.

Основні результати. Важливим завданням, яке стоїть сьогодні перед державним керівництвом України є перетворення неорганізованих заощаджень в інвестиції. Домогосподарства України здійснюючи заощадження переважно переслідують мету забезпечення відкладеного споживання у майбутньому, а не отримання доходів, що обумовлюється недовірою до банківських та небанківських фінансових установ, а також відсутністю реальних інструментів для здійснення інвестицій у капітальні та боргові цінні папери господарюючих суб'єктів.

Перетворення неорганізованих заощаджень в активні вигідно всім суб'єктам економічних відносин. Існування значних обсягів пасивних заощаджень заважає державі здійснювати регулювання економіки, в тому числі ускладнює процес регулювання грошової маси в обігу. Трансформація заощаджень в інвестиції – це перетворення тимчасово вільних коштів домогосподарств у фінансові та нефінансові активи з метою отримання доходу від цих вкладень.

Оцінка важливості перетворення заощаджень у інвестиційний ресурс

Оцінити розмір заощаджень домогосподарств можна на основі даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України, які проводяться Державною службою статистики України. У 2013 році приріст заощаджень домогосподарств склав 132570 млн грн, в тому числі приріст фінансових активів – 106468 млн грн. Заощадження, які здійснюють домогосподарствами у кожному році, мають тенденцію до зростання, хоча у 2013 році і спостерігалось зменшення приросту заощаджень порівняно з 2012 роком на 14710 млн грн або на 10%. Питома вага фінансових інвестицій у 2013 році склала 80,31% і на відміну від 2011-2012 р.р. не спостерігалось скорочення інвестицій у нефінансові активи.

Отже, з кожним роком заощадження, які знаходяться на руках у населення, зростають, незважаючи на той факт, то приріст заощаджень має тенденцію до скорочення, отже домогосподарства в особі його членів є важливими потенційними інвесторами вітчизняної економіки.

Для визначення важливості перетворення заощаджень населення у інвестиції для розвитку економіки порівнюємо їх величину з такими макроекономічними показниками, як ВВП, доходи державно бюджету, дефіцит державного бюджету та державний борг (рис. 1). У

2013 році приріст накопичень населення у 1,66 рази перевищував дефіцит державного бюджету та складав 22,17% від розміру державного боргу України. Незважаючи на тенденцію до зменшення цих показників вони є достатньо великими для того, щоб держава була зацікавлена у максимально можливому їх залученні в економіку країни. На жаль, офіційна статистика не визначає показник сукупних заощаджень домогосподарств, а дає тільки дані щодо їх щорічного приросту на основі проведення вибіркового обстеження.

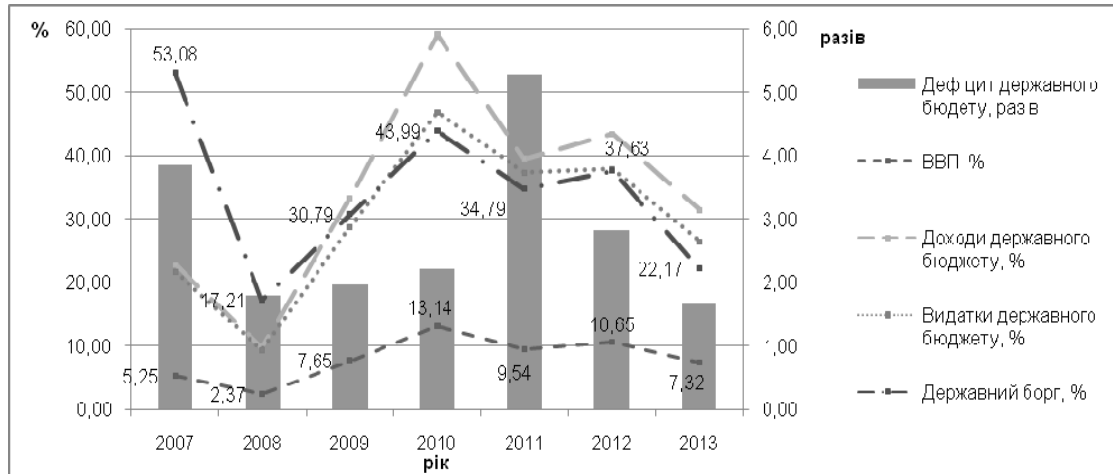

Рис. 1 Співвідношення між приростами заощаджень домогосподарств у вигляді фінансових активів та макроекономічними показниками

Джерело: складено автором на основі [10; 11]

Показники заощаджень населення є суттєвими для економіки, хоча рівень заощаджень свідчить про недостатній рівень доходів населення, оскільки на заощадження у 2013 році спрямовувалось тільки 8,67% доходів і цей показник має тенденцію до зменшення (рис. 1), але навіть такий рівень заощаджень призводить до зро-

стання загального обсягу ресурсів, який перебуває у розпорядженні населення. Для порівняння у країнах Європейського союзу у 2013 році цей показник становив від -1,5% (Данія) до 16,9% (Норвегія), але зважаючи на більший рівень доходів у цих країнах у абсолютному вираженні заощаджується більша сума.

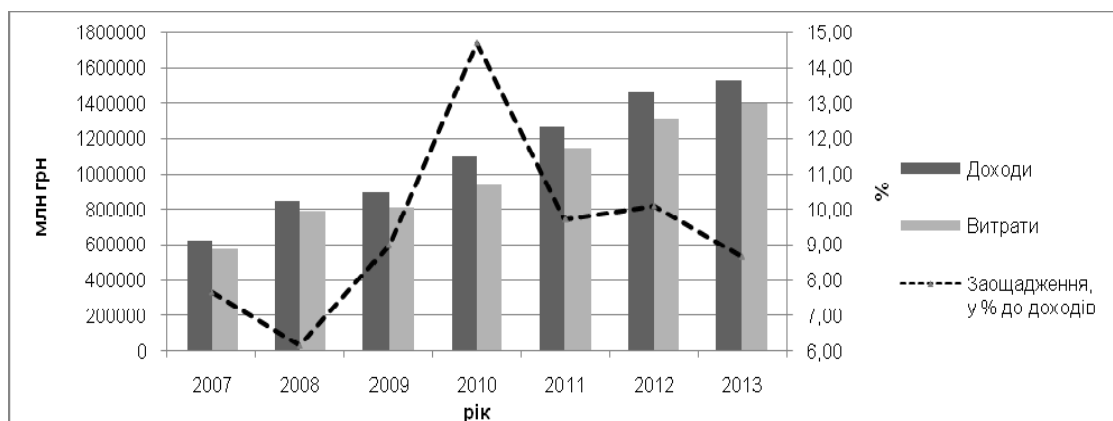

Рис. 2 Динаміка доходів та витрат домогосподарств у 2007-2013 р.р.

Джерело: складено автором на основі [9]

Класифікація факторів, що впливають на формування заощаджень та визначення напрямів їх інвестування

На формування заощаджень впливають як економічні, так неекономічні фактори. До економічних факторів належить рівень доходів домогосподарства, наявність у них товарів тривалого користування та мотиви заощаджень. До психологічних та соціальних факторів – схильність членів домогосподарства до заощадження та

до ризику, рівень довіри до держави та фінансових інститутів, досвід фінансової поведінки у минулому та його суб'єктивна оцінка, оцінка поточної ситуації в країні та її перспектив, знання основних фінансових інструментів та поінформованість про можливість вкладення коштів, інформаційні джерела, що використовуються при прийнятті рішень [4, С. 229-230]. При прийнятті рішення щодо заощаджень необхідно визначитись з їх необхідністю та нормою заощаджень, обрати інвести-

ційний інструмент, враховуючи його ризикованість та доходність, а також визначити термін вкладення коштів.

Виходячи з важливості заощаджень населення для економіки країни перед державою стоїть завдання максимально залучити їх у економічний оборот. Сучасна фінансова система має в розпорядженні велику кількість напрямів інвестування вільних грошових коштів, а саме:

- внесення коштів на депозит у банку;
- придбання цінних паперів (акцій, корпоративних облігацій, облігацій внутрішньої державної позики тощо);
- внесення коштів до статутного капіталу підприємств;
- участь у кредитній спілці;
- внесення коштів до інститутів спільного інвестування тощо.

Крім того, вільні грошові кошти можуть використовуватись для:

- купівлі валюти з метою хеджування ризиків від девальвації національної грошової одиниці;
- купівлі цінних металів;
- купівлі антикваріату, картин, дорогоцінного каміння;
- участі у фондах фінансування будівництва та фондах операцій з нерухомістю;
- купівля нерухомості тощо.

На думку С.А. Белозьорова такі інвестиції є "квазізаощадженнями", оскільки вони є мало ліквідними та не передбачають вкладання коштів у фінансову систему [6]. Дохід в цьому випадку може бути отриманий в результаті зростання вартості придбаних активів. Всі перелічені способи призначені для збереження купівельної спроможності заощаджень, але за певних обставин дозволяють і отримати дохід.

При виборі між альтернативними варіантами інвестування враховуються такі критерії як доходність, ризик і доступність, а також термін, на який здійснюється інвестиція. Визначення найбільш ефективної форми інвестування є дуже складним завданням, але від правильності його реалізації буде залежати можливість отримання доходу та збереження основної суми інвестиції.

Найбільш популярними напрямками інвестування коштів серед домогосподарств України є їх розміщення на депозитах у банках, а також переведення у такі іноземні валюти як євро та долари. Також за умови наявності значного розміру заощаджень населення вкладає кошти у нерухоме майно шляхом купівлі його на вто-

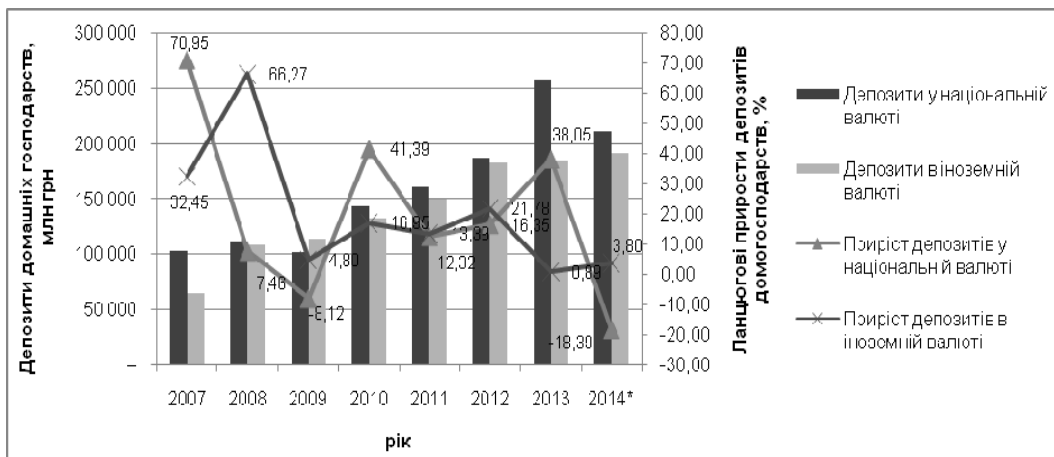
ринному ринку або первинному ринку, в тому числі виступаючи учасником фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю.

Банківський депозит як один зі способів перетворення заощаджень на інвестиції

Банківський депозит користується серед населення попитом, оскільки він є менш ризикованим інструментом порівняно з іншими способами інвестування. Це пов'язано, перш за все, з існуванням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, учасниками якого є переважна більшість українських банків, який на сьогоднішній день компенсує вкладникам суму в межах 200 тис грн. за умови визнання банку неплатоспроможним. При здійсненні вкладів в державні банки повернення всієї суми гарантується державою. Крім того, такий спосіб вкладання коштів не вимагає володіння особливими знаннями у фінансовій сфері, оскільки для отримання відсотків достатньо відкрити рахунок в банку, але при цьому також потрібно зважати на надійність банку, щоб не наразити себе на небезпеку втрати коштів.

Станом на кінець жовтня депозити домогосподарств склали 401 548 млн грн, що на 40 403 млн грн або 9,14% менше, ніж на кінець 2013 року. При цьому спостерігається збільшення питомої ваги коштів, що зберігаються на поточних рахунках (з 19,68% до 23,26% за десять місяців 2014 року) та зменшення коштів, що розміщуються на депозитах від 1 до 2 років (з 49,40% до 42,37%), що свідчить про зменшення довіри населення до банківської системи та невпевненість у своїх майбутніх доходах.

Аналізуючи динаміку депозитів у національній та іноземній валютах можна відмітити скорочення протягом 10 місяців 2014 року депозитів у національній валюті на 47 403 млн грн або 18,39%, на відміну від тенденції приросту депозитів, яка спостерігалась у минулих роках (рис 3). Депозити в іноземних валютах у перерахунку на гривні, мають тенденцію до зростання (на 7 000 млн грн або 3,80%), але така тенденція спричинена девальвацією національної валюти, яка становила з початку року більше 60% по відношенню до долара та приблизно 50% – до євро, якщо враховувати курс, встановлений НБУ. Якщо враховувати девальвацію, то за приблизними розрахунками автора, які були проведені шляхом врахування структури депозитного портфелю банків, відтік депозитів у іноземних валютах склав більше 35% протягом 10 місяців 2014 року.

*дані за 2014 рік наведені станом на 31 жовтня

Рис. 3 Динаміка депозитів домогосподарств у національній та іноземній валютах у 2007-2014 р.р.

Джерело: складено автором на основі [12]

Ставки по депозитам у гривнях в 2014 році коливаються від 8 до 26% залежно від терміну розміщення та надійності банку, а в доларах США – 2,5-12,5%. У жовтні 2014 середньозважена ставка по депозитам домашніх господарств в цілому по банківській системі України складала 13,2%, в тому числі у гривнях – 18,3%, доларах – 8,0%, євро – 7,4%. Оскільки індекс споживчих цін за січень-жовтень 2014 року склав 19,8%, то за існуючих темпів інфляції банківський депозит дозволить уповільнити знецінення заощаджень, але дозволить покрити інфляцію тільки за використання максимальної ставки.

Відтік депозитів з банків спричинений збільшенням недовіри до банківських установ України, що підкріплюється зростанням кількості банків, в яких була введена тимчасова адміністрація та тих, що перебувають на стадії ліквідації. Станом на 9 грудня 2014 року у стадії ліквідації знаходяться 23 банки та ще щодо 16 банків, строк ліквідації яких завершено, вживаються заходи по їх виключенню з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців [13]. Разом з цим постійно зростає кількість неплатоспроможних фінансових установ, у яких введена тимчасова адміністрація (станом на 18 грудня 2014 року їх налічується 38 [14]). Тільки з початку 2014 року кількість банків, які мають банківську ліцензію, скоротилась на 13 одиниць і на 1 листопада 2014 року склала 167 банківських установ (для порівняння станом на 1 вересня 2014 року цей показник складав 171 установу) [15]. Крім цього, такий ситуації сприяє політична та економічна нестабільність в країні та стрімка девальвація національної валюти. Також відтоку депозитів з банківської системи сприяло запровадження обмежень у розмірі 15 тис грн. на зняття валютних депозитів в день [16] і невпевненість вкладників в тому, що депозити будуть повернуті в валюті вкладу при достроковому розірванні договору. Крім того, за умови визнання банку неплатоспроможним вклади будуть повернені в національній валюті за курсом, який існував на день прийняття такого рішення, що за умов валютних коливань призводить до збільшення ризиків, пов'язаних з валютними вкладками. Негативні тенденції на ринку також підкріплюються намірами НБУ ввести заборону на дострокове розірвання депозитних догово-

рів. І це все відбувається на фоні того, що довіра до банків так і не була відновлена з часів розпаду СРСР через замороження та знецінення вкладів, що залишилися на рахунках Ощадного банку СРСР (до сих пір залишаються невиплаченими вклади у сумі 116,76 млрд грн), а також гучних банкрутств (АК АПБ "Україна") та втрати платоспроможності банками (ПАТ "ПромІнвестБанк", ПАТ "Надра") вже за часів незалежності України.

Використання інститутів спільного інвестування домогосподарствами як способу розміщення заощаджень

Ще одним варіантом розміщення коштів є використання інститутів спільного інвестування (далі – ІСІ) (корпоративних (далі КІФ) або пайових інвестиційних фондів (далі – ПІФ)). Інвестиції фізичних осіб у ІСІ з кожним роком мають тенденцію до зростання і за останні 6 років зросли майже в 4 рази, хоча у абсолютному вираженні залишаються незначними порівняно з банківськими депозитами – 2,63 млрд грн за номінальною вартістю розміщених цінних паперів станом на 31 грудня 2013 року (рис 4). Левову частину інвестицій в ці фінансові інститути здійснюють юридичні особи, хоча у 2013 році порівняно з 2012 спостерігалось зменшення їх частки (77,4% і 80% відповідно). Розмір власних чистих активів (далі – ВЧА) ІСІ, що належать фізичним особам – резидентам складав на кінець 2013 року 8,1 млрд грн та протягом останніх років має тенденцію до зростання. Навіть протягом 9-ти місяців 2014 року, незважаючи на зменшення кількості ІСІ та їх прибутковості, спостерігався приріст ВЧА, що належать фізичним особам – резидентам до 10,2 млрд грн, а частка коштів, що їм належать у ВЧА, збільшилась з 5,1% до 5,7%. Середньорічна доходність у 2013 році закритих ІСІ складала 16,18%, інтервальних – 7,02%, відкритих – 0,64%, а за 9 місяців 2014 в річному еквіваленті 17,01%, 4,43% та 14,16% відповідно. Але проблема полягає в тому, що за підсумками 3 кварталу 2014 року серед відкритих ІСІ тільки 10 з 28 фондів показали доходність (показник коливався від -14,4% до +10,0%), серед інтервальних – 7 з 25 (від -19,5% до +7,3%), закритих – 33 з 94 (від -43,2% до 145,9%).

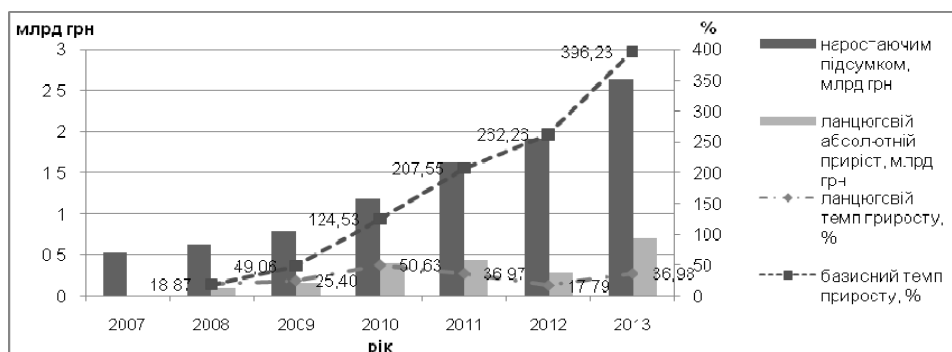

Рис. 4 Динаміка номінальної вартості розміщень серед фізичних осіб – резидентів цінних паперів ІСІ, що перебувають в обігу

Джерело: побудовано автором на основі [17, с. 35]

Перевагами такого інвестування є те, що воно не вимагає володіння професійними навичками, оскільки зібрані у інвесторів кошти інвестують компанії з управління активами у фінансові та нефінансові активи, а отримані доходи потім пропорційно розподіляються між власниками акцій КІФ або інвестиційних сертифікатів ПІФ пропорційно придбаній кількості цінних паперів. Але при цьому виникає великий ризик, оскільки можли-

вість отримання доходу та збереження початково інвестованого капіталу буде залежати від якості менеджменту та сформованого інвестиційного портфелю цієї установи, оскільки відсутні гарантії повернення вкладів через те, що інвестори є одночасно співвласниками ІФ, а також відсутня гарантована доходність по цінним паперам ІСІ, оскільки вона буде залежати від динаміки зміни цін на цінні папери та розміру виплачених дивіде-

ндів та процентів по них. Саме тому для того, щоб правильно обрати об'єкт інвестування необхідно досліджувати вимоги, що висуваються до якості управління активами. Крім того, інвестиції в ІСІ не завжди є ліквідними, особливо це стосується цінних паперів закритого ІСІ. Додаткові витрати учасників ІСІ полягають у тому, що вони мають сплачувати за послуги компаній з управління активами, хоча сума цих витрат і не може перевищувати 10% від середньорічної вартості чистих активів.

Також індивідуальний інвестор може розміщувати кошти на валютному ринку або на ринку цінних паперів, але за умови здійснення таких інвестицій без участі фінансових посередників такі інвестиції вимагають спеціальних знань та практичного досвіду. Доходність таких інвестицій буде безпосередньо залежати від кваліфікації, схильності до ризику та здатності інвестора його адекватно оцінити. Хоча таке інвестування має і свої переваги, які полягають у можливості керувати ризиками, швидко реагувати на ринкові умови, враховувати ліквідність фінансових інструментів, а також відволікати кошти з інвестицій за умови виникнення потреби в цьому. Крім того, за умови правильного визначення складу та структури портфелю можна досягти досить високої прибутковості. Але такі інвестиції пов'язані з великим ризиком, оскільки за умови погіршення фінансового стану підприємства чи визнання його банкрутом інвестор не тільки не отримає доходу, але й втратить весь вкладений капітал. Крім того, здійснення інвестицій в цінні папери без залучення фінансових посередників вимагає постійного контролю за ситуацією на фінансовому ринку з метою оперативного управління портфелем цінних паперів, а також проведення технічного та функціонального аналізу, що вимагає володіння спеціальними знаннями та практичними навика-

ми, а також значних витрат часу. Також доведеться понести додаткові витрати, що пов'язані з обслуговуванням торгового рахунку, обліком операцій, доступом до торгового терміналу, оплатою послуг брокера, витрати на отримання та аналіз інформації.

Розвитку ІСІ та здійсненню інвестицій на індивідуальній основі також заважає недостатній рівень розвитку фондового ринку в Україні. Крім того, переважна більшість підприємств або не виплачують дивіденди, або розмір дивідендів є дуже низьким, що робить їх непривабливими з точки зору здійснення фінансових інвестицій. Особливо незахищеними є міноритарні акціонери, які не можуть впливати на інвестиційну та дивідендну політику підприємств.

Інвестування заощаджень домогосподарств у кредитні спілки

Ще одним напрямом інвестування коштів є їх вкладання у кредитні спілки. Але офіційна статистика свідчить, що популярність такого напрямку з кожним роком зменшується і свідченням цьому є те, що кількість кредитних спілок за 9 місяців 2014 року зменшилась на 35 одиниць або на 5,6% (з 624 до 589 одиниць) і тенденція до зменшення спостерігається з 2009 року (рис 5). Питома вага членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках, складає в середньому 4% від їх загальної кількості, що яскраво демонструє непопулярність такого напрямку інвестування коштів, незважаючи на більшу доходність таких вкладів порівняно з депозитами у банках. Станом на 30 вересня 2014 року залишки на депозитних рахунках членів кредитних спілок склали 1,1 млрд грн, що на 227,5 млн грн менше, ніж на кінець 2013 року, хоча протягом 2012-2013 років спостерігалась тенденція до збільшення цього показника.

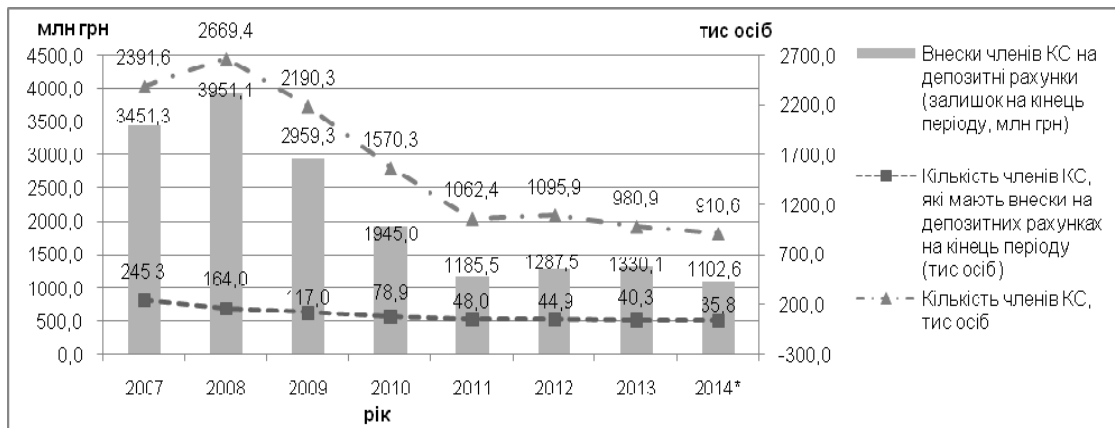

Рис. 5. Динаміка внесків на депозитні рахунки та кількості членів кредитних спілок у 2007-2014 роках

Джерело: складено автором на основі [18]

Порівняльна характеристика основних напрямів інвестування заощаджень домогосподарств та причини існування заощаджень у неорганізованій формі

Невиконання підприємствами та фінансовими інститутами взятих на себе зобов'язань призводить до того, що вільні грошові кошти домогосподарств зберігаються поза фінансовим ринком в національній валюті або стабільній іноземній валюті. За оцінками експертів понад 50% економіки України знаходиться у тіншовому секторі, в тому числі туди потрапляють і "чорні" та "сірі" заробітні

плати. Виходячи з цього можна припустити, що не менше 50% заощаджень населення зберігаються у неорганізованій формі. За оцінками експертів Асоціації українських банків поза банківською системою перебуває 500-700 млрд грн [19], що за мінімальними оцінками більше ніж в 1,3 перевищує доходну частину державного бюджету України на 2014 рік [20], складає приблизно 65% прямого державного боргу України [21], в 2,5 рази є більшими за резерви Національного банку України [22].

Порівняння характеристика напрямів інвестування заощаджень домогосподарств наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика основних напрямів інвестування заощаджень домогосподарств

Характеристика	Банк	Самостійне управління	Інститут спільного інвестування			Кредитна спілка
			Відкритий	Інтервальний	Закритий	
Дохід	мінімальний	Залежить від кваліфікації інвестора	середній	середній	високий	середній
Ризик	мінімальний	Залежить від кваліфікації інвестора	середній	середній	високий	високий
Кваліфікація інвестора	нульова	висока	мінімальна	мінімальна	мінімальна	нульова
Оподаткування	15 (17) %	Дохід від продажу цінних паперів – мінус витрати на їхнє придбання – 15 (17)%	Дивіденди, що сплачуються КУА внаслідок розподілу прибутку КІФ та ПІФ, оподатковуються за ставкою 15%. Інвестиційний прибуток від продажу ЦП Фонду оподатковується за ставкою 15% (виникає лише з припиненням права власності інвестора на ЦП Фонду)			15 (17) %
Витрати	мінімальні	Комісійні брокеру + плата за торговий термінал + інші витрати	Виплата винагороди КУА, зберігачу, реєстратору, оцінювачу майна та аудиторю, інші витрати, пов'язані з управлінням Фондом. Їхня сума не може перевищувати 10% середньорічної вартості чистих активів Фонду.			мінімальні
Ліквідність	висока	Залежить від об'єктів та обсягів інвестування	висока	низька	дуже низька	висока

Джерело: складено автором на основі [23]

На сьогоднішній день для населення не існує надійних інструментів, що дозволили б замінити банківський депозит та заощадження у іноземній валюті, тому за умов наявності відкладеного попиту під час кризи вільні кошти вкладаються у нерухомість, транспортні засоби та побутову техніку. Але з вересня 2014 року спостерігається спад і на цих ринках, а на руках у населення все ще залишаються значні суми, які без адекватних дій Кабінету міністрів України та Національного банку України неможливо буде перетворити у інвестиційний ресурс.

Оцінити обсяг неорганізованих заощаджень населення надзвичайно важко через відсутність достовірних статистичних даних щодо вкладення населенням коштів у іноземну валюту, золото, цінні папери та за іншими напрямками інвестування. Крім того, цьому процесу заважає існування тіньової економіки. Якщо порівняти депозити домогосподарств у банківській системі України з кумулятивними заощадженнями у формі фінансових активів, які накопичені починаючи з 2001 року і визначаються за результатами вибіркового обстежень домогосподарств, то можна зробити висновок, що заощадження у неорганізованій формі складають більше 50% і цей показник має тенденцію до зростання.

Висновки: Протягом 2014 року спостерігається вилучення коштів домогосподарствами з фінансової системи України, що сприяє збільшенню заощаджень у неорганізованій формі. Така тенденція спостерігається на фоні скорочення як реальних, так і номінальних доходів населення. Підтвердженням цього факту є те, що з початку 2014 року до грудня населення придбало іноземної валюти на 21,3 млн дол більше, ніж продало, що свідчить про подальшу доларизацію економіки як за рахунок депозитів та інших коштів, що вилучаються з фінансової системи, так і за рахунок перетворення поточних доходів в національній валюті у іноземну. Також це підтверджує девальваційні очікування громадян.

Основними тенденціями, які характерні для заощаджень домогосподарств на сучасному етапі розвитку економіки України є: залежність схильності домогосподарств до заощаджень та здійснення інвестицій від економічної та політичної ситуації в країні; розвиток, хоча і повільний, порівняно нових способів інвестування заощаджень; низький рівень заощаджень домогосподарств, розміщених у цінних паперах; зростання обсягу неорганізованих заощаджень, особливо таких, що здійснюються у іноземних валютах; спрямування заощаджень у інвестиції в матеріальні цінності, такі як доро-

гоцінні метали, квартири, машини, побутову техніку та інші матеріальні активи.

Основними причинами, які заважають перетворенню заощаджень у інвестиційний ресурс в Україні є: нестабільність економічної ситуації; недовіра до держави та національної валюти; існування тіньової економіки; недостатня обізнаність населення щодо можливостей інвестування коштів; недостатній рівень фінансової грамотності населення; перепони у здійсненні підприємницької діяльності; недостатній розвиток фондового ринку в Україні; недовіра до фінансових інститутів; особливості дивідендної політики українських підприємств; низький рівень купівельної спроможності населення; недостатній рівень розвитку страхового ринку та недержавних пенсійних фондів.

Перетворення заощаджень населення у неорганізованій формі в інвестиції дозволить збільшити доходну частину державного бюджету, скороти видатки на соціальні трансферти, забезпечити господарюючих суб'єктів та державу необхідними ресурсами, збільшити доходи населення. Це, своєю чергою, сприятиме відновленню економічної стабільності та забезпеченню економічного зростання. Незважаючи на те, що економічна та політична криза негативно впливає на реальні доходи населення та, як наслідок, на розмір їх заощаджень, інвестиційний потенціал домогосподарств залишається великим, в тому числі через зберігання значної частини цих ресурсів у пасивній формі.

Необхідність залучення в економіку України заощаджень домогосподарств вимагає запровадження заходів, які збільшать довіру населення до держави, її економічної політики, забезпечать цінову та курсову стабільність. Також необхідно запроваджувати заходи, які більш ефективно дозволять контролювати діяльність банківських та небанківських фінансових інститутів з метою забезпечення їх ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, що дозволить скоротити кількість випадків зловживань на цьому ринку, уникнути настання банкрутства та сприятиме захисту інтересів вкладників. Поряд з цим потребують використання заходи, які дозволять покращити обізнаність населення щодо інструментів інвестування коштів.

Дискусія: Важливість перетворення неорганізованих заощаджень населення у інвестиції вимагає розробки методики оцінки їх розміру на основі проведення вибіркового обстежень. На даний час офіційна статисти-

ка визначає показники, які характеризують приріст заощаджень, але не розраховує показники їх сукупного обсягу на певну дату, що не дозволяє оцінити розмір пасивних заощаджень населення. Оскільки у 2014 році спостерігається тенденція до виведення заощаджень з фінансового ринку, детальний аналіз потребують напрями, які необхідно застосовувати органам державної влади для збільшення довіри до банківських установ та небанківських фінансових інститутів. Поза межами дослідження цієї статті залишаються питання страхування та недержавного пенсійного страхування, а також інвестиції домогосподарств у нефінансові активи, які також є напрямками інвестування накопичених населенням заощаджень. Крім того, необхідно досліджувати напрями стимулювання розвитку підприємницької діяльності в Україні, оскільки вкладання коштів в підприємницьку діяльність шляхом реєстрації фізичної особи підприємцем або створення однією особою або певної їх кількості юридичної особи сприяє зменшенню заощаджень у неорганізованій формі.

Список використаних джерел

1. Макконелл К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: Пер. с 14-го англ. изд. / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю. – М.: ИНФРА-М, 2003 – XXXVI, 972 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРБ, 2002. – 352 с.
3. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / [В. Бандера, В. Буняк, З. Ватаманюк та ін.]; За ред. С.Панчишина, М.Савлука. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – с. 406.
4. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз: [монографія] / О.З. Ватаманюк. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – 536 с.
5. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: [монографія] / Т.О. Кізіма. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
6. Белозёров С.А. Финансы домашнего хозяйства: сущность, структура, управление: автореф. Дис.. на соискание науч. степени д-ра экон. наук: 08.00.10 / С.А. Белозёров / Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 2006. – 35 с. – Режим доступу: <http://economy-lib.com/dissert/47396/a#?page=1> – Назва з екрану.
7. Дука А. Потенціал заощаджень та їх ресурсоутворююча роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – №136. – 2012. – С. 16-19. DOI: 10.17721
8. Рамський А.Ю. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки [Текст]: Монографія / А.Ю. Рамський. – К.: КНУТД, 2011. – 190 с.
9. Доходи та витрати населення України // Державна служба статистики України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Державний та гарантований державою борг // Міністерство фінансів України: [сайт] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=34952&stind=21
11. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах // Державна служба статистики України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України) // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=12063884
13. Банки у стадії ліквідації за станом на 09.12.2014 // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75473&cat_id=40259
14. Тимчасова адміністрація та ліквідація банків // Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/payments/>
15. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
16. Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України: Постанова Правління Національного банку України від 1 грудня 2014 р. №758. – Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=12450309>
17. Річний звіт НКЦПФР за 2007-2013 роки // Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: [сайт]. – Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/activities/annual>
18. Про стан і розвиток кредитних установ України за 2007 – 2014 роки // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: [сайт]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html> – Назва з екрану.
19. Коли українці понесуть гроші в банки [Електронний ресурс] // Асоціація українських банків: [сайт]. – Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=9726&menu=119&Itemid=113
20. Закон України "Про державний бюджет на 2014 рік" від 16.01.2014 №719-VII [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18/> – Назва з екрану.
21. Статистичні матеріали по стану державного боргу України на 31.08.2014 [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721
22. Стан міжнародних резервів та ліквідність в іноземній валюті [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72631
23. Вкладення коштів в інститути спільного інвестування – новий спосіб збереження та примноження грошей / УАІБ: [сайт]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_isi/5908.html

Надійшла до редколегії 20.01.15

Е. Носова, канд. экон. наук, ассист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СБЕРЕЖЕНИЯ ДОМОХОЗЯЙСТВ КАК ИСТОЧНИК ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ В УКРАИНЕ

Определена роль сбережений домохозяйств в развитии экономики, рассмотрены способы инвестирования сбережений, охарактеризована динамика депозитных вкладов в банках, кредитных союзах, участие домохозяйств в институтах совместного инвестирования, проведена сравнительная характеристика разных направлений инвестирования денег, определены преграды для превращения сбережений в инвестиции и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: сбережения домохозяйств; организованные сбережения; неорганизованные сбережения; инвестиции.

E. Nosova, PhD in Economic, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HOUSEHOLD SAVINGS AS A SOURCE OF INVESTMENT RESOURCES IN UKRAINE

The approaches of scientists in definition of the household savings, the motives of their creation and the role they perform are identified; the role of household savings in the economy is described; the importance of household saving transformation from unorganized to organized forms is analyzed; the size of saving in financial and nonfinancial forms, its dynamics and structure are characterized; comparison between household savings and main macroeconomic indicators is conducted; ways of investment of households savings are discussed; the dynamics of deposits in banks and credit unions, the participation of households in collective investment schemes (private and corporate investment funds) is characterized; the dynamics of household deposits in national and foreign currencies is shown; the dynamics of nominal value of investment fund's securities, that have been placed among resident individuals are characterized; the dynamics of deposit accounts and the number of credit unions members are described; the comparative characteristics of different ways to invest money is given; the reasons of unorganized savings existence are marked; barriers to convert savings into investments and the ways of overcoming them are identified.

Keywords: household savings; organized savings; unorganized savings; investments.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 81-85

УДК 336.146

JEL E60

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/13

С. Онищенко, канд. екон. наук, доц., здобувач
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті обґрунтовано та визначено пріоритети державної політики, які дозволяють підвищити рівень бюджетної безпеки України. Акцентована увага щодо проблем дефіцитної незбалансованості та тенденцій накопичення державного боргу. Проведено детальний аналіз бюджетного дефіциту країн європейського співтовариства з метою подальшого дослідження основних проблем забезпечення бюджетної безпеки України. Зроблено висновок, що процес формування концепції бюджетної політики має включати довгострокові пріоритети держави та середньострокові пріоритети території.

Ключові слова: державна політика, бюджетна безпека, бюджетна політика, державний бюджет, бюджетний дефіцит, державний борг.

Вступ. В Україні стратегічний напрям розвитку значною мірою обумовлений соціально орієнтованою державною політикою, яка визначається в цілях, завданнях, напрямках і пріоритетах на короткострокову перспективу.

Водночас не можна не відмітити і той факт, що багато реформ не дають нажаль бажаного результату. Суттєвою причиною цього виявляється відсутність стабільного фінансового забезпечення, але в кінцевому рахунку проблема полягає у відсутності цілеспрямованої науково-обґрунтованої концепції, стратегії і тактики розвитку державного (місцевого) фінансового господарства. Проблеми формування і реалізація на практиці ефективної державної політики в масштабах всієї країни набуває особливого значення. Державна політика у бюджетній сфері регламентується Бюджетним кодексом України та зведенням законів й системою інституційного забезпечення бюджетного процесу. Складність політичних, соціальних і економічних процесів визначають необхідність урахувати особливості суспільних проблем при формуванні державної політики. Актуальність наукового дослідження зумовлена динамікою суспільних економічних процесів та зміною концептуальних підходів до формування не тільки зокрема бюджетної політики, а й державної політики в цілому.

Метою дослідження є визначення і обґрунтування основних пріоритетних напрямів державної політики у контексті забезпечення бюджетної безпеки держави.

Завдання дослідження. Визначити й конкретизувати напрями державної політики у сфері забезпечення бюджетної безпеки і запропонувати концептуальні засади бюджетної політики з урахуванням виявлення та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства, врахування ієрархічних складових державної системи пріоритетів.

Огляд літератури. Концептуальні засади бюджетної політики, вплив бюджетного регулювання на економічне зростання, удосконалення бюджетного механізму, розкриття змісту суспільних фінансів на основі положень інституційної теорії знайшли відображення у працях зарубіжних вчених: Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Р. Дорнбуша, Дж. М. Кейнса, Т. Ковальової, П. Самуельсона, А. Сміта, В. Сумарокова, Дж. Стігліца, В. Танзі, Дж. Тобіна, А. Лаврова, С. Лушина, Р. Масгрейва, А. Пігу, В. Радіонової, Г. Таллока, С. Фішера, Е. Хансена, Дж. Хікса.

Вагомий внесок у розроблення теорії та концептуальних засад бюджетної політики та організації бюджетної системи держави розкриті у роботах Є. Бушміна, З. Варналія, М. Каленського, С. Колодій, В. Корчинського, А. Крисоватого, Л. Лисяк, І. Луїної, С. Лушина, І. Лютого, В. Мортікова, Ц. Огня, В. Опаріна,

І. Радіонової, В. Тамбовцева, В. Федосова, Ю. Харазішвілі, А. Чухно, С. Юрія та ін.

Особлива значущість цієї проблеми в сучасних умовах підтверджується низкою фундаментальних праць у галузі фінансової безпеки зарубіжних учених, серед яких: Дж. Лучіані, В. Кейбл, С. Роніс, Д. Лосмен.

Концептуальні підходи до визначення та впливу державної політики на рівень безпеки досліджено такими вітчизняними фахівцями, як: О. Барановський, Г. Дарнопих, М. Ермошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, С. Пирожков, А. Сухоруков та інших.

Питання бюджетного регулювання економічного зростання та механізму його забезпечення присвячені праці вітчизняних вчених: С. Буковинського, О. Василюка, В. Глушенка, А. Даниленка, І. Запатріної, М. Карліна, І. Лук'яненка, Д. Полозенка, І. Чугунова та інших.

Визнаючи наукову цінність та практичну вагомість наукових праць зазначених дослідників, слід відзначити, що певне коло питань концептуального та методологічного характеру залишається недостатньо дослідженим. Вирішення цих питань набуває особливої актуальності в сучасних умовах і ставить на порядок денний необхідність всебічного дослідження впливу державної політики на підвищення рівня бюджетної безпеки та виявлення пріоритетних напрямів.

Методологія дослідження. В основу методології дослідження покладені фундаментальні положення теорії державної економічної політики, бюджетної безпеки, систем, економічного зростання, а також методи теоретичного узагальнення – при вивченні й систематизації розвитку наукових концепцій державної економічної політики, щодо підвищення ефективності бюджетної політики спрямованої на забезпечення фінансової стабільності та збалансованості бюджетної системи держави. Використаний системно-структурний аналіз при дослідженні процесів закономірності розвитку дефіцитної незбалансованості в Україні та країнах ЄС. Економіко-статистичного аналізу дав змогу виявити тенденцій та оцінити вплив державного дефіциту, державного боргу на рівень забезпечення бюджетної безпеки держави. Метод експертних оцінок застосовувався при обґрунтуванні концептуальних положень формування державної політики у сфері забезпечення бюджетної безпеки з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики, а також застосування бюджетного механізму.

Основні результати. Досліджуючи класиків економічної теорії, які вважали, що головним завданням фінансового управління є досягнення і збереження бюджетної рівноваги, сучасні економісти переконані, що питання полягає не у збалансуванні державного бюджету, а в тому, щоб бюджет балансував економіку.

Державна політика при цьому має бути направлена на регулювання видатків, розмірів дефіциту бюджету та державного боргу. Актуальності набувають питання формування ефективної бюджетної політики, балансування доходів і видатків, управління дефіцитним фінансуванням, зменшення державного боргу.

Дослідження дефіцитної незбалансованості та боргової залежності. У загальносвітовому вимірі закономірності розвитку дефіцитної незбалансованості сьогодні узагальнені західними науковцями й виражені в декількох чинниках зтяжних дефіцитів. З економічним зростанням і накопиченням національного багатства розширювалася сфера соціальної діяльності держави із забезпечення економічно пасивних верств населення, а посилена соціальна відповідальність держави перетворилася на норму. Користувачі соціальних благ, фінансованих державою, почали сприймати їх як належне і невід'ємне. Як численний сектор електорату, вони мають змогу політично перешкоджати проведенню відповідних реформ, особливо в царині соціального забезпечення і охорони здоров'я. Виявилися помилковими урядові оцінки соціальних параметрів державних бюджетів, у яких не

повною мірою були враховані тенденції зростання безробіття, подовження тривалості життя, зниження темпів приросту продуктивності економіки [1].

Проблема бюджетного дефіциту є однією із центральних і в розвитку країн європейського співтовариства. Так, з 2010 р. по 2013 р. валовий дефіцит бюджетів урядів країн ЄС коливався в межах 437323 – 803120 млн євро (3,2 – 6,5% видатків бюджету відповідно).

Тотальна дефіцитність бюджетів спостерігається в більшості країн ЄС. У 2013 р. у 26 країнах бюджети були зведені з дефіцитом (табл.1). Практику профіцитності державних фінансів демонструють лише Німеччина та Люксембург. У 2013 р. зареєстрований урядовий профіцит у Люксембурзі (+ 0,1%), у Німеччині спостерігався бездефіцитний бюджет, а найнижчий дефіцит державного бюджету у відсотках до ВВП було зафіксовано в Естонії (-0,2%), Данії (-0,8%), Латвії (-1,0%) і Швеції (-1,1%). Десять держав-членів мали дефіцит, вищий, ніж 3% ВВП: Словенія (-14,7%), Греція (-12,7%), Ірландія (-7,2%), Іспанія (-7,1%), Великобританія (-5,8%), Кіпр (-5,4%), Хорватія та Португалія (по -4,9%), Франція і Польща (по -4,3%) [2].

Таблиця 1. Загальний державний дефіцит до ВВП в Україні та ЄС за 2005- 2013 роки, %

Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ЄС (28 країн)	-2,4	-1,4	-0,8	-2,3	-6,8	-6,4	-4,5	-4,2	-3,2
Німеччина	-3,3	-1,5	0,3	0,0	3,0	-4,1	-0,9	0,1	0,1
Греція	-5,1	-6,1	-6,7	-9,9	-15,2	-11,1	-10,1	-8,6	-12,2
Іспанія	1,2	2,2	2,0	-4,4	-11,0	-9,4	-9,4	-10,3	-6,8
Франція	-3,2	-2,3	-2,5	-3,2	-7,2	-6,8	-5,1	-4,9	-4,1
Польща	-4,3	-3,9	-1,9	-3,9	-7,1	-7,6	-4,9	-3,7	-4,0
Великобританія	-3,5	-2,9	-3,0	-5,1	-10,8	-9,6	-7,6	-8,3	-5,8
Португалія	-6,2	-4,3	-3,0	-3,8	-9,8	-11,2	-7,4	-5,5	-4,9
Італія	-4,2	-3,6	-1,5	-2,7	-5,3	-4,2	-3,5	-3,0	-2,8
Нідерланди	-0,3	0,2	0,2	0,2	-5,5	-5,0	-4,3	-4,8	-2,3
Україна	-2,1	-0,79	-1,4	-1,3	-3,9	-5,9	-1,8	-3,8	-4,4

Джерело: складено автором за свідченнями [2], [11]

Наприкінці 2013 року, найнижчі показники державного боргу до ВВП було зафіксовано в Естонії (10,0%), Болгарії (18,9%), Люксембурзі (23,1%), Латвії (38,1%), Румунії (38,4%), Литві (39,4%) і Швеції (40,6%). Шістнадцять держав-членів мали урядові відносини заборгованості вищі, ніж 60% ВВП, та найвищий зареєстрований державний борг у Греції (175,1%), Італії (132,6%), Португалії (129,0%), Ірландії (123,7%), Кіпрі (111,7%) і Бельгії (101,5%).

Таким чином, проблема дефіцитної незбалансованості бюджету змушує сьогодні більшість країн вживати кардинальних заходів для її подолання. Обмеженість державної політики зі скорочення бюджетних витрат і стимулювання додаткових надходжень спонукає уряди і парламенти багатьох країн установлювати законодавчі норми, які б обмежували або забороняли бюджетну незбалансованість. Бюджетний процес в Україні підтверджує, що серед внутрішніх і зовнішніх загроз бюджетній безпеці держави є бюджетний дефіцит і державний борг. Як супроводжувальні ознаки й одночасно джерела економічної кризи, вони сьогодні послабили своє значення, однак за рівнем негативного впливу на економіку та державні фінанси вважаються найбільш глобальними.

У контексті законодавчого регламентування параметрів державних фінансів важливим є досвід Сполучених Штатів Америки, де починаючи із середини 70-х років ХХ ст. уряд ініціював прийняття конгресом ряду законів, що регламентували бюджетний процес і встановлювали контроль за дефіцитом. Так, з метою посилення суспільного контролю за бюджетом частину бюджетних повноважень було передано від президента

парламенту (наприкінці 90-х років цей порядок виявив свою неефективність, що змусило чиновників повернутися до попередньої системи розподілу владних функцій). Відповідно до закону "Про контроль за бюджетом", яким було визначено граничні показники дефіциту, встановлювався принцип, що дозволяв зменшувати бюджетні доходи або збільшувати видатки тільки за відповідного скорочення інших видатків чи збільшення доходів. Контролюючі норми дефіцитного фінансування існують сьогодні і в об'єднаній Європі. Фіскально-бюджетні "критерії конвергенції", викладені в Маастрихтському договорі й Пакті про стабільність і зростання, змушують національні уряди країн – учасниць ЄС дотримуватися збалансованої бюджетної позиції. Ними також обмежено рівень державного боргу на рівні 60% ВВП, а бюджетного дефіциту – 3% ВВП [3].

Отже, світ сьогодні рухається у напрямі посилення законодавчого контролю над бюджетом. США, багато країн Європи з розвинутою економікою в такий спосіб упроваджують ефективну макроекономічну політику, спрямовану на забезпечення фінансової стабільності та збалансованості бюджетної системи держави. Запровадження подібних законодавчих обмежень в Україні сприяло б підвищенню політичної культури, мінімізації суб'єктивних впливів на бюджетний процес, додержанню системних заходів з економії бюджетних коштів, посиленню суспільного контролю над бюджетом. А разом це все відповідає б критеріям бюджетної безпеки зі скорочення реальних та потенційних загроз розвитку країни.

На гарантування бюджетної безпеки беззаперечно вплив матиме вирішення питань визначення абсолют-

ного розміру дефіциту і вибору оптимальних методів його покриття. Перша проблема методичного характеру й пов'язана з розбіжностями у вітчизняній та європейській системі обліку доходів і видатків бюджету та визначення абсолютного розміру дефіциту. Вирішення проблеми вбачаємо в адаптації українського бюджетного законодавства до вимог Європейського Союзу, вступ до якого на сьогодні декларується як пріоритетна мета зовнішньої політики України.

Друга проблема – фінансування дефіциту бюджету є складною в сучасних умовах і не має однозначного розв'язання, в першу чергу не пов'язано з ризиками і не дозволяє уникнути негативних наслідків. Мінімізація останніх, на нашу думку, має бути одним із ключових принципів при формуванні дефіцитного бюджету. При цьому урядам необхідно керуватися національними інтересами, аби не допустити негативних впливів на стан фінансової безпеки держави (надавати пріоритет внутрішнім запозиченням над зовнішніми, вибирати більш "дешеві" джерела фінансування тощо).

Поряд із зазначеними проблемами ключовим вважаємо питання подолання бюджетної розбалансованості. На нашу думку, економічні способи при цьому не можуть дати оптимального результату, адже бюджетний процес в Україні має політичне підґрунтя і побудований на виконанні передвибірних обіцянок із задоволення потреб громадян. Тому найефективніший шлях вбачаємо у встановленні законодавчих обмежень щодо дефіцитного фінансування державної діяльності. Такі обмеження дисциплінували б уряд і посилити відповідальність парламенту за результати прийняття дефіцитних бюджетів [4].

Досліджуючи тенденції накопичення державного боргу, доходимо висновку, що на сьогодні його параметри мають вагомий вплив на державні фінанси і розвиток економіки. Проведення передбачуваної й відповідальної бюджетної політики і напружені управління державним боргом є передумовою забезпечення у довгостроковій перспективі збалансованості й стійкості бюджетної системи.

Концептуальні засади бюджетної політики з урахуванням безпечного розвитку. Пріоритети бюджетної політики мають визначатися на засадах комплексного підходу в контексті формування концепції бюджетної політики з урахуванням виявлення та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства, врахування ієрархічних складових державної системи пріоритетів, які включають довгострокові пріоритети держави та середньострокові пріоритети територій. Дотримання такої вимоги до формування і реалізації пріоритетів бюджетної політики можливе шляхом виконання основних завдань певного етапу розвитку суспільства і забезпечення тісного взаємозв'язку між важливими напрямками фінансової політики. Основою відбору пріоритетів має бути науково обґрунтоване визначення напрямів і оцінка реальних фінансових можливостей виконання пріоритетних програм з використанням бюджетних коштів.

Л. Лисяк наголошує, що основу бюджетної політики як інструменту державного регулювання економіки складають стратегічні напрями соціально-економічної політики держави – вони визначають розміри і пропорції фінансових ресурсів, що централізуються державою, перспективи використання бюджетних коштів для вирішення економічних і соціальних завдань. Важливими цілями і завданнями бюджетної політики, яка взаємопов'язана із програмою довгострокового соціально-економічного розвитку, виступають зростання рівня споживання населення, удосконалення політики у сфері доходів бюджету, економія бюджетних видатків,

збалансування бюджету, удосконалення міжбюджетних відносин, середньострокове та довгострокове бюджетне планування, посилення дієвості державного фінансового контролю [5].

З огляду на значні потреби в обсягах інвестиційних ресурсів держава не має можливості повною мірою фінансувати ці потреби. Отже, її роль насамперед полягає у частковому фінансуванні розвитку інфраструктури з метою створення сприятливих умов для приватних інвестицій. Значних коштів потребує реалізація державних та регіональних інноваційних програм, окремих інноваційних проектів у межах довгострокової стратегії інноваційного розвитку, фундаментальних досліджень.

Узагальнюючи наукові дослідження провідних вчених до визначення бюджетної політики, можна зазначити, що бюджетну політику багатьох вчених не розглядають як категорію управління бюджетними відносинами з надбудовою над ними організаційно-фінансових відносин державного управління. Бюджетну політику варто розглядати як категорію синтезуючу в собі об'єктивні (грошові, бюджетні) і суб'єктивні (управлінські, регулюючі) відносини, які виникають в процесі цілеспрямованої дії держави на загальне відтворення шляхом використання функціональних можливостей бюджету. Таким чином, нами бюджетна політика розглядається як важливіша в умовах глобалізації організаційно-фінансова категорія, що включає систему відносин, заходів і дій органів державної влади у сфері управління бюджетними процесами на основі концепції розвитку бюджетної системи з метою досягнення економічного і соціального ефекту у суспільстві.

Характер міжбюджетних відносин повинен установлюватися і з урахуванням типу регіону, що визначається його інфраструктурою, соціальною і віковою структурою населення, економічним потенціалом, природними особливостями. Реалізована в такий спосіб політика децентралізації має базуватися на засадах інституційного партнерства між рівнями влади в країні, де центральний уряд у певній пропорції додає свої ресурси до регіональних. Як наслідок – ресурси, що рухаються каналами бюджетної системи, мають стати потужним доцентровим чинником, що консолідує регіони з різним фінансово-економічним потенціалом у єдиний державний організм.

Аналіз бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин доводить, що потребує певної децентралізації бюджетних коштів у державному бюджеті. Міжбюджетні відносини мають сприяти соціально-економічному розвитку регіонів на основі збалансованості загальнодержавних та регіональних інтересів, що підвищить ефективність бюджетної політики, забезпечить дотримання фундаментальних засад рівномірного розвитку країни. Реформування бюджетної системи України має здійснюватися у напрямках чіткого розподілу функціональних повноважень кожного рівня влади, розроблення реальних збалансованих механізмів забезпечення фінансової самостійності та посилення відповідальності органів місцевого самоврядування.

Бюджетна політика у сфері державного боргу повинна вирішувати взаємопов'язані питання боргової залежності країни й ефективного використання державного кредиту, сприяти економічному зростанню разом із дотриманням безпечного рівня і структури державного боргу. Боргова політика як елемент бюджетної політики за певних умов може бути вагомим інструментом активізації інвестиційних та інноваційних процесів у суспільстві, сприяти економічному і соціальному розвитку. Переорієнтація бюджетної політики з розв'язання поточних завдань за рахунок боргу й використання його як основи

інвестиційно-інноваційного розвитку передбачає ефективно управління державним боргом з метою поступового зменшення витрат державного бюджету на його обслуговування та погашення, оптимізації обсягів і структури боргу відповідно до темпів економічного зростання.

Боргова політика, роль якої в сучасних умовах зростає, має бути чітко підпорядкованою й узгодженою з довгостроковими цілями та пріоритетами бюджетної політики. Нагальними є розроблення й реалізація ефективного механізму інвестування запозичених ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій, включаючи вдосконалення організаційних, фінансових, правових та контрольних механізмів.

Напрями державної політики у сфері забезпечення бюджетної безпеки. У стратегічному плані бюджетну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка, яку можна побудувати виключно шляхом відродження та прискореного розвитку перспективних секторів національної економіки за наявності виваженої бюджетної політики. Натомість нині спостерігається тенденція до реалізації лише заходів щодо стабілізації політичної й соціально-економічної ситуації в Україні.

Основне завдання держави в контексті зміцнення бюджетної безпеки – створення такого економічного, соціального, політичного, правового середовища та інституційного забезпечення, які б стимулювали збалансування бюджетного і податкового процесу. Цей процес має супроводжуватися реалізацією відповідних пріоритетів зміцнення бюджетної безпеки, серед яких найактуальнішими є такі:

- 1) розроблення конкретних механізмів, що упереджують загрози бюджетній системі держави;
- 2) забезпечення бюджетної дієздатності держави;
- 3) формування бюджетних резервів та структуризація бюджетних видатків;
- 4) удосконалення міжбюджетних відносин та розвиток бюджетної децентралізації;
- 5) впровадження системи бюджетної ефективності та контролю;
- 6) детинізація економіки та легалізація капіталів із залученням до інвестування в межах України;
- 7) мінімізація бюджетного дефіциту та ефективне управління державним боргом.

Проведене дослідження перспективних напрямів розвитку державної політики в контексті гарантування бюджетної безпеки України дозволяє зробити висновок, що в сучасних умовах необхідна переорієнтація бюджетної політики на стимулювання розвитку реального сектора економіки. Про це свідчить і дослідження зарубіжного досвіду: країни ЄС, що розвиваються використовують державні стимули у бюджетній сфері в якості інструменту стабілізації і прискорення економічного зростання.

Висновки. В умовах політичної та економічної нестабільності потрібно враховувати, що бюджетна політика є категорією надбудови і обумовлена економічним розвитком держави. У зв'язку із цим держава, формуючи бюджетну політику, зобов'язана враховувати глобальні тенденції соціально-економічного розвитку, конкретний етап розвитку суспільства та дотримуватися комплексного підходу до розроблення і реалізації заходів бюджетного процесу.

Отже, державна політика у сфері зміцнення бюджетної безпеки передбачає цілеспрямовану діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики, а також застосування бюджетного механізму.

Бюджетний механізм відіграє визначальну роль у функціонуванні бюджетної системи України. Від належ-

них якості та рівня організації законодавчого і нормативного забезпечення, бюджетного планування бюджетного регулювання, бюджетного нормування, оподаткування, неподаткових методів мобілізації доходів, кошторисного фінансування, бюджетного інвестування, бюджетного резервування, міжбюджетних відносин, бюджетного контролю залежить рівень практичної реалізації бюджетних відносин у кожній ланці бюджетної системи і якість виконання державою своїх функцій [6].

Виходячи із вищезазначеного, що потребує негайного вирішення в процесі гарантування бюджетної безпеки, вбачаємо необхідність їх об'єднання в єдину стратегію антикризових реформ розвитку країни з визначенням чітких цілей, завдань, інструментів, механізмів забезпечення національних економічних інтересів. Значне місце в ній потрібно приділити питанням зміцнення бюджетної безпеки держави. Ефективність забезпечення зазначених пріоритетів можливо досягти виключно за умови комплексного та системного підходу органів державної влади до формування бюджетного процесу, визначенню реального бюджетного потенціалу окремих територій, упровадження дієвої видаткової політики й стабільних надходжень до бюджету та вибору оптимальних методів покриття дефіциту.

Дискусія. Тенденції у світовій спільноті спонукають до домінуючої ролі прогресивної державної політики у забезпеченні бюджетної безпеки. Таким чином, дискусійними залишаються питання удосконалення бюджетних відносин в Україні. Бюджетна політика в Україні має базуватися на імплементації кращого досвіду розвинених країн щодо зміцнення фінансової основи державного бюджету, посилення відповідальності учасників бюджетного процесу, підвищення рівня прозорості на всіх стадіях бюджетного процесу, розвитку середньострокового бюджетного планування й програмно-цільового методу, що можуть стати дієвими напрямом підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні та сприятиме підвищенню рівня бюджетної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В.Л. Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Government finance statistics. Summary tables – 2004-2014 // Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. – 2013. – 31 p.
3. Бюджетний менеджмент: [підручник] / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
4. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / О.Колісник // Світ фінансів. – 2005. – № 3-4 (4-5) – С. 102-110.
5. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Л. В. Лисяк. – Київ, 2010. – 32 с.
6. Фінанси: [підручник] / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 687 с.
7. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення: [монографія] / З. С. Варналій, Т. В. Бугай, С. В. Онищенко. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – 271 с.
8. The Open Budget Survey 2013: International Budget Partnership. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internationalbudget.org/wpcontent/uploads/OBS2013-Report-English.pdf>
9. The world factbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>
10. United Kingdom HM Treasury [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hm-treasury.gov.uk/>
11. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 774-р/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. Міністерство фінансів України. // Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
13. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В. та ін.]; ІБСЕД, Проект "Зміцнення місцевої фінансової ініціативи" [Електронний ресурс] / USAID. – К.: 2012. – 96 с. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf

14. Засади формування бюджетної політики держави: [наукова монографія] / [М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужников, та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с.

15. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / О. Колісник // Світ фінансів. – 2005. – № 3–4 (4–5) – С. 102–110.

16. Комітет Верховної Ради України з питань бюджету / Офіційний сайт – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://budget.rada.gov.ua/kombudjet/control/uk/publish/article?art_id=44997&cat_id=44826.

17. Теремцова Н. В. Актуальні питання дослідження поняття стадії бюджетного процесу в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Теремцова // Вісник НТУУ "КПІ". Політологія, соціологія, право. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2011-1/11%20-%201_9_%20-%2034.pdf.

Надійшла до редакції 30.01.15

С. Онищенко, канд. екон. наук, доц, соискатель
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ, ОРИЕНТИРОВАННОЙ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЮДЖЕТНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье обоснованы и определены приоритеты государственной политики, которые позволяют повысить уровень бюджетной безопасности Украины. Акцентировано внимание по проблемам дефицитной несбалансированности и тенденций накопления государственного долга. Проведен детальный анализ бюджетного дефицита стран европейского сообщества в целях дальнейшего исследования основных проблем, которые влияют на обеспечения бюджетной безопасности государства. Сделан вывод, что процесс формирования концепции бюджетной политики должен включать долгосрочные приоритеты государства и среднесрочные приоритеты территорий.

Ключевые слова: государственная политика, бюджетная безопасность, бюджетная политика, государственный бюджет, бюджетный дефицит, государственный долг.

S. Onishchenko, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, Ukraine

BASES OF PUBLIC POLICY FORMATION DIRECTED AT ENSURING BUDGET SECURITY

In the article the priorities and public policies that can improve the safety level of the budget of Ukraine have been grounded. Attention on the problems of imbalance and deficiency trends accumulation of public debt has been focused. The detailed analysis of the budget deficit of the European community to further research the main problems of fiscal security has been carried out. The formation of the concept of budget policy should include long-term and medium-term priorities of the state priorities areas have been concluded. Budget policy on public debt must deal with interrelated issues of debt bondage and effective use of public credit, promote economic growth with respect safe level and structure of public debt have been emphasized by author. Debt policy as part of fiscal policy under certain conditions can be a powerful tool to intensify investment and innovation processes in society, promote economic and social development. The reorientation of fiscal policy to address current problems through debt and use it as the basis of investment and innovation development provides an effective public debt management is designed to reduce state budget expenditures on its servicing and repayment, optimizing the scope and structure of debt according to economic growth. The role of debt policy in modern terms increases is clearly subordinate to and consistent with long-term goals and priorities of fiscal policy. There is an urgent development and implementation of effective mechanisms for investing borrowed resources, increasing the efficiency of public investment, including the improvement of organizational, financial, legal and controls. Strategically budget security guarantees only competitive economy, which can be constructed only by recovery and accelerated development of promising sectors of the national economy in the presence of a balanced budget policy. Now there is a tendency to implement only measures to stabilize the political and socio-economic situation in Ukraine has been instead.

Keywords: public policy, security budget, fiscal policy, state budget deficit, public debt.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 85-91

УДК 336.648

JEL G23

DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/14](http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/14)

О. Солодка, канд. екон. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КРЕДИТНИЙ ДЕФОЛТНИЙ СВОП У МЕХАНІЗМІ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

В статті визначено економічну природу і механізм функціонування CDS у розрізі ефективного перерозподілу кредитного ризику. Досліджено особливості динаміки номінального обсягу світового ринку CDS, валової ринкової вартості і чистої ринкової вартості CDS. Розглянуто різновиди і сфери застосування CDS. Досліджено об'єктивність моделей оцінки CDS в залежності від основи для оцінки вартості CDS.

Ключові слова: кредитний дефолтний своп; "кошиковий" своп; "кошиковий" своп до першого дефолту; дефолт; кредитний ризик.

Вступ. Кількісна та якісна оцінка кредитного ризику компанії є одним з основних компонентів інвестиційного процесу, що використовується практично у всіх сферах фінансово-економічної діяльності. Інвестування в боргові інструменти або продукти вимагає оцінки кредитного ризику, наприклад, покупка облігацій і векселів, відкриття кредитних ліній, синдикуване кредитування, операції РЕПО, лізингові операції. Кредитні ризики актуальні для угод злиття та поглинання (M&A угод), для комерційної діяльності, наприклад, для відвантаження покупцеві товару або сировини у розстрочку.

Слід зазначити, що інвестування у фінансові інструменти, які, за своєю природою, не містять кредитного ризику, також вимагає його оцінки. Так, наприклад, усі позабіржові строкові контракти містять контрагентський ризик, який є, не чим іншим, як кредитним ризиком протилежної сторони угоди. Часткові цінні папери, опосередковано, містять кре-

дитний ризик емітента, оскільки, як свідчать структурні моделі, між борговими і частковими інструментами одного емітента існує стійкий взаємозв'язок.

Способами оцінки кредитного ризику компанії є використання кредитних рейтингів загальноєвропейських рейтингових агентств або внутрішніх систем кредитного аналізу. Оскільки кредитний ризик, у широкому розумінні, є ймовірністю дефолту компанії, його можна оцінювати в абсолютних величинах за допомогою широкого спектру стохастичних моделей. Однак, світова фінансова криза показала, що сучасні умови функціонування глобального фінансового ринку вимагають більш детальних, скоригованих за часовими і перехресними характеристиками моделей оцінки кредитних ризиків. Традиційні методи оцінки кредитного ризику мають надто великий часовий лаг, при цьому, навіть денне запізнювання, необхідних для оцінки ризику, параметрів може призвести до значних похибок та викривлення результату.

У цьому зв'язку, актуальними стають похідні фінансові інструменти, які відображають ринкову оцінку кредитного ризику певного активу (боргового цінного паперу, портфеля, окремої компанії або держави) практично в режимі реального часу. Такими інструментами є кредитні дефолтні свопи (Credit Default Swap – CDS).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми мінімізації кредитних ризиків через механізм функціонування кредитних дефолтних свопів, посилення регульованості та прозорості ринку кредитних деривативів, способи зменшення частки спекулятивної складової на користь хеджування у механізмі торгівлі кредитними дефолтними свопами досліджено в працях провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Блека Ф. [10], Дуффі Д. [11], Лобанова А. [9], Майєра М. [12], Мезенцева В. [2], Моргенсон Г. [13], Підвисоцького Я. [5], Сінглтона К. [11], Чугунова А. [9], Шаврук В. [7; 8], Шоулза М. [14] та інших.

Досліджуючи сферу застосування CDS Блек Ф. акцентує увагу на хеджуванні кредитного ризику базового активу, на який виписаний CDS; хеджуванні кредитного ризику інших активів за рахунок CDS; спекулятивній торгівлі CDS. Дуффі Д. та Сінглетон К. досліджують моделі об'єктивної ринкової оцінки вартості CDS. Лобанов А., Чугунов А. визначають найбільш популярні різновиди CDS та відповідні способи визначення обсягів кредитного захисту. Наукові праці Майєра М. присвячено особливостям функціонування механізму CDS у розрізі суперечностей управління кредитними ризиками. Переваги та недоліки визначення вартості CDS на компанії шляхом використання редуцированої моделі та моделі Мертона визначено у працях Мезенцева В. Моргенсон Г. досліджує напрями підвищення прозорості і регульованості ринку CDS. Підвисоцький Я., досліджуючи економічну природу структурованих фінансових інструментів, визначає особливості прояву їх спекулятивної складової. Складність механізму функціонування CDS у розрізі хеджування кредитного ризику та впливу CDS на перерозподіл кредитного ризику у фінансовій системі досліджується у наукових працях Шаврук В. Дослідження Шоулза М. присвячено ефективності торгівлі фінансовими деривативами на позабіржових ринках за умов посилення нестабільності міжнародної фінансової системи.

Незважаючи на значну кількість наукових доробок, проблема оцінки вартості кредитного дефолтного свопу на сьогодні не вирішена. Стохастична природа кредитного дефолтного свопу у механізмі перерозподілу кредитного ризику, адекватність варіантів структурних і редуцированих моделей визначення справедливої вартості CDS потребують подальших наукових досліджень, що обумовлює постановку мети даної статті.

Метою статті є визначення напрямів використання кредитного дефолтного свопу для ефективного перерозподілу кредитного ризику через його справедливую ринкову оцінку. Досягнення зазначеної мети окреслює наступне коло **завдань**: визначити економічну природу і механізм функціонування CDS у розрізі ефективного перерозподілу кредитного ризику; дослідити особливості динаміки номінального обсягу світового ринку CDS, валової ринкової вартості і чистої ринкової вартості CDS; визначити різновиди і сфери застосування CDS; дослідити об'єктивність моделей оцінки CDS в залежності від основи для оцінки вартості CDS. **Об'єктом** дослідження є механізм функціонування CDS. **Предмет** дослідження складають напрями використання CDS для ефективного перерозподілу кредитного ризику.

Методологія дослідження. В роботі використано такі загальнонаукові та спеціальні методи наукових до-

сліджень: діалектичний і абдуктивний метод – при визначенні економічної природи та механізму функціонування CDS у розрізі ефективного перерозподілу кредитного ризику; каузальної та функціонально-структурної аналогії – в ході дослідження різновидів і сфер застосування CDS; системний метод – для визначення адекватності варіантів стохастичних структурних і редуцированих моделей визначення справедливої вартості CDS; графічне моделювання – при дослідженні динаміки номінального обсягу світового ринку CDS, світового ВВП, світового позабіржового ринку похідних фінансових інструментів, валової ринкової вартості CDS і чистої ринкової вартості CDS. В цілому, визначення напрямів використання CDS для ефективного перерозподілу кредитного ризику через його справедливую ринкову оцінку ґрунтується на системно-структурному підході.

Основні результати. Кредитний дефолтний своп (CDS) – кредитний дериватив (своп), угода, згідно з якою покупець на основі разових або регулярних внесків сплачує премію за кредитний ризик емітентів, який бере на себе зобов'язання погасити виданий покупцем кредиту третій стороні у разі неможливості погашення кредиту боржником (дефолт третьої сторони). Покупець отримує цінний папір, який гарантує обов'язкове повернення суми виданого кредиту або придбаного боргового зобов'язання. У разі дефолту, покупець передає емітенту боргові папери (кредитний договір, облигації, векселі), а в обмін отримує від емітента компенсацію на суму боргу плюс несплачені проценти, а також ті, що повинні бути нараховані до дати погашення.

Існує дві форми компенсації: грошова компенсація або фізична поставка активу. Перша форма передбачає покриття емітентом збитку покупця в розмірі різниці між номінальною та реальною вартістю активу. У разі фізичної поставки, емітент CDS зобов'язаний відкупити визначений у контракті актив за визначену ціну. Таким чином, ризик щодо несприятливої зміни ціни активу переходить на емітента.

Дефолтні свопи можуть використовуватися кредитами для хеджування ризиків неплатежу за позиками. Банки та корпорації зі значним обсягом дебіторської заборгованості використовують дефолтні свопи для управління капіталом або ризиком концентрації [1, с.242-243].

Купівля дефолтних свопів відповідно до наданих позик дозволяє банкам запропонувати для забезпечення своїх кредитів або інших зобов'язань гарантію сплати у формі придбаного дефолтного свопу, що покращує структуру кредитного портфеля. CDS можуть застосовуватися у схемах роздрібнення або перепакування облигацій, для перестраховки кредитного ризику в разі високої вартості залучення ресурсів, а також з метою спекуляції.

Динаміка розвитку світового ринку CDS

Міжнародна асоціація дилерів свопів (International Swap Dealers Association, ISDA) у 1997 році випустила повну версію стандартної форми підтвердження для операцій з дефолтними свопами. Документація ISDA надає повний перелік кредитних випадків і визначає порядок їх настання.

У 2007 році Чиказька товарна біржа створила регульований федеральним законодавством майданчик для торгівлі CDS, однак банки віддають перевагу позабіржовому ринку, а тому його вважають позабіржовим інструментом. У 2007-2008 роки характеризуються максимальними обсягами торгів CDS (50-60 трлн дол США на рік). Центром торгівлі CDS є Лондон.

До 2007 року популярність CDS постійно зростала, особливо в США. Торгівлю CDS здійснювали інвестиційні банки, пенсійні фонди, страхові компанії та приватні спекулянти. Одними із найбільших операторів на

ринку CDS були інвестиційний банк Lehman Brothers та страхова компанія AIG. Однак, як засвідчило банкрутство Lehman Brothers, використання CDS залишається достатньо ризиковим інструментом, оскільки до останнього часу він не контролювався ні біржами, ні державними структурами. Вимоги Базеля III передбачають встановлення певних видів контролю і регулювання над випуском і обігом CDS [3].

Протягом 2004-2007 років ринок CDS мав надзвичайно активну позитивну динаміку (рис. 1), кожного року темпи зростання номінального обсягу світового ринку CDS перевищували 100%, тобто кожного року обсяг ринку зростав більше, ніж у два рази. За даний період номінальний обсяг світового ринку CDS збільшився з 6396 млрд дол США у 2004 році до 58244 млрд дол США у 2007 році і на 916,15 млрд дол США перевищив рівень світового ВВП.

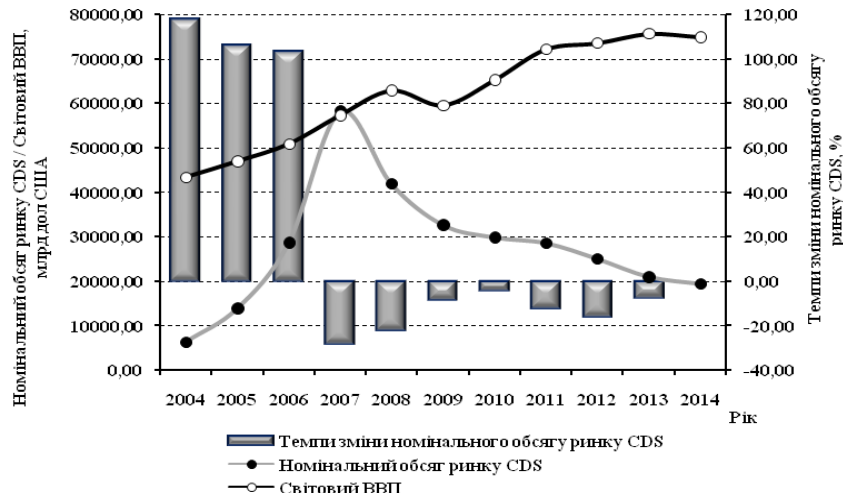

Рис. 1. Динаміка номінального обсягу світового ринку CDS і світового ВВП

Джерело: складено автором за даними [4]

Суттєве зростання обсягу ринку CDS пов'язано із запровадженням у практику комерційних банків структурованих кредитних інструментів іпотечного кредитування, із посиленням регульованості позабіржового ринку через стандартизацією угод із кредитними деривативами, яка остаточно запроваджена ISDA у 2003 році; із суттєвим посиленням вимог до фінансових установ щодо управління ризиками. Разом з тим, слід зауважити, що зростання обсягів ринку CDS, до 2007 року включно, пов'язано також із загальними тенденціями на позабіржовому ринку похідних фінансових інструментів взагалі і ринку кредитних деривативів, зокрема (рис. 2).

Протягом 2007-2014 років ринок CDS демонструє стійку негативну динаміку (рис. 1), станом на 01.01.2015 року

номінальний обсяг світового ринку CDS склав 19462 млрд дол США, проте дотепер даний показник більше, ніж у 3,04 рази перевищує показник 2004 року, що засвідчує попит на даний похідний фінансовий інструмент з боку учасників позабіржової торгівлі та його придатність до об'єктивної ринкової оцінки кредитного ризику базового активу. Отже, на нашу думку, причинами зменшення номінального обсягу ринку CDS слід вважати не параметри самого інструменту, а дію наслідків світової фінансової кризи, що, в даному розрізі, мала прояв у суттєвому зменшенні обсягів ринку структурованих кредитних інструментів.

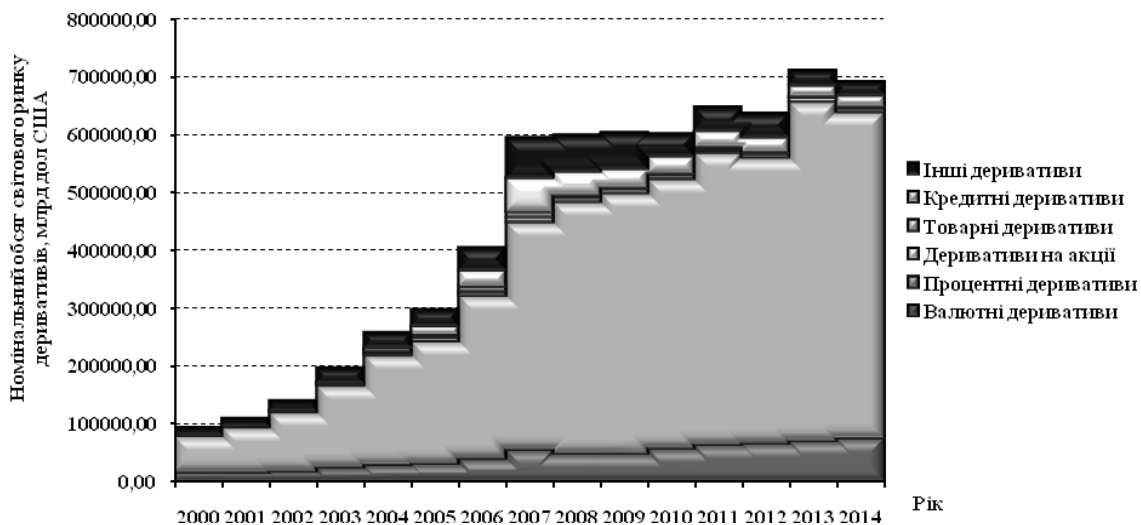

Рис. 2. Динаміка світового позабіржового ринку похідних фінансових інструментів

Джерело: складено автором за даними [4]

Слід зауважити, що наведений номінальний обсяг світового ринку CDS засвідчує номінальну (розрахункову, умовну) вартість ризику дефолту базових активів. Іншими словами, це сума номіналів всіх відкритих позицій. Номінал є еквівалентом суми боргу (або вартості облігації), що покривається, а від нього розраховується сума, що сплачується в разі дефолту базового активу. При цьому номінальні суми вказують на обсяг угод, які не завершено на кінець звітного періоду, тобто такі суми, насправді, не відображають кредитний і ринковий ризики.

У зв'язку з тим, що кожний учасник ринку може одночасно купувати і продавати CDS на один і той самий

базовий актив, більш об'єктивними показниками сумарного кредитного ризику, згенерованого фінансовими установами, на наш погляд, є валова ринкова вартість CDS і чиста ринкова вартість CDS, що розраховуються як сума валового (чистого) придбаного (або проданого) захисту всіма учасниками ринку. Чиста ринкова вартість CDS визначається для кожного учасника ринку як різниця між придбаними і проданими CDS на один і той самий дефолт базового активу (кредитну подію). Динаміку валової ринкової вартості CDS і чистої ринкової вартості CDS наведено на рис. 3. Статистика чистої ринкової вартості CDS доступна лише з 2011 року.

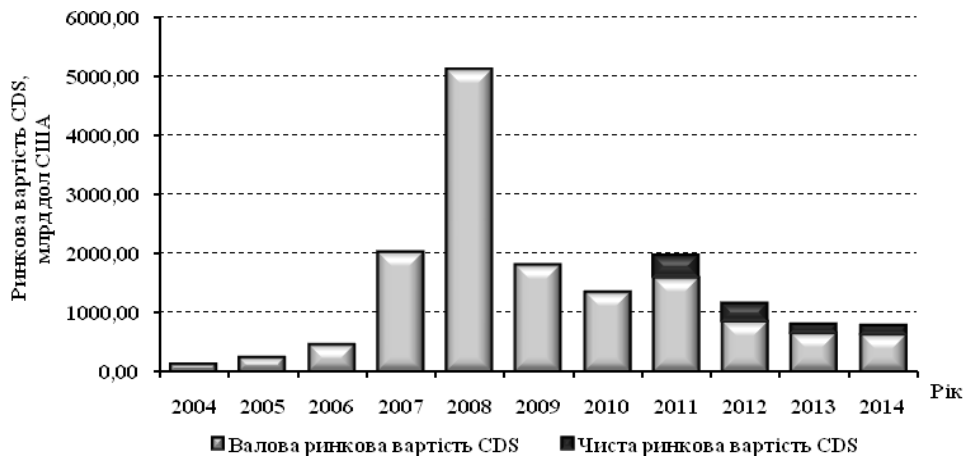

Рис. 3. Динаміка валової ринкової вартості CDS і чистої ринкової вартості CDS

Джерело: складено автором за даними [4]

Економічна природа і механізм функціонування CDS у розрізі ефективного перерозподілу кредитного ризику

CDS є своп контрактом, за умовами якого покупець CDS здійснює ряд платежів продавцеві і, в обмін, одержує дохід, якщо кредитний інструмент – зазвичай облігації або позика – стає дефолтним. Теоретично, базовими активами CDS можуть бути різні інструменти або, навіть, обставини, якщо існує ймовірність їх ненастання, а саме: цінні папери, портфелі активів, окремі компанії або держави, товари, валюта, процентні ставки, рівень інфляції, офіційна статистична інформація тощо.

Угоди з CDS є довгостроковими та вкрай складними, контрагенти повинні мати високі рейтинги, іноді потрібна додаткова система забезпечення. Іншими словами, CDS є угодою між двома сторонами: одна робить регулярні внески іншій стороні, яка бере на себе зобов'язання погасити наданий кредит (або облігації) у випадку дефолту третьої сторони, тобто боржника. Перша сторона – "покупець захисту" – одержує свого роду страховку. Друга сторона – "продавець захисту" – забезпечує цей захист. Третя сторона – "предмет угоди" (reference entity) – може збанкрутуватися або відмовитися від погашення боргу [8]. Механізм функціонування CDS наведено на рис. 4.

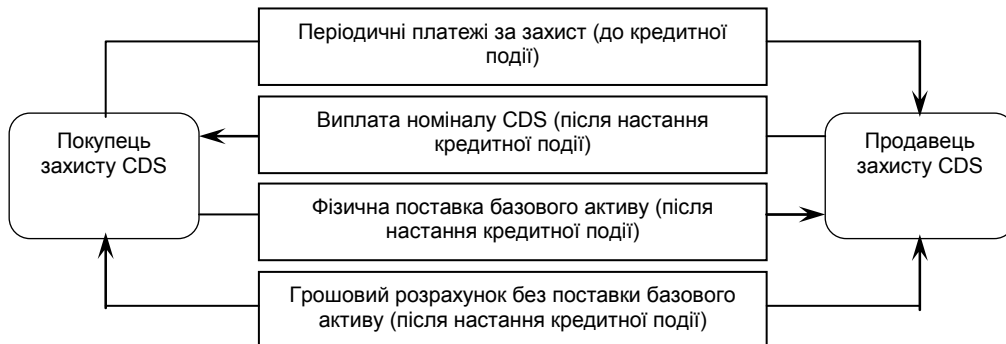

Рис. 4. Механізм функціонування CDS

Джерело: [2, с.45]

Таким чином, покупець CDS перекладає свої ризики за наданим кредитом, або придбаними облігаціями на продавця CDS, за що і здійснює йому регулярні платежі. По суті, покупець бере на себе зобов'язання погаси-

ти кредит третьої сторони, якщо боржник самостійно не зможе цього зробити. Покупець CDS віддає продавцеві боргові папери, які можуть включати кредитну угоду, облігації, векселі, а одержує, в обмін, суму боргу та від-

сотки, що залишилися до дати погашення. Отже, кредитною подією в даному випадку є дефолт третьої сторони, тобто "предмету угоди".

Дефолт (Default) – невиконання умов кредитного договору або інших умов, пов'язаних з борговими зобов'язаннями чи цінними паперами; характеризує неспроможність юридичної особи (корпоративний дефолт) або держави (суверенний дефолт) повністю або частково виконати свої боргові зобов'язання.

Розрізняють два види дефолту: звичайний дефолт (банкрутство) і технічний дефолт. Звичайний дефолт характеризує неспроможність позичальника виконати свої зобов'язання, що призводить до його банкрутства. У разі банкрутства банку здійснюється процедура його ліквідації, передбачена національним банківським законодавством. Якщо дефолт оголошує держава, то врегулювання проблеми здійснюється на міжнародному рівні. Ознакою технічного дефолту є порушення позичальником будь-яких умов кредитного договору (відмова чи неможливість сплатити проценти, ненадання передбачених договором документів тощо) чи іншого боргового зобов'язання, але потенційно за певних умов позичальник може виконати цей договір.

Після оголошення кредитором технічного дефолту боржника здійснюється процедура реструктуризації боргу, можуть бути змінені його умови, одні боргові зобов'язання можуть бути замінені іншими тощо. Зазвичай, технічний дефолт не призводить до банкрутства позичальника [1, с.152].

Зауважимо, що кредитною подією для використання CDS може бути також реструктуризація компанії, банкрутство або зниження кредитного рейтингу економічного суб'єкту. Отже, CDS є фінансовим інструментом захисту від дефолту. У випадку дефолту базового активу, на який виписаний CDS, поставка за контрактом може передбачати фізичну поставку базового активу покупцем захисту в обмін на номінал CDS або грошові розрахунки, тобто продавець захисту сплачує покупцеві різницю між номіналом CDS і ліквідаційною вартістю базового активу (покриттям).

Економічна природа CDS передбачає вирішення проблем зниження кредитного ризику діючих і потенційних кредитів і вивільнення резервів банків, створених під проблемну заборгованість. Іншими словами, покупка CDS дозволяє банкам продати ризик за активом, не продаючи сам актив, зменшити резерви, тобто "заморожені" активи, і при цьому отримати захист від дефолту позичальника. Слід зазначити, що до появи CDS єдиним способом застрахуватися від кредитних ризиків у банківському бізнесі було формування резервів.

Для уточнення економічної сутності CDS доцільно провести паралель зі страхуванням. Процес страхування передбачає сплату покупцем визначеної суми премії, що гарантує, у випадку настання страхової події, зазначеної у контракті, одержання визначеної суми грошей. Таким чином, отримавши страховий поліс, страхувальник, як правило, очікує настання страхової події. Разом з тим, покупець CDS не отримує базові цінні папери, не використовує ніякі форми кредитних вкладень і не несе втрат від ненастання дефолту.

Страховики управляють ризиками, встановлюючи резерви збитків. Продавець CDS не створює резерви для виконання зобов'язань перед покупцем, тому вартість CDS менша, за вартість традиційного страхового полісу, хоча потужні дилери CDS враховують вимоги до банківського капіталу.

Різновиди і сфери застосування CDS

Різновидом CDS є, так званий, "кошиковий" своп (Basket Default Swap – BDS)⁸, у якому базовим активом

є набір ("кошик", пул) позик або облігацій. Виплати за таким свопом мають індивідуальну структуру і, у загальному випадку, не є простою сумою виплат за кредитними свопами на складові "кошику" активів. Так, обсяг кредитного захисту може бути обмежений зверху певною фіксованою сумою, за умови повної сплати якої, наступні дефолти будь-яких активів із "кошику" вже не будуть покриватися захистом.

Окремим видом BDS є "кошиковий" своп до першого дефолту (First-of-Basket-to-Default Swap – FBDS)⁹, який передбачає виплату відшкодування у випадку настання дефолту за будь-яким, але лише одним активом із "кошику", після чого дія свопу припиняється. За інших рівних умов, своп до першого дефолту буде коштувати дорожче для покупця захисту, ніж окремий кредитний своп на будь-який актив із "кошику", але, разом з тим, він буде коштувати дешевше, ніж портфель кредитних свопів на кожний актив із "кошику" окремо. Покупець захисту прагне укласти такий своп для найменш корельованих активів, при цьому його вартість буде тим вища, чим нижча кореляція між настанням дефолту за різними активами [9, с.422-423].

Слід зазначити, що CDS був створений як інструмент хеджування кредитного ризику та інструмент передачі кредитного ризику активу між контрагентами за плату, але досить швидко CDS став спекулятивним інструментом, який використовується для гри на коливаннях ціни. На даний момент сферу застосування CDS можна умовно поділити на такі складові:

1) хеджування кредитного ризику базового активу, на який виписаний CDS. У цьому випадку покупцями CDS виступають власники ризикового активу, які купують CDS на суму, не більшу за величину боргу. Даний сегмент ринку CDS не є переважним за обсягом;

2) хеджування кредитного ризику інших активів за рахунок CDS. При цьому визначальною передумовою є наявність стійкого кореляційного зв'язку між ціною CDS і цінами базових активів;

3) спекулятивна торгівля CDS.

Моделі оцінки вартості CDS

Предметом наукової полеміки сьогодення серед вітчизняних і зарубіжних науковців є об'єктивність моделей оцінки вартості CDS. Залежно від особливостей основи для оцінки вартості CDS, існуючі моделі поділяються на такі групи:

- моделі оцінки CDS на основі вартості хеджування;
- моделі оцінки CDS, засновані на інтенсивності дефолтів, спрощені або редуцировані моделі;
- моделі оцінки CDS на основі кредитного рейтингу;
- моделі оцінки CDS, засновані на вартості компанії, або структурні моделі [10; 11].

Перші дві групи моделей не передбачають використання фундаментальних показників компанії, а лише вартості (прибутковості) інструментів, що перебувають в обігу, тому результат оцінки CDS є похідним від оцінок інших інструментів. Моделі оцінки CDS на основі кредитного рейтингу і структурні моделі оцінки CDS передбачають використання фундаментальних показників компанії. Таким чином, структурні моделі передбачають використання показників фінансової звітності компанії, які в умовах економіки України не інтегрують ризики, а редуцировані моделі засновані на ринковій оцінці боргових інструментів компанії, тобто є об'єктивно більш точними.

Разом з тим, слід зазначити, що в редуцированих моделях точність оцінки CDS залежить від коректності побудови кривої кредитного спреда та оцінки коефіцієнта покриття. У цьому зв'язку, слід використовувати бус-

⁸ Інша назва: кошиковий своп на дефолт.

⁹ Інша назва: своп до першого дефолту.

трейдинг, а також сплайн-метод для оцінки строкової структури процентних ставок, або параметричні методи побудови кривої кредитного спреда (константні, лінійні квадратичні криві або криві, що моделюються). Для оцінки коефіцієнта покриття доцільно використовувати метод Монте-Карло, модель Альтмана, статистичну оцінку на основі історичних даних про вартість боргових активів після дефолту.

Структурні моделі є дуже чутливими до оцінки волатильності, тому в редуцированих моделях в якості альтернативи для оцінки опціону на вартість компанії придатні модель Хестона, модель Б'єрксунда-Стенсленда, модель Кокса-Рубінштейна або модель Ятса, що збільшить точність оцінки.

Крім того, структурні моделі передбачають використання історичної волатильності, що знижує точність оцінки CDS у порівнянні з волатильністю, заснованою на ринковій вартості опціону, яка є майбутньою волатильністю базового активу, що оцінюється учасниками ринку в поточний момент. У якості безризикової ставки, можна використовувати ставку LIBOR різного терміну або ставку міжбанківського РЕПО. Хоча дані ставки є умовно безризиковими, їх використання суттєво збільшить точність оцінки CDS на компанію.

Точність структурних і редуцированих моделей суттєво залежить від "проторгованості" базових активів, тобто, крім ліквідності (обсягу торгів і розміру спреда), актив повинен мати тривалу історію торгів, бути об'єктом глибокого аналізу широкого кола аналітиків і трейдерів. Лише за таких умов ціни базових активів здатні відображати реальні зміни фінансового стану компанії, що, у свою чергу, підвищує точність оцінки CDS на компанію [6, с.168-171].

Зауважимо, що CDS не дозволяють повністю уникнути кредитного ризику. Покупець кредитного захисту значно знижує кредитний ризик за базовим активом, проте, одночасно, зазнає ризику невиконання зобов'язань продавцем захисту. Таким чином, хеджування через CDS буде ефективним лише за низької кореляції між дефолтом базового активу та дефолтом контрагенту за свопом. Крім того, такі "гібридні" інструменти, як облігації, забезпечені пулом позик (CLO) або пулом іпотек (CMO), можна подати як облігацію плюс "кошиковий" своп, при цьому максимальний розмір втрат по цих інструментах обмежується сумою, початково інвестованою в облігації (плюс можливий приріст резервів).

Ринок CDS не регулюється ні біржами, ні державними структурами, що є причиною його бурхливого розвитку у кількісному (кількість укладених угод) та якісному (кількість нововведень) аспектах, а також забезпечує високу гнучкість параметрів даного похідного фінансового інструменту. Багато експертів вважають дану особливість ринку CDS однією з причин світової фінансової кризи і пропонують уникати інвестицій в фінансові деривативи на користь технологічних інновацій та економічної інфраструктури.

На думку Мартіна Майєра, кредитні деривативи є джерелом необмеженого левериджу, що призводить до високої нестабільності світової фінансової системи. Крім того, використання кредитних деривативів загрожує банкам втратою контролю над "якістю" боржників і позик, що суперечить ефективності управління кредитними ризиками [12].

Шоулз М. дотримується позиції категоричної заборони фінансових деривативів для торгівлі на позабіржових ринках, з огляду на загрозу посилення нестабільності міжнародної фінансової системи через постійну

генерацію фінансовими деривативами необмеженого фінансового важелю [14, с.271-286].

З метою підвищення прозорості і регульованості ринку CDS, Гретхен Моргенсон пропонує створити єдиний кліринговий центр по операціях із кредитними дефолтними свопами, що сприятиме оперативному знаходженню кінцевого власника кредитного ризику і погашенню зобов'язань. Крім того, пропонується зробити торгівлю CDS винятково біржовою [13].

Шаврук В.В. вважає, що CDS не мінімізує кредитний ризик, а, більшою мірою, маскує його через перерозподіл у фінансовій системі. Крім того, позабіржовий обіг CDS, відсутність державного регулювання, відсутність єдиного способу визначення вартості свопів роблять ринок кредитних дефолтних свопів непрозорим [7; 8].

На думку Підвисоцького Я.В. [5], окрім циклічності економічних процесів, "перегріву" фондового і кредитного ринків, хаосу на іпотечному ринку, вагомим чинником світової фінансової кризи 2008-2009 років стала поява структурованих фінансових інструментів, одним з яких є CDS. Автор стверджує, що спекулятивна складова механізму CDS є наслідком послаблення контролю за обігом даного інструменту на позабіржовому ринку та призводить до неефективного його використання. Позиція науковця полягає у пропозиції спрямувати механізм перерозподілу кредитного ризику через використання CDS на реалізацію реальних інвестиційних проєктів з метою забезпечення розвитку реального сектору економіки.

Ми погоджуємось з можливістю та доцільністю ефективного використання механізму функціонування CDS на рівні реальних інвестицій, проте вважаємо, що спекулятивний характер є природним і одним із цільових призначень похідних фінансових інструментів взагалі і CDS, зокрема, що визначає універсальний характер кредитних деривативів і багатовекторність їх використання. Обмежений контроль функціонування позабіржових ринків також є основною характеристикою таких ринків, яка не суперечить можливості розвитку реального сектору економіки при одночасному ефективному розвитку фінансового ринку.

Висновки. На нашу думку, значні обсяги ринку CDS, торгівля на позабіржовому ринку без використання клірингових і розрахункових систем, обмежена інформованість власників контрактів щодо ступеню захищеності їх контрагентів стали не останніми причинами світової фінансової кризи 2008-2009 років. У свою чергу, наслідки фінансової кризи актуалізували питання регулювання позабіржових ринків, необхідності розрахунків за CDS через клірингові системи, уніфікації CDS за стандартами ISDA.

Таким чином, ми поділяємо розглянуті наукові позиції у розрізі необхідності посилення регульованості та прозорості ринку свопів, але, разом з тим, вважаємо за доцільне використання CDS, і кредитних деривативів у цілому, для ефективного хеджування кредитного ризику. Вважаємо, що ринок кредитних деривативів є необхідним сегментом фінансового ринку в сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів, оскільки створює умови для ефективного прогнозування майбутньої ринкової кон'юнктури, а отже, дозволяє визначити вектор розвитку економіки. При цьому, на нашу думку, недоцільним є унеможливлення одночасного ефективного розвитку фінансового ринку і реального сектору економіки.

Ми дотримуємося наукової позиції, згідно з якою, CDS є похідними фінансовими інструментами, що відображають ринкову оцінку кредитного ризику базового активу практично в режимі реального часу, оскільки їх

одночасно і безупинно оцінюють сотні учасників ринку, які беруть до уваги не лише звітність компанії, її кредитні рейтинги, інші фундаментальні оцінки, але і всю поточну актуальну ринкову інформацію. Це значно збільшує чутливість, а відповідно, своєчасність і точність, оцінки кредитного ризику порівняно з оцінкою на основі рейтингів або корпоративної звітності, оскільки останні оновлюються, зазвичай, щоквартально. На відміну від облігацій, які є, все ж таки, борговим інструментом, CDS, у чистому вигляді, є ринковим інструментом оцінки кредитного ризику.

Проблема оцінки вартості кредитного дефолтного свопу на сьогодні не вирішена: немає єдиного підходу, або остаточно прийнятої моделі оцінки CDS, подібно моделі Блека-Шоулза для опціонів, що, на нашу думку, природно обґрунтовується стохастичною природою даного похідного фінансового інструменту. До того ж, сам кредитний ризик, для оцінки якого може використовуватися CDS, також має стохастичну природу.

Дискусія. Вважаємо, абсолютно об'єктивним процес наукової полеміки щодо адекватності варіантів стохастичних структурних і редуцированих моделей визначення справедливої вартості CDS, результатом якої має стати визначення ступеню придатності зазначених моделей для оцінки CDS на компанії України та вибір максимально ефективної моделі оцінки кредитного ризику цих компаній.

Список використаних джерел

1. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.
2. Мезенцев В.В. Оценка кредитного дефолтного свопа на российских компаниях при помощи редуцированной модели и модели Мертона / В.В. Мезенцев // Корпоративные финансы. – №1. – 2012. – С.44-57. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/2012/05/22/1272867933/cfj_21_44_57_mezentsev_.pdf.

О. Солодка, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КРЕДИТНЫЙ ДЕФОЛТНЫЙ СВОП В МЕХАНИЗМЕ ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЯ КРЕДИТНОГО РИСКА

В статье определена экономическая природа и механизм функционирования CDS в разрезе эффективного перераспределения кредитного риска. Исследованы особенности динамики номинального объема мирового рынка CDS, валовой рыночной стоимости и чистой рыночной стоимости CDS. Рассмотрены разновидности и сферы применения CDS. Исследована объективность моделей оценки CDS в зависимости от базы для оценки стоимости CDS.

Ключевые слова: кредитный дефолтный своп; "корзинный" своп; "корзинный" своп до первого дефолта; дефолт; кредитный риск.

O. Solodka, Ph.D. in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CREDIT DEFAULT SWAPS IN THE MECHANISM OF REDISTRIBUTION OF CREDIT RISK

In the article the economic nature and the functioning of CDS in terms of efficient redistribution of credit risk. The features of the dynamics of the nominal volume of the world market CDS, the gross market value and net market value of the CDS. Proved that more objective indicators of total credit risk shenerovanoho financial institutions are gross market value of the CDS and the net market value of CDS. We consider the variety and scope of CDS. Studied objectivity CDS valuation depending on the basis for valuation of CDS. In the mechanism of functioning CDS credit event as defined default "subject matter", the features of conventional and technical default. Noted that a credit event for the use of CDS may also restructuring the company, bankruptcy or downgrade economic entity. In the article the types of CDS, including Basket Default Swap and First-of-Basket-to-Default Swap. We consider the application of CDS, namely hedge the credit risk of the underlying asset, which issued CDS; hedging credit risk of other assets by CDS; speculative trading in CDS. Depending on the particular basis for valuation of CDS, investigated objective valuation based on the value of CDS hedging; valuation CDS, based on the intensity of default; CDS valuation based on credit rating; valuation CDS, based on the value of the company. Proved that hedging through CDS will be effective only for the low correlation between the default of the underlying asset and counterparty default on swaps. It is proved that the accuracy and redutsyrovanyh structural models strongly depends on the "a long history of trading" underlying assets, asset must have a long history of trading, be the subject of in-depth analysis of a wide range of analysts and traders.

Keywords: credit default swaps; basket default swap; first-of-basket-to-default swap; default; credit risk.

3. Науменкова С.В. Валюта і валютна політика / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 84с.

4. Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.

5. Підвисоцький Я.В. Застосування механізму кредитно-дефолтних свопів у реальній економіці / Я.В. Підвисоцький // Актуальні проблеми економіки. – №5. – 2011. – С.232-239. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2011_5/APE-2011-05/232-239.pdf.

6. Солодка О.О. Моделі оцінки кредитного дефолтного свопу / О.О. Солодка // Збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції "Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України", 30-31 жовтня 2014 року. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – С.168-171.

7. Шаврук В. Рынок кредитных дефолтных свопов: возникновение и тенденции развития / В. Шаврук // Банкаўскі веснік. – Червень. – 2012. – С.43-51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbrb.by/bv/articles/9244.pdf.

8. Шаврук В.В. Кредитный дефолтный своп как инструмент хеджирования кредитного риска / В.В. Шаврук // WEB-ресурс научно-практических конференций; III Международная научно-практическая конференция "Проблемы формирования новой экономики XXI века" (23-24 декабря 2010 года). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20101224/7_shavruk.php.

9. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / [под ред. А.А. Лобанова и А.В. Чугунова]. – М.: Альпина Паблицер, 2003. – 786 с.

10. Black F. The Pricing of Options and Corporate Liabilities / F. Black, M. Scholes // Journal of Political Economy. – 1973. – №81. – P.637-659. – DOI: 10.1086/260062.

11. Duffie D. Modeling Term Structures of Defaultable Bonds / D. Duffie, K. Singleton // Review of Financial Studies. – 1999. – №12. – P.687-720. – DOI: 10.1093/rfs/12.4.687.

12. Mayer Martin. The Dangers of Derivatives / Martin Mayer // The Wall Street Journal. – May 20. – 1999.

13. Morgenson Gretchen. It's time for Swap to Lose Their Swagger / Gretchen Morgenson // The New York Times. – February 28. – 2010.

14. Scholes M. Global Financial Markets, Derivative Securities, and Systemic Risks / M. Scholes // Journal of Risk and Uncertainty. – №12. – 1996. – С.271-286. – DOI: 10.1007/BF00055798.

Надійшла до редколегії 20.01.15

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 92-100

УДК 336.1

JEL H720

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/15

О. Яфінович, канд. екон. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ТА МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена вивченню механізмів ефективної організації відносин у середині бюджетної системи України та Європи, а саме через вибудову оптимального балансу між бюджетом центрального уряду і бюджетами органів місцевого самоврядування. Розглянуто поняття децентралізації в контексті реформування міжбюджетних відносин України. Проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід формування дохідної частини місцевих бюджетів, їх структури з метою визначення найбільш дієвих елементів та зрушень у місцевому самоврядуванні країн Європи, які було доцільно впровадити у національну бюджетну систему.

Ключові слова: фіскальна децентралізація, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, податкові надходження, місцеві податки, неподаткові надходження, трансферти.

Вступ. Сучасні економічні процеси, які відбуваються в Україні, вимагають нових підходів щодо формування ефективної фінансової системи шляхом раціонального та збалансованого розвитку всіх її ланок, в т.ч. такої вагомості її складової як місцеві фінанси. Основою цього процесу є пошук механізмів ефективної організації відносин у середині бюджетної системи, а саме через вибудову оптимального балансу між бюджетом центрального уряду і бюджетами органів місцевого самоврядування; проведення перерозподілу бюджетних ресурсів з увагою на об'єктивні відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій та збалансований просторовий розвиток країни; здійснення фінансового вирівнювання з метою забезпечення конституційних гарантій населенню незалежно від місця його проживання.

Сьогодні склалася ситуація для реалізації одного з найважливіших реформаторського проекту періоду новітньої незалежності України, що викликано, з одного боку, об'єктивними внутрішніми та зовнішніми чинниками, з іншого – повним вичерпанням місцевим самоврядуванням своїх внутрішніх ресурсів. Реалізація справжньої реформи місцевого самоврядування є умовою забезпечення не тільки сталого економічного розвитку нашої держави, а й економічної, фінансової та політичної безпеки. Практика свідчить, що на сьогодні немає жодної країни, яка б не дискутувала на предмет децентралізації публічної влади. В тих країнах, у котрих більшою мірою досягнуто балансу між центром, регіонами та місцевими громадами, людина, її права та свободи захищені більше, а держава володіє ефективними інструментами публічно-владного управління. Такі суспільства й держави є ефективними.

Дослідження структури місцевих бюджетів зарубіжних країн, шляхів формування ними власних доходів набуває надзвичайної актуальності, оскільки дає можливість виділити найбільш дієві елементи та зрушення у місцевому самоврядуванні зарубіжних країн, які було б доцільно впровадити у національну бюджетну систему.

Мета дослідження – дослідити та проаналізувати зарубіжний і вітчизняний досвід побудови моделей місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин з позицій бюджетної децентралізації та зміцнення фінансової самодостатності місцевих органів влади.

Завдання наукової статті полягають у наступному:

- з'ясувати сутність фіскальної децентралізації та визначити кількісні й якісні параметри, за якими можна визначити її рівень в країні;
- оцінити рівень бюджетної децентралізації в країнах Європи та України;
- проаналізувати джерела формування вітчизняних місцевих бюджетів та місцевих бюджетів зарубіжних країн і виявити їх особливості;

- визначити напрями вдосконалення міжбюджетних відносин та процесу формування доходів місцевих бюджетів в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження – система відносин між бюджетом центрального уряду та бюджетами органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах з метою обґрунтування напрямів зміцнення ресурсної бази органів місцевого самоврядування.

Предмет дослідження – формування місцевих бюджетів та міжбюджетні відносини в контексті бюджетної децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин повсякчас перебувають у полі зору науковців і практиків. Їх розгляду присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, фундаментальні проблеми та практичні аспекти організації публічних фінансів знайшли своє відображення в працях таких видатних західних вчених як Ш. Бланкарт, Дж. Бьюкенен, К. Віксель, А. Даунз, У. Нордгаус, М. Ольсон, Ч. Тібу та ін. Концептуальні засади бюджетної децентралізації, яка базується на визнанні відмінності місцевих та національних інтересів, визначені в роботах Р. Бьорда, В. Братіка, Д. Боукса, Д. Б'юкенена, Р. Масґрейва та інших. Різні аспекти організації міжбюджетних відносин, проблеми забезпечення ефективності бюджетного перерозподілу коштів висвітлюються у працях Дж. Стігліца та П. Самуельсона. Наприклад, у працях П. Самуельсона, обґрунтовуються засади оптимального державного будівництва та ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем, що дозволяє визначитися з адміністративним поділом регіонів, оптимальною кількістю та розмірами суб'єктів місцевого самоврядування з позицій їх економічних можливостей щодо реалізації своїх повноважень.

Розвитку системи фінансування місцевого самоврядування, процесам формування і використання коштів місцевих бюджетів, їх особливостям та проблемам присвячено ряд праць вітчизняних вчених-економістів, зокрема А. Бабича, Є. Балацького, О. Василика, В. Дем'янишина, В. Зайчикової, М. Карліна, О. Кириленко, І. Луніної, В. Опаріна, О. Солдатенка, С. Слухая, Ю. Субботович, В. Тарангул, С. Юрія та інших. Зокрема, в працях Т. Войтович, І. Луніної та Л. Скиби розкриваються існуючі недоліки формування місцевих бюджетів України та визначаються шляхи їх вирішення. Теоретичні та практичні аспекти місцевого оподаткування досліджували В. Мельник, Л. Тарангул, проблематику місцевих запозичень та емісії муніципальних облігацій – Т. Вахненко, Б. Малиняк, М. Назарчук, С. Черкасова. Такі науковці, як З. Варналій, В. Базилович, А. Гальчинський, В. Геєць, звертають увагу на зміну парадигми держави і суспільних фінансів, що пов'язані з питаннями вибору кон-

кретної системи розподілу державних доходів між бюджетами різних рівнів.

Слід відмітити аналітичну доповідь "Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості економічного зростання" за редакцією Я. Жаліла, де йдеться про те, що децентралізація дійсно є нагальним завданням для України. В цій роботі визначено ряд суттєвих недоліків функціонуючої бюджетної системи України, серед яких низька зацікавленість органів місцевої влади у формуванні сприятливого інвестиційного клімату в регіоні та активізації економічної діяльності, відсутність зацікавленості органів місцевої влади в реалізації фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, безініціативність місцевої влади у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку регіону [1].

В той же час і досі залишаються не систематизованими повною мірою особливості наповнення дохідної частини фінансів місцевого самоврядування зарубіжних країн. Тому ці питання потребують подальших досліджень особливо в умовах реформування місцевих бюджетів та вдосконалення фінансування місцевого самоврядування в Україні.

Методологія дослідження. Методологічна основа статті представлена комплексом наукових методів, що дозволили досягнути практичних результатів в процесі дослідження моделей місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин зарубіжних країн та України. В процесі дослідження автором використано ряд наукових методів, основними з яких є метод системного аналізу (застосовувався під час оцінки рівня бюджетної децентралізації в Україні та країнах Європи й визначення фінансової самодостатності місцевих бюджетів). Методи порівняльного аналізу, узагальнення, статистичні прийоми, графічні та табличні методи використані для оцінки процесів формування доходів бюджетів органів місцевого самоврядування та їх структури. Обробка статистичних даних, аналіз та характер їх зміни проводилися за допомогою статистичного та аналітичного методів.

Для аналізу були використані статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Евростату, Організації економічної співпраці та розвитку та ін.

Основні результати. Визначальним чинником для розподілу функцій між бюджетами всіх наявних в країні рівнів є державний устрій. Залежно від форми державного устрою можна виокремити три моделі організації місцевих фінансів у зарубіжних країнах:

- місцеві фінанси федеративних держав;
- місцеві фінанси унітарних держав;
- місцеві фінанси регіоналізованих держав (країн із регіональною автономією).

У федеративних країнах, які характеризуються наявністю додаткової ланки в бюджетній системі (бюджетів членів федерації), розподіл функцій між ланками бюджетної системи виражений сильніше, ніж в унітарних державах. Бюджети членів федерації несуть більше відповідальності за фінансування соціально-економічного розвитку регіонів країни (суб'єктів федерації). У таких країнах організація міжбюджетних відносин, як правило, відповідає моделі бюджетного федералізму, яка в свою чергу може бути представлена двома типами – децентралізованим (конкурентним) та кооперативним. Децентралізована модель бюджетного федералізму дозволяє забезпечити максимальну фінансову автономію регіональних і місцевих бюджетів за рахунок надання місцевим органам влади широких прав у сфері оподаткування, а також у здійсненні заповнень на фінансовому ринку. Характерним представником такої моделі є США. Кооперативна модель бюджетного федералізму є поширенішою та спрямована на забезпечення територіальної справедливості. Вона застосовується у різноманітних формах і, на відміну від децентралізованого типу, характеризується сильними зв'язками між рівнями бюджетної системи. Така модель бюджетного федералізму притаманна багатьом федеративним країнам Європи, зокрема Німеччині та Австрії.

Для більшості країн з унітарним державним устроєм більш характерною є модель бюджетного унітаризму, за якої суб'єктами міжбюджетних відносин є центральні органи та органи місцевого самоврядування. За такої організації центральні органи влади здійснюють політику щодо забезпечення населення послугами відповідної якості, встановлення стандартів якості та вирівнювання фінансового потенціалу регіонів. Так, наприклад, у Великобританії, Швеції, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Люксембурзі більша частина соціально-економічних послуг населенню надається на місцевому рівні і фінансується з місцевих бюджетів. Слід зазначити, що принципи розподілу функцій між ланками бюджетної системи унітарних держав можуть досить суттєво відрізнятися.

В окрему модель організації місцевих фінансів можна виокремити ті країни (як правило, зі складним унітарним устроєм), територіальний устрій яких є основою для існування широкої автономії регіональних та місцевих владних органів. Прикладом таких країн є Італія та Іспанія. Так, в Італії, наприклад, розподіл функцій між ланками бюджетної системи практично відсутній, і численні соціально-економічні послуги фінансуються з усіх рівнів бюджетної системи.

Глибше зрозуміти відмінності між моделями організації місцевих фінансів дозволяє характеристика спеціфічних рис відповідних форм державного устрою, наведених в таблиці 1.

Таблиця 1. Характеристика форм державного устрою

Вид державного устрою	Місцеве самоврядування	Роздільне правління	Законодавча база
Федерація	Так, федеральні одиниці мають дієві повноваження з прийняття рішень у межах компетенції, власні політичні інституції (органи), адміністрацію, фінанси, федеральні одиниці мають інституції, подібні до державних органів	Так, федеральні одиниці представлені у центральних інституціях, зокрема, у другій палаті парламенту	Високий рівень правового захисту (Конституція)
Унітарна держава (повна децентралізація)	Так, децентралізовані одиниці мають дієві повноваження з прийняття рішень у межах компетенції, власні політичні інституції (органи)	Ні, спеціальне представництво не вимагається	Можливість як низького, так і високого рівня правового захисту (Статут (закон) або акти вищої юридичної сили)
Унітарна держава (деконцентрація)	Немає дієвих повноважень з прийняття рішень, деконцентровані інституції (територіальні підрозділи) діють від імені центрального уряду (органу влади)	Ні	Загальнонизький рівень правового захисту (підзаконні акти або акти вищої юридичної сили)

Як бачимо з таблиці 1, окрім децентралізації та федералізму – процесів, що передбачають передачу прав місцевому самоврядуванню, існують й інші процеси, специфічні риси яких полягають у передаванні повноважень центральною державною владою місцевим представництвам (територіальним підрозділам) центральних інституцій, або представникам центральної влади. Такі процеси відбуваються у випадку деконцентрації, за якої центр має контролювати не лише законність, а й доцільність дій децентрованих органів влади.

З прийняттям у 1985 р. Європейської хартії про місцеве самоврядування, яку на сьогодні підписало 47 країн, в т.ч. й Україна, в багатьох унітарних країнах розпочався процес децентралізації. За останні 20 років значна кількість європейських країн провели реформи своїх фінансових систем в частині перерозподілу бюджетних ресурсів між різними адміністративними рівнями. В деяких країнах це супроводжувалося адміністративно-територіальними змінами, а в більшості – внаслідок перерозподілу повноважень і функцій між владними рівнями, і відповідно надання їм належного фінансового забезпечення. В результаті цього сформувався новий змішаний тип організації місцевих фінансів, який об'єднав у собі принципи як бюджетного федералізму, так і бюджетного унітаризму. При цьому кожна країна характеризується своїми підходами щодо повноважень центральних та місцевих органів влади у сфері фінансово-бюджетних та міжбюджетних відносин.

На сучасному етапі одним з ключових завдань модернізації економіки України, забезпечення її економічного зростання, створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку, високої продуктивності виробництва та добробуту населення, є проведення масштабної реформи у сфері державних фінансів, зокрема проведення децентралізації бюджетних ресурсів. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву, що формування ефективної системи місцевого самоврядування в нашій державі потребує децентралізації влади, про що свідчать положення Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні та ряд нещодавно прийнятих законодавчих актів [3, 4, 5, 6].

Одним із найскладніших аспектів децентралізації публічної влади є фіскальна децентралізація, за допомогою якої можна оцінити рівень демократичності в країні, рівень довіри до місцевих органів влади та рівня сприйняття державною владою потреб суспільства в цілому і окремих громадян зокрема.

Набутий в цьому питанні зарубіжний досвід дозволяє визначити сутність фіскальної децентралізації через наступні три аспекти, а саме: децентралізацію доходів, децентралізацію видатків та процесуальну й організаційну самостійність (Таблиця 2).

Таблиця 2. Сутність фіскальної децентралізації.

Фіскальна децентралізація		
Децентралізація доходів	Децентралізація видатків	Процесуальна й організаційна самостійність
закріплення за місцевим самоврядуванням переліку власних доходів, достатніх для належного і якісного виконання встановлених для відповідного рівня місцевого самоврядування завдань і функцій, та право самостійно встановлювати їх розміри	надання місцевому самоврядуванню фінансових ресурсів на виконання завдань і функцій	право самостійно, під відповідальність органів, посадових осіб місцевого самоврядування формувати, затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність і контроль тощо

Джерело: [2, С. 78]

Оцінити рівень фіскальної децентралізації можна за допомогою ряду кількісних та якісних критеріїв, серед яких, на нашу думку, можна визначити основні:

- співвідношення частки доходів місцевого самоврядування (місцевих бюджетів) у публічних доходах загалом;
- співвідношення показників видатків місцевого самоврядування (місцевих бюджетів) до публічних видатків;
 - обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП;
 - питома вага власних доходів у структурі доходів територіальних громад;
 - питома вага видатків на реалізацію власних повноважень місцевих органів влади;
 - питома вага видатків для забезпечення делегованих державою повноважень;
 - обсяг міжбюджетних трансфертів в структурі доходів місцевих бюджетів;
 - обсяг податкових доходів місцевих бюджетів у порівнянні із загальним показником податкових доходів у державі;
 - питома вага доходів від місцевих податків і зборів;

- стан та якість майна, що перебуває у власності територіальних громад;

- рівень зайнятості в публічному секторі тощо.
- Користуючись визначеними критеріями оцінки фіскальної децентралізації публічної влади, перш за все слід звернути увагу на показники обсягів доходів і видатків державного (зведеного) й місцевих бюджетів та їх співвідношення. Досить показові є такі цифри, як частка доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП, а також питома вага доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету країни. Дані щодо цих показників для України та Європи наведені в таблицях 3, 4 та рисунку 1. Так, для України обсяг акумульованих ресурсів у Державному бюджеті (з трансфертами з місцевих бюджетів) в середньому за 2010-2013 рр. знаходиться на рівні 23,6% до ВВП (максимальне значення у 2012 р. – 24,5%, мінімальне у 2010 р. – 22,2%). Частка доходів місцевих бюджетів (з трансфертами з Державного бюджету) за аналізований період в середньому на рівні 15,0% до ВВП країни, а без урахування трансфертів – 7,2%. При цьому лише близько 1/4 доходів зведеного бюджету припадає на місцеві бюджети (Таблиця 3).

Таблиця 3. Показники доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України та країн Європейського Союзу за 2010-2013 рр.

Рік	Частка доходів зведеного бюджету у ВВП, %		Частка доходів державного бюджету у ВВП, %		Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП, %			Частка доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету, %	
	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна		Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*
					з трансф.	Без трансф.			
2010	29,1	44,1	22,2	22,7	14,7	7,5	11,9	25,6	27,0
2011	30,6	44,6	24,2	22,7	13,9	6,7	11,7	21,7	26,1
2012	31,6	45,4	24,5	23,3	16,0	7,2	11,8	22,6	25,9
2013	30,4	45,8	23,3	23,3	15,2	7,2	11,6	23,8	25,4
Сер. значення	30,4	45	23,6	23	15,0	7,2	11,8	23,4	26,1

* Середній показник по країнах Європейського Союзу (27 країн).

Джерело: [7; 8; С.12-14; 9]

Для порівняння країни Європейського Союзу протягом 2010-2013 рр. мали вищезначені показники на такому рівні: частка загальних урядових доходів в середньому за цей період 23% ВВП, частка доходів місцевих бюджетів – 11,8% ВВП та 26,1% в структурі доходів загальнодержавного рівня (Таблиця 3). Щодо окремих представників цього регіону слід сказати, що, наприклад, Данія має найвищий показник частки доходів місцевих бюджетів у ВВП (37,5%) та середній за часткою в структурі загальних урядових доходів (27%), Швеція 25,8% і 48%, Польща – 12,9% та 17%, Франція 11,8% і 15,5% відповідно. Отже, це ще раз підтверджує тезу про особливості кожної країни у підходах до повно-

важень центральних та місцевих органів влади у сфері фінансово-бюджетних та міжбюджетних відносин [7; 9].

Привертає увагу той факт, що в європейських країнах дуже різняться показники частки доходів місцевих бюджетів у ВВП (рис. 1). Так, найбільшу частку ВВП перерозподіляють через місцевий рівень Данія, Швеція та Фінляндія з показником 37,5%, 25,8% та 23,0% відповідно. Значна частина країн, серед яких Польща, Великобританія, Франція, Латвія, характеризуються рівнем вищезначеного показника від 9 до 15%. Зовсім незначна частина країн мають частку доходів місцевих бюджетів у ВВП до 5%, серед них Кіпр та Мальта із найнижчим показником 1,8 та 0,8% відповідно.

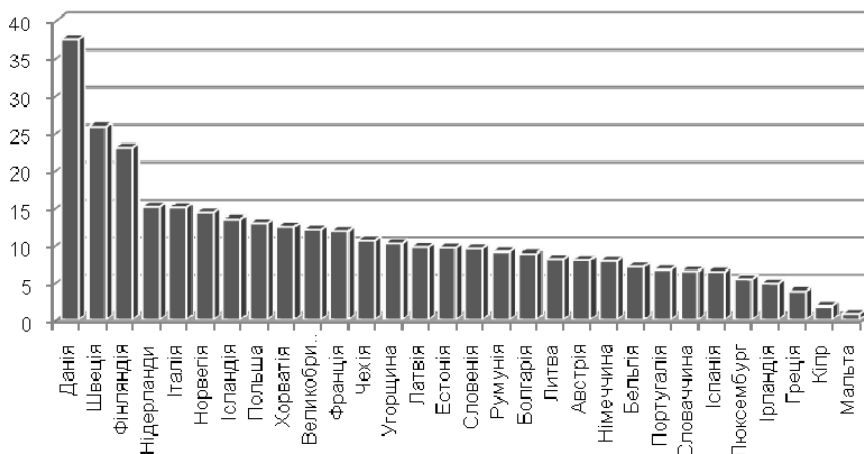

Рис. 1. Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП в європейських країнах у 2013 р., %

Джерело: [7]

Обсяги видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів на протязі 2010-2013 рр. в Україні та країнах Європейського Союзу ілюструє таблиця 4. Частка останніх в загальних урядових витратах свідчить про рівень децентралізації в країні: 45% і більше – високий

рівень децентралізації, 30-45% – середній, менше 30% – низький. Крім цього, про розподіл завдань і видатків між державним і місцевими бюджетами, говорить частка видатків місцевих бюджетів у ВВП.

Таблиця 4. Показники видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України та країн Європейського Союзу за 2010-2013 рр.

Рік	Частка видатків зведеного бюджету у ВВП, %		Частка видатків державного бюджету у ВВП, %		Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, %		Частка видатків місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету, %	
	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*
2010	34,9	50,6	28,0	28,3	14,8	12,2	40,2	24,1
2011	32,0	49,0	25,6	26,5	13,9	11,8	42,8	24,2
2012	34,9	49,4	28,0	27,0	15,8	11,8	44,9	24,0
2013	34,8	49,1	27,7	26,3	15,1	11,6	43,1	23,7
Сер. значення	34,2	49,5	27,3	27,0	14,9	11,9	42,8	24,0

* Середній показник по країнах Європейського Союзу (27 країн)

Джерело: [7; 8, С. 12-14; 10]

Так, за даними таблиці 4 частка видатків Державного бюджету України (з трансфертами від місцевих бюджетів) за 2010-2013 рр. в середньому становила 27% до ВВП (максимальне значення у 2010 р та 2012 р. – 28,0%, мінімальне у 2011 р. – 25,6%), а частка місцевих бюджетів – в середньому 15% до ВВП. При цьому обсяг видатків місцевих бюджетів у структурі зведеного більше 40% (з трансфертами з державного бюджету) та на рівні 20% (без міжбюджетних трансфертів), що свідчить про низький рівень децентралізації в країні.

Аналізуючи вищезначені показники бюджетної сфери в країнах Європейського союзу протягом зазначеного періоду, слід звернути увагу на тенденцію щодо зменшення видаткової частини бюджетів за всіма рівнями влади і 2013 рік характеризується найменшими їх значеннями. Так, в 2013 р. частка витрат центрального уряду в середньому по цим країнам склала 26,3% ВВП (в Німеччині – 13,3% (найменший показник), Франції – 22,1%, Польщі – 22,8%, Фінляндії – 28,7%, Великій Британії – 43,5%, Греції – 49,2% (найбільший показник)). Видатки ж місцевих бюджетів країн Європи в 2013 р. в середньому на рівні 11,6% ВВП (найбільше значення має Данія – 37,5%, найменше Мальта – 0,8%). При цьому частка видатків місцевих бюджетів в загальнодержавних видатках дуже різниться. Так, в 2013 р. Греція мала витратну частину місцевих бюджетів всього 5,9% від зведеного, Бельгія – 13,2%, а Нідерланди – 30,2%, Норвегія – 33,4%, Німеччина – 39%, Фінляндія – 40,6%, Данія – 62,2% [7, 10].

Продемонстровані вище дані свідчать про значні диспропорції співвідношення у зведеному бюджеті України Державного та місцевих бюджетів за обсягами акумульованих у них ресурсів та про достатньо високий ступінь централізації бюджетних ресурсів. Отже, протягом 2010-2013 рр. в Державному бюджеті України зосереджувалося в середньому понад 75% всіх доходів бюджетної системи та близько 60% її видатків, у місцевих бюджетах менше 25% і понад 40%, відповідно. Тому стає зрозумілим, щоб адекватно відповісти на виклики

сьогоднішнього дня Україні необхідно збільшувати питому вагу місцевих бюджетів у зведеному, доводячи її до середньоєвропейського рівня. Очевидно, що принципово нових джерел для швидкого і значного збільшення надходжень до місцевих бюджетів до рівня державного просто не існує. З огляду на це, мова може вестись тільки про передачу частини доходної бази державного бюджету на нижчий рівень.

В контексті фискальної децентралізації особливої актуальності набуває аналіз проблем формування доходної бази місцевих бюджетів в Україні. На сьогоднішній день існують чотири основних джерела фінансових надходжень до бюджетів місцевої влади, а саме: податкові та неподаткові надходження, субсидії й позики.

Для більшості зарубіжних країн основним джерелом формування доходів місцевого самоврядування, є різноманітні податки та збори. Серед лідерів за найбільшими частками від податкових доходів у структурі сукупних доходів місцевих органів самоврядування є Швеція з часткою 63% та Швейцарія з часткою 59%. Але є й країни, у яких ця частка від 10 до 20% (Словаччина – 13%, Великобританія – 14%) (рис. 2).

Що стосується України, то за період 2011-2013 рр. в нашій державі спостерігається тенденція щодо збільшення частки податкових надходжень в місцевих бюджетах. Питома вага доходів від податків і зборів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів від Державного бюджету на рівні 40%, без урахування трансфертів показник коливається від 84,5% у 2011 р. до 86,8% у 2013 р. Слід відмітити збільшення ролі місцевих податків і зборів. Їх частка збільшилась від 1,4% у 2011 р. до 3,3% у 2013 р. у сукупному обсязі доходів місцевих бюджетів (з урахуванням трансфертів) та відповідно від 2,9% до 7,0% без урахування трансфертів з держбюджету (Таблиця 5). Лівова частка в кошику місцевих податків і зборів припадає на єдиний податок, що складає 90% всіх місцевих податкових надходжень та 3% від усіх сукупних доходів місцевих бюджетів.

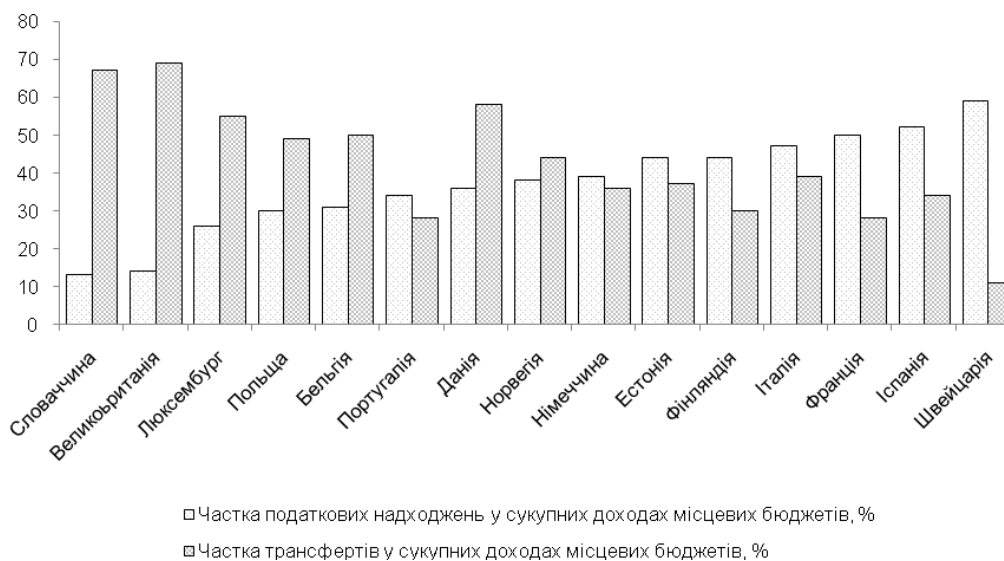

Рис. 2. Частки податкових надходжень і трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів європейських країн у 2013 р., %

Джерело: [11, 12]

Очевидно, що податкова база більшості регіонів України є недостатньою для самостійного виконання навіть тих функцій, які покладені на місцеву владу за сучасного устрою. Тому виникає необхідність використати потенціал податків на власність, що й демонструють сучасні урядові ініціативи [4, 5]. Адже, як доводить теорія та свідчить досвід зарубіжних країн в децентра-

лізованих моделях бюджетного устрою розподіл джерел надходжень між різними рівнями влади в узагальненому вигляді здійснюється наступним чином: центральний уряд отримує більшість податків на дохід, регіональна влада в більшій мірі покладається на податки з продажу та доходу, а місцева влада спирається на податки на власність.

Таблиця 5. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2011–2013 роки (без урахування та з урахуванням трансфертів), %

Доходи місцевих бюджетів	Без урахування трансфертів			З урахуванням трансфертів		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Всього доходів	100	100	100	100	100	100
Податкові надходження, в т.ч.:	84,5	85,2	86,8	40,3	38,1	41,3
- місцеві податки і збори	2,9	5,4	7,0	1,4	2,4	3,3
- податок на доходи фізичних осіб	62,5	60,6	61,4	29,8	27,1	29,2
- плата за землю	12,4	12,5	12,2	5,9	5,6	5,8
- інші податкові надходження	6,7	6,7	6,2	3,2	3,0	3,0
Неподаткові надходження, в т.ч.:	12,4	12,5	11,5	6,0	5,6	5,5
- власні надходження бюджетних установ	9,3	9,4	8,4	4,6	4,2	4,0
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	2,2	1,7	1,9	1,0	0,8	0,9
- доходи від власності та підприємницької діяльності	0,5	0,6	0,4	0,2	0,3	0,2
- інші неподаткові надходження	0,4	0,8	0,8	0,2	0,3	0,4
Доходи від операцій з капіталом	2,1	1,7	1,3	1,0	0,8	0,6
Цільові фонди	1,0	0,6	0,4	0,5	0,3	0,2
Офіційні трансферти від органів державного управління	-	-	-	52,3	55,2	52,4

Джерело: [8, С. 137-138; 13, С. 53-58]

Вагомий внесок у дохідну частину бюджетів європейських країн здійснює податок на майно. Частка цього податку у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів досить різна і становить у Великобританії, наприклад, – 99,5%, у Франції та Іспанії – близько 30-40 %. Привертає увагу той факт, що у більшості країн Європи запровадження зазначеного податку є обов'язковим, оскільки власність є найважливішою базою оподаткування. Основною проблемою адміністрування даного податку є справедлива оцінка майна та відсутність прямого зв'язку між вартістю майна і доходами, що отримує його власник.

Проте практика використання податків на майно при формуванні дохідної частини місцевих бюджетів розви-

нутих країн свідчить як про позитивні, так і негативні її сторони. Серед позитивних бачать наступні: відповідність засадам справедливого оподаткування, зручність для застосування на місцевому рівні, стабільність надходжень, сприяння більш ефективному використанню майна, не призводять до зменшення податкової бази загальнодержавних податків і зборів. Серед негативних рис відмічають складність в адмініструванні, непопулярність серед населення, відсутність простих та ефективних методик оцінки вартості майна тощо [14].

Крім податків на власність до місцевих податків, як правило, відносять місцеві прибуткові, промислові податки, а також податки, які відображають політику місцевих органів влади (екологічні, на полювання, на тва-

рин і т.п.). Такі податки, як податки на доходи фізичних осіб, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості капіталу в структурі сукупних податкових надходжень місцевих бюджетів європейських країн також займають значну частину. Для країн з найвищими показниками життєвого рівня характерні високі муніципальні прибуткові податки.

Аналізуючи неподаткові надходження в структурі доходів місцевих бюджетів європейських країн, слід відмітити, що їх частка також досить різноманітна (від 2% у Франції до 24% у Швейцарії). Склад, обсяги та динаміка неподаткових надходжень до місцевих бюджетів значною мірою характеризують масштаби та результативність діяльності органів місцевого самоврядування на ринку праці та фінансовому ринку, у місцевому господарстві та відображають дієвість контрольної роботи місцевих фінансових органів. З розвитком ринкової інфраструктури західна практика демонструє зростання доходів від підприємницької діяльності та власності у неподаткових надходженнях місцевих бюджетів. Так, обсяг цього виду неподаткових надходжень у Польщі та Чехії становить понад 40 %, у Болгарії, Словаччині, Угорщині – до 20 %, у Латвії та Румунії – близько 10 %.

Деякі країни мають значну частку адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та супутнього продажу, надходжень від штрафів і санкцій у структурі неподаткових надходжень бюджетів місцевих урядів. Так, наприклад, у Данії, Франції та Іспанії їх питома вага понад 60 %, у Великобританії – понад 40%, у Швеції – понад 10%.

За останні роки збільшилася роль такого джерела неподаткових надходжень як доходи від надання платних послуг місцевою владою, а саме за водопостачання, каналізацію, прибирання сміття тощо. Так, у Норвегії переважають надходження за водопостачання, каналізацію, утримання дітей у дитячих садках. В Італії – шкільний збір, за використання державних земельних ділянок, місцеві ліцензійні збори, у Швеції – за енергетичного водопостачання, використання відходів.

Фіскальна роль неподаткових надходжень в Україні залишається достатньо низькою, що складає за період 2011-2013 рр. у сукупних доходах місцевих бюджетів з урахуванням бюджетних трансфертів в середньому 5,7%. Більша частка з них (в середньому 4,3%) припадає на власні надходження бюджетних установ. Вкрай низькі та демонструють тенденцію до зменшення протягом аналізованого періоду доходи від власності та підприємницької діяльності, на які припадає лише 0,2% сукупних доходів місцевих бюджетів у 2013 р.

В Україні недосконалим, неефективним і таким, що не відповідає вимогам сьогодення є механізм формуван-

ня доходів місцевих бюджетів від операцій з капіталом. Підтвердженням цьому є негативна динаміка і так незначної питомої ваги доходів від операцій з капіталом, на яку припадає у структурі сукупних доходів місцевих бюджетів лише 1,0% у 2011 р. та 0,6% у 2013 р. (Таблиця 5).

У світовій практиці покриття фіскального дисбалансу регіонів здійснюється за рахунок міжбюджетних трансфертів. Тому майже у всіх країнах трансферти (гранти) формують друге за величиною джерело доходів місцевих бюджетів. Найбільш залежними в 2013 р. від центрального уряду були місцеві бюджети Словаччини (67%), Великобританії (69%). Більшою фінансовою автономією відрізняються місцеві бюджети Німеччини (36%), Естонії (37%), Фінляндії (30%), Франції (28%), де частка трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів становить близько 30-40%. За останні 10 років відчутно збільшили залежність від трансфертів (більше 10 в.п.) місцеві бюджети Люксембургу та Данії (рис. 2.). Слід відмітити, що, як правило, висока частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів характерна для країн з низьким рівнем податкових надходжень. Відповідно, у країнах з високими показниками децентралізації та значною часткою податкових надходжень (Ісландія, Швеція, Швейцарія,) спостерігається найменший рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів.

Аналізуючи структуру доходів місцевих органів самоврядування в Україні, не можна не звернути увагу на зростання рівня залежності місцевих бюджетів від трансфертів з Державного бюджету. Так, на протязі 2011-2013 рр. частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів була понад 50% (Таблиця 5). Україна має вищий порівняно з більшістю країнами ЄС показник залежності місцевих бюджетів від трансфертів з Державного бюджету при достатньо високій частці податкових надходжень. Крім того, в Україні в середньому лише 47,5% трансфертів, що спрямовувались урядом на рівень місцевих бюджетів упродовж 2010–2014 рр., становлять трансферти на загальні цілі (зокрема, дотація вирівнювання), кошти яких органи місцевого самоврядування можуть розподіляти та витратити на власний розсуд (Таблиця 6). У більшості ж країн ЄС така частка є значно вищою, для прикладу, у Німеччині вона дорівнює 95%, у Швеції – 75%, Великобританії – 64%, Польщі – 62%. Тобто в Україні переважну частину міжбюджетних трансфертів становлять ті, які мають цільове призначення (субвенції), і їхні кошти органи місцевого самоврядування просто технічно перераховують кінцевим одержувачам і не можуть перерозподіляти на власний самоврядний розсуд.

Таблиця 6. Обсяги та структура міжбюджетних трансфертів, що надійшли з Державного бюджету до місцевих бюджетів України за 2010–2014 роки

Показник	2010		2011		2012		2013		2014	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Обсяг трансфертів, в т.ч.:	77766,2	100	94875,0	100	124459,6	100	115848,3	100	132536,4	100
- дотація вирівнювання	43640,4	56,1	43629,9	46,0	51649,9	41,5	55695,4	48,1	60669,1	45,8
- субвенції з соціального захисту населення	30037,3	38,6	36305,2	38,3	43078,3	34,6	48633,4	42,0	50257,2	37,9
- інші трансферти	4088,5	5,3	14939,9	5,7	29731,4	23,9	11519,5	9,9	21610,1	16,3

Джерело: розраховано автором на основі [13, С. 66; 15]

Говорячи про джерела доходів місцевих бюджетів не можливо не сказати про позикові кошти. Звісно, що це джерело має як позитивні, так і негативні сторони. Проте досвід європейських країн доводить, що в Україні існує необхідність удосконалення системи запозичень на субнаціональному рівні [16]. Адже в умовах недостатності фінансових ресурсів на локальному рівні бюдже-

тної системи запозичення виступають значним джерелом доходів місцевих бюджетів, що дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування і забезпечення населення суспільними благами (товарами і послугами). Наприклад, в Бельгії, Франції, Німеччині частка позикових коштів в сукупних доходах місцевих бюджетів близько 10%.

Висновки. Сучасна система міжбюджетних відносин України, що почала формуватися з набуттям її незалежності, є надзвичайно централізованою, негнучкою і не сприяє соціально-економічному розвитку як окремих територій, так і держави в цілому. Аналіз європейського досвіду побудови моделі міжбюджетних відносин доводить, що створення ефективно функціонуючої бюджетної системи в Україні можливе через бюджетну децентралізацію, яка має базуватися на першочерговому посиленні локального рівня. Ключовими питаннями, на яких слід зосередити увагу і зусилля, – чітке розмежування як повноважень між центральними та місцевими органами влади, так і фінансових ресурсів на їх виконання та створення умов для самофінансування суб'єктів місцевого управління. Щодо зміцнення дохідної бази органів місцевого самоврядування, то, по-перше, прийняті в кінці грудня 2014 р. законодавчі акти, передбачають формування нової системи міжбюджетних відносин в Україні, зокрема через розширення податкової бази для місцевих органів влади та зміщення податкових акцентів на локальний рівень. З новим бюджетним кодексом місцеві бюджети отримали шляхи їх наповнення за рахунок збільшення податків, а саме податку на нерухомість (включаючи комерційну), податків на автомобілі, на надра і т.д.

По-друге, нагальним завданням для України сьогодні є стимулювання, активізація місцевого самоврядування в пошуку додаткових резервів і залученні альтернативних джерел надходжень до своїх бюджетів. В цьому контексті для України при нагоді стає зарубіжний досвід отримання місцевими органами влади додаткових фінансових ресурсів у сферах водопостачання та каналізації, переробки сміття домогосподарств, створення місць для паркування, догляду за дітьми та організації позакласних занять, догляду за людьми похилого віку, ефективного використання спортивних і культурних об'єктів тощо. Подолати низку проблем у фінансовому забезпеченні територіальних громад також може зняття необґрунтованих обмежень стосовно доступу до позикових капіталів.

По-третє, за умови збільшення закріплених за місцевими бюджетами доходів доцільно не тільки низити суттєве домінування трансфертів над власними фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, а й змінити структуру офіційних трансфертів, збільшивши питому вагу так званих незв'язаних субсидій – фінансової допомоги місцевим органам влади з боку державної влади, яка не обумовлюється конкретною метою та завданнями. До того ж, дестимулюючи роль відіграє діючий механізм надання дотацій вирівнювання через втрату адміністративно-територіальними одиницями свого вищого рейтингу за середньодушовими доходами місцевих бюджетів після перерозподілу цих дотацій.

По-четверте, формування фінансово-самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й у територіальних розмірах громад, районів та регіонів, що дозволило б збільшити їх економічні можливості.

Успішне вирішення даних проблем сприятиме відновленню в нашій країні місцевого самоврядування як потужної рушійної сили економічних та соціальних змін.

Дискусія. Залишаються дискусійними та потребують подальших наукових досліджень вада діючого порядку формування доходів органів місцевого самоврядування, яка полягає у відсутності зв'язка їх розмірів з обсягами та якістю надання муніципальних послуг; питання зручності та вартості адміністрування нових податкових проектів нашого уряду, визначення загального податкового навантаження на суб'єкти економіки. Ініціативи збільшення неподаткових надходжень в структурі доходів місцевих бюджетів, в свою чергу, потребують

враховувати ризики виникнення проблеми справедливості в сферах надання послуг освіти, охорони здоров'я і соціальної допомоги, що також вимагає виважених кроків на підставі вивчення передового зарубіжного досвіду. Окремого обговорення потребує українська модель здійснення вирівнювання між адміністративно-територіальними одиницями. Отже, ці та інші суперечливі питання фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування залишаються однією з основних тем обговорення вітчизняних і зарубіжних економістів-практиків і політиків.

Список використаних джерел

1. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання / [Молдован О.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В.]; за ред. канд. екон. наук, Я. А. Жаліло; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2010. – 35 с. [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/architektura-ca599.pdf>
2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]. – К., – 2012. – 128 с. [Електронний ресурс] // Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO": [сайт]. – Режим доступу: http://despro.org.ua/media/upload/central_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.pdf
3. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р] Урядовий кур'єр. – 2014р. – № 67. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
4. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" від 28 грудня 2014 року № 71-VIII // Голос України. – 2014. – № 254. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>
5. Закон України "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин" від 28 грудня 2014 року № 79-VIII // Голос України. – 2014. – № 252-1. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran2#n2>
6. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням" від 28 грудня 2014 року № 72-VIII. – № 252-1. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/72-19/paran5#n5>
7. Government revenue, expenditure and main aggregates [Електронний ресурс] // EUROSTAT: [сайт]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_main&lang=en
8. Бюджет України – 2013 (збірник) [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=404574&cat_id=404610
9. Consolidated government revenue as percentage of total general government revenue (consolidated) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm>
10. Consolidated government expenditure as percentage of total general government expenditure (consolidated) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm>
11. Tax revenue as percentage of total general government tax revenue [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm#D_9
12. Inter-governmental transfer revenue as percentage of total government revenue (both internally consolidated between the Central and Social Security sectors only) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm>
13. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік / [Зубенко В., Самчинська І., Рудик А. та ін.]. – К., 2014. – 80 с. [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД): [сайт]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf
14. Чекіна В. Введення податку на нерухомість в Україні: проблеми й ризики / В.Чекіна // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 38-44.
15. Виконання державного бюджету в частині міжбюджетних трансфертів [Електронний ресурс] // Державна казначейська служба України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602;jsessionid=E09B936EDD3E115C9A46607A63699DFC>
16. Субботович Ю. Бюджетна децентралізація та зміцнення фінансів органів місцевого самоврядування / Ю. Субботович // Вісник Київського національного університету. Серія: Економіка. – 2012. – № 132. – С. 44-46. DOI: 10.17721

Е. Яфінович, канд. экон. наук, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕСТНЫЕ БЮДЖЕТЫ И МЕЖБЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН И ПРОБЛЕМЫ УКРАИНЫ

Статья посвящена изучению механизмов эффективной организации отношений в середине бюджетной системы Украины и Европы, а именно через построение оптимального баланса между бюджетом центрального правительства и бюджетами органов местного самоуправления. Рассмотрено понятие децентрализации в контексте реформирования межбюджетных отношений Украины. Проанализирован отечественный и зарубежный опыт формирования доходной части местных бюджетов с целью определения наиболее действенных элементов и сдвигов в местном самоуправлении стран Европы, которые было бы целесообразно внедрить в национальную бюджетную систему.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, местные бюджеты, межбюджетные отношения, налоговые поступления, местные налоги, неналоговые поступления, трансферты.

O. Iafinovich, PhD in Economic, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LOCAL BUDGETS AND INTER-BUDGET RELATIONS: THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES AND PROBLEMS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of mechanisms to organize relations inside the budget system of Ukraine and Europe effectively, namely through developing the optimal balance between the central government budget and the budgets of local governments. The decentralization issue is examined in the context of reforming the inter-budget relations in Ukraine; particular attention is paid to fiscal decentralization, the indicators determining the level of the public power decentralization in the country. Domestic and foreign rates of income and expenditure of the central government and local governments, their shares in the consolidated budget of states, and proportions are analyzed under specific criteria. Trends to generate the revenue part of the local budgets of Ukraine and European countries are studied, the peculiarities and problems of this process are defined. The experience of Europe and Ukraine on types of taxes that are part of the local budget revenues is examined. The structure of tax revenues of local budgets is considered, potential areas that allow increasing these revenues in the structure of local budgets of Ukraine due to foreign experience are identified. Particular focus is given to the second largest source of revenue of the local government budgets. The dependence of local budgets on transfers in Ukraine and Europe is analyzed to determine the most effective elements and changes in local government in European countries that would be appropriate to introduce into the national budget system.

Keywords: fiscal decentralization, local budgets, inter-budget relations, tax revenues, local taxes, non-tax revenues, transfers.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 100-105

УДК 005.936 (477)

JEL P260

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/16

В. Брановицький, асп.

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено проблему структурних деформацій власності в постприватизаційний період, а саме відсутність суспільного усвідомлення легітимності власності, що постійно продукує утопічні політичні гасла та суспільне невдоволення існуючим перерозподілом власності. Розглянуто два діаметрально протилежні засоби легітимізація власності шляхом націоналізації та конституційної реформи. Висновки зосереджені в реалізації політики економічного конституціоналізму як шляху легітимації власника в Україні та побудови демократичної й правової держави.

Ключові слова: легітимність, власність, легалізація власності, економічний конституціоналізм.

Свавілля і непередбачуваність несумісні із створенням багатства ...
Суспільство, в якому є сумніви з приводу того, кому що належить,
не може розраховувати на тривалий і успішний розвиток.
М. Тетчер [1, с. 412]

Постановка проблеми та актуальність. Відсутність усвідомлення легітимних прав власності, що є традиційним в розвинутих країнах є основою несприйняття приватної власності. Зовсім не випадково нобелівський лауреат В.Леонтьев в одному зі своїх інтерв'ю (1993) заявив, що Росії знадобиться не менше 70 років, щоб відтворити повноцінну систему інституцій приватної власності. Це твердження прийнятне і для України [2]. Так як відсутність легітимної правової історії не дає можливості захищати правовим інституціям право власності. Питання власності на сьогодні знаходиться в атмосфері байдужості зі сторони агентів державної влади. Реституція власності не стоїть на першочерговому завданні для уряду. Хоча історична справедливість, євроінтеграційний вектор розвитку й становлення в суспільстві усвідомлення прав власності вимагає проведення даного кроку, але для цього потрібна буде чимала політична воля в середині країни.

Походження і методи нагромадження капіталу, отриманого в процесі приватизації національного багатства не мають правових гарантій недоторканності, захисту від кримінально-владно вмотивованого перерозподілу, а головне правової та суспільної легітимнос-

ті. Відтак є підстави стверджувати, що відносини власності в Україні є значною мірою деформованими й непрозорими. Неформальні інституції та вибіркоче застосування законодавства детермінують механізми перерозподілу власності, всупереч ринковим механізмам і нормам закон. "Звідси маємо "інституційну пастку", коли, з одного боку, існують об'єктивні можливості до перерозподілу прав власності, що визначаються відсутністю правових гарантій недоторканості та суспільною не легітимністю її структури, а з іншого – силові спроби перерозподілу власності призведуть до неможливості правового забезпечення її недоторканості" [3, с.91].

Механізми та форми здійснення перших процесів реформування відносин власності та лібералізації процесів призвели до проблеми легітимності власності, що проявилось в її правовій незахищеності перед подальшим перерозподілом. Хід реформ спровокував першу хвилю криміналізації суспільного життя, тінізацію економічних відносин. В таких умовах одним з активних учасників приватизації і наступних перерозподілів власності, що відбулися в 90-ті роки став злочинний світ. Непослідовність дій не дала затверджуватися конфігурації основаної на легітимності та економічному лібе-

ралізмі. Якщо зважати на розвідки останніх часів, то варто назвати монографію Я.Жаліло "Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави" (2009). Вчений наголошує "асоціальність поведінки багатьох бізнесових структур, успадкована з часів "дикого капіталізму" першої половини 90-х років, викликала значне несприйняття у громадській думці ліберального напрямку суспільного розвитку, створила благодатне підґрунтя для поширення популістських настроїв серед низки політичних партій та рухів, що виявляється у вимогах перерозподілу власності..." [4, с.323]. З метою визначення думки населення та сприйняття щодо вторинного перерозподілу власності здійснювалися відповідні опитування громадської думки. Згідно дослідження Українського Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова 71,1% опитаних вважають позитивним передачу в державну власність деяких підприємств і лише 4,5% респондентів ставляться негативно [5].

Аналіз проведених раніше досліджень. Дослідженню легітимізації власності та її проблемам присвячені наукові праці таких вітчизняних та закордонних авторів, як О.Барановський, О.Беляєв, Дж.Б'юкенен, З. Варналії, А.Гальчинский, В.Гейць, С.Гурієв, В. Дементьєв, П.Єщенко, О.Івашина, Р.Капелюшников, І.Малий, В. Мандибур, І.Мазур, А.Плеханов, Р.Пустовіт, А. Радигін, В.Сіденко, І.Сідоров, К.Сонін, Г.Явлинський, В. Якубенко.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Науковці акцентують увагу переважно на загальній важливості проведення амністії капіталу, суспільному догворі та неприпустимості націоналізації і недостатньо уваги приділяють конкретним, дієвим, зрозумілим й спрощеним засобам легітимізації власника з об'єктивно необхідними механізмами закріплення його в суспільстві.

Мета статті. Дослідити можливі шляхи проведення легітимізації власності та обґрунтувати необхідність та доцільність її проведення засобами політики економічного конституціоналізму в поєднанні з вирішенням проблем соціальної економічної політики сьогодення.

Виклад основного матеріалу. В процесі лібералізації відносин власності Україна абсолютно закономірно "зіткнулася з проблемою низької легітимності, що склалася в ході приватизації структур власності" [5]. Звичайно, враховуючи масштаби і темпи приватизаційного процесу, – відмічає Р.Капелюшников, – високий ступінь невизначеності і відсутність практичного досвіду, глибини трансформаційної кризи і вихідну слабкість державних інститутів, такий підсумок можна було б вважати закономірним, якщо неминучим [6, с. 3].

При цьому які б приватизаційні схеми роздержавлення, перерозподілу національного багатства між усіма громадянами в Україні не пробували застосовувати, вони незмінно породжували й викликали в суспільстві однакову реакцію – різке відторгнення й проблеми пов'язані з ненадійним захистом, недостатньою легітимністю. В результаті сталося те про що писав ярий представник ліберально-ринкових реформ А.Пасхавер "Якщо не відбувається легітимна приватизація, буде обов'язково відбуватися приватизація нелегітимна" [7]. В свою чергу відсутність легітимності приватизаційних процесів сприяло фізичному зменшенню основних виробничих фондів.

Також, зовсім неврахована відсутність розуміння й необхідності сприйняття приватної власності та її легітимності через діаметрально протилежну матрицю цінностей від ринкового суспільства, що була насаджена протягом понад сімдесяти років знаходження в соціалістичному просторі з іншими країнами східної Європи та Азії. Для яких такий стан речей зумовлений євразійським типом управління на основі автократії.

Так, В.Дементьєв звертає увагу на проблему легалізації (інституціоналізації) реальної власності на активи приватизованих підприємств [8, с.31]. В цьому контексті російські учені А.Радигін й І.Сідоров, констатують, що "...реальні власники взагалі відсутні в будь-яких реєстрах власників. Саме управління фінансами й укладання різних угод із власністю (акціями) здійснюють за вказівками реальних власників на "довірчих засадах" формальні наймані директори" [9, с.50]. Відтак проблема недостатньої легітимності приватної власності є наріжним каменем ринкової перебудови, так як його формування відбувалося в умовах численних порушень чинного законодавства. В Україні вся власність в свідомості суспільства тісно пов'язана з тіньовою економікою періоду роздержавлення. Частково сформована та невизнана персоніфікація власності детермінують відсутність її легітимізації.

В умовах відсутності достатніх гарантій захищеності власності відбувається значний відтік та тіннізація капіталу. Якщо власність знаходиться у тіньовому секторі, то значна частка активів з виробничої та фінансової точок зору є малоефективними. Адже відсутні відповіді на такі ключові питання її специфікації: хто є дійсним власником активів; хто має відповідати за порушення прав власності на активи; хто відповідатиме за збитки та махінації із власністю; хто повинен сплачувати за надані товари та послуги тощо [10, с.69].

Відтак, не буде перебільшенням сказати, що прийняття дієвих заходів з подолання невизначеності у відносинах власності стає головним завданням розробки будь якої відповідальної економічної стратегії, важливим аспектом інституційних реформ, необхідність яких очевидна для всіх, хто ставить перед собою мету розвитку і модернізації нашої країни та суспільства [11, с.10]. Механізми легалізації власності й капіталу, запровадження конкурентних засад на завершальному етапі приватизації в умовах правового забезпечення недоторканності власності є передумовою розвитку цивілізованих відносин власності та побудови правової держави. Саме держава повинна забезпечити "інституційні гарантії", які, за визначення С.Дефоржа, становлять систему "...легітимізованих зобов'язань держави та її представницьких органів (організацій) з реалізації та забезпечення дієздатності інституційних стандартів соціуму. У сукупності з інституційними стандартами вони утворюють інституційні межі господарської системи і закладають базис для становлення економічних та соціальних стандартів і гарантій, що визначають траєкторію розвитку даного соціуму" [12, с.20].

Інституційні зміни повинні представляти собою спробу обійти еволюційний розвиток форсуючи його заради подолання дисфункцій, що призводять до паралічу управління та руйнують життєві параметри. Перуанський автор Ернандо де Сото наголошує, що успішність інституційних змін щодо прав власності залежить від того, наскільки вони відповідають вимогам підприємств та суспільства з огляду на транзакційні витрати, що зазнають економічні суб'єкти під час легалізації прав власності [13, с.157].

Таким чином, постає закономірне питання, які саме інституційні заходи має вжити держава заради виправлення, наскільки це можливо, недоліків приватизаційного процесу та усунення їх негативних наслідків. І що саме головне, якими має бути зміст таких інституційних дій держави. Зокрема, особливе місце посідає дослідження І.Малий "Цивілізаційні зміни та диверсифікація інституційної ролі держави" в якому вчений наголошує, що "держава залишається єдиним унікальним суспільним інститутом, перед яким постає необхідність вирі-

шувати всю сукупність питань, що виникають у зв'язку з функціонуванням як суспільства, так і кожного громадянина. Революційна чи еволюційна зміна внутрішнього чи зовнішнього середовища завжди супроводжується прийняттям адаптивних правил та норм, що продукується державою" [14, с.26].

Згідно догматичної парадигми перерозподілу власності потрібно виділити два принципово різних механізми:

- ринковий перерозподіл як механізм згідно якого відбувається привласнення/відчуження від менш ефективних до більш ефективних власників у процесі ринкової конкуренції;

- перерозподіл власності за активного втручання держави використовуючи відповідні правові заходи.

Ринковий перерозподіл можливий й притаманний в економіках з розвинутою формою корпоративної власності та нормальною ринковою конкуренцією. В такому перерозподілі держава виступає, в першу чергу як гарант забезпечення недоторканості власності, архітектор інституційної будови.

Більш дискусійним є питання прямого втручання держави у процеси перерозподілу власності та його механізми за для досягнення легітимності. Конкретними механізмами можуть бути:

- націоналізація – перехід об'єкта приватної власності у державну власність;
- деприватизація – відновлення чи посилення державного контролю над приватизованими підприємствами;
- реприватизація – повторна приватизація підприємств.

І це в меншій мірі стосується розв'язання проблеми неефективного використання власності, так як у ринковій економіці це питання вирішується через процедуру банкрутства, реструктуризації, вільного продажу. Сам механізм перерозподілу власності через процедури санації теж вже існує з перших днів незалежності України, його потрібно лише задіяти повною мірою прибравши можливі зловживання зі сторони агентів державної влади.

У Національній доповіді "Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015" підготовленою Національною академією наук України зазначається, що "наслідки руйнівної приватизації не можна виправити зворотним шляхом відбору отриманої поза правовим полем власності. Потрібно підвести ризик під пройденими етапами приватизації, провести за законом легалізацію майна на прийнятних для власників і суспільства правових і фінансових засадах, і далі йти шляхом коригування розподілу і специфікації прав власності в процесі вдосконалення всієї системи право відносин. ... Цим зумовлюється зміст модернізації всіх складових економічної системи і соціально-економічної політики" [15, с.12]. У вітчизняних публікаціях також зроблені висновки щодо неприпустимості проведення тотальної реприватизації чи перегляду її результатів. На переконання професора П.Єщенко, "тотальне роздержавлення і приватизація в Україні зовсім не означає, що треба братися за націоналізацію чи всебічну деприватизацію. Подібні явища ще більше дестабілізують суспільство, поглиблюють економічну і соціальну кризу і сприятимуть перерозподілу власності на користь корумпованих чиновників, що знаходяться при владі. Доказом чого є здійснюване в країні рейдерство при відсутності чіткої правової бази і використання юридичних законів і нормативних актів на користь тих, хто володіє власністю та наблизений до влади" – резюмує вчений [16, с.19]. Експертна позиція (С.Гурієв, А.Плеханов, К.Сонін) ґрунтується на тому, що при відсутності захисту прав власності економічні агенти, побоюючись її експропріації державою не будуть активно інвестувати в економіку. При наявності розви-

нених інституцій (чіткого законодавства з регулювання фінансових ринків, незалежних і компетентних судів, некорумпованих і ефективних правоохоронних органів) підвищується віддача від вкладених коштів і зусиль підприємців [17, с.8].

Таким чином, безпідставне організаційне втручання держави в механізми перерозподілу й використання позаекономічних інструментів перерозподілу власності неприпустиме, так як його наслідки можуть призвести до: значних зловживань з боку агентів державної влади; диференційованого підходу; шкоди іміджу України на світовій арені; зниження інвестиційного рейтингу; зниження припливу іноземних інвестицій; погіршенню інвестиційного клімату; падінню ринкової вартості майнових активів; економічному спаду.

Відтак, надання легітимності власності через організаційні можливості держави є неприпустимим без чіткого визначення параметрів відчуження майна як на користь держави, так і нового власника. Цей процес може стати потенційно дуже небезпечним явищем й суспільно невиправданим. Особливо за відсутності нормальної інституційної архітектури й ринкової зрілості суспільства. Процес активного втручання держави в механізми перерозподілу власності у жодному разі не призведе до появи більш ефективнішого власника, а буде зведений лише до більшовицького гасла "грабуй награвоване". При політичній волі чи кон'юнктурному рішенні (в тому числі опортуністичній поведінці) представників державної влади завжди знайдеться аргумент про набуття права приватної власності з порушенням законодавчого поля на момент приватизації. Відтак, право власності в Україні без її легітимізації буде залишатися негарантованим й незахищеним.

Наведений аналіз свідчить, що сьогодні говорити про новий перерозподіл власності є не актуально, тому що буде порушена сформована діалектика власності в Україні. Націоналізація чи збереження державної власності не є аксіомою соціальної справедливості. Відновлення соціальної справедливості через масову націоналізацію – це чергова ілюзорна перспектива. В цьому відсутня будь-яка економічна логіка. Подібного роду утопічні твердження, відносно справедливого перерозподілу власності, будуть існувати до тих пір, поки не буду створенні історичні умови, що здатні їх заперечити.

Ринкові, формалізовані умови функціонування і багаторівневий інфорсмент захисту власності зможуть не допустити хаотичного чи стихійного перерозподілу власності. Але заполітизований аспект перегляду результатів приватизації власності й капіталу стає перепорою в процесі легалізації й в першу чергу легітимізації власності. Емпіричний досвід показує, що лише після утвердження прав власності як непорушних та захищених відбувається вибудова довгострокових інвестиційних планів, а це в свою чергу реструктуризація підприємств, збільшення податкових відрахувань і зниження соціально-економічного напруження.

Ключовим у державній економічній політиці націленій на легітимізацію власника залишається реалізація домінантних відносин власності – права приватної власності, а в центрі уваги має знаходитися суверенітет приватної власності. Постає закономірне питання, яким чином надати існуючим відносинам власності status quo. Повністю вичерпне визначення statu quo, за Дж.Б'юкененом, буде розраховувати на формальні структури прав, претензій і очікувань, що ці права і претензії будуть захищені від конфіскації чи приватного і державного хижацтва [18, с.142]. Автор погоджується з позицією О.Івашина який наголошує, що легітимізація – базовий, найбільш фундаментальний і доступний ін-

струмент захисту прав власності, оскільки його використання не потребує суттєвих витрат, і він надається практично безкоштовно [18, с.232]. Це суттєво знизить трансакційні витрати та згідно з теоремою Коуза буде вести до більш ефективного розміщення ресурсів незалежно від початкового розподілу прав власності. Тому вирішення питання легітимності власності може також стабілізувати неринкові механізми перерозподілу власності антагоністичного характеру (рейдерство).

Успіх легалізації власності й/чи амністії капіталів значною мірою залежить від громадської підтримки такого кроку зі сторони влади. Дж.Б'юкенен вважав, що "додатковим джерелом можливого непогодження відносно оцінки претензій з очевидним status quo знаходиться в привласненні чи непривласненні з позиції моральної легітимності" [19, с.141]. Саме тому О. Пасхавер наполягає, що Україні необхідна не легалізація, а легітимація капіталу, тобто його суспільне виправдання з позиції базових суспільних інтересів [20, с.10].

Де-юре специфікація здійснюється державою, а де-факто значну роль на її утвердження впливають неформальні інституції. А.Асоні (A. Asoni) зазначає, що захист прав власності включає в себе писані закони і/або соціальні звичаї і норми [21, с. 963]. Держава як гарант прав власності забезпечує їх специфікацію, захист й відновлення прав власності. Під захистом потрібно розуміти наявність можливих перепон для виконання іншими суб'єктами дій з об'єктом власності. Чим суворіші санкції зі сторони гаранта та значущі перепони тим більш захищеним є права власності. Разом з тим, Б'юкенен та Талока наголошують, що "права власності особливо ніколи не можуть бути визначені раз і назавжди" [22]. Так як, нелегальне втручання з боку інших суб'єктів чи рішення владних агентів завжди залишається реальним, а прямої лінійної залежності від специфікації та рівня захисту прав власності не існує.

Згідно ортодоксального підходу аналіз вибору агентів та їх взаємовідносин один з одним відбувається в рамках діючого правового інституційно-конституційного ладу, що обмежує можливості економічної політики. Використовуючи інструментарій конституційної економічної політики існує можливість знаходження альтернативних інституційних правил, що обмежать вибір і дії владних і економічних агентів. А.Заостровцев вважає, що таким чином правила "для неї виявляються не ексogenous, а ендogenous змінними" [23, с.35]. Основний наголос відбувається на правила, які детермінують рамки в яких діють агенти. "Конституційна економічна політика розглядає вибір обмежень, на відміну від вибору в рамках обмежень" [24, с.608].

А. Кач досліджуючи інституційні основи економічної теорії права відмічає, що найбільш важливими елементами права є конституції [25, с.11]. На думку Б'юкенена і Таллока конституція "це набір наперед погоджених правил, по яким здійснюється подальші дії" [26, с.35]. Відтак питання легітимації власності повинно вирішуватися шляхом економічного конституціоналізму. Ф.Кідланд і Е.Прескот у знаменитій статті, яка принесла їм Нобелівську премію з економіки (2004), мали на меті донести, що раціональніше буде обмежити свободу дії влади, щоб уникнути прийняття нею кон'юнктурних рішень (пов'язаних наприклад з націоналізацією чи реприватизацією), які суперечать загальному інтересу в середньостроковій перспективі. З їх позиції агенти в економіці – це вже фактор у прийнятті рішень урядом. Так як вони роблять припущення і прогнози про розвиток подій, що формує економічний клімат та в результаті забезпечує "соціально оптимальний результат" [27]. "Щоб зберегти особисту свободу, – пише Ф.Хайек,

– необхідно обмежити всяку владу – навіть владу демократичного парламенту – довготерміновими принципами, схваленими народом" [28, с.155]. Таким чином, є необхідним обмежити їх поле дії, щоб "тримати під контролем левіафановські схильності уряду" (Дж.Б'юкенен).

Реалізація економічного конституціоналізму в питанні відносин власності повинна передбачати певний алгоритм втручання агентів державної влади в діяльність економічних агентів без порушення суспільного договору. Відтак актуальним залишається внесення змін до Конституції. Питання легалізації власності напевно чи відбудеться з остаточним ухваленням на всеукраїнському референдумі, так як основна маса суспільства знаходиться в стані соціально-економічного голоду та прагне справедливого перерозподілу внутрішнього продукту, тому нездатна послити раціонально в довгострокову перспективу та стратегічно. Таким чином, заради надання суспільної легітимності сформованій діалектиці власності необхідна конституційна більшість в парламенті. Відтак, можна буде отримати "демократичну згоду" [29] або згідно римського права *postulatio populi* – народну згоду від суспільства на підвладення лінії між минулим і майбутнім в побудові громадянського суспільства в основі якого лежить приватна власність. Укладання реляційного контракту між суспільством, державою і власниками поєднає в собі базу формальних і неформальних стосунків.

У разі проведення конституційної реформи існує можливість вирішення ряду нагальних питань для України та "посадити державу-левіафана в клітку". Інституційно-конституційні обмеження і правила можуть бути врегульовані в окремому розділі "Економічно-політичні засади" чи іншою з назвою, яка б влаштувала б усі політичні сили в стінах парламенту. Першочергово необхідно вирішити та врегулювати: (1) Легітимація власності. Потрібна разова заборона на перегляд приватизаційних результатів заради подальшого недопущення спекуляцій політичними діячами. Можливе проведення легітимації власності за принципом набуття об'єкту у власність в певний період; термін протягом якого можливий перегляд результатів приватизації; ринкової вартості обмежуючи певним максимальним значенням. Повторимося, що у жодному разі не повинно створюватися умов чи можливостей для легалізації кримінальних капіталів, доходів, отриманих від заборонених законом видів діяльності чи незаконного привласнення майна незалежно від періоду нагромадження. (2) Амністія капіталу. Для захисту приватної власності та протидії виведенню капіталів потрібна насамперед – легалізація, шляхом амністії. Винятком є капітал кримінального походження. Це допоможе вибудувати цивілізовану захищену юридичну структуру власності. (3) Засади грошово-кредитної системи. Регулювання зростання грошової маси, інфляційне таргетування. (4) Сфера оподаткування. Формування збалансованого бюджету, обмеження державних видатків від ВВП до 30%. (5) Інструментарій самодостатності органів самоврядування. В питаннях оподаткування, бюджетування, фінансування. (6) Врегулювання статусу Національного банку України. А саме як незалежного органу державного управління для недопущення партійно-квотного призначення. (7) Порядок доступу до природних надр та ресурсів. (8) Засади формування ринку землі. Вирішення питання зняття мораторію на продаж землі до 2018 року з формування відповідної ордоліберальної інфраструктури та створенням адекватного інституційного середовища.

Дж.Б'юкенен та його послідовники й прихильники дотримувалися позиції, що конституційний регламент може зробити економічну політику і демократичний лад

в країні більш ефективною і дієвою. Представники теорії суспільного вибору досить послідовно наполягають на обмеженні економічних функцій держави. З їх позиції навіть те, що буде видаватися суспільним благом не привід для державного втручання. Таким чином, "державна пропонує подвійну функцію, що примушує до конституційного порядку і що забезпечує суспільне благо" [30].

Будь-який конституційний аналіз має ієрархію, тому в доповнення до інституційно-конституційних обмежень необхідний єдиний Закон України "Про націоналізацію" як суб-конституційний вибір в рамках ринкової альтернативної стратегії. З конкретними параметрами майна, що підпадають та причин й умов повернення національного багатства в власність держави. Однак, це є можливим лише після надання правової оцінки процесу організації та умов приватизація об'єкту власності, що може бути націоналізований. В перше чергу, це стосується приступної приватизації чи приватизації з умовами участі "під одного покупця" чи у разі порушення умов набуття власності через приватизацію. Перегляд підсумків приватизації можливий винятково в судовому порядку з повним дотримання чинного законодавства. Перерозподіл власності не може бути справедливим за своєю суттю, але разом з тим він не повинен базуватися на корупції та безкарності. Авжеж це не повинно стосуватися майна малого та середнього бізнесу, так як це може лише ускладнити існуючі відносини власності та призвести до хаотичного переділу власності, що є недопустимим в ринковій економіці. Відтак, відповідні державні інституції повинні зробити лише ревізію, перегляд, переоцінку підсумків приватизації в Україні вже з наступним перерозподілом власності, що допоможе в подальшому запобігти впливу корупції на розвитку антагоністичних механізмів перерозподілу.

Економічний конституціоналізм базується на явному "методологічному індивідуалізмі" [31, с.13]. Відтак власний інтерес агентів та індивідів за наявності відповідних державних інституцій при чітко специфікованих правах власності може стати головною силою, що забезпечить попередження злочинності, корупції й виконання норм і правил у ринковій економіці. Так як лише він має єдиний автоматичний мотив охороняти власність.

Відтворення істинних відносин власності вимагає відповідного контролю зі сторони суспільства [32, с.34]. Громадські інституції повинні також мати можливість контролювати та висвітлювати діяльність представників влади. К.Сонін наголошує, що "вільна конкуренція і захист прав власності не з'являються самі по собі. Навпаки, їх підтримка є основною задачею навіть не уряду, а суспільства, пильнуючи за урядом" [33, с.191]. Так як саме громадський та суспільний контроль є детермінуючою домінуючою демократії та ринкового суспільства.

Паралельно потрібно розпочати роботу над вирішенням дилеми соціальної справедливості та економічного зростання й знаходження адекватних інструментів економічної політики, щоб протидіяти кризі неоліберального капіталізму, коли багаті багатіють за рахунок бідних верств населення. Необхідно направити соціально-економічну політику на зменшення доходів багатих та збільшення доходів бідної частини населення заради збалансування економіки та національної безпеки. Так як, "соціальна поляризація це одна з характеристик для суспільства, що може зменшити легітимність власності і контрактних прав, що робить їх дотримання дорожчим" [34, с. 132]. Досягнути легітимізації власності без підвищення рівня соціального забезпечення, а це в свою чергу сталості економічного зростання буде вкрай важко. Передумовами цьому повинно

стати зрушення соціальних та економічних процесів зі стану перманентного звуження.

Особливої уваги заслуговує – довіра, за її відсутності всі спроби легітимізації власника будуть марними. Без домінуючої передумови – довіри економічних агентів та суспільства до влади, заходи з легалізації власності й/чи амністії капіталів можуть бути нерезультативними. На думку Фр.Фукуями, саме довіра є могутнім інструментом досягнення економічного і політичного успіху [35]. Наприклад, Р.Кіфер і С.Кнак (Keefer P., Knack, S.) показують, що країни, в яких суспільство виявляє більш високий рівень "довіри" до влади також демонструють більшу безпеку прав власності і контрактних прав. Водночас, більш етнічна чи мовна поляризація пов'язано з більш низьким рівнем довіри в країнах [36, с. 1252]. Формування довіри зі сторони представників економічної влади та суспільства до держави – це особлива еволюційна необхідність. Довіра стала об'єктивно ринково-економічною категорією. Вона "впливає на мотивацію поведінки людини, коригує умови прийняття рішення, тим самим визначає характер динаміки суспільних відносин" [37, с. 74].

Окреслені процеси соціально-економічного простору дають змогу змістовніше осмислити найгостріші проблеми української економіки й суспільства на етапі її трансформаційного розвитку. Разом з тим, не достатньо лише виправлення процесів, що стосуються сформованих під час приватизаційного періоду структурних деформацій у відносинах власності існує нагальна необхідність й їх системного удосконалення. Економічному агентів, що ефективно працює має бути забезпечено елементарне інституційно-конституційне правило – недоторканість його власності та захист від хижацтва (за М.Олсоном). Агент, що веде неефективну господарську діяльність може позбутися власності виключно в рамках існуючих інституційних правил: закон про банкрутство, санація та інше. Агенти, що я власниками приватизованих підприємств, які не дотримуються інвестиційних, природоохоронних, соціальних чи інших пост-приватизаційних вимог, передбачених приватизаційною угодою, позбавляється власності відповідно до напруженого інституційного механізму.

Б'юкенен наполягає на тому, що для того, щоб суспільство залишатися життєздатним вимагається, "... щоб сторони в грі чи обміні признали базові позиції з яких починається процес. Сама історія визначає розподілення прав власності і вимог надаючи їм status quo. Ми не можемо вибрати альтернативну історію, що могло б бути. Ми можемо, однак, вступити в конструктивний діалог відносно шляхів і засобів, через які ми можемо досягнути зміни на благо для всіх учасників"[18, с. 142].

Висновки. На шляху утвердження економічного ордолібералізму заради становлення громадського суспільства Україна пройшла лише першу частину шляху, а саме накопичення первісного капіталу та плюралізму відносин власності. Попереду самоідентифікація як ринкового суспільства, що характеризується як неопосередковане та саморегульоване. Ринкове суспільство є не лише статичним та динамічним воно структурую всю ринкову економіку є способом та метою його розвитку.

Державна економічна політика може як стимулювати економічне зростання так і породжувати неформальні інституції, тому потрібно постійно розвивати відносини власності та гарантувати їх захист необхідними та відповідними формальними інституціями, здібними регулювати та розвивати дане питання. Державна політика повинна бути націлена на звільнення відносин власності від історично сформованих "правил гри" по легітимізації та перерозподілу власності.

Відтак, при становленні власності як основної ринкової інституції для держави не досить лише займатися легітимізацією власності, щоб утвердитися. Їй потрібно збалансовано перебудувати всю суспільну систему в цілому. Західні вчені констатують, що історія вчить нас, що права власності та політичні інституції, які гарантують їх захист є сучасним відкриттям і тендітна форма людської колективної організації [22, с. 963]. У цьому сенсі держава зможе підготувати ґрунт для справжнього ринкового суспільства. Без титанічної перебудови суспільства становлення ордоліберальних й ринкових відносин неможливе. Таким чином, правова держава і ринок виступають кінцевою цілю в транзитивній економіці.

Список використаних джерел

1. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. / М. Тэтчер – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С.504.
2. Гальчинский А. С. Записки советника Президента: десять лет с Президентом Леонидом Кучмой / А. С. Гальчинский – К.:Льбидь, 2013. – 548 с.
3. Олейник А. "Институциональные ловушки" постприватизационного периода в России / А. Олейник // Вопросы экономики. – 2004.– №6. – с. 79-94.
4. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави [монографія] / Я. А. Жаліло – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
5. Соціологічне опитування [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=238.
6. Капелюшников Р.И. Собственность без легитимности? – М.: ГУ ВШЭ, 2008.
7. Зеркало недели / 2005 9-15 апр.
8. Дементьев В.В. Структура економічної влади і поведінка власника підприємства / В.В. Дементьев // Економічна теорія. – 2008. – №2. – С.22-37.
9. Радыгин А., Сидоров И. Российская корпоративная экономика: сто лет одиночества / А. Радыгин, И. Сидоров // Вопросы экономики. – 2000. – № 5. С. 45-61.
10. Пустовийт Р. Ф. Проблеми прав власності в трансформаційних економіках / Р. Ф. Пустовийт // Наукові праці ДонНТУ Серія: економічна. Випуск 34. – Донецьк, 2008. – 226 с..
11. Явлинский Г.А. Необходимость и способы легитимации крупной частной собственности в России: постановка проблемы / Г.А. Явлинский // Вопросы экономики. 2007, № 9 с. 4-26.
12. Дефорж С.Ю. Институційні основи становлення соціального ринкового господарства: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Сергій Юрійович Дефорж. – 2006. – С. 20.
13. Сото де. Загадка капітала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. – 273 с.
14. Малий І. Й. Цивілізаційні зміни та диверсифікація інституційної ролі держави / І. Й. Малий // Наукові праці ДонНТУ Серія: Економічна. – Вип. 40-3. – Донецьк, 2011. – с. 26-31.
15. Новый курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.] – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
16. Єщенко П.С. Догми і реалії "нової економіки" / П.С. Єщенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 24 (за заг.ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.) – К., 2011. – 388 с.
17. Гуриев С., Плеханов А., Сонин К. Экономический механизм сырьевой модели развития / С.Гуриев, А.Плеханов, К.Сонин // Вопросы экономики. 2010. № 3 с. 4-23.

18. James M. Buchanan, 2004. "The Status of the Status Quo," Constitutional Political Economy, Springer, vol. 15(2), pages 133-144.
19. Івашина О. Ф. Захист прав власності та контрактів: деякі теоретичні аспекти / О. Ф. Івашина // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць; відп. ред. О. О. Бєляєв. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 231–241.
20. Барановський О., Сіденко В. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / О.Барановський, В.Сіденко // Національна безпека і оборона №2, 2004 с. 48.
21. Asoni, A., 2008. Protection of Property Rights and Growth As Political Equilibria. Journal of Economic Surveys, 22(5), pp.953–987.
22. Buchanan, James M., Tullock, Gordon (1962). The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/1063>.
23. Заостровцев А. П. Конституционная политическая экономия: идейные истоки и ее место в системе экономических учений / А.П. Заостровцев // Вестник Удмуртского университета. 2011. № 3. С. 35-42.
24. Ludwig, Van den Hauwe (1999). Public Choice, Constitutional Political Economy and Law and Economics // Encyclopedia of Law and Economics., p. 603-659.
25. Ткач А. Институциональные основы экономической теории права / А. Ткач // Институциональный вектор экономического развития: збірник наукових праць МІДМУ "КПУ". – Мелітополь : Вид-во КПУ, 2013. – Вип. 6 (2). – 286 с.
26. Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Нобелевские лауреаты по экономике. Т. 1 / Фонд экономической инициативы. – М.: Таурис Альфа, 1997. – 560 с.
27. Kydland, F., and E. C. Prescott (1977). "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans". Journal of Political Economy: 473–492.
28. Хайек Ф. Общество свободных. – London: 1990. с. 309.
29. Ludwig, Van den Hauwe (1999). "Public Choice, Constitutional Political Economy and Law and Economics". Encyclopedia of Law and Economics.
30. James M. Buchanan, The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan [Електронний ресурс] // The Collected Works of James M. Buchanan, vol. 7 [1975] // Режим доступу <http://oll.libertyfund.org/titles/1827>.
31. Buchanan, James M. (1990), 'The Domain of Constitutional Economics', Constitutional Political Economy, 1-18.
32. Малий І.Й. Институциональные деформации в трансформационной экономике / Наукові праці ДонНТУ Серія: економічна // Випуск 31 – 1 (117). – Донецьк, 2007. – С. 32-37.
33. К. Сонин Sonin.ru: Уроки экономики. – М.: ООО "Юнайтед Пресс", 2011. – С. 255.
34. Keefer, P., Knack, S. (2002). Polarization, politics and property rights: Links between inequality and growth. Public Choice 111, 127–154.
35. Фукуяма Фр. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию // Фр. Фукуяма; пер. с англ. – М.: ООО "Изд-во АСТ": ЗАО НПП "Ермак", 2004. -730 с.
36. Knack, S. and Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A crosscountry investigation. Quarterly Journal of Economics 112: 1251–1288.
37. Ільченко Н.М. Трансформація системи державного управління в Україні: інституційний підхід / Ільченко Н.М. // Теорія та практика державного управління: зб. Наук пр. – Ч.: Вид-во ХАРІ НАДУ "Магістр", 2012. – Вип. 4 (39). – 544.

Надійшла до редколегії 21.12.14

В. Брановицкий, асп.

ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина

ЛЕГИТИМИЗАЦИЯ СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНЗИТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследована проблема структурных деформаций собственности в постприватизационный период, а именно отсутствие общественного осознания легитимности собственности, что постоянно продуцирует утопические политические лозунги и общественное недовольство существующим перераспределением собственности. Рассмотрены два диаметрально противоположные средства легитимизация собственности путем национализация и конституционной реформы. Выводы сосредоточены в реализации политики экономического конституционализма как пути легитимации собственника в Украине и построения демократического и правового государства.

Ключевые слова: легитимность, собственность, легализация собственности, экономический конституционализм.

V. Branovitskiy, postgraduate student

Kyiv National Economics University named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine

LEGITIMIZATION OF OWNERSHIP IN THE CONDITIONS OF TRANSITION ECONOMY

This article studies the problem of structural deformations of property in post-privatization period, via the lack of public awareness of the property legitimacy that constantly produces utopian political slogans and public dissatisfaction with the current redistribution of property. Two completely opposite instruments of legitimization of property by means of nationalization and constitutional reform are examined. Conclusions are focused on the implementation of economic constitutionalism policy as a way of legitimizing the owner in Ukraine and building democratic and legal state. Emphasis is put on the confidence improvement of authority agents and counteract of the crisis of neoliberal capitalism, when rich people grow rich thanks to the poor segment of population as an essential mechanisms for public perception of property legalization and providing them with status quo. Legitimization of owner is objectively necessary condition for society reconstruction on the way of entrenchment of fundamental dominants of markets and civil society.

Keywords: legitimacy, property legalization of property, economic constitutionalism.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 106-110

УДК 338.2/.532.63:615.1

JEL L10, O15

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/17

В. Голубка, пошукувач
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ ПЕРСПЕКТИВ ЙОГО РОЗВИТКУ

У статті доведена важливість ефективного використання наукового потенціалу фармацевтичного ринку України в системі стратегічних пріоритетів його розвитку. Сформульовано дефініцію наукового потенціалу фармацевтичного ринку, уточнено наслідковість його ефективного використання. Обґрунтовано основні інституційні форми підвищення ефективності використання наукового потенціалу вітчизняного фармацевтичного ринку, а саме фармацевтичні кластери та агломераційні утворення.

Ключові слова: фармацевтичний ринок, ринковий потенціал, науковий потенціал, фармацевтичний кластер, агломерація.

Вступ. Поточні труднощі розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку України з формуванням нових ризиків в умовах суверенної невизначеності змушують вчених здійснювати наукове обґрунтування новітньої стратегії. Безумовно за ідеальних умов вона має бути націленою на забезпечення прогресивної ринкової конкурентоспроможності в глобальних масштабах, зокрема в євроконтинентальному просторі. Це означає, що вироблена й реалізована фармпродукція має бути орієнтованою на випереджувальні темпи задоволення потреб населення, переорієнтацією з комерціалізації на гуманізацію. На практиці досягнення цього є доволі складним і досі невирішеним завданням. Водночас поступовість реалізації державної політики у сфері фармацевтики дозволить сформувати відмінну основу для подальшого розвитку ринку.

Актуальність даної публікації зумовлена потребою пошуку резервів підвищення конкурентоспроможності фармацевтичного ринку України. Серед них вирізняється порівняно високий інтелектуально-трудова потенціал зайнятого населення. У його структурі фігурує науковий потенціал. Відтак є важливим визначити можливості підвищити ефективність його використання в системі стратегічних перспектив розвитку вітчизняного фармринку.

Метою статті постає наукове обґрунтування підвищення ефективності використання наукового потенціалу фармацевтичного ринку України як важливої складової його інтелектуально-трудова потенціалу, що, в свою чергу, детермінує потенціал розвитку національної економіки. Для виконання мети були поставлені завдання:

- визначити місце ефективного використання наукового потенціалу у системі стратегічних завдань розвитку фармацевтичного ринку України;
- сформулювати дефініцію наукового потенціалу фармацевтичного ринку;
- систематизувати наслідки ефективного використання наукового потенціалу фармацевтичного ринку країни;
- обґрунтувати основні інституційні форми підвищення ефективності використання наукового потенціалу вітчизняного фармацевтичного ринку.

На наше переконання, новітня стратегія розвитку фармацевтичного ринку України має визначати середньострокові пріоритети щодо: 1) формування ринкових умов з ефективізацією використання й розвитком наукового потенціалу; 2) установки на використання внутрішніх ресурсних можливостей (ендогенного потенціалу); 3) стимулювання інституційного впровадження концепції соціальної відповідальності бізнесу з первинною орієнтацією на споживачів; 4) регіоналізації розвитку (оптимального врахування територіальної специфіки з одночасним дотриманням національних орієнтирів).

Огляд літератури. Результати проведеного дослідження за обраною тематикою одержані з використан-

ням напрацювань багатьох вітчизняних вчених. Щодо загальних стратегічних перспектив розвитку ринку відзначаємо праці таких науковців, як Б. Громолик, Н. Дігтярьова, З. Мнушко, С. Нікуліна, В. Стародубов, Г. Фролова, А. Шевченко, Л. Шульгіна та ін. Згадані вчені у різних фокусах обґрунтовували перспективи стратегічного розвитку фармацевтичного ринку України. Зокрема Л. Шульгіна основний акцент робить на маркетингових інструментах, ставлячи промоційний інструментарій на ключові позиції підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку. Широкий спектр проблем стратегічного розвитку виробників фармпродукції в Україні піднімають Б. Громолик, С. Нікуліна, З. Мнушко. Учені доводять роль інституційної основи ринку в забезпеченні досягнення стратегічних цілей його розвитку. Відзначаємо також актуальність досліджень В. Стародубова, який за прикладом досвіду Російської Федерації обґрунтовує важливість інвестиційної діяльності у забезпеченні розвитку фармацевтичного ринку. Ознайомлення зі згаданими працями дозволило нам сформувати загальне бачення існуючих проблем та можливих сценаріїв стратегічного розвитку. Потреба акценту на науковому потенціалі як рушію прогресивних змін вітчизняного фармацевтичного ринку доведена завдяки використанню методологічного інструментарію з базуванням на існуючому доробку вітчизняних вчених – Ю. Братішко, С. Васильєв, О. Мех, О. Посилкіна, К. Світлична, І. Федоренко, О. Яремчук та ін. Згадані вчені у своїх працях доводять значимість людського чинника для розвитку фармацевтичного ринку та підвищення якості його продукції. Зокрема в працях Ю. Братішко доводиться значимість корпоративної культури на фармацевтичних підприємствах, що детермінує продуктивність і результативність праці фахівців. Правові аспекти формування розвиненої системи соціально-трудова відносин та більш ефективного використання інтелектуально-трудова, а на цій основі – наукового, потенціалу фахівців галузі фармацевтики досліджує С. Васильєв. Відзначаємо також напрацювання І. Федоренко з розробкою методики розрахунку потенціалу фармацевтичного ринку, а також О. Мех з безпосереднім обґрунтуванням наукових підходів до підвищення наукоємності фармацевтичної продукції.

При широкій палітрі здійснених науково-методологічних розробок потребує поглиблення ідея пріоритетної рушійності наукового потенціалу для розвитку фармацевтичного ринку України у стратегічній перспективі.

Методологія та результати дослідження. Методологія даного дослідження охоплює систему методів наукового пізнання з метою обґрунтування значимості наукового потенціалу фармацевтичного ринку України для стимулювання його розвитку. Для одержання наукових результатів були використані: абстрактно-логічні

методи – для наукового обґрунтування бі-синергізму використання наукового й ринкового потенціалів; історичні, емпіричні методи спостереження та порівняння – для виявлення доцільності створення фармацевтичних кластерів та цільової підтримки розвитку фармацевтичного ринку в окремих агломераційних утвореннях; теоретичні методи класифікації, систематизації, узагальнення – для виділення основних підходів до розуміння поняття потенціалу; теоретико-емпіричні методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції – для формулювання дефініції наукового потенціалу фармацевтичного ринку, визначення процесу його реалізації; графічні методи – для візуального відображення основних результатів дослідження. Теоретичну основу статті формують теорії й концепції, що стосуються регулювання розвитку економіки та ринку, людського розвитку, інтелектуально-трудового потенціалу.

Результати. Фармацевтична сфера є доволі специфічною, оскільки постачає продукцію високої соціальної значущості, через що є стратегічно важливою для України [1, с. 58]. Через те особливого значення набу-

ває визначення сутності наукового потенціалу фармацевтичного ринку.

Найбільш поширені підходи до розуміння ринкового потенціалу загалом наступні: потенціал як можливості підприємств задовольняти потреби попиту [2, с. 82]; потенціал як верхня межа попиту [3, с. 97; 4, с. 73-74]; потенціал як величина товарного збуту [5, с. 216]; потенціал як здатність сприймати інновації [6, с. 157]; потенціал як результат діяльності з відображенням на економічному потенціалі [7]; потенціал як здатність виробництва продукції та її споживання [8, с. 33].

Враховуючи теоретичні напрацювання щодо ринкового потенціалу, розглядаємо його як важливу складову економічного потенціалу держави. У взаємодії з природно-ресурсним, інноваційним, інтелектуально-трудоим (у т.ч. науковим), управлінським потенціалом він визначає можливості розвитку національної економіки. Тому науковий потенціал ринку є своєрідним бі-вектором економічного розвитку – з синергізмом можливостей ринку і наукової діяльності в частині ефективного використання інтелектуально-трудового потенціалу зайнятого населення (рис. 1).

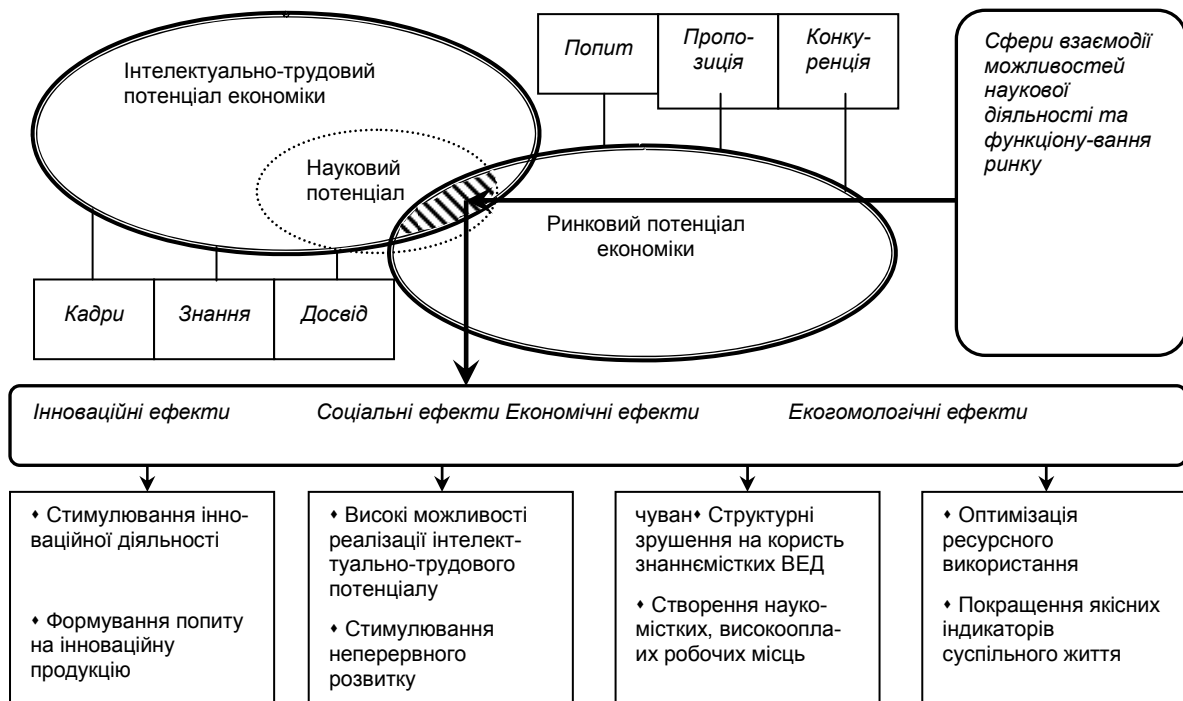

Рис. 1. Бі-синергізм використання наукового й ринкового потенціалу

Джерело: складено автором

Науковий потенціал фармацевтичного ринку, на наше переконання, слід розглядати як його оптимальну спроможність продукувати інноваційну продукцію, забезпечувати її збут і споживання, яка (продукція) відповідає критеріям соціальної відповідальності бізнесу та слугує вагомим детермінантом якісного покращення суспільного здоров'я.

Доцільно розтлумачити окремі положення дефініції наукового потенціалу фармацевтичного ринку. Зазначається потреба відображення результативності його використання на якісному покращенні суспільного здоров'я. Це означає націленість фармацевтичної продукції на дійсне пониження рівня захворюваності населення, а не його неперервне і наростаюче споживання (формування так званого синдрому звикання, залежно-

сті з ризиком абсінентного синдрому), тобто усталеність попиту на вигідному для суб'єктів бізнесу рівні.

Фігурує у дефініції й "оптимальна спроможність". Поняття оптимальності, на протилежність максимальності, підкреслює добір кращого із можливих варіантів. Тобто має відбуватись співвіднесення затрат й очікуваних результатів. Науковий потенціал має відображати оптимальну спроможність ринку продукувати, забезпечувати збут і споживання інноваційної продукції. Така спроможність не повинна максимізуватись в окремі періоди часу, втрачаючи свої обороти на подальшу перспективу. Більше того, науковий потенціал фармацевтичного ринку має використовуватись із відповідністю до загальних інноваційних процесів. При умові його випередження можуть виникати деструктивні дисонанси з економічними процесами. Відтак дане явище насправді

може спричинити ринковий колапс – з неможливістю збуту інноваційної продукції, формування на нього попиту. Такий стан демотивує учасників ринку до подальшої участі у сформованих процесах.

Оптимальна спроможність відображає, окрім того, використання ресурсних можливостей у найбільш сприятливих просторово-часових умовах. Досягнути умов оптимальності насправді доволі складно. Це вимагає фахового регулювання ринкових процесів та досконаліх кон'юнктурних умов ринку. Водночас складність досягнення оптимальності не відкидає прагнення наближення до неї.

Науковий потенціал фармацевтичного ринку України має визначатись не лише результируючими вимірниками – виробленою, збутою і спожитою продукцією, але й кадровим складом зайнятого населення безпосередньо у фармацевтиці та суміжних сферах. На рис. 2 схематично відобразимо процес реалізації наукового потен-

ціалу фармацевтичного ринку з акцентом на його наслідковість. Етапу реалізації передують формування. Наразі для України стоїть питання не стільки формування, як підвищення ефективності використання, реалізації наукового потенціалу. Оскільки для вітчизняного фармринку науковий потенціал в частині його кадрового забезпечення залишається доволі високим, то акцент зроблено саме на цей аспект. Ефективна реалізація такого потенціалу безумовно призведе до подальшого його накопичення, розвитку. У силу високого впливу фармацевтичної сфери на інші види економічної діяльності підвищення інноваційності фармпродукції стимулюватиме інноваційну працю і в інших галузях. Таким чином, розвиватиметься науковий потенціал усієї національної економіки, а Україна матиме шанс утвердитись у міжнародному масштабі як розвинена держава з високими стандартами життя (охорони здоров'я) і модерним підприємництвом.

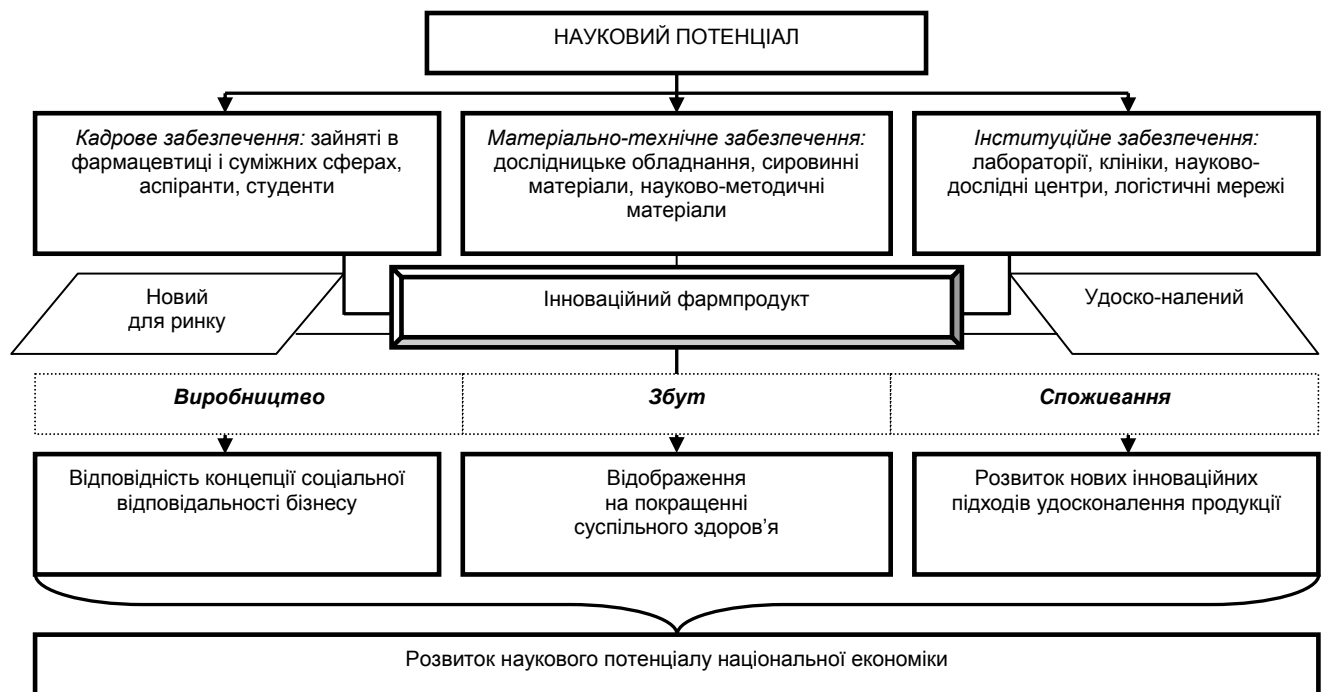

Рис. 2. Наслідковість реалізації наукового потенціалу фармацевтичного ринку країни

Джерело: складено автором

Бачимо, що науковий потенціал фармацевтичного ринку – це не лише його кадри та їх інтелектуально-трудова можливість. Реалізації їх ідей та здібностей вимагає належного матеріально-технічного й інституційного забезпечення. Ефективність формування, реалізації наукового потенціалу, на відміну від інших сфер, є менш залежною від рівня розвитку міжсуб'єктних відносин. При відсутності належної матеріально-технічної бази, розвитку профільних інститутів реалізація ідей фахівців буде неможливою. Тому звертаємо увагу, що позитивна наслідковість ефективного реалізації наукового потенціалу фармацевтичного ринку є дуже важливою в плані створення умов для розвитку людини як фахівця даної сфери. Це охоплює собою концепція соціальної відповідальності бізнесу, коли суб'єкт господарювання на фармринку не лише зобов'язаний здійснювати свою діяльність згідно інтересів своїх споживачів і партнерів (конкурентів), але й, у першу чергу, свого персоналу.

У плані покращення інституційного забезпечення (як однієї з базових умов реалізації наукового потенціалу, див. рис. 2) для вітчизняного фармацевтичного ринку

постає чимало проблем. Тривалість занепаду інноваційної, науково-дослідницької діяльності в Україні як на рівні державних, так і приватних структур змушує фахівців безупинно говорити про прогресивні форми активізації інноваційних процесів у більш обмежених просторово-часових координатах. Мова йде про вільні й спеціальні економічні зони, технопарки, технополіси, наукогради, агломерації, кластери та інші специфічні просторові утворення. Найбільш поширеною практикою в Україні залишається функціонування спеціальних економічних зон, яких налічується 11. Також визначено 9 територій пріоритетного розвитку [9]. Серед регламентованих пріоритетних видів економічної діяльності для жодної з них не фігурує фармацевтична сфера, хоча низка регіонів України мають добрі традиції за даним напрямом, а сама фармацевтика визнана стратегічною для України.

Вважаємо, що практика створення спеціальних економічних зон за нинішніх умов суб'єктивних економічних і соціально-трудова відносин не є виправданою. Для фармацевтичної сфери більш доцільною є концентровано-точкова активізація бізнесу – з опиранням на на-

явну інфраструктуру, традиції фармацевтики. Найбільш відповідною формою до вказаних умов безумовно є кластер. З 2013 року активно велись розмови щодо створення на території Сумської області фармацевтичного кластера [10]. Загострення військового конфлікту внесло суттєві корективи у дані плани. Проте за досвідом попередніх років, навіть у більш сприятливих і стабільних умовах, втілити у результативну практику діяльність *фармацевтичних кластерів*, як і кластерів в інших сферах, видалось важким завданням.

Щодо фармацевтичних кластерів доволі розгорнуті дослідження проводяться О. Посилкіною, Р. Сагайдак-Нікітюк, О. Козиревою. Вчені обґрунтовують доцільність кластерної моделі розвитку фармацевтичної сфери з акцентом на потребу імпортозаміщення, а також визначають типову структуру таких кластерів [11, с. 337-339; 12, с. 24-32]. Для розвитку наукового потенціалу функціонування фармацевтичних кластерів має неочіненну роль – у першу чергу завдяки включеності в їх структуру наукових й освітніх установ..

Профільність фармацевтичних кластерів може бути різною – виробничою, збутовою, посередницькою, маркетинговою, в окремих виробничих сегментах тощо. Ми відстоюємо позицію, що такий кластер має розвиватись на рівні регіону за підтримки місцевих органів державної влади і максимально охоплювати різні сегменти

ринку з прагненням виробництва, збуту інноваційного фармпродукту. Лише за таких умов можна досягти цілі імпортозаміщення.

Окрім кластерів для розвитку наукового потенціалу ринку вагомим роль можуть відігравати й *агломераційні утворення*. Оскільки в Україні йде занепад малих і середніх міст, які часто відіграють в адміністративно-територіальному устрої роль районних центрів, вважаємо, що розташування тут фармацевтичного підприємства дозволить сформувати достатнє моноцентричне агломераційне ядро, що буде притягувати робочу силу та необхідну сировину. При цьому населені пункти, які будуть входити в таке агломераційне утворення, зможуть виконувати своє функціональне призначення. Особливо підвищиться значимість українських сіл, які перебувають у кризі тривалого занепаду. Маючи значні природні багатства та населення зі знанням лікарських рослин, народних рецептур лікування, сільські території зможуть (і повинні) стати потужним донором лікарської рослинної сировини, сировини тваринного походження та ін. (рис. 3).

Агломераційні утворення, як і кластери, повинні розвиватись регламентовано та на основі ініціативи "знизу". У будь-якому разі має існувати певна ресурсна та інфраструктурна база. І дуже важливий аргумент на користь обрання території з пріоритетним розвитком фармацевтики – наявність затребуваної кваліфікації кадрів.

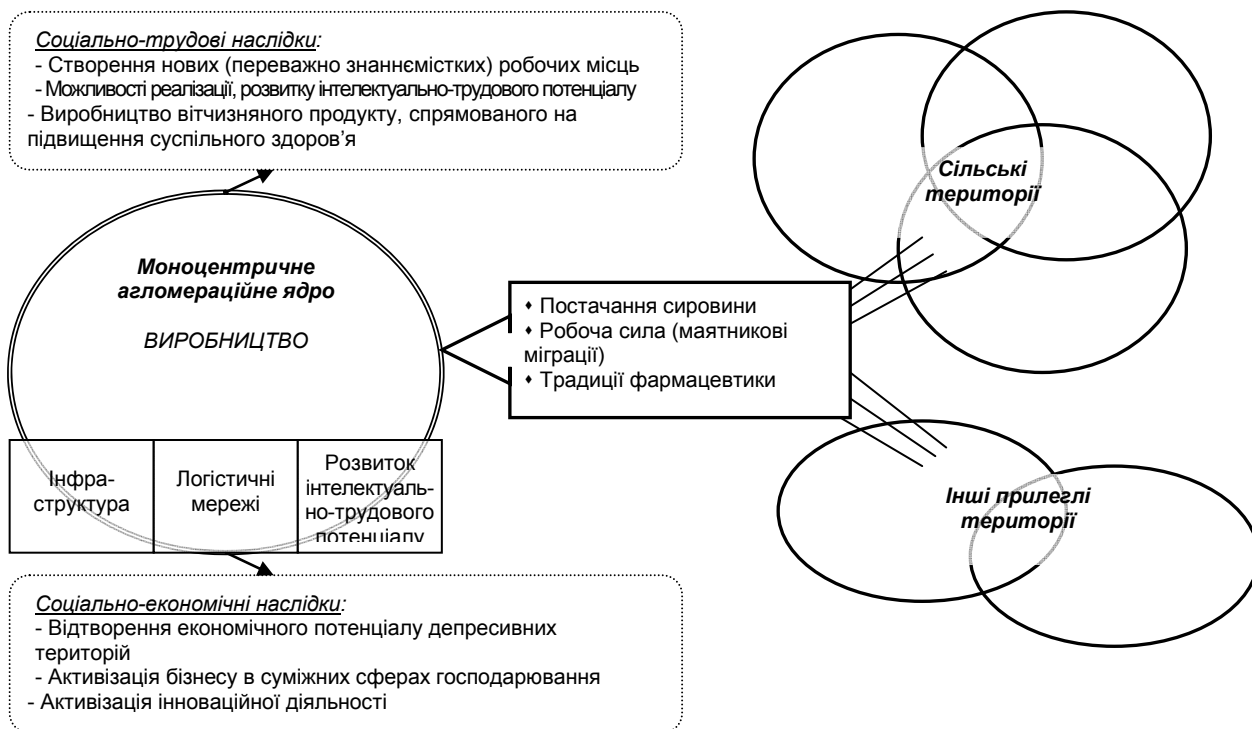

Рис. 3. Переваги розвитку агломераційних утворень на базі фармацевтичного виробництва

Джерело: складено автором

Висновки. Особливо важливим у процесі стимулювання інноваційного розвитку національної економіки є використання наукового потенціалу. Інтелектуально-трудовий потенціал є потужним рушієм структурних зрушень не тільки загалом в економіці, але й фармацевтиці. Для його ефективізації важливо не лише мотивувати зайняте у фармацевтиці населення до інноваційної діяльності, але й створювати належні матеріально-технічні, інституційні умови. Наразі ж науковий потенціал фармацевтичного ринку України використовується за принципом вимушених реакцій на зовнішні конкурен-

тні умови. Тотальне вирішення даної проблеми є довготривалим прикладним завданням. Одним із ефективних рішень може стати просторово-локальний розвиток фармацевтичного ринку через специфічні інституційні форми. Вагомим аргументом на користь рішення цільового стимулювання фармацевтичного бізнесу в обмежених просторових координатах має бути наявність кадрів. Територіями цільового стимулювання розвитку фармацевтичної сфери в Україні на інноваційних засадах мають бути, насамперед, ті населені пункти, де наявна певна інфраструктурна база і традиції фармацевти-

ки. Відновлення таких потужностей є важливим способом стимулювання економічного розвитку окремих територій, мобілізації інтелектуально-трудоного потенціалу населення та посилення його наукової складової.

Дискусія. На даному етапі соціально-економічного розвитку України необхідно визначити окремі просторові утворення як ареали пріоритетного розвитку фармацевтичного ринку на інноваційних засадах. Надалі ж здобутий позитивний досвід можна буде поширювати на весь економічний простір країни. Тому подальший напрям досліджень автора буде сфокусований на інноваційності вітчизняного фармацевтичного продукту та аналітичних розрахунках щодо потенціалу окремих просторових утворень у цільовому розвитку фармацевтичного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Мех О. А. Наукоємність фармацевтичної продукції як конкурентна перевага виробника / О. Мех // Наука та наукознавство. – 2008. – № 1. – С. 58–66.
2. Бульбах Н. Інституціональні зміни в системі управління ринковим потенціалом підприємств // Інституціональний вектор економічного розвитку: зб. наук. пр. / Н. Бульбах; за ред. А. Ткача. – Мелітополь: Мелітопольський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету, 2008. – Вип. 1 (3). – С. 80–91.
3. Зайчук Т. О. Теоретичні аспекти визначення ринкового потенціалу і таргетингу вітчизняними підприємствами / Т. Зайчук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 96–104.
4. Юлдашева О. Исследование рыночного потенциала регионов / О. Юлдашева // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2002. – № 4. – С. 72–75.

5. Башук Т. Аналіз ринкових можливостей компанії на основі прогнозування збутового потенціалу / Т. Башук // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4, Т. 1. – С. 216–224.

6. Шипуліна Ю. Оцінка достатності виробничо-збутового потенціалу суб'єктів господарювання для інноваційного розвитку / Ю. Шипуліна // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2004. – № 9 (68). – С. 157–165.

7. Ревуцька Л. Є. Управління розвитком та структура економічного потенціалу галузевого комплексу: теоретичні аспекти / Л. Є. Ревуцька, Н. М. Корольова, В. В. Чорний // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки: зб. наук. пр. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Харків: Вид-вод ХНАУ, 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2012_6/pgd/29.pdf

8. Тесля Д. В. Ринковий потенціал регіону: сутність і його складові / Д. В. Тесля, С. Л. Шульц // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 27–37.

9. Основні показники по СЕЗ: Інформація про СЕЗ та ТПР: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37016&cat_id=36709

10. На Сумщині буде створено фармацевтичний кластер: Суми. RegioNews [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regionews.sumy.ua/node/16758>

11. Посилкіна О. В. Актуальність та проблеми створення фармацевтичних кластерів в Україні на підставі логістичного менеджменту та міжнародних стандартів якості / О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, О. В. Козирева // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 8–10 листопада 2012 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 337–339.

12. Сагайдак-Нікітюк Р. В. Створення фармацевтичних кластерів в Україні на підставі логістичного менеджменту та міжнародних стандартів якості / Р. В. Сагайдак-Нікітюк, О. В. Посилкіна // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2011. – № 3 (17). – С. 24–32.

Надійшла до редколегії 27.01.15

В. Голубка, соискатель

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

НАУЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПЕРСПЕКТИВ ЕГО РАЗВИТИЯ

В статье доказана важность эффективного использования научного потенциала фармацевтического рынка Украины в системе стратегических задач его развития. Сформулировано определение научного потенциала фармацевтического рынка, систематизированы последствия его эффективного использования. Обоснованы основные институциональные формы повышения эффективности использования научного потенциала отечественного фармацевтического рынка, а именно фармацевтические кластеры и агломерационные образования.

Ключевые слова: фармацевтический рынок, рыночный потенциал, научный потенциал, фармацевтический кластер, агломерация.

V. Holubka, seekers

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

SCIENTIFIC POTENTIAL OF PHARMACEUTICAL MARKET OF UKRAINE IN SYSTEM OF STRATEGIC PROSPECTS OF HIS DEVELOPMENT

In the article was proved the importance of the effective use of scientific potential of Ukrainian pharmaceutical market. Formulated a definition of the scientific potential of the pharmaceutical market. Systematized the consequences of him the effective use. It was allocated the basic institutional forms of effective use of scientific potential of Ukrainian pharmaceutical market, namely pharmaceutical clusters and agglomerations.

Keywords: pharmaceutical market, market potential, scientific potential, pharmaceutical cluster, agglomeration.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 110-117

УДК 336.1:378.1 (477)

JEL H52

DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/18

О. Красільник, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблеми фінансування вищих навчальних закладів та приділено увагу формуванню кошторису закладів вищої освіти в Україні. Описано практику формування і використання загального і спеціального фондів вищих навчальних закладів. Висвітлено особливості фінансування державних та приватних закладів вищої освіти. Представлено перспективи фінансування вищих навчальних закладів в Україні.

Ключові слова: фінансування, кошторис, загальний фонд, спеціальний фонд, бюджетні кошти, видатки.

Вступ. В умовах ринкових відносин освіта виступає важливою складовою і визначальним фактором людського розвитку та відіграє особливу роль у формуванні інтелектуального, духовного, економічного потенціалів держави. Освіта є найбільш масштабною частиною нинішнього державного устрою, його політичної, соці-

льно-економічної, культурної та наукової організації. Від якості освіти залежить відтворення та нарощення інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян, модернізація суспільних відносин. Удосконалення системи освіти – один із заходів, який необхідний для подолання кризових процесів, поліпшення життя

© Красільник О., 2015

людей, утвердження національних інтересів, зміцнення держави. Можна стверджувати, що без потрібної освіти люди не можуть забезпечити собі належних умов життя та реалізуватися як особистості. Відповідно, повинен бути зумовлений зростаючий інтерес суспільства й держави до питань розвитку галузі освіти та визнання її загальнонаціональним пріоритетом.

Ефективна реалізація політики у сфері освіти неможлива без належного фінансового забезпечення навчальних закладів та освітніх програм, джерелами якого є як бюджетні кошти, так і кошти юридичних та фізичних осіб. Важливість вирішення проблем, що пов'язані з бюджетним фінансуванням освіти, зумовлена обмеженим обсягом та неефективним та недосконалим використанням наявних фінансових ресурсів, вимагає розроблення нових підходів до організації фінансування вказаної галузі.

Ефективність розв'язання проблем соціально-економічного розвитку України взагалі, та й будь-якого регіону країни багато в чому залежить від наявності та використання інтелектуального потенціалу суспільства, значна частина якого зосереджена в системі освіти. Досвід розвинених держав підтверджує думку, що чим вищий рівень освіченості їх населення, тим вищий рівень соціально-економічного розвитку держави. Саме тому розвинені країни спрямовують фінансові ресурси на підтримку та забезпечення розвитку вищої освіти.

Зазначимо, що від освітнього рівня у державі залежить рівень кадрового потенціалу, тоді як від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку регіону, тому аналіз стану та закономірностей розвитку освітніх закладів за сучасних умов являється досить актуальною темою. В умовах реформування вищої школи увага науковців, політичних та громадських діячів до цієї проблеми цілком очевидна.

Метою дослідження є розгляд ознак фінансування вищих навчальних закладів, які істотно впливають на фінансовий стан установ і системи вищої освіти.

В даному контексті доцільно:

- дослідити проблеми фінансування вищих навчальних закладів та формування кошторису закладів вищої освіти в Україні;
- проаналізувати практику формування і використання загального і спеціального фондів вищих навчальних закладів, особливості фінансування державних та приватних закладів вищої освіти;
- виділити перспективи фінансування вищих навчальних закладів в Україні.

Дослідженню фінансування системи вищої освіти приділяли увагу такі зарубіжні вчені, як: Г. Беккер, А. Ватер, Дж. Вейзе, Є. Деннісов, П. Друкер, К. Ерроу, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, А. Анчишкін, В. Єрошин, В. Жамін та ін.

Теоретичні та практичні аспекти фінансовою забезпечення освіти присвячені праці українських науковців, зокрема: В. Андрущенко, В. Базилевича, Т. Боголіба, С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, В. Глуценка, А. Даниленка, В. Кудряшова, В. Куценко, Е. Лібанової, І. Лютого, Н. Новікова, Т. Оболенської, К. Павлюк, Д. Полозенка, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Дослідженням різних аспектів стану та розвитку вищої школи у своїх працях приділяли увагу такі вітчизняні фахівці, як Я. Болюбаш, Ю. Вітренко, О. Грішнова, Т. Кондрашова, В. Кремень, М. Матвіїв, С. Ніколаєнко, О. Салига, О. Яришко та ін.

Так, Е. Лібанова займається вивченням аспектів соціально-демографічних проблем, ринку праці та людським розвитком [1]. В. Базилевич досліджує розвиток сучасної вищої освіти, особливості інтеграції вищих

навчальних закладів у європейський простір освіти [2]. В. Кремень та В. Андрущенко розглядають проблеми якості та стратегії вищої школи [3,4]. О. Грішнова визначає проблеми людського розвитку, людського капіталу, конкурентоспроможності людського потенціалу в контексті економіки освіти та економіки праці [5]. В.М. Геєць досліджує зміст й особливості економіки знань. Автор зосереджує увагу на розвитку в Україні окремих складових економіки знань, хоча рівень освіченості населення, за міжнародними оцінками, у нас досить високий. Наголошується виняткова роль фундаментальних і прикладних наук у продукуванні знань, які стають підґрунтям для впровадження інновацій у виробництво та подальших технологічних змін. Приділяється увага розробці стратегічних завдань і дослідженню інституціональних передумов розробки економіки знань [6].

Надбання вчених є значним внеском в теорію, методологію, та організацію ефективного функціонування вищої освіти, а також вирішення питань щодо вдосконалення її фінансування. Однак, в цілому зазначена проблема залишається недостатньо вивченою. На нашу думку, потребує наукового обґрунтування розуміння основних причинно-наслідкових зв'язків і залежностей, комплексного, більш широкого впливу вищої освіти, її структури, способу організації і фінансування. Також особливої уваги заслуговує налагодження фінансово-господарського механізму освітньої діяльності та пошук додаткових джерел фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в Україні.

Однак відмітимо, що незважаючи на ґрунтовність та високий рівень здійснених розробок, дослідження різних аспектів щодо фінансового забезпечення вищої освіти у державі потребують подальшого розвитку, зокрема в напрямі визначення основних показників, що характеризують нинішній стан вищих навчальних закладів, виявлення та узагальнення основних тенденцій їх функціонування.

Методологія дослідження. Фінансування закладів вищої освіти повинно бути націлене на певні цілі. Вони реалізуються за допомогою бюджетного фінансування, що здійснюється в системі управління економікою в цілому та за допомогою створення умов господарювання у сфері освіти, згідно із завданнями економічної політики держави в цій галузі на відповідному етапі розвитку. Політика фінансування має бути цілеспрямованою, стабільною й прозорою. Дуже важливим є вдосконалення механізмів фінансування, спрямованих на розвиток системи вищої освіти в Україні. До структури фінансового забезпечення входять бюджетне фінансування, а також самофінансування, акціонерний капітал, кредитування, безповоротна фінансова допомога. Процес фінансового забезпечення можна доповнити таким методом як комбіноване фінансування, що буде здійснюватися за рахунок коштів громадських організацій чи благодійних фондів.

Розглядаючи проблеми фінансування вищих навчальних закладів використовувались методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, порівняння та узагальнення. При дослідженні формування кошторису закладів вищої освіти в Україні використовувались методи аналізу та синтезу. Використовувались методи індукції та дедукції під час вивчення практики формування і використання загального і спеціального фондів державних вищих навчальних закладів. Особливості фінансування приватних закладів вищої освіти опрацьовувалися за допомогою методів аналогії та порівняння. Метод узагальнення застосовувався для виділення перспектив та висновків щодо фінансування вищих навчальних закладів в Україні.

Основні результати. Видатки на освіту в нашій країні завжди фінансувались в основному за рахунок бюджетних коштів. В умовах переходу до ринкових відносин зберігається провідна роль такого фінансування, оскільки основу системи освіти складають державні навчальні заклади. Однак, нині практично немає такої освітньої організації, яка б не займалась платною освітньою діяльністю. Доказом цього є сучасна бюджетна політика, згідно з якою освіта фінансується за залишковим принципом.

Формування кошторису закладів вищої освіти.

Зклади освіти державної або комунальної форми власності фінансуються за кошторисно-бюджетним методом. Тобто діяльність державного вищого навчального закладу здійснюється на підставі кошторису, який надає йому повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання своїх функцій та досягнення цілей.

Показники кошторису навчального закладу повинні плануватись на підставі проведення наукових та економічно обґрунтованих заходів щодо визначення критеріїв розподілу коштів і напрямів використання фінансових ресурсів, а також визначення їх оптимальних обсягів. Кошторис ВНЗ має дві складові: загальний та спеціальний фонди. Загальний фонд містить у собі обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією на виконання ВНЗ основних функцій. Спеціальний фонд містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету на конкретну мету та їх розподіл за повною економічною класифікацією на здійснення відповідних видатків згідно із законодавством, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою своїх функцій.

Проекти кошторисів складаються всіма державними навчальними закладами на наступний бюджетний рік. У доходній частині проектів кошторисів зазначаються планові обсяги надходжень, які передбачається спрямувати на покриття видатків установ із загального та спеціального фондів відповідних бюджетів.

Формування доходної частини загального фонду проекту кошторису ВНЗ повинно здійснюватись на підставі розрахунків потреби бюджетних коштів, виходячи з прогнозованої кількості студентів, що навчатимуться за рахунок бюджетних коштів та прогнозованих витрат на навчання одного студента. Доходна частина спеціального фонду проекту кошторису планується за кожним джерелом доходів спеціального фонду вищого навчального закладу. Обов'язково слід брати за основу такий показник, як плановий обсяг надання платних послуг, які можуть надаватись закладом освіти, а також інші розрахункові показники. На нашу думку, це може бути ліцензійний обсяг прийому студентів на умовах контракту з фізичними та юридичними особами; ліцензійний обсяг прийому осіб на довузівську підготовку; кількість ліжок-місць у гуртожитках; площа приміщень і вартість обладнання та іншого майна, що здається в оренду; кількість місць у студентських їдальнях; технічна потужність копіювальних пристроїв; наявність в університетах редакційно-видавничого бюро та обсяги поліграфічних послуг, які можуть надаватись на комерційній основі; наявність відомчих готелів, спортивно-оздоровчих таборів, баз відпочинку та ін. Під час формування показників кошторису на наступний рік необхідно враховувати фактичні показники одержаних доходів за кожним джерелом за останній звітний рік, а також очікувані зміни в умовах роботи навчального закладу.

Спеціальний фонд кошторису складають власні надходження вищих навчальних закладів, які поділя-

ються на групи. На основі зведеного показника доходів кошторису визначається обсяг видатків спеціального фонду кошторису навчального закладу. Витрачання коштів навчального закладу здійснюється ним самостійно, але відповідно до затвердженого кошторису і суворо за статтями витрат бюджетної класифікації. Під час складання кошторисів особливу увагу слід приділити законності та правильності розрахунків, доцільності запланованих видатків, правильності їх розподілу відповідно до економічної класифікації видатків.

Видатки ВНЗ формуються згідно з економічною класифікацією видатків, яка застосовується всіма бюджетними установами та одержувачами бюджетних коштів за економічними ознаками з детальним розподілом коштів за їх предметними ознаками, та складаються з поточних видатків та капітальних видатків [7].

Слід зазначити, що правильне планування видатків є запорукою ефективного та цільового використання коштів та унеможливує використання їх на цілі, що не відповідають кошторису вищого навчального закладу. Контроль показників проектів кошторисів вищих навчальних закладів щодо законності та правильності розрахунків, доцільності запланованих видатків правильності їх розподілу за економічною класифікацією повноти надходження доходів здійснюють управління освіти та Міністерство освіти і науки України.

На нашу думку, витрачання бюджетних коштів повинно здійснюватись освітніми закладами самостійно, виключаючи потреби освітнього процесу, відповідно до статей бюджетної класифікації. При цьому можливий варіант, коли кошториси освітнім закладам встановлюються одним показником загального обсягу фінансових ресурсів (з розподілом фінансування щоквартально) без визначення витратних статей. Звіт про витрачання бюджетних коштів повинен подаватись до органів управління освітою за всіма статтями бюджетної класифікації.

Оплата додаткових послуг повинна мати стимулюючий вплив на розвиток освіти в цілому, а з часом вона, напевно, буде введена до обов'язкового мінімуму. У приватних навчальних закладах усіх рівнів оплата послуг освіти споживачами необхідна, оскільки не будуть реалізовані можливості приватного сектора як конкурентного.

Особливості фінансування державних вищих навчальних закладів. Державою законодавчо визначено основні джерела фінансування закладів вищої освіти державної форми власності – кошти державного бюджету, кошти галузей економіки, державних підприємств і додаткові надходження. Бюджетний кодекс України дозволяє державним вищим навчальним закладам поєднувати бюджетне фінансування із власними надходженнями, які утворюються внаслідок надходження плати за послуги, що надаються ВНЗ згідно із законодавством. Тобто, фактично державним вищим навчальним закладам надано право реалізовувати свої освітні послуги. Але при цьому слід врахувати вимоги статті 72 Закону України "Про вищу освіту", де визначено, що у вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс на навчання за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 51 відсоток від загальної кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів" [8].

Вища освіта в Україні фінансується з урахуванням суспільних та індивідуальних потреб. Суспільні потреби забезпечуються через державне замовлення, шляхом виділення відповідних державних асигнувань. Фінансування державних закладів освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей націо-

нального господарства, держпідприємств, організацій, а також додаткових джерел. Індивідуальні потреби за-

безпечуються за рахунок платного навчання з використанням різноманітних джерел (табл. 1).

Таблиця 1. Джерела фінансування закладів вищої освіти [9]

Державне фінансування вищої освіти	Недержавне фінансування вищої освіти
<ul style="list-style-type: none"> - Прямого фінансування (з одного або декількох рівнів державного управління) на основі кошторисів або нормативів; - Додаткових асигнувань за окремими категоріальними програмами, заходами тощо (наприклад, програма підтримки кращих студентів); - Дотацій або субвенцій для вирівнювання диспропорцій між регіонами; - Фінансування специфічних програм (кредитування навчання, ваучерна освіта, харчування малозабезпечених дітей); - Виділення матеріальних ресурсів, надання пільг; - За формулою, яка враховує певні кількісні та якісні показники діяльності навчального закладу; - За конкурсом; - "Блокові" гранти; - На рівні минулого року. 	<ul style="list-style-type: none"> - Кошти, одержані на навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів; - Плата за надання додаткових освітніх послуг; - Кошти, одержані за науково-дослідні роботи та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян; - Доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, дільниць і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; - Дотації з місцевих бюджетів; - Кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів; - Добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, громадян.

Проте державні вищі навчальні заклади гостро відчувають нестачу фінансових ресурсів. Це пов'язано насамперед з тим, що держава практично не фінансує поточні та капітальні ремонти у вищому навчальному закладі, придбання предметів і матеріалів, оплату послуг, придбання обладнання і предметів довгострокового користування. Тобто державою не фінансуються видатки на відновлення і розвиток матеріально-технічної бази. Ці статті витрат фінансуються, за рахунок студентів-контрактників.

Ринкові відносини, на які переходить економіка освіти України, вимагають розгляду діяльності вищих закладів освіти як виробників і продавців відповідних освітніх послуг. Вартість навчання у державному вищому навчальному закладі розраховується згідно з вимогами бюджетного законодавства. Встановлення вартості платної освітньої послуги здійснюється на базі економічно обґрунтованих витрат, пов'язаних з її наданням. Калькуляційною одиницею при цьому є вартість отримання відповідної платної освітньої послуги однією фізичною особою за весь період її надання у повному обсязі. У разі, якщо строк надання платної освітньої послуги перевищує один календарний рік, а згідно з чинними нормативно-правовими актами, замовник має право здійснювати оплату послуги частинами, у відповідному договорі (контракті) зазначаються всі поетапні суми та строки сплати.

Складовими вартості витрат на надання освітньої послуги є:

- витрати на оплату праці працівників;
- нарахування на оплату праці відповідно до законодавства;
- безпосередні витрати та оплата послуг інших організацій;
- капітальні витрати;
- індексація заробітної плати, інші витрати відповідно до чинного законодавства.

Оскільки державні вищі навчальні заклади є неприбутковими установами, то у вартість навчання не закладається сума прибутку. Фактично освітня послуга реалізується за собівартістю на рівні попереднього календарного року, і у разі зміни економічної ситуації в країні ВНЗ не буде можливості покривати фактичні видатки на надання освітньої послуги.

Також необхідно врахувати, що левова частка витрат при обрахунку освітньої послуги припадає на заробітну плату з нарахуваннями, розмір якої визначається штатом науково-педагогічних працівників і законодавчими актами про розмір заробітної плати працівників

освітньої галузі. Ці видатки жодним чином не пов'язані із рівнем інфляції за попередній календарний рік. Тому при обрахунку вартості навчання у державному вищому навчальному закладі доцільно врахувати:

- покриття планових витрат при підготовці фахівця певної спеціальності;
- відповідність вартості освітньої послуги ринковому попиту та пропозиції;
- можливість своєчасного реагування на макроекономічні процеси, які відбуваються в державі.

Важливою перешкодою здійснення реалізації конституційного права людини на освіту є не тільки недостатній рівень бюджетного фінансування освітньої галузі, але й одночасне нераціональне використання фінансових ресурсів, які надходять у її розпорядження. Це зумовлено як недосконалістю чинного законодавства, відсутністю належного методологічного забезпечення організації бюджетних відносин, так і безвідповідальністю учасників бюджетного процесу за прийняті управлінські рішення, внаслідок яких є зниження ефективності використання бюджетних коштів.

До найбільш характерних видів неефективного управління і використання бюджетних коштів учасниками бюджетного процесу, які зустрічаються у вітчизняній практиці, можна віднести:

- неефективне управління коштами через недоліки в плануванні;
- неефективне використання коштів через відсутність обґрунтованого прогнозування і планування;
- неефективне використання коштів внаслідок необґрунтованих управлінських рішень;
- неефективне використання коштів спеціального фонду державного бюджету;
- неефективне використання коштів на проведення науково-дослідних робіт;
- неефективне використання коштів на підготовку спеціалістів;
- неефективне використання коштів шляхом тривалого їх утримання без використання на реєстраційних рахунках розпорядників бюджетних коштів та на поточних рахунках підвідомчих організацій;
- неефективне використання коштів на придбання основних засобів (обладнання) тощо.

Спробуємо дослідити окремі причини такої ситуації. Так, у Бюджетному кодексі України, хоча й порушується проблема забезпечення ефективного витрачання бюджетних коштів, обґрунтовується доцільність і необхідність здійснення оцінки, проведення контролю за цим

процесом, відповідальність учасників бюджетного процесу за бюджетні правопорушення настає у разі нецільового (а не неефективного) використання бюджетних коштів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо прийняття ними бюджетних зобов'язань тощо.

Міністерство фінансів України розробило лише організаційно-методологічні засади оцінки ефективності бюджетних програм із застосуванням результативних показників для моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів. Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетні програми є особливою складовою програмно-цільового методу, який повноцінно запроваджений лише для управління коштами Державного бюджету України [7]. Для оцінки ефективності використання коштів місцевих бюджетів (а саме вони є основним джерелом фінансування соціальної сфери, до якої належить і галузь освіти), на рівні яких програмно-цільовий метод у бюджетному процесі застосовується вибірково й експериментально, немає розробленої методики. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що для досягнення конкретних результатів у галузі освіти за рахунок бюджетних коштів органам державної влади та місцевого самоврядування доцільно активізувати роботу щодо впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес на місцевому рівні.

Щорічне фінансування за державним замовленням підготовки фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення їх кваліфікації фактично призводить до утримання навчальних закладів, а не до підготовки спеціалістів на конкурентних засадах та відповідно до державної потреби, що склалася на ринку праці.

У зв'язку з цим слушною, на наше переконання, є думка щодо доцільності здійснення органами державної влади постійного моніторингу ринку праці з метою уникнення ситуації, коли держава замовляє і фінансує підготовку фахівців, які їй сьогодні не потрібні, і одразу ж через фонди зайнятості знову фінансує тих самих фахівців з метою їх перекваліфікації. Держава передусім повинна фінансувати спеціальності, які не користуються попитом в абітурієнтів, але брак фахівців з яких призводить до погіршення показників роботи тієї чи іншої галузі [10].

Це дасть змогу за допомогою розробки механізмів захисту окремих спеціальностей, що вимагає відповідного фінансування, вирішити проблему непрестижності для абітурієнтів деяких спеціальностей, які є дуже необхідними для розвитку економіки країни.

Фінансове забезпечення приватних вищих навчальних закладів. Наведені дані підтверджують – функціонувати вищим навчальним закладам в сучасних умовах приходиться виключно за рахунок внутрішніх можливостей – диверсифікації надходжень коштів за рахунок надання додаткових освітніх послуг і ефективного управління фінансовими ресурсами.

Досвід багатьох країн, свідчить, що ефективне функціонування вищої освіти досягається за рахунок:

- державної політики, спрямованої на підтримку і розвиток вищої освіти;
- ефективного управління фінансовими ресурсами на рівні вищих навчальних закладів.

У такому аспекті перед системою вищої освіти постають дві групи нових завдань. Одна з них обумовлена необхідністю забезпечення моніторингу та якості процесу навчання, друга – підвищенням ефективності управління фінансовими ресурсами ВНЗ в рамках поточного та середньострокового планування.

Оскільки сучасна Україна є державою, в якій завершується формування ринкових відносин, то, очевидно, ці відносини повинні проявлятися у всіх сферах її функціонування, в тому числі і в освітній. Формування ринкових відносин у сфері освітніх послуг спричинило появу навчальних закладів, альтернативних до державних. Ними стали заклади недержавної форми власності, зокрема, приватні. До них зараховують навчальні заклади, які виникли в посттоталітарній Україні на початку 90-х рр. XX ст., не мають бюджетного фінансування і ставлять собі за мету підготовку інтелектуальної еліти України на основі нових освітніх технологій за новими, найбільш дефіцитними спеціальностями. За формою власності вони належать до третього сектора економіки, оскільки не є ні державними, ні комерційними, а отриманий прибуток, якщо він є, відповідно до своїх статутів скеровують винятково на свій розвиток.

Діяльність недержавних вищих навчальних закладів визначається законодавчими актами або конституціями держав.

Серед фінансових засобів, які отримують недержавні ВНЗ, переважне місце займають субсидії урядів. Це дає органам державної влади право контролювати цільове використання коштів та якість навчальної роботи. Іншими вагомими джерелами фінансування недержавних ВНЗ є недержавні субсидії: засоби фірм, благодійних фондів, приватних осіб тощо.

Поруч з прямими субсидіями важливу роль у розвитку вищої освіти США та інших країнах Заходу відіграють такі види державної допомоги, як виділення грантів навчальним закладам і викладачам, грошові компенсації біднішим сім'ям, діти яких добре вчаться, тощо.

Велика увага приділяється фінансовому плануванню видатків на освіту, об'єктом якого переважно виступають фінансова діяльність суб'єкта бюджетної установи та відповідне коло фінансових операцій. Фінансове планування здійснюється з метою обґрунтування ефективності управлінських рішень з урахуванням їх забезпеченості джерелами фінансування, оптимізації затрат і позитивних економічних результатів. Планування видатків здійснюється згідно з принципами об'єктивної потреби, комплексності, науковості, достатності, ефективності та контролю за використанням отриманих бюджетних та позабюджетних ресурсів [11].

У західних країнах управління фінансами набуло динамічнішого розвитку в сфері активізації бюджетного менеджменту, важливою частиною якого стало бюджетування. Зарубіжний досвід використання бюджетування як однієї з технологій управління фінансами свідчить про те, що воно само по собі не може існувати без системного підходу, оскільки орієнтоване на певні результати від витрачання бюджетних коштів. Ефективного результату, в свою чергу, практично неможливо досягти виключно за рахунок застосування технологій бюджетування, оскільки це взаємопов'язаний ланцюг заходів, і фінанси лише обслуговують їх здійснення. Саме тому в більшості зарубіжних країн технології бюджетування запроваджувалися або одночасно зі структурними реформами, або одразу ж після них.

Зупинимось на дослідженні комплексу показників фінансування освіти. Обсяг фінансування освіти в різних країнах встановлюють у відсотках від ВВП, що означає їх пряму залежність від рівня розвитку економіки. У тому числі спостерігаються наступні тенденції: чим вище є рівень розвитку економіки (величина ВВП), тим більший обсяг фінансових ресурсів має вища освіта. Основні показники, які характеризують розвиток вищої освіти та її фінансового забезпечення у різних країнах світу наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Основні показники рівня фінансування освіти в різних країнах

Показники	Україна	Росія	США	Німеччина	Франція	Японія	Пд. Корея	Китай	Індія	Польща
ВВП на душу населення, дол. США	4 005	19 833	46 588	37 430	34 256	33 785	28 797	7 519	3 339	19 908
Загальні витрати на освіту, % ВВП	5,1	4,1	5,4	4,6	5,9	3,8	5,0	4,0	3,2	5,1
Державні витрати на вищу освіту, % ВВП	0,2	1,2	1,0	1,1	1,3	0,5	0,7	-	1,3	1,1
Загальні витрати на освіту на душу населення, дол. США	205,4	813,1	2 515,7	1 721,8	2 021,1	1 283,3	1 439,8	300,8	106,8	1 015,3
Витрати на одного студента за рік, дол. США	4250	7 749	29 201	15 711	14 642	15 957	9 513	-	-	19 269
Кількість ВНЗ в країні, од.	803	689	3 301	250	586	721	394	1 135	579	286
Чисельність населення, млн. осіб	45,4	142	316	80	65	127	49	1 300	1 200	38
Кількість університетів у топ-500, од. (ARWU 2013)	0	2	149	38	20	20	11	28	1	2
Персональні комп'ютери на 100 осіб, од.	4,5	13,3	80,6	65,6	63,1	40,7	57,6	5,7	3,2	16,9
Користувачі Інтернету на 100 осіб, од.	44,6	43,4	74,2	82,5	77,5	77,6	82,5	34,4	7,5	62,5

Джерело: Складено автором на основі [9,12,13]

За представленими у таблиці 4 показниками можна зробити наступні висновки:

1) Частка ВВП, яка витрачається на освіту у більшості країн коливається від 3 до 5,9%. Відносний показник України складає 5,1% і відповідає загальносвітовій тенденції.

2) За показниками загальнодержавних витрат на освіту є певні відмінності між країнами: за відсотками вони відповідають середньосвітовому значенню, а в абсолютному виміру відрізняються, оскільки ВВП з розрахунком на душу населення в розвинених європейських країнах значно більший.

3) Суттєво відрізняються показники витрат з розрахунку на одного студента: в Україні вони складають лише 4 250 дол. США, а в розвинутих країнах коливаються від 9 до 30 тис. дол. США.

4) Відзначаємо суттєве перевищення кількості ВНЗ в Україні з урахуванням чисельності населення.

5) Незважаючи на кількість ВНЗ, Україна не є конкурентоспроможною в глобально-освітньому просторі, тому що жоден ВНЗ не входить до топ-500 ARWU 2013.

6) За показниками ПК на 100 осіб і користувачами Інтернету на 100 осіб, Україна знаходиться нижче середньосвітових тенденцій.

У системі освіти треба розрізняти реінжиніринг освітніх послуг і реінжиніринг бізнес-процесів. У першому випадку ми маємо на увазі переорганізацію освітньої діяльності ВНЗ, розробку нових освітніх програм і курсів, які орієнтовані на вимоги ринку праці й освітніх послуг, а в другому – зміни в управлінських, адміністративних та інших процесах, що можна називати бізнес-процесами [11].

Сучасна ієрархічна система бюджетів ВНЗ має функціональний підхід й охоплює всю його діяльність в періоді бюджетування: від надання освітніх послуг і адміністративних витрат до управління фінансовими потоками. Як традиційна система бюджетування закладів вищої освіти має ряд недоліків, які особливо чітко виявляються в сучасних економічних умовах, а саме: бюджети відображають стан фінансових ресурсів ВНЗ на певний момент часу, концентруючи увагу винятково на короткостроковий фінансовий період; рівень витрат визначається на підставі результатів попереднього періоду бюджетування, відкоригованих на рівень інфляції, що часто призводить до невиправданого завищення витрат; традиційна система бюджетування не надає

механізмів, які дозволяють оптимізувати діяльність ВНЗ з урахуванням зміни потреб ринку освітніх послуг; відсутні механізми, стимулюючі зниження витрат ВНЗ на ведення фінансово-господарської діяльності, тому структурні підрозділи прагнуть виконати витратну частину бюджету в запланованому об'ємі, іноді проводячи сумнівні по своїй ефективності витрати; у традиційній системі бюджетування витрати розподіляються за бюджетним класифікатором, в якому відсутні механізми, що дозволяють якісно контролювати їх ефективність.

Таким чином, економіко-методологічна складова має бути направлена на створення нової ефективної організаційної структури з поєднанням функціонального і процесного підходів до системи управління ВНЗ. Успішність її реалізації повністю визначає ефективність функціонування створеної системи бюджетування таких закладів.

Основою сучасної демократичної держави та ключовим фактором економічного зростання справедливо вважається освіта. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що, незважаючи на зростання обсягів фінансування освіти, реальна потреба галузі у фінансових ресурсах забезпечується все менше. Очевидним є те, що в умовах дефіциту бюджетних коштів, учасникам бюджетного процесу необхідно приймати виважені управлінські рішення, які підвищували б ефективність використання коштів, що спрямовуються на фінансування освітньої галузі. На наше глибоке переконання, такі дії сприятимуть забезпеченню реалізації конституційного права людини на освіту.

Висновки. Отже, з метою удосконалення сучасного механізму фінансового забезпечення закладів вищої освіти необхідно оптимізувати як джерела фінансування, так і видатки. Збільшення обсягів власних надходжень державних вищих навчальних закладів від надання платних послуг обмежується кадровим потенціалом та матеріально-технічним забезпеченням, а також попитом на такі послуги з боку споживачів. При визначенні напрямів оптимізації джерел формування фінансового ресурсного забезпечення закладів вищої освіти важливим є аналіз мотиваційних аспектів та платоспроможності населення. Мотивація до здобуття вищої освіти визначається престижем, який формувався як частина національної культури протягом десятиліть. Проте значна частина населення України має украй

низькі доходи, що часто не забезпечують прожитковий мінімум (після оподаткування).

Зокрема, неадекватними є моделі, способи та форми фінансування освітньої галузі. У здійсненні бюджетних видатків на утримання закладів освіти повільно впроваджується програмно-цільовий метод, спрямований на розвиток, натомість домінує традиційний планово-нормативний підхід, зорієнтований на експлуатацію, утримання. Тому для забезпечення конкурентоспроможності та виживання в сучасних умовах вищі навчальні заклади, які перебувають у державній власності, повинні перебудувати стратегію і тактику своєї економічної діяльності. Причому її основні напрями мають бути зосереджені на визначенні політики ціноутворення у межах видатків формування загального і спеціального фондів.

Одна з найбільш значущих відмінностей поточного стану системи освіти України полягає у значно нижчих, ніж у розвинутих країнах, абсолютних показниках фінансування.

В освітніх бюджетах і України, і розвинутих держав переважають державні інвестиції. Варто зауважити, що приватні інвестиції в систему вищої освіти у розвинутих країнах не обмежуються безпосередньо платою за навчання. Суттєві надходження ВНЗ отримують у вигляді різноманітних пожертв від благодійників та як оплату за здійснювані для приватних компаній наукові дослідження і прикладні розробки. У свою чергу розвинуті системи студентського кредитування дають змогу громадянам оплачувати навчання протягом тривалого періоду після його закінчення, таким чином значною мірою перекладаючи витрати на банківські системи відповідних країн. Частка приватного фінансування вищої освіти є більшою у країнах, де вищу освіту мають більше громадян. Крім того, поступове зростання частки приватного фінансування освіти (особливо це стосується ВНЗ) у розвинутих країнах в цілому не відбувається за рахунок скорочення державного фінансування: обсяги і державного, і приватного фінансування постійно зростають, проте зростання приватного фінансування має вищі темпи.

Саме в економічній царині відзначається одна з визначальних тенденцій розвитку глобальної системи освіти, яка полягає у постійному швидкому зростанні освітніх бюджетів упродовж останніх 15 років. Загальний обсяг світового ринку освітніх послуг у 2013 році становив понад 4,4 трлн доларів (що майже втричі більше сукупного військового бюджету усіх країн світу), тоді як 2000-го – 2,3 трлн доларів. За прогнозами фахівців, які передбачають збереження і навіть підвищення високих поточних темпів зростання світового освітнього ринку, 2017-го року його обсяг перевищуватиме 6,3 трлн доларів, при цьому найбільші обсяги зростання фінансування припадуть на вищу освіту та державну і корпоративну освіту протягом життя [12].

Прикметно, що на зростання інвестицій в освітню сферу безпосереднім чином не вплинула світова фінансово-економічна криза. Почасти це пояснюється обраною урядами переважної частини розвинутих країн стратегією щодо додаткового фінансування своїх економік і стимулювання таким чином споживчого попиту, а почасти – прагненням громадян забезпечити своїх дітей з допомогою вищої освіти кращими шансами на

отримання гідної роботи. У тих країнах і тих сегментах освіти, де державне фінансування все ж скорочується, воно компенсується за рахунок приватного інвестування, в тому числі плати за навчання. Громадяни розвинутих країн, незважаючи на окремі протести, в цілому поки що погоджуються сплачувати більше за отримання вищої освіти. Також серед причин високих темпів зростання глобальної системи освіти фахівці називають збільшення кількості дорослих, що отримують додаткову освіту у тій чи іншій формі, та стрімке впровадження інформаційних технологій у навчальний процес (дистанційні курси, електронні підручники, навчальні програми, системи електронного управління навчанням тощо).

Ситуація ще більше загострюється в умовах ненадлежаного зв'язку між структурою підготовки спеціалістів у ВНЗ і реальними потребами економіки, що являє собою застарілу проблему України. У цьому відношенні очевидно є потреба у приведенні державного замовлення на підготовку спеціалістів у відповідність до реальних потреб національної економіки.

Список використаних джерел

1. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: [колективна монографія] / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 383 с.
2. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес: [монографія] / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 326 с.
3. Проблеми якості вищої освіти: [монографія] / [К.Косак та ін.]; Академія педагогічних наук України; Ін-т вищої освіти; [редкол.: В.Кремень, В.Андрущенко, В.Луговий та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 233 с.
4. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – Київ: Грамота, 2005. – 448 с.
5. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [підручник] / О. А. Грішнова. – 5-те вид., оновлене. – Київ: Знання, 2011. – 390 с.
6. Гець В.М. Інноваційні перспективи України: [монографія] / В.М. Гець, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
7. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50-51. – ст.572 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. – Назва з екрана
8. Закон України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 37-38. – ст.2004 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана
9. Касич А.О. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу [Електронний ресурс] / А.О. Касич, В.А. Циган // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>. – Назва з екрана.
10. Буцька О.Ю. Освітня діяльність вищих навчальних закладів та її фінансове забезпечення // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – с. 159 – 165
11. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період [Текст]: [монографія] / Т.М. Боголіб – К.: Міленіум, 2006. – 506 с.
12. Дані Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [Електронний ресурс] // Організація економічного співробітництва та розвитку: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>. – Назва з екрана.
13. Академічний рейтинг університетів світу [Електронний ресурс] // Академічний рейтинг університетів світу: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.shanghai ranking.com/index.html>. – Назва з екрана.
14. Боголіб Т.М. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти // Вісник ТДГУ. – 2006. – № 3. – с. 76 – 87
15. Діяльність та дані Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/> – Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 26.01.15

А. Красильник, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены проблемы финансирования высших учебных заведений и уделено внимание формированию сметы учреждений высшего образования в Украине. Описаны практика формирования и использования общего и специального фондов высших учебных заведений. Освещены особенности финансирования государственных и частных высших учебных заведений. Представлены перспективы финансирования высших учебных заведений в Украине.

Ключевые слова: финансирование, смета, общий фонд, специальный фонд, бюджетные средства, расходы.

O. Krasilnyk, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FINANCING HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The paper considers the problems of financing higher education institutions and focuses on formation of estimates of higher education institutions in Ukraine. The study established that the public and municipal education institutions financed by estimate and budget, which is determined by the amount and directions of use funds for implementation of functions and achieving the goals. The estimate has 2 components: general and special fund. The paper describes the practice of using general and special funds of higher education institutions. The results present the features of financing public and private higher education institutions. Public higher education institutions acutely feel the lack of financial resources. Tuition fees at public higher education institutions are calculated according to the requirements of the budget legislation. The conclusions suggest the prospects of financing higher education institutions in Ukraine. Higher education institutions need to give special attention to financial planning, optimization of financing sources and expenditures. It is necessary to reform the models, methods and forms of financing higher education sector.

Keywords: financing, estimate, general fund, special fund, budget funds, expenditures.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 117-122

УДК 330.1

JEL O17, E 26, N 14

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/19

I. Савич, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

В статті висвітлені сучасні погляди на сутність причинності виникнення тінізаційних процесів в бюджетній сфері. Виокремлені основні проблеми детінізації економіки в сфері оподаткування. Досліджено вплив тінізаційних процесів в бюджетній сфері на обсяги дефіциту державного бюджету. Здійснено регресійне оцінювання взаємозв'язку тінізації бюджетних відносин в Україні та основних макроекономічних показників.

Ключові слова: тіньова економіка, тінізація бюджетних відносин, бюджетні правопорушення, рівень корупції, дефіцит бюджету, державний борг.

Вступ. В Україні за умови високого податкового навантаження вигоди від ухилення від сплати податків для підприємств досить суттєві. Наявність корупції знижує ймовірність своєчасного виявлення ухилення від сплати податків, а протиріччя й суперечливі положення у законодавчих актах – дають змогу зменшити податкові зобов'язання. За таких обставин надзвичайно поширеною стала практика мінімізації податкових платежів або ж ухилення від їх сплати.

Значних збитків державі завдає економічна злочинність, вагоме місце у якій займають злочини, пов'язані зі зловживаннями у бюджетній сфері. Підтвердженням цього є істотне збільшення за останні роки кількості злочинних посягань на бюджетні кошти, які виділяються Урядом на різноманітні соціальні та економічні програми, а також на пільгові кредити. Вони вчиняються у формі розкрадання, привласнення, а також використання не за призначенням згаданих активів. Це, в свою чергу, призводить до невиконання економічних та соціальних програм, створює атмосферу соціальної напруженості в окремих регіонах, яким такі кошти виділялися, унеможливує реформування економіки України у відповідності до глобальних геополітичних викликів.

Мета статті – дослідження впливу тінізаційних процесів в бюджетній сфері на основні макроекономічні показники. Задля досягнення мети дослідження за доцільне вважається реалізація **наступних завдань**:

- виокремлення основних аспектів функціонування тіньової економіки України та причин їх виникнення;
- аналіз впливу тінізаційних процесів у бюджетній сфері на дефіцит державного бюджету;
- розробка регресійної моделі взаємозв'язку тінізації бюджетних відносин та основних індикаторів економічного зростання України.

Огляд літератури. Проблемам детінізації державного сектору економіки через призму бюджетних відносин приділяли увагу такі зарубіжні вчені-економісти, як: А. Ділнот, С. Морріс, В. Леєу, А. Френз, Ж. Віллард, К. Карсон, Дж. Арвай, Б. Контіні, Ч. Константіно, Т. Ейдт, Е. Дж. Вайнер, Д. Коломер В'ядель, Ф Шнайдер та інші.

Дослідження даної проблематики знайшло своє відображення у наукових працях вітчизняних науковців,

серед яких, зокрема: З. Варналій, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мандибура, А. Мокій, С. Мошенський, В. Попов, В. Предборський, В. Турчинов, М. Флейчук, Ю. Харазіш-вілі та інші.

Окремими аспектами проблем бюджетного процесу, зокрема, в контексті детінізаційних процесів, займалися В. Базилевич, О. Барановський, В. Гець, І. Луїна, І. Лютий, В. Мунтян, С. Ніколенко, С. Онищенко, К. Павлюк, Ю. Пахомов, І. Тивончук, С. Юрій та інші.

Незважаючи на це, поглибленого дослідження потребують питання взаємопов'язаності окремих факторів тіньової економіки України, таких як тінізація бюджетних відносин та основних макроекономічних показників.

Методологія дослідження. Задля реалізації поставленої мети в роботі застосовується інструментарій економічного моделювання, багатфакторної регресії та нелінійного моделювання.

Дослідження наукових підходів до розуміння економічної сутності тінізації економіки здійснено шляхом застосування історико-генетичного методу, що дозволило визначити авторський підхід розуміння змісту та основних чинників тінізації економіки. Використання системного методу дало можливість показати структурний взаємозв'язок між процесами тінізації економіки в бюджетній сфері. Поєднання загального, часткового і одиничного дало можливість пояснити основні чинники впливу бюджетних коштів у тіньовий сектор. Метод порівняльного аналізу застосовується для вивчення динаміки видатків бюджету та зловживань у бюджетній сфері.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти з питань бюджетної політики, дані офіційної статистики України, аналітичні матеріали наукових установ, аналітико-статистичні огляди, довідкові та аналітичні документи міжнародних організацій, наукові публікації з проблем впливу бюджетних коштів у тіньовий сектор.

Основні результати.

Загальні причини тінізації та проблеми детінізації економіки України. Аналізуючи основні причини відтоку бюджетних коштів у тіньовий сектор необхідно, насамперед, вести мову про загальні причини тінізації та проблеми детінізації економіки нашої держави. Отже

часткове дослідження цих аспектів та напрацювання інших науковців дають підстави стверджувати наступне.

Основними причинами, які гальмують процес виходу економіки України з тіні, є:

- системні вади податкової політики (чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян);
- відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які змушені самостійно розробляти неформальні механізми взаємної співпраці);
- високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним з головних чинників, який впливає на розвиток України та залишається одним з найбільших перепон на шляху її інтеграції до світового співтовариства);
- нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату;
- недостатній захист інвесторів;
- нестабільне політичне середовище та інше [1].

Як відомо найбільш масовим видом тіньової економічної діяльності є ухилення від сплати податків та обов'язкових платежів. Серед основних способів ухилення від сплати податків, які є вагомим напрямом тінізації бюджетних відносин, варто виділити наступні:

- неврахований обіг, а саме невраховані обсяги реалізації товарів і послуг, неофіційний бартер, невраховані платежі, неврахована виплата зарплати;
- приховування реальних обсягів прибутку й доходів (штучне завищення собівартості продукції);
- приховування доходів (для фізичних осіб);
- штучне банкрутство і штучна неплатоспроможність;
- приховування чи фальсифікація звітної документації та інформації про економічну діяльність;
- зміна підпорядкованості суб'єкта економічної діяльності [2].

Класичним прикладом мінімізації податкових платежів є ситуація із перенесенням збитків минулих років із податку на прибуток на наступні періоди. За даними Державної фіскальної служби, масштаби використання українськими підприємствами саме цього методу такі, що починаючи з 1997 року загальна сума збитків перевищила 30 млрд грн [3].

Удосконалення діяльності органів податкової адміністрації неможливе без запровадження основоположних компонентів сучасного менеджменту:

- вдосконалення порядку віднесення суб'єктів господарювання до окремих категорій;
- доцільне використання математичного підходу до проведення їх оцінки з точки зору ймовірності ухилення від сплати податків;
- розподілу платників податків за категоріями уваги з боку органів податкової адміністрації, та першочерговістю для включення до плану-графіка документальних перевірок [4].

Ризики держави як суб'єкта у сфері оподаткування від наявності високого рівня тінізації бюджетних відносин потрібно розподілити на два типи:

- ризики недобору – у випадку реалізації яких обсяги надходжень до бюджетів не досягатимуть прогнозованих розмірів;
- ризики збільшення витрат – у випадку реалізації яких витрати на забезпечення прогнозованих розмірів надходжень за окремими видами податків (зборів) перевищуватимуть економічно доцільні [5, с. 268].

Для виявлення ризикових суб'єктів на практиці використовуються індикатори ризиків – певні критерії (ознаки), що вказують на наявність або можливість негативного перебігу подій. Індикатори ризиків мають визначатись структурними підрозділами органів податкових органів в процесі адміністрування податків та постійно актуалізуватись в залежності від змін в законодавстві. Порядок формування переліків (шаблонів) індикаторів ризиків, їх затвердження та використання визначається Державною податковою адміністрацією України.

Заходи спрямовані на уникнення ризику повинні бути впроваджені на законодавчому та організаційному рівні. На законодавчому рівні розрізняють такі напрями:

- виявлення з метою виключення у податковому законодавстві суперечностей, неузгодженостей та прогалин в законодавчих чи інших нормативно-правових актах;
 - підготовка пропозицій щодо внесення змін в частині удосконалення податкового законодавства [5, с. 273].
- На організаційному рівні необхідно передбачити такі заходи:

- удосконалення роботи з обслуговуванням платників податків в частині проведення роз'яснювальної роботи щодо заповнення форм податкових декларацій (розрахунків), декларування податкових зобов'язань та сплати податків, а також своєчасне інформування платників податків про зміни податкового законодавства;
- удосконалення системи адміністрування податків, зборів, обов'язкових платежів на базі інформаційної системи підтримки прийняття рішень;
- удосконалення системи кабінетного аудиту як методу визначення напрямів та перспектив проведення перевірок, удосконалення методології проведення контролю над платниками податків (візного аудиту), створення бази даних платників податків з високим ступенем ризику для першочергового здійснення перевірок;
- підвищення професійного рівня працівників органів податкових органів;
- удосконалення системи взаємодії підрозділів державної податкової служби, а також взаємодії з іншими органами державної влади в частині обміну інформацією [6].

Вплив тінізації бюджетних відносин на дефіцит державного бюджету. Вище наведені порушення та ризики зумовлюють підвищення рівня бюджетного дефіциту, який належить до найважливіших індикаторів фінансової безпеки країни. Використовують різні оцінки його граничного значення. Сьогодні в більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 2 до 15% валового національного продукту (ВВП) при середньосвітовій його величині 4,5%. Також спостерігається тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі в розмірі 3-5% [7].

Як відомо, згідно Маастрихтського договору межа державного дефіциту бюджету становить 3% від ВВП. Розмір бюджетного дефіциту, який перевищує 3 відсотки ВВП, призводить до зниження інвестиційної активності та зростання темпів інфляції [8]. Фіскальні правила Маастрихтського договору є корисними для дотримання фіскальної дисципліни, проте перевищення ліміту дефіциту бюджету у 3% від ВВП не є перешкодою у проведенні активної стабілізаційної політики під час рецесії за умов, коли рівень доходу є близьким до природного. Дотримання фіскальних правил має на меті зменшити величину зовнішнього боргу країни чи щонайменше уникнути збільшення співвідношення зовнішнього боргу до ВВП під час економічних циклів. У нашій країні дефіцит бюджету, як правило, пов'язаний із значними зловживаннями у бюджетній сфері, тобто з тінізацією бюджетних відносин.

Вплив тіньової економіки у сфері бюджетних відносин на основні макроекономічні показники можна також

пояснити з допомогою моделей фінансування дефіциту бюджету, яке може відбуватися інфляційними і не інфляційними методами. Не інфляційним джерелом фінансування дефіциту бюджету, пов'язаного у тому числі з тінізацією бюджетних відносин є внутрішні та зовнішні позики на фінансових ринках (кредити комерційних банків, іноземних урядів та міжнародних організацій, продаж державних цінних паперів комерційним банкам, фірмам та домогосподарствам) та трансферти (фінансування у вигляді безоплатної допомоги). Накопичення заборгованості та підвищення податків на думку С. Будаговської також є неінфляційними джерелами фінансування дефіциту бюджету [9, с. 313]. Інфляційним засобом фінансування дефіциту бюджету виступає монетизація дефіциту, яка є результатом позик центрального банку урядові та купівлі центральним банком державних цінних паперів. Аналітичне представлення фінансування дефіциту державного бюджету виглядає таким чином (рівняння 1):

$$BD(Ob, S) = MB + D(Ob, S) + eD^*(Ob, S) \quad (1)$$

де: BD – дефіцит бюджету; Ob – об'єктивні фактори, що спричиняють дефіцит бюджету; S – суб'єктивні фактори, що спричиняють дефіцит бюджету (у тому числі тінізація бюджетних відносин); MB – грошова база; D – внутрішній борг; D^* – зовнішній борг в іноземній валюті; e – обмінний курс.

Рівняння 1 показує, що реально дефіцит бюджету залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів (до останніх, насамперед, відноситься тінізація бюджетних відносин), а також від показників грошової бази та загального боргу країни, причому зовнішній борг коригується на рівень обмінного курсу.

В. Шевчук та Р. Копич підкреслюють, що за умов високої процентної ставки та незначної монетизації економіки (12-13% від ВВП) навіть невисокий обсяг дефіциту бюджету на рівні 1-2 % від ВВП потенційно "будує" піраміду урядових боргових зобов'язань [10].

На думку Я. Белінської, найбезпечнішим джерелом покриття дефіциту бюджету, порівняно із зовнішніми запозиченнями або прямим емісійним фінансуванням центральних банків, вважається розміщення цінних паперів серед приватних національних агентів [11, с. 127]. Для такого типу фінансування бюджетного дефіциту потрібна висока ліквідність фінансових ринків у країні. За такої умови можна уникнути значної емісії коштів для задоволення потреб уряду та інфляційного тиску, погіршення показників зовнішнього боргового навантаження.

Так, на рисунку 1 за допомогою використання моделі балансу заощаджень та інвестицій проілюстровано зменшення приватних заощаджень разом із витісненням інвестицій за умов зростання зовнішнього боргу та дефіциту бюджету, у тому числі внаслідок тінізації бюджетних відносин. Приймаючи початкову рівновагу в т. А, зовнішні запозичення Sf_0 збільшують приватні інвестиції ($I_0 \rightarrow I_1$) через зниження процентної ставки ($r_0 \rightarrow r_1$); при цьому дещо зменшуються внутрішні заощадження ($S_0 \rightarrow S_1$) та погіршується сальдо поточного рахунку ($CA = I_1 - S_1$). Така ситуація є самодостатньою, якщо в майбутньому збільшуються внутрішні заощадження, забезпечуючи рівнодійну припливу іноземного капіталу та коштів обслуговування зовнішнього боргу на рівні інвестицій I_1 (т. В).

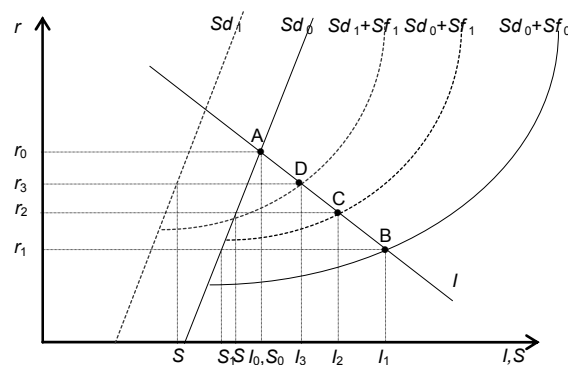

Рис. 1. Зовнішні запозичення, пов'язані з тінізацією бюджетних відносин у моделі балансу заощаджень-інвестицій

Інакше обслуговування зовнішнього боргу, пов'язане з розкраданням бюджетних коштів обмежує чисті зовнішні запозичення ($Sf_0 \rightarrow Sf_1$); сальдо поточного рахунку поліпшується, але не без підвищення процентної ставки ($r_1 \rightarrow r_2$) та зменшення інвестицій ($I_1 \rightarrow I_2$). Якщо ж обслуговування зовнішнього боргу збільшує дефіцит бюджету або пропозицію грошової маси, то наступне зменшення внутрішніх заощаджень ($Sd_0 \rightarrow Sd_1$) перешкоджає поліпшенню сальдо поточного рахунку, попри підвищення процентної ставки ($r_1 \rightarrow r_3$).

В короткостроковому періоді дефіцит бюджету, який не пов'язаний з тінізацією економічних бюджетних відносин може мати й позитивні наслідки, але у довгостроковому – лише дестабілізуючі, які посилюються важкими для економіки наслідками розкрадання бюджетних коштів, а саме:

1) інфляція (якщо хронічний дефіцит фінансується емісійними грошима);

2) витіснення інвестицій (якщо держава, підвищуючи відсоток за державним боргом, стимулює загальне

зростання ставки відсотка і, отже, зменшує приватні інвестиції);

3) зниження доходів і добробуту майбутніх поколінь (дефіцит бюджету, що не фінансується за рахунок емісії, повинен відшкодуватися за рахунок державного боргу).

Вплив тінізації бюджетних відносин на економічне зростання. Злочинність у бюджетній сфері останніми роками набула якісно інших параметрів, починаючи від масштабних обсягів зловживань і тінізації, завершуючи суб'єктами тіньових відносин, до кола яких входять перші особи держави.

Розкрадання і нецільове використання бюджетних коштів пояснюються неналежним контролем за їх рухом, а також невжиттям превентивних заходів щодо своєчасного припинення їх незаконного вилучення в держави при сприянні окремими посадовими особами, прорахунками в налагодженні фінансовими органами України шляхів їх передачі безпосереднім користувачам [12].

Очевидно, що якісна фіскальна політика є інструментом макроекономічної стабілізації. В короткостроковому періоді вона впливає на рівень доходу, а в довго-

строковому – на рівень реальної процентної ставки, приплив інвестицій та на економічне зростання загалом. Тому зловживання у бюджетній сфері (тінізація бюджетних відносин) призводить до посилення загроз економічній безпеці держави загалом.

Власне під економічним зростанням у тому числі розуміють постійний приріст ВВП на одну особу. Тому при вивченні впливу процесу тінізації бюджетних відносин на економічне зростання (беручи до уваги теоретичні

міркування викладені вище) за залежну змінну ми розглядатимемо власне показник ВВП на одну особу, а за незалежні змінні бралися до уваги обсяги зловживань у бюджетній сфері (показники Державної фінансової інспекції України), кількість злочинів у бюджетній сфері, рівень тінізації економіки країни загалом, рівень зовнішньої заборгованості, дефіцит бюджету. Ці зв'язки характеризуються рівняннями 2:

$$gdp_n = c(1) + c(2) * gdp_n_{t-1} + c(3) * crime_b_t + c(4) * q_crime_b_t + c(5) * sh_e_t + c(6) * debt_t + c(7) * bd_t \quad (2)$$

де: gdp_n_t – ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); gdp_n_{t-1} – лагове значення ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); $c(1)$ – константа; $crime_b_t$ – обсяг зловживань у бюджетній сфері (грн., логарифмоване значення); $q_crime_b_t$ – кількість злочинів у бюджетній сфері (одиниць, логарифмоване значення); sh_e – рівень тінізації економіки країни загалом (% від офіційного ВВП, логарифмоване значення); $debt_t$ – загальний обсяг заборгованості країни (грн, логарифмоване значен-

ня); bd_t – дефіцит бюджету (% від затвердженого бюджету, логарифмоване значення).

Перед початком економетричного дослідження згідно правил роботи з пакетом Ecometric Views проведемо перевірку даних на стаціонарність за допомогою тестів ADF і PP (табл. 1). Результати цих тестів засвідчують стаціонарність показників ВВП країни на одну особу, обсяг зловживань у бюджетній сфері. Деяке занепокоєння може викликати нестационарність за тестом ADF показників кількості зловживань у бюджетній сфері, рівень тінізації економіки країни загалом та дефіциту бюджету. Проте за тестом PP у перших різницях простежується стаціонарність всіх показників на рівні статистичної значущості 90, 95 та 99%.

Таблиця 1. Тести ADF і PP на стаціонарність

Показники	Значення		Перші різниці	
	ADF	PP	ADF	PP
gdp_n_t	-2,8***	-5,8*	-2,7***	-28,6*
$crime_b_t$	-5,5*	-5,6**	-8,1*	-18,9*
$q_crime_b_t$	-1,96	-3,9*	-2,2*	-5,6*
sh_e	-1,1	-2,3	-9,9*	-9,6*
$debt_t$	-5,6*	-6,8*	-8,9*	19,9*
bd_t	-1,5	-3,5*	-1,44	-5,3*

Примітка: * гіпотезу про нестационарність можна відкинути на рівні 1% (** – 5%; *** – 10%)

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17]

Відносно сильніша стаціонарність присутня у випадку перших різниць обраних показників. Тут всі дані є стаціонарними переважно на рівні 1% (зокрема для тесту Філіппа-Перона (PP)). Тому, ми вважаємо, що всі показники відповідають вимогам стаціонарності і є придатними у використанні для економетричного дослідження.

Безпосередньому впливу між незалежними та залежною змінною передують тестування змінних на наявність взаємних причинно-наслідкових зв'язків або коінтеграції. Таке тестування проводиться за допомогою тестів

Гренджера (кореляційний аналіз) та Джохансена (коінтеграційний аналіз).

В умовах вітчизняної економіки за тестом Гренджера було виявлено вплив: бюджетних зловживань на показник ВВП на одну особу протягом трьох лагів (зворотнього зв'язку не виявлено); кількості злочинів на показник ВВП на одну особу сальдо бюджету (протягом 2-4 лагів); тіншової економіки на аналогічний показник (протягом усіх чотирьох лагів); обсягу ВВП на одну особу на рівень дефіциту державного бюджету (з часом цей вплив послаблюється) (табл. 2).

Таблиця 2. Тест Гренджера для показників тінізації бюджетних відносин та основних макроекономічних показників

Гіпотеза	Лаги			
	1	2	3	4
gdp_n не впливає на $crime_b_t$	8,775 (0,287)	3,997 (0,435)	6,855 (0,818)	1,246 (0,337)
$crime_b_t$ не впливає на gdp_n	6,240 (0,080**)	6,391 (0,007*)	6,835 (0,003*)	2,825 (0,066***)
gdp_n_t не впливає на $q_crime_b_t$	0,180 (0,674)	1,908 (0,170)	3,243 (0,643**)	0,222 (0,922)
$q_crime_b_t$ не впливає на gdp_n_t	0,155 (0,297)	0,206 (0,005**)	1,138 (0,057**)	7,387 (0,001*)
gdp_n_t не впливає на sh_e	0,057 (0,812)	0,475 (0,625)	0,069 (0,976)	0,161 (0,951)
sh_e не впливає на sh_e	14,197 (0,000*)	5,784 (0,005**)	4,835 (0,005**)	2,722 (0,041**)
gdp_n_t не впливає на $debt_t$	0,235 (0,852)	0,154 (0,456)	1,321 (0,654)	4,164 (0,002*)

Закінчення табл. 2

Гіпотеза	Лаги			
$debt_t$ не впливає на gdp_n_t	0,001 (0,235)	0,346 (0,478)	0,159 (0,657)	0,225 (0,332)
gdp_n_t не впливає на bd_t	6,134 (0,001*)	6,681 (0,006**)	7,228 (0,006**)	1,498 (0,052***)
bd_t не впливає на gdp_n_t	0,557 (0,654)	0,346 (0,852)	0,171 (0,852)	0,587 (0,654)

Примітка: * гіпотезу про відсутність впливу можна відкинути на рівні 1%, (** – 5%; *** – 10%); у дужках наведено значення р-критерію

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17]

Одночасно, для досліджуваного періоду не прослідковується взаємозв'язку між обсягами ВВП на одну особу та показником сумарної заборгованості. Останнє вказує на неефективне використання запозичених коштів та збільшення рівня заборгованості, яке не базується на врахуванні динаміки ВВП. Тобто також можна стверджувати про істотні зловживання з державними коштами.

З допомогою тесту Джохансена виявимо наявність коінтеграційних зв'язків між досліджуваними змінними. Як бачимо, з таблиці 3 підтверджується зв'язок між досліджуваними змінними, що вчергове доводить необхідність врахування таких взаємовпливів при формуванні не лише бюджетної політики, але й стратегії розвитку соціально-економічної системи загалом.

Таблиця 3. Тест Джохансена для виявлення коінтеграційних зв'язків між показниками ВВП на одну особу, обсягом та кількістю зловживань у бюджетній сфері, рівнем тіньової економіки, обсягом заборгованості держави та бюджетного дефіциту в Україні протягом 1996-2013 рр.

Кількість	Лаги			Критичні значення	
	1	2	3	5%	1%
0	64.08402	44.37226	45.50897	47.21	54.46
1	26.74549	23.19303	21.63396	29.68	35.65
2	7.682002	5.533533	8.485080	15.41	20.04
3	2.789328	1.112105	0.000677	3.76	6.65

Примітка: тестове припущення лінійний тренд (3), (** – 1%, * – 5%)

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17]

Таким чином, результати тестів Гренджера та Джохансена дозволяють провести наступний регресійний аналіз для визначення міцності виявленого зв'язку. Побудова регресійної моделі здійснена методом двокрокових найменших квадратів (Two-Stage Least Squares, 2SLS). Окремо було розглянуто систему рівнянь для

регресійної оцінки чинників впливу на показники ВВП на одну особу, обсягу зловживань у бюджетній сфері та дефіциту бюджету на ВВП на одну особу (табл. 4). Залишки регресійних рівнянь перевірено на стаціонарність за допомогою тесту ADF.

Таблиця 4. Вплив макроекономічних показників на показники ВВП на одну особу, обсяг зловживань у бюджетній сфері, дефіцит бюджету, та рівень тіньової економіки

Незалежні змінні	Залежні змінні			
	gdp_n_t	$crime_b_t$	bd_t	sh_e
Константа	4,54	6,73	2,49	7,88
$q_crime_b_t$	-0,42 (0,88)*	0,70 (2,16)**	0,12 (5,64)*	-
$debt_t$	-	-	0,47 (6,45)***	0,21 (3,71)**
$monopol_t$	0,46 (1,49)*	0,75 (8,32)*	-	0,84 (3,47)***
$corrup_t$	-1,3 (-6,31)**	0,56 (1,73)*	0,41 (3,85)**	2,64 (4,26)***
$wage_t$	-	-1,4 (-2,32)***	-	-2,45 (-4,18)*
Скор. R ²	0,81	0,65	0,75	0,84
DW	1,80	2,68	1,56	2,4
ADF	-4,7*	-4,6*	-6,31*	-5,1*

де: gdp_n_t – ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); gdp_n_{t-1} – лагове значення ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); $c(1)$ – константа; $crime_b_t$ – обсяг зловживань у бюджетній сфері (грн., логарифмоване значення); $q_crime_b_t$ – кількість злочинів у бюджетній сфері (одиниць, логарифмоване значення); sh_e – рівень тінізації економіки країни загалом (% від офіційного ВВП, логарифмоване значення); $debt_t$ – загальний обсяг заборгованості країни (грн, логарифмоване значення); bd_t – дефіцит бюджету (% від затвердженого бюджету, логарифмоване значення); $monopol_t$ – рівень монополізації ринку (коефіцієнт, логарифмоване значення); $corrup_t$ – рівень корупції (показник Transparency International); $wage_t$ – середній рівень заробітної плати (грн на одну особу).

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17].

Наведені у таблиці 4 результати багатфакторного аналізу засвідчують, що серед чинників-стимуляторів тінзації бюджетних відносин окремої уваги заслуговують такі показники, як кількість злочинів у бюджетній сфері (коефіцієнт регресії 0,7), рівень монополізації ринку (0,46) та рівень корупції (0,56). До дестимуляторів доцільно віднести рівень середньої заробітної плати (-1,4), а до чинників, що прямо пропорційно впливають на дефіцит бюджету – кількість злочинів у бюджетній сфері (0,12), показник загальної заборгованості держави (0,47) та рівень корупції (0,41). При цьому, не можна стверджувати, що показник дефіциту бюджету в Україні у досліджуваному періоді взаємопов'язаний з рівнем монополізації ринку чи рівнем середньої заробітної плати. Останнє підтверджує домінування у бюджетній сфері не теоретично прогнозованих економічних законів, а переважаюче – суб'єктивних чинників.

Такими, що підтверджують висловлену нами вище гіпотезу, є результати стосовно залежності рівень тінзації економіки, а саме прямо пропорційний вплив спостерігається відносно показників зовнішньої заборгованості (0,21), рівня монополізації (0,84) та корупції (2,64). При цьому збільшення середньої заробітної плати на 1% знижує рівень тінзації економіки орієнтовно на 2,45%, про що свідчать відповідні результати регресійного моделювання.

Висновки. Вагоме місце в структурі економічних злочинів в Україні займають правопорушення, пов'язані зі зловживаннями у бюджетній сфері. Таким чином, формуванню стратегії та моделі соціально-економічного розвитку України повинна передувати тотальна боротьба з корупцією, зловживаннями у бюджетній сфері, монополізацією ринку та тінзацією економіки. Причому вказані заходи повинні передбачати одночасне підвищення соціальних стандартів.

Результати побудови регресійної моделі взаємозв'язку тінзації бюджетних відносин та основних індикаторів економічного зростання України засвідчують, що стимулюючий вплив на тінзацію бюджетних відносин здійснюють такі фактори, як кількість злочинів у бюджетній сфері, рівень монополізації ринку та рівень корупції. На противагу цьому, до дестимуляторів тінзації бюджетних відносин можна віднести рівень середньої заробітної плати.

Поточна ситуація підтверджує наші та експертні оцінки щодо погіршення фінансової стабільності держави, секвестрування реальних доходів бюджету внаслідок рецесії економіки України, а також військових дій на Сході України та збільшення впливу рівня тінзації. Доведено необхідність посилення заходів боротьби в Україні з тіньовою економікою за наступними напрямками: посилення фінансової безпеки та моніторингу відмивання коштів, розроблення та щорічне коригування програм боротьби з тіньовою економікою, боротьба з

порушенням законодавства, збільшення прозорості діяльності органів державної влади, удосконалення правової бази для боротьби з тіньовою економікою та розробка окремих підпрограм щодо протидії зловживань у бюджетній сфері.

Дискусія. У сучасній науковій літературі не склалися єдиного системного підходу щодо тінзаційних процесів у бюджетній сфері та основних чинників впливу бюджетних коштів у тіньовий сектор. Нам бачиться подальша спрямованість використання теоретичних підходів до розв'язання проблеми боротьби з тіньовою економікою та розробка окремих підпрограм щодо протидії зловживань у бюджетній сфері. Сьогодні вкрай необхідно здійснювати наукові розвідки щодо формування стратегії та моделі соціально-економічного розвитку України, якій повинна передувати тотальна боротьба з корупцією, зловживаннями у бюджетній сфері та тінзацією економіки.

Список використаних джерел

1. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / З. Варналій // Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 56-66.
2. Проблеми детінізації економіки України в сфері оподаткування: шляхи вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalactivity.com.ua>.
3. Офіційна веб-сторінка Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
4. Варналій З.С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України / З.С. Варналій // Науковий вісник. – Львів, 2009. – Вип.1 – С. 3-20.
5. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: [монографія] / В. А. Предборський – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
6. Шулькевич В.В. Проблеми детінізації економіки України в сфері оподаткування / Шулькевич В.В., Хринюк О.С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-40.pdf>
7. Офіційна веб-сторінка Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org
8. Підписання Маастрихтського договору. Утворення ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://idetperformance.com/lekczi-mzhnarodn-vdnosini/641-pidpisannya-maastrixtskogo-dogovoru-utvorennia-es.html>;
9. Будаговська С. Мікроекономіка і макроекономіка. Підручник у 2-х частинах / С. Будаговська, О. Кілієвич – К.: Вид-во "Основи", 1998. – 518 с.
10. Шевчук В. О. Вплив бюджету на макроекономічні показники / В. Шевчук, Р. І. Копич // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3.
11. Белінська Я. В. Валютно-курсове регулювання: проблеми теорії і практики: [монографія] / Я. В. Белінська. – К. – 2007. – 372 с.
12. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О.В. Засянська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 76-84.
13. Офіційна веб-сторінка Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/>
14. Офіційна веб-сторінка Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>
15. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
16. Офіційна веб-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua
17. Офіційна веб-сторінка Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dkrs.gov.ua

Надійшла до редакції 04.02.15

И. Савич, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ ТЕНИЗАЦИИ БЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ

В статье рассмотрены современные взгляды на сущность причинности возникновения тенезационных процессов в бюджетной сфере. Выделены основные проблемы детенизации экономики в сфере налогообложения. Исследовано влияние тенезационных процессов в бюджетной сфере на объемы дефицита государственного бюджета. Осуществлено регрессионное оценивание взаимосвязи тенезации бюджетных отношений в Украине и основных макроэкономических показателей.

Ключевые слова: теневая экономика, тенезация бюджетных отношений, бюджетные правонарушения, уровень коррупции, дефицит бюджета, государственный долг.

I. Savych, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SHADOW ECONOMY AND ITS RELATIONS WITH TAX SYSTEM, BUDGET DEFICIT AND MACROECONOMIC INDICATORS

The paper analyzes the influence of the shadow economy on the tax system, state budget and a number of macroeconomic parameters of Ukraine such as poverty, income levels, corruption, GDP per capita, public debt, budget violations etc. The results of our research show that level of corruption, monopolization and budget violations are considered key factors that stimulate the shadowing of the economy. On the other hand, a number of researchers state that the average wage level is a strong destimulating factor for the shadow economy. The analysis given uncovers a robust relationship between the corruption and the size of the shadow economy when perceptions-based indices of corruption are used.

Keywords: state budget, public sector, shadow economy, shadow processes, level of corruption, state budget, public debt.

ANNOTATION AND REFERENCES (IN LATIN): TRANSLATION / TRANSLITERATION / TRANSCRIPTION

Z. Varnalii, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
K. Kovalenko, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

IMPLEMENTATION OF POST SOVIET COUNTRIES' EXPERIENCE TO THE PUBLIC AUDIT SYSTEM OF UKRAINE

The article explores the features of the organization and realization of the public audit in post-Soviet countries. The main achievements in the Supreme Audit Institutions functioning are highlighted. The distinguish features of public audit in the post-soviet countries are explored. The main approaches to the constitutional regulation of SAI's status are outlined. The models describing the scope of SAI's powers in each country are examined. The SAI's reports are analyzed and public audit efficiency indicators in different countries are summarized and systematized. The best practices in the field of public finance in the post-soviet countries are determined. According to the current world trends in public finance, Ukrainian budget system needs and public audit imperfections, useful practices from these countries are selected. On the basis of this analysis the main ways of implementation the best experience in this field to the Ukrainian public audit system are proposed by the author. Recommendations for the implementation of this experience to the public audit system and Accounting Chamber of Ukraine are determined.

1. Activities of Chamber of Accounts, Republic of Azerbaijan Chamber of Accounts. [online] Available at: <<http://www.ach.gov.az/?/en/content/361>> [Accessed 30 October 2014].
2. Control Chamber of Republic of Armenia Annual Report, 2013, Control Chamber of Republic of Armenia. [online] Available at: <<http://www.coc.am/YearReportsEng.aspx?ReportYear=2013>> [Accessed 30 October 2014].
3. Deyatel'nost' Schetnoy palaty, Schetnaya palata Rossiyskoy Federatsii. [online] Available at: <<http://www.ach.gov.ru/activities>> [Accessed 30 October 2014].
4. National Audit Office Annual Report, 2012, National Audit Office of Lithuania. [online] Available at: <http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos_en.aspx?tipas=15> [Accessed 30 October 2014].
5. Annual report by the National Audit Office to the Parliament, National Audit Office of Estonia. [online] Available at: <<http://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Riigikontrolliaastaaruanneparlamendile/tabid/110/language/en-US/Default.aspx>> [Accessed 30 October 2014].
6. Itogi raboty Komiteta gosudarstvennogo kontrolya, 2013, Komitet gosudarstvennogo kontrolya Respubliki Belarus'. [online] Available at: <<http://www.kgk.gov.by/ru/control-deyatelnost>> [Accessed 30 October 2014].
7. Annual Performance Report. Annual-Report, 2013, State Audit Office of Georgia. [online] Available at: <<http://sao.ge/en/about-us/annual-performance-report/annual-report-2013>> [Accessed 30 October 2014].
8. Otchet o deyatelnosti Schetnoy palaty, 2012, Schetnaya palata Respubliki Molodova. [online] Available at: <http://ccrm.md/public/files/file/Activitatea%20Contro/Audit/Raport_activitate_2012_RUS.pdf> [Accessed 30 October 2014].
9. Otchet ob auditorskoy deyatelnosti Schetnoy palaty, 2012, Schetnaya palata Kyrgyzskoy Respubliki. [online] Available at: <http://www.mkk.gov.kg/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=157&Itemid=137&lang=ru> [Accessed 30 October 2014].
10. Osnovnyye itogi kontrol'nykh meropriyatiy, 2013, Schetnyy komitet po kontrolyu za ispolneniyem respublikanskogo byudzheta Respubliki Kazakhstan. [online] Available at: <<http://esep.kz/rus/show1/article/149> <http://esep.kz/rus/show1/article/149>> [Accessed 30 October 2014].
11. The Republic of Latvia State Audit Office Public Annual Report, 2012, State Audit Office of The Republic of Latvia. [online] Available at: <http://www.lrvk.gov.lv/uploads/Majaslapa%20ENG/Annual%20reports/Annual%20report%202012/annual_report_2012.pdf> [Accessed 30 October 2014].
12. Zakonodatel'stvo o Schetnoy palate, Schetnaya palata Respubliki Tadjhikistan. [online] Available at: <<http://sai.tj/index.php/ru/onunguzori-dar-borai-palatai-isob>> [Accessed 30 October 2014].

Z. Halushka, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
A. Dutchak, researcher
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

ECONOMIC AND SOCIAL OPERATIONAL EFFICIENCY OF MARKET DISTRIBUTION OF INCOME: APPROACHES TO EVALUATION

This article provides a comparison between scientific approaches to understanding the economic and social efficiency of market income distribution. Based on multidisciplinary approaches the essence of the concepts of fairness and efficiency in the distribution; explored approaches to combining efficiency and equity used in policy income distribution at different levels of management; the possible social and economic consequences of ineffective regulation of income in today's economy. The analysis is based on comparing the four concepts that are considered socially efficient. Considered: utilitarian, formulated by J. Bentham; egalitarian, which provides for equal distribution; market (liberal) approach – to polar egalitarian and rousliansky that treats justice as fairness, approaches. Based on the generalization of existing approaches analyzed method of estimating social justice in the distribution and the possibility of its application. The structure of the article includes the following sections: 1. Views on terms of efficiency and equity in the distribution of resources and income; 2. Classical and modern approaches to combining efficiency and equity in the distribution; 3. Conflicts combination of the principles of fairness and efficiency in the distribution of incomes policy. The authors also noted that the uneven distribution of income acts as an objective reality, and the question is to prevent dangerous indicators of this unevenness. Market income distribution does not guarantee every person an acceptable level of income. The causes of irregularity are: differences in abilities, mental as well as physical; differences in possession of the property, in the educational level and group reasons associated with luck, chance,

surprise win more. This is a definite social injustice market. State, taking a significant share of responsibility for maintaining a basic human right to a dignified life, organizes redistribution.

1. Bronfenbrenner M. Desyat' problem sovremennoy teorii raspredeleniya / M. Bronfenbrenner. [online] Available at: http://elib.org.ua/economics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1103636627&archive=&startfrom=&ucat=18&.
2. Sepetiy D.P. Problema sotsial'noi spravdelivosti v perspektivi obminnoi ta zrivnyuval'noi kontseptsii / D.P. Sepetiy. – [online] Available at: <http://dsepetij.ho.ua/justice.htm>.
3. Pindayk R. Mikroekonomika /R. Pindayk, D. Rubinfel'd. – M.: Ekonomika, 1992.- 509 s.; ISBN: 5-318-00548-9 ; Rolz Dzh. Teoriya spravdelivosti. – Novosibirsk: Izd – vo NGU, 1995.- 535 s.; ISBN 5-7615-0365-4. – [online] Available at: : <http://www.musa.narod.ru/rawls1.htm>.
4. Blaug M. Ekonomicheskaya mys' v retrospektive / M. Blaug . – M.: "Delo" Ltd", 1994. – 720 s. ISBN : 0-521-31644-8 (angl ..); ISBN: 5-86461-151-4m (russ.).
5. Effektivnost' i spravdelivost'. 2010-2013 "Sovremennaya ekonomicheskaya teoriya". – [online] Available at: <http://modern-econ.ru>.
6. Gubín K.G. Formuvannya sistemi reguluvannya dokhodiv naselennya v transformatsiyniy yekonomitsii / Gubín Kiril Grigorovich. – [online] Available at: <http://library.nulau.edu.ua>.
7. Kotenok A. G. Formi proyavu dialektiki rinkovoi i sotsial'noi spravdelivosti u rozvitku suchasnikh sistem / A. G. Kotenok // Strategiya yekonomichnogo rozvitku Ukraïni. – 2012. – № 31 (2012) . – S.17-23.
8. Nerivnist' v Ukraïni : masshtabi ta mozhlivosti vplivu / red. E. M. Libanovoi. – K.: Ínstitut demografiï ta sotsial'nikh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhi NAN Ukraïni, 2012. – 404 s.; ISBN 978-966-304-005-9.
9. Myuller D. Obschestvennyy vybor / nod red. A. P. Zaostrovitseva, A.S. Skorobogotova ; Gos . un – t – Vysshaya shkola ekonomiki, Institut "Ekonomicheskaya shkola" – M. 2007 – 994s. – [online] Available at: <https://sites.google.com/site/seinstitutespb/dennis-muller-obsestvennyj-vybor>.
10. Atkinson, A. B., L. Rainwater and T. Smeeding. Income Distribution in OECD Countries // OECD Social Policy Studies. – 1995. – No. 18. – 164 c.
11. Na shlyakhu do zelenogo zrostannya: monitoring progresu v Ukraïni [Andrusevich A., Andrusevich N., Kozak Z., Khomyakova O.] – L'viv. – 2014. – 76s. – [online] Available at: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/publications/GGI_Ukraine_final.pdf.

V. Zianko, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
V. Zianko, PhD student
Vinnytsia national technical university, Vinnytsia

CONTRADICTIONS IN FORMATION OF AN INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

In the article has been investigated the basic economic contradictions inherent to the current stage of formation of the model of innovative development in Ukraine, in particular: between low innovation activity of Ukrainian economy and high energy intensity of industrial production; between the necessity for the domestic economy perception of scientific and technological developments and opportunities, as well as the desire of the majority Ukrainian enterprises to innovate; between consumption and accumulation funds; between the innovation necessity and the demand for them by business sector. The basic causes of origination and exacerbation of these contradictions were revealed; negative consequences for the national economy, which resulted in action considered contradictions were analyzed; reasonable ways of enhancing the development of innovative business solutions as a basic condition of existing economic contradictions were corroborated. This includes primarily the increase in the state's efforts to finance research and innovation.

1. Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels. – 11.03.2003.
2. Fridmen M. Svoboda, ravenstvo, jegalitarizm / M. Fridmen // Filosofija svobody: per. s angl. – M.: Socium, Tri kvadrata, 2003. – Vyp. II. – S. 73–106.
3. Hajek F. Liberalizm / F. Hajek // Filosofija svobody. – M.: Socium, Tri kvadrata, 2003. – Vyp. II. – S. 129–167.
4. Ekonomiko-matematychni modeli ekonomichnogo zrostannya: [monohrafiya] / O. O. Bakayev, V. I. Hrytsenko, L. I. Bazhan [ta in.]. – K.: Nauk. dumka, 2005. – 189 s.
5. Rohoza M. Ye. Stratehichnyy innovatsiynyy rozvytok pidpryemstv: modeli ta mekhanizmy: [monohrafiya] / M. Ye. Rohoza, K. Yu. Verhal. – Poltava: RVV PUET, 2011. – 136 s.
6. Morozov Ju. P. Innovatsiynyy menedzhment: [ucheb. posobie dlja vuzov] / Ju. P. Morozov. – M.: JuNITI-DANA, 2001. – 446 s.
7. Podol's'ka Ye. A. Filosofiya: [pidruchnyk] / Ye. A. Podol's'ka. – K.: Tsentr navch. lit-ry, 2006. – 704 s.
8. Dubyk V. Ya. Aktyvizatsiya uchasti Ukrayiny v novomu tekhnolohichnomu ukladi yak shlyakh innovatsiynoho proryvu i naroshchennya prybutkovosti / V. Ya. Dubyk, O. B. Osidach // Innovatsiyna ekonomika. – 2014. – № 2. – S. 31-39.
9. Andriychuk V. H. Perspektyvy rozvytku ekonomiky Krayiny za nayavnykh umov nestabil'noho postkryzovoho vidnovlennya svitovoho gospodarstva / V. H. Andriychuk, Ye. I. Ivanov // Ekonomika i menedzhment kul'tury. – 2013. – № 1. – S. 3-20. [online] Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekmk_2013_1_3.pdf.
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. [online] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Pozhuyeva T. O. Innovatsiynyy rozvytok ekonomiky Ukrayiny: Neobkhidnist', realiyi, perspektyvy / O. O. Pozhuyeva // Ekonomichnyy visnyk Donbasu.– 2014. – № 1 (35). – S.168-170.
12. Zubko O. Osoblyvosti rozvytku mizhnarodnoyi torhivli tekhnolohiyamy v umovakh zahostrennya konkurentnoyi borot'by / O. Zubko // Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. – № 4-5. 2010. – S. 65-71.
13. Pro Rekomendatsiyi parlament-s'kykh slukhan' na temu: "Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv": [skhvaleno Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny vid 21.10.2010 № 2632-VI] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR). – 2011 r. – № 11. – st. 72.

14. Stan i formuvannya naukovoyi sfery. Komitet-s'ki slukhannya. [online] Available at: <http://www.nas.gov.ua/tradeunion/news/Documents/Stan%20%20i%20formuvannya%20naukovoyi%20sfery%2014.03.13.pdf>.
15. Slukhannya u Komiteti Verkhovnoyi Rady Ukrainy z pytan' nauky i osvity 13 bereznya 2013 r.: "Pro stan ta zakonodavche zabezpechennya finansuvannya naukovoyi i nauково-tekhnichnoyi diyal'nosti". [online] Available at: <http://www.kno.rada.gov.ua/komosviti>.
16. Yevrostat. [online] Available at: <http://www.eurostat.com>.
17. "Evropa 2020" – strategija social'no-jekonomicheskogo rozvitija Evropejskogo Sojuza na period do 2020 goda. [online] Available at: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobulet_04_2010_uk.pdf.
18. Matiyenko H. A. Vplyv vidtoku naukovykh kadrov na stan nauково-tekhnichnoyi diyal'nosti v Ukraini v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky / H. A. Matviyenko // Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya. Seriya: Ekonomika. – 2012. – Vyp. 12. – S. 100-106.
19. Sidenko S. V. Mihratsiya intelektual'nykh resursiv v umovakh formuvannya informatsynoho suspil'stva / S. V. Sidenko, I. P. Ol'shevs'ka // Zovnishnya torhivlya: pravo ta ekonomika. – 2008. – № 2 (37). – S. 15-23.
20. Poyasnyval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy "Pro vnesennya zmin do dodatka № 3 do Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2013 rik". [online] Available at: <http://rada.gov.ua/>.
21. Stalyy lyuds'kyi rozvytok: zabezpechennya spravedlyvosti: Natsional'na dopovid' / za red. E. M. Libanovoyi; Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M. V. Ptukhy. – Uman': Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr "Vizavi", 2012. – 412 s. – S. 167-168.
22. Poyasnyval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy "Pro vnesennya zmin do dodatka # 3 do Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2013 rik". [online] Available at: <http://rada.gov.ua/>.

I. Lyutyi, Doctor of Science (Economics), Professor,
N. Shpygotska, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE ROLE OF THE COMMERCIAL BANKS' CAPITAL IN REALIZATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The regulatory capital of bank plays an important role not only in the core activities of the bank, but also contributes to the goals of the investment potential of the national economy. Amid financial crisis in the national economy, banking liquidity crisis and undermined confidence in the domestic financial institutions, the regulatory capital actually remains the ultimate long-term financial resources for domestic banks, which can be used for long-term investment in the national economy. Maintaining the appropriate level of capital adequacy and ensuring its positive trend, banks are able to monitor and control risks that arise during active and passive operations. We believe that introduction by the National Bank of Ukraine in 2014 of new regulatory capital threshold of 500 million hryvnia is an important step towards increasing the capitalization of the banking system of Ukraine and stabilization of its resource base.

1. Vovchak O.D. Bankivska investitsiyina diyalnist v Ukraini: [monografiya] / O.D. Vovchak – Lviv: Lviv. komertsyinoi akademii, 2005. – 544 s.
2. Vozhzhov A.P. Viktoristannya zminnoi chastyny potochnykh pasyviv bankiv yak investitsiyinych resursiv / A.P. Vozhzhov // Visnyk NBU. – 2003. – № 12. – s. 18-21.
3. Vozhzhov A.P. Problemy formirovaniya resursov bankov Ukrainy v krizisnyi period / A.P. Vozhzhov // Visnyk SevTNU. Seriya Economica. – 2011. – № 116/2011. – s. 25-32.
4. Postanova Pravlina Natsionalnogo Banku Ukrainy "Pro zatverdzhennya Instruksiyi pro poryadok reguluyuvannya diyalnosti bankiv v Ukraini // Ofitsiyiny visnyk Ukrainy – 2001. – № 40. – st.83 // Verkhovna Rada Ukrainy. [online] Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
5. Postanova Pravlina Natsionalnogo Banku Ukrainy "Pro zatverdzhennya zmin do Instruksii pro poryadok reguluyuvannya diyalnosti bankiv v Ukraini" vid 17 listopad 2014 roku № 723 // Ofitsiyiny visnyk Ukrainy – 2014. – № 99. – st. 314 // Natsionalny Bank Ukrainu. – [online] Available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=12064036>.
6. Leonov S.V. Viktoristannya investitsiyinogo potentsialu bankiv u finansovomu zabezpechenni innovatsiyinogo rozvitku v Ukraini // Problemy finansovogo zabezpechennya innovatsiyinogo rozvitku / [Vasilyeva T.A., Boronos V.G., Lyeonov S.V. ta in.] Za zag. red. T.A. Vasilyevoy, V.G. Boronos. – Sumy: Vyd-vo CumDU, 2009. – s. 178–199.
7. Lyuty I. O. Bankivski instituti v ymovah globalizatsiyi finansovih poslyg: monografiya / I.O. Lyuty, OM YURCHUK. – K.: Znannya, 2011. – 357 p.
8. Osnovni pokazniki diyalnosti bankiv Ukrainy // Natsionalny Bank Ukraini. – [online] Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?Art_id=36807&cat_id=36798.
9. Statystyka pokaznykiv finansovoyi zvitnosti // Natsionalny Bank Ukraini. – [online] Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575.

O. Cheberyako, Doctor of Historical Science, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INFLUENCE OF THE STATE CREDITING IS ON PROMISSORY STRENGTH OF UKRAINE SECURITY

In the article is grounded necessity of realization of the state crediting for coverage of deficit of the state budget on the modern stage, the modern state of national debt of Ukraine is investigated and the analysis of basic indicators of promissory safety of Ukraine comes true. During the last years a tendency is traced to the increase of national debt of Ukraine, that it is related to the high currency risks of external debt, by an unstable situation with refunding of debts of previous years, and also pressure of promissory payments on public finances. Without regard to that the level of national debt of Ukraine as yet remains within the limits of maximum value, the analysis of promissory situation testifies to the threatening tendency of decline of

promissory strength of Ukraine security as a result of the protracted borrowed financing of economy, increase of national debt in relation to GDP, sharp increase of the promissory loading on the state budget and realization of the new borrowing related to the difficult political, economic and military situation.

1. Makroekonomika: [pidruchnik] / [Bazilevich V.D., Bazilevich K.S., Balastrik L.O.]; za red. V.D. Bazilevicha. – 4-te vid., pererob. I dop. – K.: Znannya, 2008. – 734 s.
2. Byudzhetniy Kodeks UkraYini: chinne zakonodavstvo zl zmlnami ta dopov. ctanom na 10 veres. 2013 r. – K.: Palivoda A.V., 2013. – 176 s.
3. Valoviy zovnlshnly borg UkraYini, Natslionalniy bank / [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466.
4. Vasilik O.D. Derzhavni finansy UkraYini: [pidruchnik] / Vasilik O.D., Pavlyuk K.V. – K.: Tsentri navchalnoYi lliteraturi, 2004. – 608 s.
5. Groshl ta kredit: Pidruchnik / [I. O. Lyutyiy, N.I. Versal, O. V. Lyubklna, O. D. Rozhko]; za zag. red. prof. I. O. Lyutogo. – K.: VPTs "KiYivskiy unIversitet", 2010. – 559s.
6. Zakon UkraYini "Pro osnovi natslionalnoYi bezpeki UkraYini" vld 19.06.2003 # 964-IV. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. – Nazva z ekrana.
7. Kozyuk V.V. Optimalniy rlvnen borgovogo navantazhennya: globalni makrofinansovi zrushennya ta shvidkoplinni ochlkuvannya // Finansy UkraYini. – 2012. – #1. – S.78-94.
8. Nakaz Mlnekononomroztvku UkraYini "Pro zatverdzhennya rekomendatsiy schodo rozrahunku rlvnya ekonomlchnoYi bezpeki UkraYini" vld 29.10.2013 r. #1277 // Mlnlsterstvo ekonomlchnogo rozvitku I torglvi UkraYini: [online]. – Available at: <http://www.me.gov.ua/file/link/222830/file/1277.TIF>.
9. Osoblivosti ta prloriteti borgovoYi polltiki UkraYini: Analit. dop./ [Galchinskiy A.S., Varnally Z.S., Maystrishin V.Ya. ta ln.]; – K.: NISD, 2004. – 104 c.
10. Ofitslyniy sayt InvestFunds za pldtrimki Informatslynogo agentstva Cbonds / [online] – Available at: [http://investfunds.kz/markets/indicators/18/?f_s\[idx\]=0&f_s\[sdate\]=25.12.2009&f_s\[edate\]=](http://investfunds.kz/markets/indicators/18/?f_s[idx]=0&f_s[sdate]=25.12.2009&f_s[edate]=)
11. Ofitslyniy sayt Mlnlsterstva finansiv UkraYini / [online] – Available at: // <http://www.minfin.gov.ua>.
12. Ofitslyniy sayt Natslionalnogo banku UkraYini / [online] – Available at: // <http://www.bank.gov.ua>.
13. Prognozni platezhl z pogashennya ta obslugovuvannya dlyuchih kreditiv (pozik) do povnogo Yih pogashennya stanom na 05.02.2014 / [online] – Available at: // http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=36047.
14. Statistichni materialy po stanu derzhavnogo borgu UkraYini, Mlnfln / [online] – Available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=325755.
15. Finansyi i kredit v sisteme upravleniya narodnym hozyaystvom: [uchebnik] / [E.V.Kolomin, L.E. Babashkin, A.M.Volkov i dr.]; pod obsch. red. A.M.Volkova. – M.: Ekonomika, 2007. – 247 s.

O. Bazhenova, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

MODELING OF WORLD'S SYSTEMICALLY IMPORTANT ECONOMIES IMPACT ON THE DYNAMICS OF MACROECONOMIC INDICATORS IN UKRAINE

This paper develops the vector autoregression model of the Ukraine's economy for exploring the dynamics of key indicators of the domestic economy in response to the shocks from systemically important economies. The foreign variables in the model are growth rates of real GDP, consumer price indices in the advanced economies and in countries of emerging and developing Asia and oil price. The results suggest that the shocks from the "large" economies are absorbed by the domestic economy for a long time. A significant part of the variability of real GDP growth index in Ukraine is due to external factors. Inflation in advanced countries has the most significant influence on this variability (among other external shocks) that confirms inflation import from these economies. At the same time the price of oil does not significantly contribute to the explanation of the mentioned variability. Given the euro area share increase in foreign trade and China's impact on metal market conditions this paper also explores the influence of these economies' indicators (notably production indices and consumer price indices) on Ukraine's economy.

1. Horne, J., 1988. Criteria of External Sustainability. IMF Working Paper, №88/60, pp. 1-26. Available at: <http://ssrn.com/abstract=884879>.
2. Bracke, T., Bussiere, M., Fidora, M. and Straub R., 2010. A Framework for Assessing Global Imbalances. The World Economy, Vol.33, Is.9, pp.1140-74. DOI: 10.1111/j.1467-9701.2010.01266.x
3. Sims, C.A., 1980. Macroeconomics and reality. Econometrica, 48, pp.1-48. DOI: 10.2307/1912017
4. Jacobs, J., Kuper, G.H. and Sterken, E., 2003. A Structural VAR model of the Euro Area. Available at: http://www.researchgate.net/publication/228829323_A_structural_VAR_model_of_the_euro_area.
5. Dungey, M., Pagan, A., 2000. A structural VAR model of the Australian economy. Economic Record, Vol.76, No.235, pp.321-42. DOI: 10.1111/j.1475-4932.2000.tb00030.x
6. Jaaskela, J., Jennings, D., 2010. Monetary Policy and the Exchange Rate: Evaluation of VAR Models. Reserve Bank of Australia. Research Discussion Paper, 2010-07. Available at: <http://www.rba.gov.au/publications/rdp/2010/pdf/rdp2010-07.pdf>
7. Lukianenko, I.G., Gorodnichenko Yu.G., 2002. Suchasni ekonometrychni metody u finansah. Kyiv: Litera.
8. Mischenko, V.I., Petryk, O.I., Somyk, A.V., Lysenko, R.S. and others, 2008. Monetarnyy transmisiynnyy mekhanizm v Ukraini. Kyiv: Natsionalnyy Bank Ukrayny, Tsentri naukovykh doslidzhen.
9. Bazhenova, Yu.V., 2009. Modeluvannya vplyvu monetarnykh ta fiskalnykh zminnykh na ekonomiku Ukrayny. Ekonomika ta derzhava, No.2, pp.29-31.
10. Alimpiev, E.V., 2010. Modeluvannya finansovo-monetarnoyi transmisiy v ekonomitsi Ukrayny. Ekonomika ta prognozuvannya, No.4, pp.126-140.
11. Nikolaychuk, S., Shapovalenko, N., 2014. Vyznachennya faktoriv dynamiky potochnogo rahunku platizhnogo balansu v Ukraini. Visnyk Natsionalnogo Banku Ukrayny, No.2, pp.20-27.

12. Chernyak, O.I., Komashko, O.V., Stavitskiy, A.V. and Bazhenova, O.V., 2010. *Ekonomyka*. Kyiv: Vydavnycho-poligrafichnyy tsentr "Kyivskyy Universytet".
13. Mikusheva, A., 2014. Otsnivanie dinamicheskikh stohasticheskikh modeley obshego ravnovesiya. *Kvantil*, No.12, pp.1-21. Available at: <http://quantile.ru/12/12-AM.pdf>.
14. Strategiya partnerstva z Ukrainoyu na period 2012-2016 finansovyh rokiv. Mizhnarodnyy Bank Rekonstruktsiyi ta Rozvytku, Mizhnarodna Finansova Korporatsiya, Predstavnytstvo Svitovogo Banku v Ukraini, Bilorusi ta Moldovi. Available at: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/06/06/000386194_20120606032218/Rendered/PDF/662790UKRAINIA00CPS0full0report0UKR.pdf
15. Bazhenova, O.V., 2014. Doslidzhennya faktoriv dynamiky ekonomichnogo zrostannya: SVAR pidhid. *Naukovi pratsi NDFI*, №3 (68), pp.57-65.

R. Bilyk, PhD in Economics, Associate Professor
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

FINANCIAL SUPPORT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

The paper studies issues of strengthening the financial basis of regional development as a component of economic security policy and one of the most important areas of administrative decentralization in Ukraine. Main problems of regional development financing identified, ineffectiveness of inter-budget relations proved and the obstacles for accumulation of financial resources of local communities determined. It has been shown that main consequence of regional financial "weakness" was the inability to concentrate resources for prior investment projects and activities of regional development. The measures for strengthening of the financial security of regions in the context of regional policy objectives and according to the announced decentralization and fiscal reforms in regions offered. It is proved that for strengthening the financial base of support for regional development and ensuring self-sufficiency of territorial communities, in terms of the objectives of the new regional policy, it is necessary: to gradually expand the list of instruments used by local authorities to increase the amount of cool tools; disseminate program-target method of compilation and execution of local budgets with the aim of increasing transparency and efficiency of use of budgetary funds; to organize intergovernmental relations, to increase the share of targeted funding, to ensure the formation of horizontal intergovernmental relations; to provide for the expansion of the revenue base of local budgets, transfer of shares separate national taxes, the search for extra-budgetary financial resources.

- Dolishniy M.I. Rehional'na polityka na rubezhi KhKh-KhKhI stolit': novi priorityety [tekst] / M.I. Dolishniy – K.: Naukova dumka, 2006. – 512 s.
- Cherevko O.V. Stratehiya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: [monohrafiya] / O.V. Cherevko – Cherkasy: Brama-Ukrayina, 2006. – 424 s.
- Monastyr'skyy H.L. Modernizatsiyna paradyhma upravlinnya ekonomichnym rozvytkom terytorial'nykh spil'not bazovoho rivnya: [monohrafiya] / H.L. Monastyr'skyy. – Ternopil': Ekonomichna dumka TNEU, 2010. – 464 s.
- Reznikov O.L. Zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky rehionu – nahal'ne zavdannya s'ohodennya / O. L. Reznikov. [online] Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf?sequence=1.
- Radionov Yu. Stan rozvytku ta deyaki napryamky modernizatsiyi rehioniv Ukrainy / Yu. Radionov // Rehional'na ekonomika. – 2012. – № 2 (64) – S.38-47.
- Humenyuk A. Evolyutsiya teoretychnykh polozhen' ekonomichnoyi bezpeky v umovakh transformatsiy / A.Humenyuk // Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. – 2012. – Vyp. IV (48). – S. 23-29.
- Yatsenko N. Rehional'na ekonomichna bezpeka u konteksti natsional'noyi ekonomichnoyi bezpeky / N. Yatsenko // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2002. – №2. – S. 6.
- Shevchenko O.V. Neobkhidnist' zmin podatkovoho i byudzhetnoho zakonodavstva dlya zabezpechennya zv'yazku byudzhetnoho i stratehichnoho planuvannya mistsevostey // Reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrainy vidpovidno do yevropeys'kykh standartiv: zb.mater. nauk.-prakt. konf., 18 hrudnya 2012 r. / DPSU, NU DPSU, NDTsPO. – Irpin', 2012. – S. 436-439.
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku" vid 06.08.2014 # 385 // Uryadovyy kur'yer. – 2014. – # 160. // Uryadovyy kur'yer: [online] Available at: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regional>.
- Prezydent predstaviv "Stratehiyu reform-2020": Meta reform – chlenstvo v YeS [Elektronnyy resurs] // Prezydent Ukrainy Petro Poroshenko. Ofitsiynе internet-predstavnytstvo: [online] Available at: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>.
- Kontseptsiya reformuvannya mistsevoho samovyraduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady v Ukraini [skhvaleno Rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnya 2014 r. № 333-r] Uryadovyy kur'yer. – 2014r. – № 67. // Verkhovna Rada Ukrainy: [online] Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

L. Demydenko PhD in Economics, Associate Professor,
Ju. Nakonechna, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FISCAL DECENTRALIZATION: GERMAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

The need for radical reform in the state and local finance management in Ukraine requires changes in intergovernmental relations under new foundations and principles. However, the challenges facing Ukraine require finding new adequate solutions in the area of local finance. Therefore, it is important to study the experience of EU member states in stabilization and recovery of local finances. Proposals are developed according to the need to address new challenges. The article analyzes the differences in the formation of revenues and expenditures of local budgets in Ukraine and Germany. The analysis of the composition of income and expenditure of budgets of different levels in Ukraine and Germany is provided. The significant role of transfers in the revenue

of local budgets in Ukraine is proven. Fiscal decentralization must provide local governments with powerful sources of income: proceedings from VAT and income tax at the local level that will encourage local authorities to promote development of business and entrepreneurship in their territory.

1. Dyversyfikatsiya dokhodiv mistsevykh byudzhativ yak skladova sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku krayiny / [Lunina I.O., Kyrlyenko O.P., Luchka A.V. ta in.] za red. I.O. Luninoyi, NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv. . – K., 2010. – 320 s.
2. Planuvannya ta formuvannya realistichnoho ta prozoroho byudzhetu // Pidtrymka reformy upravlinnya derzhavnymy finansamy: [online] – Access: http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_5370cdd0136a2.pdf
3. Upravlinnya za tsilyamy: prohramno-tsil'ovyy metod byudzhetuвання та mizhbyudzhetni vidnosyny, detsentralizatsiya [materialy seminariv Nimets'koho tovarystva mizhnarodnoho spivrobotnytstva GlZ (19.05.2014-22.05.2014 r.)] / [Kraulikh P, Vayland H. – K., 2014. – S. 31-36.
4. Byudzhetnyy Kodeks Ukrainy vid 08 Iypnya .2010 # 2456-VI // Holos Ukrainy. – 2010. – # 142. // Verkhovna Rada Ukrainy: [online] – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Podatkovy kodeks Ukrainy vid 02 hrudnya 2010 # 2755-VI // Holos Ukrainy. – 2010. – # 229-230. // Verkhovna Rada Ukrainy: [online] – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page9>
6. Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnyy byudzheth na 2014 rik" vid 16 sichnya 2014 roku # 719-VII // Holos Ukrainy. – 2014. – # 10 // Verkhovna Rada Ukrainy: [online] – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>
7. Ekonomichna reintehratsiya Ukrainy: napryamy reformuvannya rehional'noyi polityky // Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen': [online] – Access: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/region_monit_2014_1-adcdd.pdf
8. Vykonannya derzhavnogo byudzhetu v chastyni mizhbyudzhetnykh transfertiv stanom na 02.06.2014 // Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrainy: [online] – Access: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602>
9. Byudzhetnyy monitorynh: Analiz vykonannya byudzhetu za 2013 rik/ Instytut byudzhetu ta sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' (IBSED): [online] – Access: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf
10. Zakon pro osnovy byudzhethnoho prava federatsiyi ta federal'nykh zemel' u Nimechchyni // Pidtrymka reformy upravlinnya derzhavnymy finansamy: [online] – Access: http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_52b2f85849eb1.pdf
11. Zakon Ukrainy "Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoyi reformy" vid 28 hrudnya 2014 roku # 71-VIII // Holos Ukrainy. – 2014. – # 254. // Verkhovna Rada Ukrainy: [online] – Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>

N. Drozd, PhD in Economic, assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

POSSIBILITIES TO APPLY FISCAL CONSOLIDATION IN CRISIS

The issue of implementation of the areas of fiscal consolidation is particularly relevant in terms of the accumulation of public deficits and public debt in such amounts when the country is on the verge of insolvency. A clear policy to gradually reduce these deficits is necessary, since the budget deficit and quasi-fiscal deficits are rapidly increasing. This will help stabilizing public debt dynamics, and facilitating resolving the short-term financial difficulties. The situation in Ukraine is complicated by the very low possibility to eliminate external shocks, since foreign exchange reserves and financial reserves are at their minimum, and continuing to show a downward trend. In addition, Ukraine's economy is experiencing a phase of economic recession. Although the causes of these adverse events are complex and represent a number of external and internal factors, a path to immediate macroeconomic stabilization in Ukraine is possible. Reducing these macroeconomic imbalances should be the main task for the government in the near future, because otherwise there is no real opportunity to achieve sustainable economic growth. Further structural fiscal reforms in public spending are mandatory to maintain macroeconomic stability and economic development in the medium term. Fiscal consolidation will reduce external imbalances, help restoring fiscal space lost due to the crisis, and reduce the financial needs of the state budget and premium for sovereign risk. There are good reasons to conduct fiscal consolidation measures largely by public spending because their level relative to GDP is very high. Furthermore, it is the running costs should be subject to consolidation as capital expenditures have been already reduced to historically low levels. It is proven that there are very limited opportunities for consolidation on the basis of public revenues, because the concentration of GDP in the budget is already high and it would be difficult to raise revenues substantially without compromising growth prospects. The possibility of using the mechanisms fiscal consolidation in Ukraine and foreign countries, their characteristics and problems are defined. In this respect, special attention is paid to the nature of fiscal consolidation and its types, characteristics of fiscal consolidation measures in a crisis, measures of active debt policy as part of financial stability and opportunities to stabilize Ukraine's public finances in the medium term.

1. Apokin A., Ipatova I. (2013) Skoordinirovannoe vzaimnoe zamedlenie: fiskal'naja konsolidatsiya v SShA i zone evro. Available at: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Presentations/HSE/2013/AA_II.pdf (in Russian)
2. Biudzhetniy monitorynh: analiz vykonannya biudzhetu za 2014 rik (2015), IBSER. Available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Monthly%202014/2014_12_budget_new_ukr.pdf (in Ukrainian)
3. Minfin prezentoval izmeneniya v Gosbjudzheth-2015 (2015), Delo. Available at: http://delo.ua/ukraine/minfin-uvlichil-na-225-mird-grn-zaplanirovannyye-dohody-v-bjudzh-290749/?supdated_new=1424270329 (in Russian)
4. Posle fiskal'noj konsolidatsii (2012), Profinance service. Available at: <http://www.forexpf.ru/news/2012/05/20/ac0iposleliskalnojkonsolidatsii.html> (in Russian)
5. Agnello, L., Sousa, R.M. (2012) How Does Fiscal Consolidation Impact on Income Inequality? Available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/roiw.12004/abstract> DOI: 10.1111/roiw.12004
6. Alesina A., Favero C., Giavazzi F. (2012) The output effect of fiscal consolidations Available at: <http://www.nber.org/papers/w18336> DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2130577>
7. Auerbach, A.J., Gorodnichenko, Y. (2012) Fiscal multipliers in recession and expansion // American Economic Journal: Economic Policy, 4(2), pp. 1–27. DOI 10.3386/w17447
8. Bagaria N., Holland D., Van Reenen J. (2012) Fiscal Consolidation During a Depression // Special Paper No. 27. Available at: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/special/cepsp27.pdf> DOI 10.1177/002795011222100108

9. Barrell, R., Holland, D., Hurst, A.I. (2012) Fiscal consolidation Part 2: fiscal multipliers and fiscal consolidations // OECD Economics Department Working Paper, No. 933. Available at: <http://niesr.ac.uk/publications/fiscal-consolidation-part-2-fiscal-multipliers-and-fiscal-consolidations-oecd-working#>. VOUKgixbwng DOI 10.1787/5k9fdf6bs78r-en
10. Barrios S., Langedijk S., Pench L. (2010) EU fiscal consolidation after the financial crisis. Lesson from past experiences // European Economy. No 418. – P. 11. doi:10.2765/42879
11. Betliy O., Kirchner R. (2013) Fiscal consolidation in Ukraine: Why it is needed and how to do it // German Advisory Group Institute for Economic Research and Policy Consulting. Available at: http://www.ier.com.ua/en/publications/consultancy_work/?pid=4566
12. Cottarelli C. (2010) From Stimulus to Consolidation: Revenue and Expenditure Policies in Advanced and Emerging Economies // International Monetary Fund. Fiscal Affairs Department. Available at: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/043010a.pdf> DOI 10.5089/9781616350420.087
13. DeLong, J.B., Summers, L.H. (2012) Fiscal policy in a depressed economy // Brookings Papers on Economic Activity. Available at: http://www.brookings.edu/~media/Projects/BPEA/Spring%202012/2012a_DeLong.pdf DOI 10.1257/aer.101.2.431
14. Evans-Pritchard A. (2011) Professor Mundell, euro, and 'pessimal currency areas' // Telegraph. Available at: <http://blogs.telegraph.co.uk/finance/ambroseevans-pritchard/100011689/professor-mundell-euro-and-pessimal-currency-areas/>
15. Fiscal consolidation. How Much, How Fast and by What Means? (2012) / OECD Economic Policy Papers. P. 12. DOI 10.1787/888932586523
16. Fiscal Monitor. Taking Stock a Progress Report on Fiscal Adjustment (2012) // International Monetary Fund. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/pdf/fm1202.pdf>. DOI 10.5089/9781498375702.089
17. Solution for Redesigning Fiscal Consolidation and Debt Management [Електронний ресурс]. Available at: [https://www.global"economic"symposium.org/knowledgebase/the"global"economy/redesigning"fiscal"consolidation"and"debt"management/solutions/solution.2012"06"21.5654139657](https://www.global).
18. Stiglitz J. Adding liquidity is not enough – a fiscal stimulus is needed [Електронний ресурс] // The Guardian. – 2012 Available at: <http://www.theguardian.com/business/economics-blog/2012/oct/04/adding-liquidity-fiscal-stimulus>
19. Ukraine. Economic Update (2014) // World bank. Available at: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/ukraine/World%20Bank%20Macro%20Update_October%202014_ENG%20Fin.pdf
20. Ukraine: 2013 Article IV consultation and first post-program monitoring – staff report; press release; and statement by the executive director for Ukraine (2014) // International Monetary Fund. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14145.pdf>
21. Will it Hurt? Macroeconomic Effect of Fiscal Consolidation (2010) / World Economic Outlook: Recovery, Risk, and Rebalancing. – International Monetary Fund. – P. 43–124.

I. Ivakhnenko, PhD in Economic, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INFLUENCE OF MARKET OF EQUITIES IS ON INVESTING IN THE REAL SECTOR OF ECONOMY

In the article to investigate of financing to the real sector of economy through the use of instruments and mechanism of equities market. Also possibility to form in Ukraine an investment base due to the financial sources of the securities attracted at the market is considered. In the process of research, it is educed that an investment capital is formed at the primary market of securities. Author gave mind on financing to the real sector of economy through the mechanism of emission of investment securities such as actions and corporate bonds. Taking into account the modern state of development financial to the sector of economy of Ukraine and crisis, the mechanism of effective aspiration of financial resources of equities market is worked out in an investment capital. On the basis of present problems of economy of country in a period an exit from a crisis and investment prospects of equities market are given recommendations in relation to the increase of investment orientation of equities market. The complex of measures is offered in relation to converting of equities market into the mechanism of investment maintenance of economy.

1. Insyitytsionalno-informatsiyna ekonomika: [pidrychnik] / red. A.A.Chykhno/ – K: Znannya/, 2010/ – 687 s.
2. Kalach G.M. Napryamy udoskonalennya instytutysynoyi infrastruktury fondovogo rynku / G.M. Kalach // Naukovyy visnyk Natsionalnoyi akademiyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny (ekonomika, pravo). – 2007. – №1 (36). – S.45-51.
3. Krasnova I.V. Fondovyy rynek Ukrayiny: stan ta perspektyvy rozvytku / I.V. Krasnova // Problemy ekonomiky. – 2014. – №1. – S.129-134.
4. Tereshchenko G.M. Problemy stanovlennya ta napryamy udoskonalennya fynksionuvannya rynku tsinnykh paperiv v Ukrayini / G.M. Tereshchenko // Finansy Ukrayini. – 2013. – №6. – S.97-104.
5. Strategiya rozvytku fondovogo rynku Ukrayiny na seredn'ostrokovu ta dovgostrokovu perspektyvu (proyekt). – [online] Available at: <http://www.aust.com.ua/defaultStrategy.aspx>.
6. Natsional'na komisiya z tsinnykh paperiv ta fondovogo pynku. – [online] Available at: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.
7. Healey A. Making the trade: stocks, bonds, and other investments [текст] / Aaron Healey. – Chicago, Ill: Heinemann Library, 2011. – 56 p.
8. Ivakhnenko I.S. Finansovyy potentsial rynku tsinnykh paperiv ta yogo investytsiyna spryamovanist': avtoreferat dys. Kandydata ekonom. Nauk.: 08.00.08 / I.S. Ivakhnenko / Kyiv's'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2012. – 20 s.

N. Miedvedkova, PhD in Economic, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE WAYS TO IMPROVE THE BUDGETARY INSTRUMENTS FOR SUPPORT OF ECONOMIC ACTIVITIES IN UKRAINE

The current budget support instruments of economic activities in Ukraine are considered. The effectiveness of budgetary instruments is low due to a number of factors: the irrational industrial structure of budget funds allocated in support of economic activity; excessive focus of budgetary instruments for losses of unprofitable enterprises, and not for the development of promising sectors of the economy; advantage in supporting of the public sector of economy. There was a sharp decline in budgetary support business entities in Ukraine. In particular, there was a reduction of subsidies and transfers for enterprises in public security, budgetary investment, budgetary lending companies, institutions and organizations. The experience of using of fiscal stimulus instruments (budget grants, budget subsidies and state guarantees) is overviewed and analyzed. The practical recommendations for their usage in Ukraine are suggested. The main measures for improvement of budgetary instruments for support of the economy in the short term should include: establishment of the State Bank for Reconstruction and Development and giving it the authority to lend to business entities through the budget; establishment of a national venture capital fund; reforming the mechanism of state guarantees; introduction and expansion of the scope of the budgetary grant; introduction of "fiscal rules" to limit the provision of state support for certain sectors of the economy; provision of budget subsidies for support of the creation of new jobs or save existing jobs

1. Miarkovskyi A. Biudzhethna polityka yak skladova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy / A. Miarkovskyi, I. Chuhunov // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. – 2010. – № 5. – S. 5-15. [online] Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknteu_2010_5_2.pdf

2. Yefymenko T.I. Biudzhethna polityka Ukrainy v systemi instrumentiv konkurentospromozhnosti derzhavy / T. Yefymenko // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika.- 2008. -№2.- S. 42-51

3. Zatonatska T. H. Vplyv biudzhethnykh instrumentiv na investytsiini protsesy v Ukraini / T. H. Zatonatska // Investytsii: praktyka ta dosvid . – 2008. – №1. – S.9–12.

4. Zatonatska T. H. Problemy ta perspektyvy formuvannia biudzhethnoho mekhanizmu stvorennia investytsiinykh protsesiv / T. H. Zatonatska // Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. – 2010. – Vyp. 21. – S. 200–206.

5. Liutyi I. O. Kontseptsiia reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy ta konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky / I. Liutyi, V. Tropina // Ekonomika Ukrainy. –2007. – № 8. – S.19–27.

6. Job Creation Grants, SBIR. [online] Available at: <http://www.sba.gov/community/blogs/community-blogs/small-business-cents/job-creation-grants>

7. Investment in Poland, KPMG. [online] Available at: <http://www.kpmg.com/PL/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/2013/investment-in-poland-edition-2013.pdf>

8. Doing business in France, Invest in France Agency. [online] Available at: <http://www.invest-in-france.org/us/business-environment/doing-business-in-france.html>

9. Predprinimatelej podderzhivajut grantami I biudzhethnymi subsidijami, Ministerstvo jekonomicheskogo razvitija Astrahanskoj oblasti. [online] Available at: <http://www.astrobl.ru/news/72389>

10. Investment Incentives, Czechinvest. [online] Available at: <http://www.czechinvest.org/data/files/fs-04-investment-incentives-68-en.pdf>

11. Polish Government Grants (2011-2020) European Alert, Deloitte. [online] Available at: http://www.deloitte.com/view/en_PL/pl/services/tax/grantsandincentives/924fb6cf24aa0410VgnVCM200003356f70aRCRD.htm

12. Vydatky za funktsionalnoi klasyfikatsiieiu vydatkiv ta kredytuvannia biudzhetu za 2010, 2011, 2012, 2013 roky, Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. [online] Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

13. Vydatky za funktsionalnoi klasyfikatsiieiu vydatkiv ta kredytuvannia biudzhetu za 2013 rik, Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. [online] Available at: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666&&documentList_stind=21

E. Nosova, PhD in Economic, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

HOUSEHOLD SAVINGS AS A SOURCE OF INVESTMENT RESOURCES IN UKRAINE

The approaches of scientists in definition of the household savings, the motives of their creation and the role they perform are identified; the role of household savings in the economy is described; the importance of household saving transformation from unorganized to organized forms is analyzed; the size of saving in financial and nonfinancial forms, its dynamics and structure are characterized; comparison between household savings and main macroeconomic indicators is conducted; ways of investment of households savings are discussed; the dynamics of deposits in banks and credit unions, the participation of households in collective investment schemes (private and corporate investment funds) is characterized; the dynamics of household deposits in national and foreign currencies is shown; the dynamics of nominal value of investment fund's securities, that have been placed among resident individuals are characterized; the dynamics of deposit accounts and the number of credit unions members are described; the comparative characteristics of different ways to invest money is given; the reasons of unorganized savings existence are marked; barriers to convert savings into investments and the ways of overcoming them are identified.

1. Makkonell K.R., Bryu S.L., 2003. Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika. Moskow: INFRA-M. (in Russian)

2. Keynes Dzh.M., 2002. Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg. Moskow: Gelios ARB. (in Russian)

3. Bandera V., Bunjak V., Vatamanjuk Z., Panchyshyn S. And Savluk M., 2003. Dokhody ta zaoshhadzhennja v perekhidnij ekonomici Ukrajinj. Ljviv: Vydavnychij centr Ljvivskogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)

4. Vatamanjuk O.Z., 2007. Zaoshhadzhennja v ekonomici Ukrainy: makroekonomichnyj analizju. Ljviv: Vydavnychyj centr Ljvivskjogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)
5. Kizyma T.O., 2010. Finansy domogospodarstv: suchasna paradyghma ta dominanty rozvytku. Kyiv: Znannja. (in Ukrainian)
6. Belozerov S.A., 2006. Finansy domashnego khozyaystva: sushchnost, struktura, upravlenie (PhD Thesis), Saint Petersburg: Saint Petersburg State University. Available through: <<http://economy-lib.com/disser/47396/a/#?page=1>>. (in Russian)
7. Duka A., 2012. Potencial zaoshhadzhenj ta jikh resursoutvorjujucha rolj u zabezpechenni innovacijnogho rozvytku ekonomiky. Visnyk Kyjivskjogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, vol. 136, pp. 16-19. (in Ukrainian) DOI: 10.17721
8. Ramsjkyj A.Ju., 2011. Zaoshhadzhennja naselennja jak investycijnyj resurs ekonomiky. Kyiv: KNUTD. (in Ukrainian)
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014. Dokhody ta vytraty naselennja Ukrainy. [online] Available at: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2014. Derzhavnyj ta gharantovanyj derzhavuju borgh. [online] Available at: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=34952&stind=21>
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014. Valovyj vnutrishnij produkt u faktychnykh cinakh. [online] Available at: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>
12. Nacionalnyj bank Ukrainy, 2014. Depozyty, zalucheni depozytnymy korporacijamy (krim Nacionaljnogho banku Ukrainy). [online] Available at: <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=12063884>
13. Nacionalnyj bank Ukrainy, 2014. Banky u stadiji likvidaciji za stanom na 09.12.2014. [online] Available at: <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75473&cat_id=40259>
14. Fond gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib, 2014. Tymchasova administracija ta likvidacija bankiv. [online] Available at: <<http://www.fg.gov.ua/payments/>>
15. Nacionalnyj bank Ukrainy, 2014. Osnovni pokaznyky dijajnosti bankiv Ukrainy. [online] Available at: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807>
16. Pro vrehuljuvannja sytuaciji na ghroshovo-kredytnomu ta valjutnomu rynekakh Ukrainy: Postanova Pravlinnja Nacionaljnogho banku Ukrainy vid 1 ghрудnja 2014 r. № 758. [online] Available at: <<http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=12450309>>
17. Nacionaljna komisija z cinnykh paperiv ta fondovogho rynku, 2014. Richnyj zvit NKCPFR za 2007-2013 roky. [online] Available at: <<http://nssmc.gov.ua/activities/annual>>
18. Nacionaljna komisija, shho zdijnsjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rykniv finansovykh poslugh, 2014. Pro stan i rozvytok kredytnykh ustanov Ukrainy za 2007 – 2014 roky. [online] Available at: <<http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html>>
19. Asociacija ukrajinskykh bankiv, 2014. Koly ukrajinci ponesutj ghroshi v banky. [online] Available at: <http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=9726&menu=119&Itemid=113>
20. Zakon Ukrainy "Pro derzhavnyj bjudzhet na 2014 rik". [online] Available at: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>>
21. Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2014. Statystychni materialy po stanu derzhavnogho borghu Ukrainy na 31.08.2014. [online] Available at: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721>
22. Nacionalnyj bank Ukrainy, 2014. Stan mizhnarodnykh rezerviv ta likvidnistj v inozemnij valjuti. [online] Available at: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72631>
23. UAIB. Vkladennja koshtiv v instytuty spiljnogho investuvannja – novyj sposib zberezhenja ta prymnozhenja ghroshej. [online] Available at: <http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_isi/5908.html>

S. Onishchenko, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev

BASES OF PUBLIC POLICY FORMATION DIRECTED AT ENSURING BUDGET SECURITY

In the article the priorities and public policies that can improve the safety level of the budget of Ukraine have been grounded. Attention on the problems of imbalance and deficiency trends accumulation of public debt has been focused. The detailed analysis of the budget deficit of the European community to further research the main problems of fiscal security has been carried out. The formation of the concept of budget policy should include long-term and medium-term priorities of the state priorities areas have been concluded. Budget policy on public debt must deal with interrelated issues of debt bondage and effective use of public credit, promote economic growth with respect safe level and structure of public debt have been emphasized by author. Debt policy as part of fiscal policy under certain conditions can be a powerful tool to intensify investment and innovation processes in society, promote economic and social development. The reorientation of fiscal policy to address current problems through debt and use it as the basis of investment and innovation development provides an effective public debt management is designed to reduce state budget expenditures on its servicing and repayment, optimizing the scope and structure of debt according to economic growth. The role of debt policy in modern terms increases is clearly subordinate to and consistent with long-term goals and priorities of fiscal policy. There is an urgent development and implementation of effective mechanisms for investing borrowed resources, increasing the efficiency of public investment, including the improvement of organizational, financial, legal and controls. Strategically budget security guarantees only competitive economy, which can be constructed only by recovery and accelerated development of promising sectors of the national economy in the presence of a balanced budget policy. Now there is a tendency to implement only measures to stabilize the political and socio-economic situation in Ukraine has been instead.

1. Financial Andruschenko VL Western thought in the twentieth century (theoretical conceptualization and research issues of public finance) / V.L. Andruschenko. – Lviv: Mason, 2000. – 303 p.
2. Government finance statistics. Summary tables – 2004-2014 // Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. – 2013.

3. Budget management: [Tutorial] / [B. Fedosov, VN Oparin, L. Safonov et al.]; by the Society. ed. Fedosov. – K: MBK, 2004. – 864 p.
4. Kolesnik O. Management budget deficit / O.Kolesnik // World Finance. – 2005. – № 3-4 (4-5) – S. 102-110.
5. Lysyak LV Fiscal policy in the state regulation of the economy: Author. Thesis. for obtaining sciences. the degree of Doctor. Econ. sciences specials. 08.00.08 "Money, Finance and Credit" / LV Lysyak. – Kyiv, 2010. – 32 p.
6. Finance: textbook / ed. SI George V. Fedosov. – 2nd ed., Pererobl. and complement. – K: Knowledge. 2012. – 687 p.
7. The budget process in Ukraine: status and problems of institutional support: [monograph] / ZS Varnaliy, T. Bull, S. Onishchenko. – Poltava: PoltNTU, 2014. – 271 p.
8. The Open Budget Survey 2013: International Budget Partnership. [Electronic resource]. – Access: <http://internationalbudget.org/wpcontent/uploads/OBI2013-Report-English.pdf>.
9. The world factbook [electronic resource]. – Access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>.
10. United Kingdom HM Treasury [electronic resource]. – Access: <http://www.hm-treasury.gov.uk/>
11. On the Strategy of public finance management: Cabinet of Ministers of Ukraine of 08.01.2013 p. № 774-p / [electronic resource]. – Access: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
12. The Ministry of Finance of Ukraine. // Official web portal. [Electronic resource]. – Access: <http://www.minfin.gov.ua>.
13. Budget Monitoring: Analysis of Budget for 2011 / [Scherbyna IF, Rudic A., V. Zubenko et al.]; IBSEER project "Municipal Finance Strengthening Initiative" [electronic resource] / USAID. – K.: 2012. – 96 p. – Access: [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget Monitor / KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget%20Monitor%20KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf).
14. The principles of formation of the state budget policy: [scientific monograph] / [M. M. Yermoshenko, SA Erokhin, Pluzhnikov IA, et al.]; by science. ed. PhD, Professor. MM Yermoshenko. – K.: NAU, 2003. – 284 p.
15. Kolesnik O. Office budget deficit / Oleg Kolesnik // World Finance. – 2005. – № 3-4 (4-5) – S. 102-110.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine on budget / Official Site – [electronic resource]. – Access: [http://budget.rada.gov.ua/kombudjet/control/uk/publish/article? Art_id = 44997 & cat_id = 44 826](http://budget.rada.gov.ua/kombudjet/control/uk/publish/article?Art_id=44997&cat_id=44826).
17. Teremtsova NV Recent research questions the concept stage of the budget process in Ukraine [electronic resource] / NV Teremtsova // Bulletin "KPI". Political science, sociology, and law. – 2011. – № 1. – Access: http://visnyk-ssp.kpi.ua/uk/2011-1/11%20-%201_9_%20-%2034.pdf.

O.Solodka, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CREDIT DEFAULT SWAPS IN THE MECHANISM OF REDISTRIBUTION OF CREDIT RISK

In the article the economic nature and the functioning of CDS in terms of efficient redistribution of credit risk. The features of the dynamics of the nominal volume of the world market CDS, the gross market value and net market value of the CDS. Proved that more objective indicators of total credit risk shenerovanoho financial institutions are gross market value of the CDS and the net market value of CDS. We consider the variety and scope of CDS. Studied objectivity CDS valuation depending on the basis for valuation of CDS. In the mechanism of functioning CDS credit event as defined default "subject matter", the features of conventional and technical default. Noted that a credit event for the use of CDS may also restructuring the company, bankruptcy or downgrade economic entity. In the article the types of CDS, including Basket Default Swap and First-of-Basket-to-Default Swap. We consider the application of CDS, namely hedge the credit risk of the underlying asset, which issued CDS; hedging credit risk of other assets by CDS; speculative trading in CDS. Depending on the particular basis for valuation of CDS, investigated objective valuation based on the value of CDS hedging; valuation CDS, based on the intensity of default; CDS valuation based on credit rating; valuation CDS, based on the value of the company. Proved that hedging through CDS will be effective only for the low correlation between the default of the underlying asset and counterparty default on swaps. It is proved that the accuracy and redutsyrovanyh structural models strongly depends on the "a long history of trading" underlying assets, asset must have a long history of trading, be the subject of in-depth analysis of a wide range of analysts and traders.

1. Arbuzov S.G. Banking Encyclopedia / S.G. Arbuzov, Y.V. Kolobov, V.I. Mishchenko, S.V. Naumenkova. – K.: Research Center of the National Bank of Ukraine: Knowledge, 2011. – 504p.
2. Mezencev V.V. The assessment of credit default swaps on Russian companies using the reduced model and Merton / V.V. Mezencev // Corporate Finance. – №1. – 2012. – P.44-57. – Access: http://ecsocman.hse.ru/data/2012/05/22/1272867933/cfj_21_44_57_mezentsev_.pdf.
3. Naumenkova S.V. Currency and Monetary Policy / S.V. Naumenkova, V.I. Mishchenko. – K.: Knowledge, 2010. – 84 p.
4. The official website of the Bank for International Settlements. – [online] Available at: <http://www.bis.org>.
5. Pidvysotsky Y.V. Application of the credit default swaps in the real economy / Y.V. Pidvysotsky // Actual problems of economy. – № 5. – 2011. – P.232-239. – Access: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2011_5/APE-2011-05/232-239.pdf.
6. Solodka O.O. Valuation of credit default swaps / O.O. Solodka // Proceedings of the XI International Scientific Conference "Global trends and prospects of the financial system of Ukraine", 30-31 October 2014. – K.: Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2014. – P.168-171.
7. Shavruk V. Market credit default swaps: the emergence and development trends / V. Shavruk // Bankaŷski Vestnik. – June. – 2012. – P.43-51. – Access: www.nbrb.by/bv/articles/9244.pdf.
8. Shavruk V.V. Credit default swap as a hedge credit risk / V.V. Shavruk // WEB-life scientific conferences; III International Scientific and Practical Conference "Problems of the new economy of the XXI century" (23-24 December 2010). – Access: http://www.confcontact.com/20101224/7_shavruk.php.
9. Encyclopedia of financial risk management / [ed. A.A. Lobanov and A.V. Chugunov]. – M.: Alpina Publisher, 2003. – 786 p.
10. Black F. The Pricing of Options and Corporate Liabilities / F. Black, M. Scholes // Journal of Political Economy. – 1973. – №81. – P.637-659. – DOI: 10.1086/260062.
11. Duffie D. Modeling Term Structures of Defaultable Bonds / D. Duffie, K. Singleton // Review of Financial Studies. – 1999. – №12. – P.687-720. – DOI: 10.1093/rfs/12.4.687.

12. Mayer Martin. The Dangers of Derivatives / Martin Mayer // The Wall Street Journal. – May 20. – 1999.
13. Morgenson Gretchen. It's time for Swap to Lose Their Swagger / Gretchen Morgenson // The New York Times. – February 28. – 2010.
14. Scholes M. Global Financial Markets, Derivative Securities, and Systemic Risks / M. Scholes // Journal of Risk and Uncertainty. – №12. – 1996. – С.271-286. – DOI: 10.1007/BF00055798.

O. Iafinovykh, PhD in Economic, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

LOCAL BUDGETS AND INTER-BUDGET RELATIONS: THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES AND PROBLEMS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of mechanisms to organize relations inside the budget system of Ukraine and Europe effectively, namely through developing the optimal balance between the central government budget and the budgets of local governments. The decentralization issue is examined in the context of reforming the inter-budget relations in Ukraine; particular attention is paid to fiscal decentralization, the indicators determining the level of the public power decentralization in the country. Domestic and foreign rates of income and expenditure of the central government and local governments, their shares in the consolidated budget of states, and proportions are analyzed under specific criteria. Trends to generate the revenue part of the local budgets of Ukraine and European countries are studied, the peculiarities and problems of this process are defined. The experience of Europe and Ukraine on types of taxes that are part of the local budget revenues is examined. The structure of tax revenues of local budgets is considered, potential areas that allow increasing these revenues in the structure of local budgets of Ukraine due to foreign experience are identified. Particular focus is given to the second largest source of revenue of the local government budgets. The dependence of local budgets on transfers in Ukraine and Europe is analyzed to determine the most effective elements and changes in local government in European countries that would be appropriate to introduce into the national budget system.

1. Nova arhitektura byudzhetnoyi systemy Ukrayiny: ryzyky ta mozhlyvosti dlya ekonomichnoho zrostannya / [Moldovan O.O., Zhalilo Ya.A., Shevchenko O.V.]; za red. kand. ekon. nauk, Ya. A. Zhalila; Nats. in-t strateh. doslidzh. – K., 2010. – 35 s. // Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' pry Prezydentovi Ukrayiny: – [online] Available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/arxitektura-ca599.pdf>
2. Detsentralizatsiya publichnoyi vlady: dosvid yevropeys'kykh krayin ta perspektyvy Ukrayiny / [Boryslavs'ka O., Zaverukha I., Zakharchenko E. ta in.]. – K., – 2012. – 128 s. // Shveytsars'ko-ukrayins'kyy proekt "Pidtrymka detsentralizatsiyi v Ukrayini – DESPRO": – [online] Available at: http://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ya_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.pdf
3. Kontseptsiya reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady v Ukrayini [skhvaleno Rozporyadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 1 kvitnya 2014 r. № 333-r] Uryadovyy kur"yer. – 2014 r. – № 67. // Verkhovna Rada Ukrayiny: – [online] Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
4. Zakon Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo podatkovoyi reformy" vid 28 hrudnya 2014 roku № 71-VIII // Holos Ukrayiny. – 2014. – № 254. // Verkhovna Rada Ukrayiny: [online] Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>
5. Zakon Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do Byudzhetnoho kodeksu Ukrayiny shchodo reformy mizhbyudzhetnykh vidnosyn" vid 28 hrudnya 2014 roku № 79-VIII // Holos Ukrayiny. – 2014. – № 252-1. // Verkhovna Rada Ukrayiny: [online] Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran2#n2>
6. Zakon Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny shchodo udoskonalennya podatkovoho kontrolyu za transfertnym tsinoutvorennyam" vid 28 hrudnya 2014 roku № 72-VIII. – № 252-1. // Verkhovna Rada Ukrayiny: [online] Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/72-19/paran5#n5>
7. Government revenue, expenditure and main aggregates // EUROSTAT: [online] Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_main&lang=en
8. Byudzheta Ukrayiny – 2013 (zbirnyk) // Ministerstvo finansiv Ukrayiny: [online] Available at: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=404574&cat_id=404610
9. Consolidated government revenue as percentage of total general government revenue (consolidated) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (OECD): [online] Available at: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm>
10. Consolidated government expenditure as percentage of total general government expenditure (consolidated) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (OECD): [online] Available at: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm>
11. Tax revenue as percentage of total general government tax revenue // Організація економічної співпраці та розвитку (OECD): [online] Available at: http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm#D_9
12. Inter-governmental transfer revenue as percentage of total government revenue (both internally consolidated between the Central and Social Security sectors only) // Організація економічної співпраці та розвитку (OECD): [online] Available at: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm>
13. Byudzhetnyy monitorynh: Analiz vykonannya byudzhetu za 2013 rik / [Zubenko V., Samchyns'ka I., Rudyk A. ta in.]. – K., 2014. – 80 c. // Instytut byudzhetu ta sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' (IBSED): [online] Available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf
14. Chekina V. Vvedennya podatku na nerukhomist' v Ukrayini: problemy y ryzyky / V.Chekina // Finansy Ukrayiny. – 2012. – № 3. – S. 38-44.
15. Vykonannya derzhavnogo byudzhetu v chastyni mizhbyudzhetnykh transfertiv // Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrayiny: [online] Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602;jsessionid=E09B936EDD3E115C9A46607A63699DFC>
16. Subbotovych Yu. Byudzhetna detsentralizatsiya ta zmitsnennya finansiv orhaniv mistsevoho samovryaduvannya / Yu. Subbotovych // Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika. – 2012. – № 132. – S. 44-46. DOI: 10.17721

V. Branovitskiy, Postgraduate student
Kyiv National Economics University named after Vadim Hetman, Kyiv

LEGITIMIZATION OF OWNERSHIP IN THE CONDITIONS OF TRANSITION ECONOMY

This article studies the problem of structural deformations of property in post-privatization period, via the lack of public awareness of the property legitimacy that constantly produces utopian political slogans and public dissatisfaction with the current redistribution of property. Two completely opposite instruments of legitimization of property by means of nationalization and constitutional reform are examined. Conclusions are focused on the implementation of economic constitutionalism policy as a way of legitimizing the owner in Ukraine and building democratic and legal state. Emphasis is put on the confidence improvement of authority agents and counteract of the crisis of neoliberal capitalism, when rich people grow rich thanks to the poor segment of population as an essential mechanisms for public perception of property legalization and providing them with status quo. Legitimization of owner is objectively necessary condition for society reconstruction on the way of entrenchment of fundamental dominants of markets and civil society.

1. Tetcher M. 2003. *Iskusstvo upravleniya gosudarstvom. Strategii dlya menyayuschegosya mira*. M.: Alpina Publisher.
2. Galchinskiy A. S. 2013. *Zapiski sovetnika Prezidenta: desyat let s Prezidentom Leonidom Kuchmoy*. K.: Lybid.
3. Oleynik A. 2004. "Institutsionalnyie lovushki" postprivatizatsionnogo perioda v Rossii. *Voprosyi ekonomiki*. # 6. – p. 79-94.
4. Zhalllo Ya. A. 2009. *Teoriya ta praktika formuvannya efektyvnoyi ekonomichnoyi strategiyi derzhavi K.*: NISD.
5. *Sotsiologichne opituvannya* [online]. Available at: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=238>.
6. Kapelyushnikov R.I. 2008. *Sobstvennost bez legitimnosti?* – M.: GU VShE.
7. *Zerkalo nedeli*. 2005 9-15 apr.
8. Dementev V.V. 2008. *Struktura ekonomichnoyi vlady i povedinka vlasnika pidpriemstva*. *Ekonomichna teoriya*. N2. – p.22-37.
9. Radyigin A., Sidorov I. 2000. *Rossiyskaya korporativnaya ekonomika: sto let odinochestva*. *Voprosyi ekonomiki* # 5. p. 45-61.
10. Pustoviyt R. F. 2008. *Problemi prav vlasnosti v transformatsylnih ekonomikah*. *Naukovi pratsi DonNTU Seriya: ekonomichna*. Vypusk 34.
11. Yavlinskiy G.A. 2007. *Neobhodimost i sposoby legitimatsii krupnoy chastnoy sobstvennosti v Rossii: postanovka problemy*. *Voprosyi ekonomiki*. # 9 pp. 4-26.
12. Deforz S.Yu. 2009. *Institutsylni osnovy stanovlennya sotsialnogo rinkovogo gospodarstva*: dis. ... kand. ekon. nauk: 08.01.01 / Sergly Yuriyovich Deforz. S. 20.
13. Soto de. 2004. *Zagadka kapitalizma. Pochemu kapitalizm torzhestvuet na Zapade i terpit porazhenie vo vsem ostalnom mire*. 14. Maliy I. Y. 2011. *Tsivilizatsylni zmlni ta diversifikatsiya institutsylnoyi roli derzhavy*. *Naukovi pratsi DonNTU Seriya: Ekonomichna*. 40-3. pp. 26-31.
15. *Noviy kurs: reform v Ukraini*. 2010-2015. *Natsionalna dopovid / Za zag. red. V.M. Geytsya* [ta in.] – K.: NVTs NBUV. pp. 232.
16. Eschenko. P.S. 2011. *Dogmy i realiyi "novoyi ekonomiky"*. *Teoretychni ta prikladni pitannya ekonomiki*, 24.
17. Guriev S., Plehanov A., Sonin K. 2010. *Ekonomicheskyy mehanizm syirevoy modeli razvitiya*. *Voprosyi ekonomiki* # 3 pp. 4-23.
18. James M. Buchanan, 2004. "The Status of the Status Quo," *Constitutional Political Economy*, Springer, vol. 15(2), pages 133-144.
19. Ivashina O. F. 2010. *Zahist prav vlasnosti ta kontraktiv: deyaki teoretichni aspekty*. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiki: zb. nauk. prats; K. : KNEU* pp. 231–241.
20. Baranovskiy O., Sidenko V. 2004. *Problemi vlasnosti ta legalizatsiyi kapitalu i dohodiv v Ukraini*. *Natsionalna bezpeka i oborona* #2, pp. 48.
21. Asoni, A., 2008. *Protection of Property Rights and Growth As Political Equilibria*. *Journal of Economic Surveys*, 22(5), pp.953–987.
22. Buchanan, James M., Tullock, Gordon (1962). *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* [online]. Available at: <<http://oll.libertyfund.org/title/1063>>.
23. Zaoztrovsev A. P. 2011. *Konstitutsionnaya politicheskaya ekonomiya: ideynye istoki i ee mesto v sisteme ekonomicheskikh ucheniy*. *Vestnik Udmurtskogo universiteta*. # 3. pp. 35-42.
24. Ludwig, Van den Hauwe (1999). *Public Choice, Constitutional Political Economy and Law and Economics*. *Encyclopedia of Law and Economics*., pp. 603-659.
25. Tkach A. 2013. *Institutsionalnyie osnovy ekonomicheskoy teorii prava*. *Institutsionalniy vektor ekonomichnogo rozvytku: zbirnyk naukovykh prats MIDMU "KPU"* 6 (2).
26. Byukenen Dzh. M. 1997. *Sochineniya. Konstitutsiya ekonomicheskoy politiki. Nobelevskie laureaty po ekonomike*. T. 1 / Fond ekonomicheskoy initsiatyvi.
27. Kydland, F., and E. C. Prescott (1977). "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans". *Journal of Political Economy*: pp. 473–492.
28. Hayek F. 1990. *Obschestvo svobodnyih*. – London pp. 309.
29. Ludwig, Van den Hauwe (1999). "Public Choice, Constitutional Political Economy and Law and Economics". *Encyclopedia of Law and Economics*.
30. James M. Buchanan 1975. *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. *The Collected Works of James M. Buchanan*, vol. 7 [online]. Available at: <<http://oll.libertyfund.org/titles/1827>>.
31. Buchanan, James M. (1990), 'The Domain of Constitutional Economics', *Constitutional Political Economy*, 1-18.
32. Malyiy I.Y. 2007. *Institutsionalnyie deformatsii v transformatsionnoy ekonomike*. *Naukovi pratsi DonNTU Seriya: ekonomichna* 31 – 1 (117). pp. 32-37.
33. Sonin K. 2011. *Sonin.ru: Uroki ekonomiki*. M.: OOO "Yunayted Press".
34. Keefer, P., Knack, S. (2002). *Polarization, politics and property rights: Links between inequality and growth*. *Public Choice* 111, 127–154.
35. Fukuyama Fr. 2004. *Doverie: sotsialnyie dobrodeteli i put k protsvetaniyu*. p. 730.
36. Knack, S. and Keefer, P. (1997). *Does social capital have an economic pay off? A crosscountry investigation*. *Quarterly Journal of Economics* 112: 1251–1288.

37. Ilchenko N.M. 2012. Transformatsiya sistemi derzhavnogo upravlinnya v Ukrayini: Institutsonalniy pidhid. Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya 4 (39).

V. Holubka, seekers
Ivan Franko National Universiti of Lviv, Lviv

SCIENTIFIC POTENTIAL OF PHARMACEUTICAL MARKET OF UKRAINE IN SYSTEM OF STRATEGIC PROSPECTS OF HIS DEVELOPMENT

The article proves the importance of good scientific potential of the pharmaceutical market of Ukraine in the strategic priorities of its development. Formulated a definition of the scientific potential of the pharmaceutical market as its optimum ability to produce innovative products provide its sales and consumption. It is proved that these products must meet the criteria of social responsibility and serve as a significant determinant of the quality improvement of public health. Revealed synergism use of scientific and market potential, which should focus on optimizing innovative, social, economic and ekohomolohichnyh effects. Specified conditions of positive naslidkovosti of the academic potential of the pharmaceutical market, which requires appropriate personnel, logistical and institutional support. In terms of improving institutional support domestic pharmaceutical market reasonably necessary to create clusters and pharmaceutical targeting of industry in some sinter formations. Advantages of sinter formations based pharmaceutical production, including small and medium-sized cities as monocentric nuclei agglomerations, rural and other surrounding areas.

1. Meh, O.A. (2008). Naukoyemkist' farmatsevychnoyi produkciyi [Knowledge intensity of pharmaceutical products producer as a competitive advantage]. / O. Meh, Nauka i naukoznavstvo – Science and science of science, 1, pp. 58-66. [in Ukrainian].

2. Bul'bah, N. (2008). Instytutsional'ni zminy v systemi upravlinnya rynkovym potencialom pidpryemstv [Institutional changes in the management of market potential businesses]. Instytutsional'nyy vector ekonomichnogo rozvytku – Institutional vector of economic development. Melitipol', 1(3), pp.80-91. [in Ukrainian].

3. Zaychuk, T.O. (2012). Teoretychni aspekty vyznachenya rynkovogo potencialu i targetyngu vitchyznyanymy pidpryemstvamy [Theoretical aspects determine of market potential and of targeting by domestic enterprises]. Marketyng i menedgment innovatsiy – // Маркетинг і менеджмент інновацій. – Marketing and Innovation Management, 1, pp. 96-104. [in Ukrainian].

4. Yuldasheva, O. (2002). Ysledovanyya rynochnogo potentsyala reguonov [The investigation of the market potential of the regions]. Marketyng y markketyngovyve ysledovanyya – Marketing and marketing research, 4, pp.72-75. [in Russian].

5. Bashchuk, T. (2008). Analiz rynkovyh mozhlyvostey kompaniyi on osnovi prognozuvannya zbutovogo potentsialu [Analysis of market opportunities based on prediction of the supply capacity]. Mehanizm regulyuvannya ekonomiky. – Mechanism of Economic Regulation, 4, pp. 216-224. [in Ukrainian].

6. Shipulina, Yu. (2004). Otsinka dostatnosti vyrobnycho-zbutovogo potentsialu subyektiv gospodaryuvannya dlya innovatsiyynogo rozvytku [Assessment of the adequacy of supply-side capacity of entities for innovation development]. Visnyk Sumskogo dergavnogo universytetu. Seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Series, 9(68), pp. 157-165. [in Ukrainian].

7. Revutska, L. (2012). Upravlinnya rozvytkom ta strukturoyu ekonomichnogo potentsialu galuzevogo kompleksu: teoretychni aspekty [Management of development and structure of the economic potential of the industry complex: theoretical aspects]. Visnyk Harkivskogo natsionalnogo agrarnogo universytetu im. V.V. Dokuchayeva. Ser.: Ekonomichni nauky – Journal of Kharkov National Agrarian University named V. Dokuchaev. Series: Economics, 6. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2012_6/pgd/29.pdf

8. Teslya, D.V. (2014). Rinkovyy potentsial regionu: sutnist' i yogo skladovi [The market potential of the region: the nature and its components]. Regional'na ekonomika. – Regional Economics, 2, pp. 27-37. [in Ukrainian].

9. Osnovni pokaznyki po SEZ [Key figures on SEZs]. Informatsiya pro nro SEZ ta TPR, Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrayiny – Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Retrieved from http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37016&cat_id=36709 [in Ukrainian].

10. Na Sumscchyni bude stvoreno farmatsevychnyy klaster [In Sumy will be established the pharmaceutical cluster]. Sumy. RegioNews – Sumy. RegioNews Retrieved from <http://regionews.sumy.ua/node/16758> [in Ukrainian].

11. Posilkina, O.V. (2012). Aktual'nist' ta problemy stvorennya farmatsevychnykh klasteriv v Ukrayini na pidstavi logistichnogo menedgmentu ta mizhnarodnykh standartiv yakosti [Aktualnist' ta problemy stvorennya farmatsevychnykh klasteriv v Ukrayini na pidstavi logistychnogo menedgmentu ta mizhnarodnykh standartiv yakosti]. Marketyng ta logistyka v systemi menedgmentu – Marketing and logistic in system of management, L'viv, pp. 337-339. [in Ukrainian].

12. Sagaidak-Nikityuk. R.V. (2011). Stvorennya farmatsevychnykh klasteriv v Ukrayini na na pidstavi logistychnogo menedgmentu ta mizhnarodnykh standartiv yakosti [Creation of the pharmaceutical clusters in Ukraine based on logistics management and international quality standards]. Upravlinnya, ekonomika ta zabezpechennya yakosti v farmaciyi – Management, economics and quality assurance in pharmacy, 3(17), pp. 24-32. [in Ukrainian].

O. Krasilnyk, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FINANCING HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The paper considers the problems of financing higher education institutions and focuses on formation of estimates of higher education institutions in Ukraine. The study established that the public and municipal education institutions financed by estimate and budget, which is determined by the amount and directions of use funds for implementation of functions and achieving the goals. The estimate has 2 components: general and special fund. The paper describes the practice of using general and special funds of higher education institutions. The results present the features of financing public and private higher education institutions. Public higher education institutions acutely feel the lack of financial resources. Tuition fees at public higher education institutions are calculated according to the requirements of the budget legislation. The conclusions suggest the

prospects of financing higher education institutions in Ukraine. Higher education institutions need to give special attention to financial planning, optimization of financing sources and expenditures. It is necessary to reform the models, methods and forms of financing higher education sector.

1. Human development in Ukraine: an innovative measurement [collective monograph] / Ed. E.M Libanova. – K.: Institute of Demography and Social Studies NAS of Ukraine, 2008. – 383 p.
2. The modern economic education: Ukraine and the Bologna Process: [monograph] / Ed. V.D Basylevych. – K.: Znannia, 2006. – 326 p.
3. Problems of higher education quality: [monograph] / [K. Kosak and others]; Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Institute of Higher Education; [V. Kremen, V. Andruschenko, V. Luhovyi and others]. – Kyiv: Pedagogichna dumka, 2007. – 233 p.
4. Kremen V.H. Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Implementation. Results / V.H. Kremen. – Kyiv: Hramota, 2005. – 448 p.
5. Grishnova O.A. Labour economics and social and labor relations: [textbook] / O.A. Grishnova. – 5th ed., updated. – Kyiv: Znannia, 2011. – 390 p.
6. Heyets V.M. The innovative prospects of Ukraine: [monograph] / V.M. Heyets, V.P. Semynozhenko. – Kharkiv: Konstanta, 2006. – 272 p.
7. The Budget Code of Ukraine: [online] Available at: < <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>>
8. Law of Ukraine "On Higher Education": [online] Available at: < <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>>
9. Kasych A.O. Features of financing higher education in Ukraine and other countries [online] / A.O. Kasych, V.A. Tsyhan // Electronic science specialized edition "The Effective Economy". – Available at: < <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>>
10. Butska O. Educational activity of higher education institutions and its financial provision // Relevant problems of economics. – 2009. – Vol. 4. – P. 159-165.
11. Boholib T.M. Financial provision of development of higher education and science in transformation period [Text]: [monograph] / T. Boholib. – Kyiv: Millennium, 2006. – 506 p.
12. OECD Statistics: [online] Available at: <<http://www.oecd.org>>
13. Academic ranking of world universities: [online] Available at: < <http://www.shanghairanking.com/> >
14. Boholib T.M. Improving of financial provision of higher education // Visnyk TGEU, 2006. – Vol. 3. – P. 76-87.
15. Activity and data from the Ministry of Education and Science of Ukraine: [online] Available at: < <http://www.mon.gov.ua>>

I. Savych, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SHADOW ECONOMY AND ITS RELATIONS WITH TAX SYSTEM, BUDGET DEFICIT AND MACROECONOMIC INDICATORS

The paper analyzes the influence of the shadow economy on the tax system, state budget and a number of macroeconomic parameters of Ukraine such as poverty, income levels, corruption, GDP per capita, public debt, budget violations etc. The results of our research show that level of corruption, monopolization and budget violations are considered key factors that stimulate the shadowing of the economy. On the other hand, a number of researchers state that the average wage level is a strong destimulating factor for the shadow economy. The analysis given uncovers a robust relationship between the corruption and the size of the shadow economy when perceptions-based indices of corruption are used.

1. Varnaliy Z. Shlyakhy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny ta yiyi osoblyvosti / Z. Varnaliy // Bankivs'ka sprava. – 2007. – № 2. – p. 56-66.
2. Problemy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny v sferi opodatkovannya: shlyakhy vyrishennya. [online] Available at: <http://www.legalactivity.com.ua>.
3. State fiscal service of Ukraine. [online] Available at: <http://sfs.gov.ua/>.
4. Varnaliy Z.S. Detinizatsiya ekonomiky yak chynnnyk zabezpechennya natsional'noyi bezpeky Ukrayiny / Z.S. Varnaliy // Naukovyy visnyk. – L'viv, 2009. – Vyp.1 – p. 3-20.
5. Predbors'kyy V. A. Detinizatsiya ekonomiky v konteksti transformatsiynykh protsesiv. Pytannya teorii ta metodolohiyi: [monograph] / V. A. Predbors'kyy – K.: Kondor, 2005. – 614 p.
6. Shul'kevych V.V. Problemy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny v sferi opodatkovannya / Shul'kevych V.V., Khrynyuk O.S. [online] Available at: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-40.pdf>.
7. International monetary fund. [online] Available at: www.imf.org.
8. Pidpysannya Maastrykhtskoho dohovoru. Utvorennya ES. [online] Available at: <http://idetperformance.com/lekczi-mzhnarodn-vdnosini/641-pidpysannya-maastrykhtskogo-dogovoru-utvorennya-es.html>.
9. Budahovs'ka S. Mikroekonomika i makroekonomika. Pidruchnyk u 2-kh chastynakh / S. Budahovs'ka, O. Kiliyevych – K.: Vyd-vo "Osnovy", 1998. – 518 p.
10. Shevchuk V. O. Vplyv byudzhetu na makroekonomichni pokaznyky / V. Shevchuk, R. I. Kopych // Finansy Ukrayiny. – 2010. – № 3. – P. 3.
11. Belins'ka YA. V. Valyutno-kursove rehulyuvannya: problemy teorii i praktyky: [monograph] / YA. V. Belins'ka. – K.: 2007. – 372 p.
12. Zasyans'ka O.V. Teoretychni osnovy borot'by z tin'ovoyu ekonomikoyu / O.V. Zasyans'ka // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2009. – № 5. – P. 76-84.
13. Transparency International. [online] Available at: <http://ti-ukraine.org/>.
14. World Bank. [online] Available at: <http://www.worldbank.org/>.
15. State Statistics Service of Ukraine. [online] Available at: www.ukrstat.gov.ua.
16. National Bank of Ukraine. [online] Available at: www.bank.gov.ua.
17. State Financial Inspection of Ukraine. [online] Available at: www.dkrs.gov.ua.

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Варналій Захарій Степанович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-444-64-21, vzs1955@gmail.com

Варналій Захарій Степанович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Varnalii Zaharii S. – Doctor of Sciences (Economic), Professor, Professor of Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Коваленко Катерина Василівна – аспірантка кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 095-314-34-11, ketsy@ukr.net

Коваленко Катерина Васильевна – аспірантка кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Kovalenko Kateryna – Phd student of Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Галушка Зоя Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Контактна інформація: 050-677-53-00, (0372) 52-65-51, zoyagalushka@ukr.net

Дутчак Анна Василівна – здобувач кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Контактна інформація: 096-112-98-78, (0372) 52-65-51, mfuanna@mail.ru

Галушка Зоя Ивановна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической теории, менеджмента и администрирования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Дутчак Анна Васильевна – соискатель кафедры экономической теории, менеджмента и администрирования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Halushka Zoia – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Economics, Management and Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Dutchak Anna – researcher of Economics, Management and Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Зянько Віталій Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Вінницький національний технічний університет

Контактна інформація: (0432)598-325, +38-097-513-79-69, zank@ukr.net

Зянько Віталій Віталійович – аспірант, асистент кафедри фінансів, Вінницький національний технічний університет

Контактна інформація: +38-063-606-58-30, vzyanko@gmail.com

Зянько Віталій Владимирович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, Винницкий национальный технический университет

Зянько Віталій Віталійович – аспірант, асистент кафедри фінансів, Вінницький національний технічний університет

Zianko Vitalii – Doctor of Sciences (Economic), Professor, head of the Department of Finance, Vinnytsia national technical university

Zianko Vitalii – PhD student, assistant of the Department of Finance, Vinnytsia national technical university

Лютий Ігор Олексійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, проректор з науково-педагогічної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: +38 (044) 239 32 60, univ.finance.pr@gmail.com

Шпигоцька Наталія Олегівна – аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: +38 (066) 346 85 71, shpygotska@gmail.com

Лютий Игорь Алексеевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, проректор по научно-педагогической работе, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Шпигоцкая Наталия Олеговна – аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Lyutiy Igor – Doctor of Sciences (Economic), Professor, Head of Finance Department, Vice-Rector for research and educational work, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Shpygotska Nataliia – PhD student, Finance Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Чеберяко Оксана Вікторівна – доктор історичних наук, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)521-32-85, (067)321-24-48, cheberyako@ukr.net

Чеберяко Оксана Викторовна – доктор исторических наук, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Cheberyako Oksana – Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics, Associate Professor of Department of finances, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Баженова Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-9147047, bazhenova_elena@univ.kiev.ua, bazhenova@ua.fm

Баженова Елена Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Bazhenova Olena – PhD, Associate Professor, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Білик Ростислав Романович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Контактна інформація: 050-374-32-42, rostik_biluk@mail.ru

Билык Ростислав романович – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Bilyk Rostislav – PhD in Economics, Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Демиденко Людмила Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 097-121-38-39, ldemydenko@yahoo.com

Демиденко Людмила Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Demydenko Liudmyla – PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department Taras Shevchenko National University of Kyiv

Наконечна Юлія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 096-933-17-21, tematika@ukr.net

Наконечная Юлия Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Nakonetchna Julia – PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department Taras Shevchenko National University of Kyiv

Дрозд Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-520-25-13, natalydrozd@hotmail.com

Дрозд Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Drozd Nataliia – PhD in Economics, Assistant of Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Івахненко Ірина Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-0212924, ivakhnenkoirina@ukr.net

Ивахненко Ирина Сергеевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Ivakhnenko Irina – PhD in Economic, Assistant, Department Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Мєдведкова Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, КНУ ім. Т. Шевченка

Контактна інформація: 093-832-86-11, nsmedvedkova@mail.ru

Медведкова Наталья Сергеевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, КНУ им. Т. Шевченко

Miedviedkova Nataliia – PhD, assistant of Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Носова Євгенія Анатоліївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-381-18-85, (044) 296-07-40 nosovau@mail.ru

Носова Евгения Анатольевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Nosova Eugenia – PhD in Economic, assistant, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Онищенко Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 099-780-87-07, sponomarenko@list.ru

Онищенко Светлана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка, соискатель Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Onishchenko Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor Poltava National Technical University named after Yurii Kondratiuk, Taras Shevchenko National University of Kiev

Солодка Ольга Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: 050-504-85-53, oosolodkaya@mail.ru.

Солодкая Ольга Олеговна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Solodka Olga O. – Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, National Taras Shevchenko University of Kyiv.

Яфінович Олена Богданівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 066-108-23-07, 150500@ukr.net

Яфинович Елена Богдановна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Iafinovyuch Olena B. – PhD in Economic, Assistant, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Брановицький Віктор Володимирович – аспірант кафедри політичної економії факультетів управління і управління персоналом та маркетингу ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана".

Контактна інформація: branovitskiy_viktor@ukr.net; +38 (050) 46 34 375

Брановицький Виктор Владимирович – аспирант кафедры политической экономики факультетов управления и управления персоналом и маркетинга ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана"

Branovitskiy Viktor V. – postgraduate student, department of political economy of human resources and marketing faculties Kyiv National Economics University named after Vadim Hetman.

Голубка Володимир Михайлович – пошукувач кафедри економіки підприємств економічного факультету, Львівський національний університет імені Івана Франка

Контактна інформація: 0673969102, holubkas@ukr.net

Голубка Владимир Михайлович – соискатель кафедры экономики предприятий экономического факультета Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Holubka Volodumir – seekers, Department of Economics Faculty of Economics businesses, Ivan Franko National Universiti of Lviv

Красильник Олександр Володимирович – аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 098-654-37-33, krasilnik_o@ukr.net

Красильник Александр Владимирович – аспирант кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Krasilnyk Oleksandr – PhD student, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Савич Іван Васильович – аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: 063-351-21-40, savych.i@gmail.com

Савич Иван Васильевич – аспирант кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Savych Ivan – PhD student at the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Economics, Ukraine

XI INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

"GLOBAL TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE"

(WTPDFSU'2014)

October 30-31, 2014

Faculty of Economics

Department of Finance

Taras Shevchenko National University

Kyiv, Ukraine

DEAR COLLEAGUES,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, one of the most famous institutions of higher education in Central and Eastern Europe, founded in 1834, is proudly inviting you to participate in the international conference **"Global Trends and Development Prospects of the Financial System of Ukraine"**, dedicated to 180th anniversary of the University and the 70th anniversary of Faculty of Economics.

For thematic sessions, you are invited to contribute on the following topics:

1. Financial policy and functioning of financial system of Ukraine;
2. Fiscal and budgetary mechanism to ensure the social and economic development of Ukraine;
3. Corporate finance and competitiveness of the national economy;
4. Global trends and development of national financial and credit markets under globalization;
5. Crisis and the social and political situation in Ukraine.

Official languages: *English, Ukrainian, Russian*

Invited speakers

Rafael Martins de Lima Ferreira (IE Business School, Spain)

Yefymenko T.I. (Academy of Financial Management of the Ministry of Finance of Ukraine, Ukraine)

Lunina I.O. (Institute of Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, Ukraine)

Kuliev Rufat Atakishi ogly (deputy of Milli Majlis of the Azerbaijan Republic, Azerbaijan State Economic University, Republic of Azerbaijan)

Barhudarov Mansur Isa ogly (Azerbaijan State Economic University, Republic of Azerbaijan)

Onyshchenko V.O. (Yurii Kondratiuk National Technical University of Poltava, Ukraine)

Krauze N.V. (D. Serikbayev East Kazakhstan state technical university, Kazakhstan)

Petryk O.I. (The Netherlands Office of the International Monetary Fund on behalf of Ukraine, Ukraine)

Batkovskiy V.A. (National Bank of Ukraine, Ukraine)

Kovalchuk A.T. (State Committee for Financial Monitoring of Ukraine, Ukraine)

ORGANIZING COMMITTEE:

Chairman of Organizing Committee – Rector, academician of National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor Leonid V. Hubersky.

Vice-Chairmen of the Organizing Committee:

- Prof. S.Vyzhva (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. I. Luty (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. V. Bazylevych (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Members of the organizing committee:

- Prof. V. Heyets (Institute of Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, Ukraine)
- Prof. T.Yefymenko (Academy of Financial Management of the Ministry of Finance of Ukraine, Ukraine)
- Prof. Z. Varnaliy (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. A. Ignatyuk (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. M. Krupka (Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine)
- Prof. V. Mishchenko (Center for Scientific Research of the National Bank of Ukraine, Ukraine)
- Prof. S. Naumenkova (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. L. Omelyanovych (Mykhailo Tugan-Baranovsky National University of Economics and Trade of Donetsk, Ukraine)
- Prof. R. Pikus (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. L. Tarangul (National State Tax Service University of Ukraine, Ukraine)
- Prof. V. Fedosov (Vadym Hetman National Economic University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. D. Jurevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania).

Secretary of the Organizing Committee:

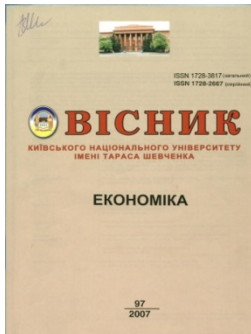
- Assist. O. Yafinovych (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine).

Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv
90-a, Vasyl'kivs'ka St., Kyiv, 03022

CALL FOR PAPERS

The deadline for submission of papers for the next issue of the Journal "**BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS**" ends on every month, 10th.

"BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS" is a peer-reviewed journal published monthly and dedicated to increasing the depth of research across economic field. The "BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV.

ECONOMICS" is a professional journal included in the list of peer-reviewed scientific periodicals published in Ukraine and rated by the methodology of the High Attestation Commission of Ukraine and the Ministry of Education of Ukraine.

The Journal has been published since 1958. Issued monthly.

ABSTRACTED AND INDEXED in:

RINC (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2013 = 6.54), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor, the Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko Kyiv National University, National Library of Ukraine Vernadsky

Since 2013 "BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV.

ECONOMICS" is published in **Ukrainian, Russian, English and German.**

"BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS" welcomes the submission of manuscripts that meet the general criteria of significance and scientific excellence in this subject area, and will publish:

- Original articles in basic and applied research
- Case studies
- Critical reviews, surveys, opinions, commentaries and essays

Focus on:

- current problems of economic theory,
- international economics,
- business economics,
- management,
- theory of finances, banking,
- insurance,
- statistics,
- accounting and auditing,
- environmental safety,
- economic-mathematical modeling,
- information technology in the economy.

In case you accept this invitation, please follow the publishing guidelines as laid down: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua> and kindly send us your manuscript by email to: visnuk.econom@gmail.com.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 2(167)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 16,5. Наклад 300. Зам. № 215-7336.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Е2.
Підписано до друку 20.05.15

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02